De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 18

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 18. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1924

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008192401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

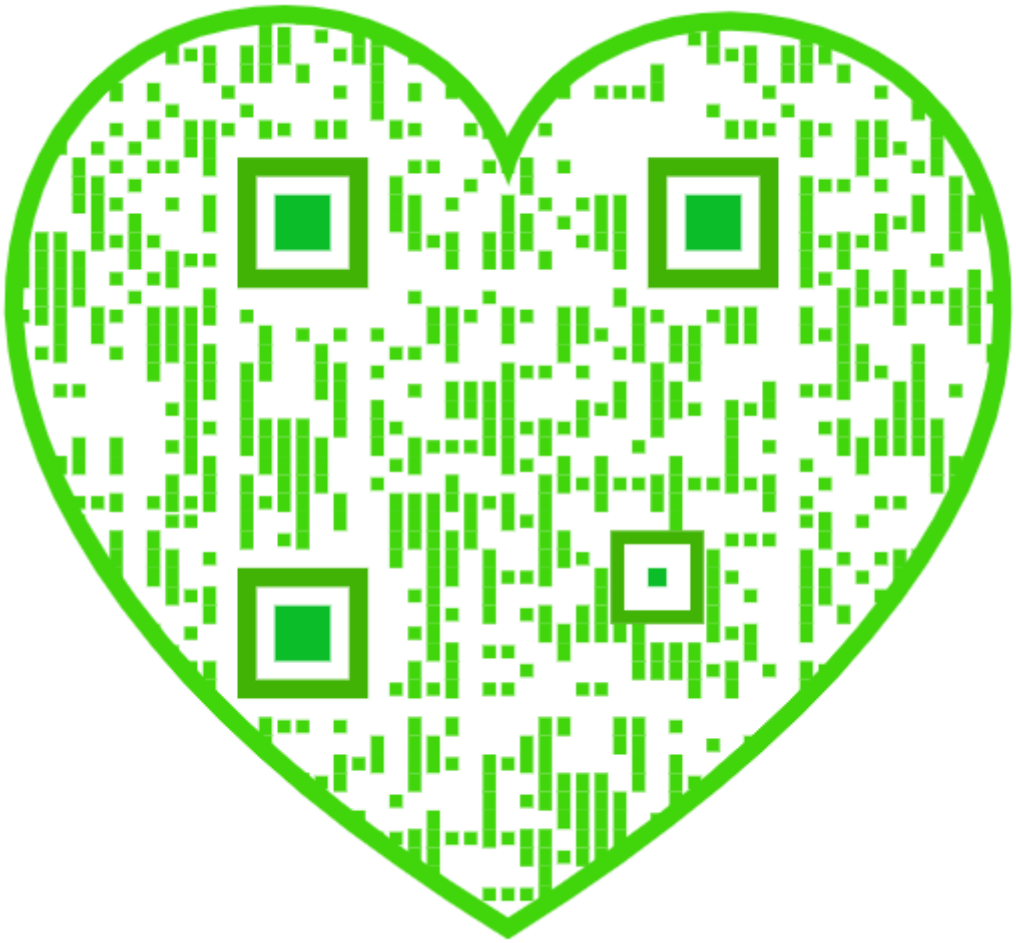

De ‘Camera Obscura’ met aanteekeningen[1].

De *Nieuwe Taalgids* heeft reeds eenmaal, Jaarg. 14, blz. 211-216, een beoordeeling, door den Heer G. Engels, van de ‘Camera Obscura met noten van J.M. Acket’ opgenomen; ik stel het zeer op prijs dat zij ook aan een aantal der door mij bij dat werk gemaakte aanteekeningen en opmerkingen - aanmerkingen nu en dan, aanvullingen ook wel eens - nog plaats wil geven. Ik laat er slechts een paar algemeene opmerkingen - of aanmerkingen, zoo men wil -, aan voorafgaan. In de eerste plaats deze, dat het mij spijt dat de Heer Acket van zijn voornaamsten ‘compagnon’ (blz. VII), Beets-zelf, in diens *Na vijftig Jaar*, niet meer en niet beter heeft geprofiteerd en dat hij, eigenlijk onverantwoordelijk, van dat werk, niet den *tweeden*, merkelijk verbeterden, maar den *eersten* druk heeft gebruikt; hieronder zal uit eenige gevallen blijken waarorn dat jammer is. In Koenen, Van Dale en Kuipers had A. ‘stille vennooten’, maar dikwijls zou hij nog grooter dienst hebben gehad van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat ik niet als onmisbaar of onfeilbaar aan mag prijzen, maar waarin hij toch, naar (geloof ik) hieronder te zien zal zijn, dikwijls zeer welkome gegevens had kunnen vinden. Verder kan men wenschen dat A. verschillende dingen die hij in zijn noten beschrijft, nauwkeuriger had beschouwd, ze eerst in natura of op een duidelijke afbeelding eens goed bekeken had (een Hollandschen boerenwagen[2], een ouderwetsche trek-

1) Het volgende werd geschreven naar aanleiding van den eersten druk van de ‘Camera Obscura met noten van J.M. Acket (1920)’, maar toen het gereed was, moest het vooreerst op een plaats in ‘*de N. Taalgids*’ wachten. Onderwijl werd bekend dat er al spoedig een verbeterde druk van die ‘Camera’ verschijnen zou, en op voorstel en verzoek der Redactie heb ik toen ook die nieuwe uitgaaf (*C.O.*, 34ste druk, 1923) nog maar afgewacht. Ik bevond dat mijn opstel wel blijven kon zooals het oorspronkelijk was, en daarom laat ik het, met uitzondering van wat er in moost geschrapt of veranderd worden, nu ook maar drukken zooals het in Maart l.l. geschreven werd.
November, 1923. A.B.

2) Zie den 1sten druk, blz. 112. De typische ‘kromme-dissel’ (techn. term), ofschoon niet genoemd, wordt in den 2den druk, 112, althans aangeduid.

schuit, enz.), en misschien was hij voor een zoo Hollandsch (en gedeeltelijk zoo N o o r d hollandsch) boek, als de *Camera*, zelf niet genoeg 'Hollander' in den engeren zin; om 'den dichter te verstaan', niet genoeg eigenlijk 'thuis' in 'des dichters land'.

Maar er zal [de voorspelling is al heel spoedig uitgekomen] van deze 'Camera met noten' wel eens een tweede dxnk noodig zijn. Gedeeltelijk *is* er al [Maart 1923] een tweede, en in zekere opzichten verbeterde en vermeerderde druk, in de bundeltjes: 'U i t d e C a m e r a O b s c u r a v a n H i l d e b r a n d m e t n o t e n v a n J . M . A c k e t . Voor Belgische scholen bewerkt door Dr. C. D e B a e r e en Dr. J. V e r b o v e n , Ie en IIe Deel[1].' Daarin is van de critiek op A's noten reeds Her en daar gebruik gemaakt, zijn sommige aanteekeningen uitgebreid en eenige geheel nieuwe toegevoegd. Ik bedoel echter een geheel door A. zelf herziene uitgaaf, waarin verwerkt is, al wat hem van verschillende kanten werd aangewezen tot vervolmaking van zijn work, met de gemeenschappelijke bedoeling om tot een zoo juist mogelijk gecommentarieerde *Camera* te komen. Ik hoop met den Heer Engels (*N. Taalg.* 14, 216), dat die op beter papier zal worden gedrukt. [Het papier van den 2den druk s c h i j n t wel iets beter te zijn. Niet veel].

***

Blz. IX (*Aanteekeningen bij het titelblad*). Men zou haast denken dat A., die als allereerste toelichting bij H's werk, eene beschrijving van het optisch toestel: de, of eene 'camera obscura', tracht te geven, zulk een toestel misschien nooit anders dan op de bekende stempelbandjes van H's *C.O.* heeft gezien, en er stellig nooit in een heeft gekeken (behalve dan in eene photographische camera, waarin het beeld op zijn kop staat). De 'camera', zegt A., 'was een doos veel grooter dan de photo-camera, maar toch een soortgelijke inrichting, met dit verschil dat het beeld der buitenwereld viel op een wit vel papier dat op den bodem lag. Men kon de helft van den bovenkant als een deksel dat op scharnieren draaide, naar boven lichten, als men daar naarbinnen keek, met een zwarte doek over 't hoofd om het licht af te sluiten, zag men een getrouw beeld der omgeving, met de natuurlijke kleuren en bewegingen.' Als H. in *Verre Vrienden* spreekt van 'tafereeltjes op het doek der Camera Obscura des terugdenkens'

1) Keurboeken voor Middelbaar en Normaal Onderwijs. Nr. 1 en Nr. 2. Antwerpen. De Nederl. Boekhandel, 1921.

(blz. 134) teekent A. aan ‘Bij dat doek denke men aan het scherm waarop de beelden van een tooverlantaarn worden geworpen.’ Ook deze aanteekening geeft een verwarrend denkbeeld, en geeft blijk van geen juiste voorstelling van eene ‘camera obscura’ gelijk H. er een bedoelt (er zijn verschillende constructies). Het instrument als door Hildebr. in den geest gehanteerd (verg. blz. 146) vindt men b.v. afgebeeld (in duidelijke doorsnede) bij Bosscha, *Natuurk*. (1889) § 1315. Zulk een camera obscura is gemakkelijk te construeeren, en het zou wel aardig zijn, als men bij 't schoolonderwijs, volgens 't principe ‘Wörter und Sachen’, bij de lectuur der *Camera* eens in een echte, ouderwetsche camera kijkon het. [Onder 't corrigeeren komt mij de 32ste druk der *C.O.* (1921) in handen met een - leerzame - titelplaat: ‘*La Chambre Obscure*’, naar Jurriaan Andriessen, 1742-1819: een persoon bezig met in eene camera naar 't landschap te kijken].

Blz. 1. (*Jongens*). Hij speelt kastie. - A. geeft het begin van de aanteekening over *Kastie* uit *Na vijftig Jaar*, en een korte, maar onvolledige definitie van Koenen. Zie thans vollediger, en naar ik verzekeren durf, juister, óók dan wat verder in *Na v.J.* te lezen staat: *Woordenb. der Nederl. Taal* VII, kol. 1768.

Blz. 3. *Schotsch*. Met schuine ruiten (A). Hier, en op blz. 95, 261 en 362, blijft A. over ‘schotsche ruiten’ enz. altijd nog maar spreken als van ‘schuine ruiten’, ondanks de juiste opmerking van Engels, *N. Taalg.* 14, 213, waarvan alléén voor blz. 327 is gebruik gemaakt. De Schotsche *tartans* zijn toch heusch niet ‘schuingeruit’, maar ‘checkered’.

Blz. 14. *Kraagjas*. Manteljas met ruim afhangenden kraag. Beter: met twee of meer afhangende kragen over elkander (zooals nu de koetsiers nog wel dragen); een jonger broer kreeg er immers een jasje met één kraag van. Verg. *Wdb.* VII, kol. 230; zoo'n jas heet in 't Fransch *carrick* (aanteekening van Hildebr.).

Blz. 18. Het is een woede van klokke halfacht. - *Van klokke half acht*. Toorn op kommando, op een bepaald uur (A). - Niet eigenlijk ‘op kommando’, als wel: ‘van het tijdstip der voedering’; geen natuurlijke, spontane woede, maar de ‘gebruikelijke’, de geregeld zich herhalende, habitueele woede van het etensuur.

Blz. 19. *Knie buigen*. Ouderwetsche manier van groeten met lichte kniebuiging. Hier spottond. (A.). - Zonderlinge noot! Neen. ‘De eene zaal (*van een museum*) na de andere doordrentelen, zonder ergens een knie te buigen’, wil zeggen: zonder ergens

(eens even) te gaan zitten. Iemand die den geheelen voormiddag loopende en staande is bezig geweest, zal zeggen: ‘ik heb den heelen morgen nog geen knie gebogen’, d.i. ik heb van morgen nog geen oogenblik gezeten. - *Ald.* in den tekst, is sprake van den uitlegger die ‘een slaapmuts maakt van de onderkaak van den pelikaan’. Dit was blijkbaar een gewone vertooning in de menagerieën van die dagen; verg. bij Marryat, *Pieter Simpel* (1832), in het verhaal van een bezoek aan de menagerie van Polito: ‘Vervolgens was er de polikaan ... met een groote zak onder den hals, dien de man als eene slaapmuts op zijn hoofd zette.’ (vertaling, Arnhem, Thieme, 1866, dl. 1, 53).

Blz. 21. *Een steen met een brief er aan*. Zie het artikel van J.W. Muller, in *Tijdschr.* 41 (1922), blz. 227.

Blz. 25. De noot over het ‘knijpbriefje’ in den eersten druk is in den tweeden eenigszins gewijzigd. Maar nog zou men misschien kunnen meenen dat Hildebr. met de woorden ‘een knijpbriefje afvaardigen’ op bedekte wijze heeft willen zeggen: even naar een zekere plaats gaan. Hij heeft, als men er hem wel eens naar vroeg, altijd verzekerd dat de woorden zuiver letterlijk bedoeld zijn. Vele lezers van de *Camera* hebben g e m e e n d dat het een bewimpelende formule was, en zoo is het er een g e w o r d e n .

Blz. 27. Het Paviljoen. - *Paviljoen*. Tentvormig zomerhuis, zomergebouwtje (A). - Voor ‘Het Paviljoen’ in den Haarlemmerhout, een groot paleisachtig gebouw, waar o.a. Koning Lodewijk in heeft gewoond, gaat deze algemeene beschrijving, voor zooveel zij anders juist is, niet op. Zie *Wdb.*, Dl. XII, kol. 861.

Blz. 27. Dat de W in het frontispice ‘Wullem’ beduidt. Ten bewijze hiervan haalt A. *Na vijftig Jaar* (blz. 84) aan, maar hij citeert uit den *eersten* druk (1887). Men heeft er H. sedert op gewezen, dat die W. niet ‘Wullem’, maar ‘Willemijntje’ (de weduwe van Willem V) beduidt, en hij heeft dit vermeld in den *tweeden* druk (blz. 86). Dit is *niet* de eenige plaats waar duidelijk, on *tot schade* van zijn verklaringen, blijkt dat A. den *eersten*, en niet den - naar vele aan H. verstrekte aanwijzingen - zeer verbeterden *tweeden* druk (1888) heeft gebruikt.

Blz. 28. De noot bij *Barouchette* (geheel foutief in den 1sten dr., blz. 27) luidt nu: ‘Zwaar, vierwielig rijtuig, waarbij de koetsier onder de kap zat, meest met een achterbank of kattebak.’ Ik laat daar of het wel een ‘zwaar’ rijtuig heeten moet; maar bij een *barouchette* zit de koetsier *niet* onder de kap, maar op een vrijen, hoogen bok. Stel u voor, de *barouchette* van Kegge (blz.

174), met de schimmels, en den zwarten knecht achterop, ‘die de ruiten der bewoners dreunen deed,’ met een koetsier, tam, onder een kap! Verg. voor beschrijving en afbeelding van zulk een rijtuig, b.v. Webster's *Compl. Engl. Diet., Illustr. Ed.* Ook voor *Calèche (Calash*), en andere rijtuigen.

Blz. 28 (1e dr. blz. 27). *Char-à-bancs*. De noot in den tweeden druk geeft thans een- goede voorstelling. Zie beschrijvingen bij Littré en in Nuttall's *Standard Dict*. - De *ch.-à-b.* van vroeger is ongeveer onze tegenwoordige, groote ‘jan-pleizier’. In Engeland is *ch.-à-b.* nu de gebruikelijke naam voor de bekende, veelbankige touristen-auto's.

Blz. 28. *Saksen-Weimar*. Slappe hoed met hoogen bol (A). - Te lezen: Hooge, stijve ‘képi’ met groote leeren klep (gelijkende op die welke de invalieden van Bronbeek dragen of droegen). Hildebrand heeft er zelf een teekeningetje van nagelaten.

Blz. 29. ‘Spreekt uwé niet tegen meheer, Sorsetje?’ Dat dit zeggen wil: ‘g r o e t j e meneer niet, Sorsetje?’ had misschien wel mogen worden aangeteekend. Verg. ‘dat spreekt als een petje’, ‘- als een politiemuts (zonder klep)’. - ‘Ik kwam der gisteren nog tegen, maar ze sprak niet tegen me’ (= ze groette, knikte me, niet), Leiden, hedendaagsch. ‘Ik kom me vroegere mevrouw nog dikwijls tegen, maar ze spreekt niet meer.’

Blz. 30. *Pleiziergeld*, de belasting te betalen voor het houden van ‘*paarden tot vermaak*’, waarvan zij, die (als de grutter) paard en wagen hielden ‘*tot noodzakelijk gebruik*’, waren vrijgesteld. Dit ter aanvulling van Engels, in *N. Taalg.* 14, 215 en *Uit de C.O.* I, 31. Zie voor het ‘Paarden-, Plaizier- en Passagegeld’, het *Besl.* v. 23 Dec. 1813 (Stbl. 17).

Blz. 33. ‘Drie poetjes van gratietjes’. - *Poetjes*. Liefkoozend woord voor poesjes (A.). - Tot mijn verbazing kent A. het woord *poet, poetje*, lief, mooi, aanvallig, ‘beeldschoon’ wezen of wezentje (kind, jong meisje) niet. Tot mijn verwondering ontbreekt het ook bij Van Dale. Met *poes(je*) heeft het niets te maken. Wel met ital. *putto*, mv. *putti*, kinderfiguur, engelenfiguurtje in de beeldende kunsten; nhd. *Putten* (meerv.). Zie ook Nieuwbarn, *Kerkel. Handwdb.*: P u t t i , poeten, naakte kinderfiguurtjes (enz.). *Poet(jes*) is dus te vergelijken met: beeld(jes); het bnw. of bijw. *poetig* (een poetig kind; er poetig uitzien) met ‘beelderig’.

Blz. 42. *Het teeken zijner orde op de mouw*. De tweede druk heeft hierbij eene aanteekening, beter dan die in *Uit de C.O.* I, 43. Men heeft te denken aan een koordje in de stadskleuren

boven *langs den naad* van de mouw (‘bragoentje’) of, en hier misschien liever, aan een klein figuurtje (drie gewerkte kruisjes, A'dam, een paar gekruiste sleutels, Leiden, een ooievaar, den Haag) *op* de mouw, dat den persoon als een gestichtsburger der stad aanduidt. *Zijner orde*, bij komisch-plechtige vergelijking met kenteekenen van geestelijke (ridder)orden, als het Malteezer kruis, enz.

Blz. 42. *Appel* [op den toren]. - Gouden bal op de spits van een toren (A). - Niet aldus, maar: bolvormige versiering van doorluchtig (hout- of) ijzerwerk aan de spits van een toren onder den weerhaan, als b.v. op de Groote Kerk te Haarlem, (verg. *Wdb.* II, 555). Verg. *peer*, als van het stadhuis te Leiden (*C.O.*, blz. 362), *Wdb.* XII, 892. Ik bezit teekeningetjes van zulk een ‘appel’ en zulk een ‘peer’ van Hildebr. zelf.

Blz. 44. *Zwavelstok*. Dun spaantje, aan weerszijden in gesmolten zwavel gestoken, in 1837 nog nieuwmodisch. (A). - Dit is een vergissing; de zwavelstokken, hier bedoeld, zijn al heel veel ouder; kooplieden met een ‘rad’ zwavelstokken (ik heb ze in mijn kinderjaren nog gezien) vindt men al op afbeeldingen uit de 16de en 17de eeuw. Maar A. denkt aan de ‘*nieuwmodische* zwavelstokjes’ waar Hild. op blz. 102 van spreekt, en dat hij daar gebruikt om er de in 1837 nog nieuwmodische (phosphor)-lucifers mede aan te duiden.

Blz. 50-55. (*Potspel*). Verg. hierbij: Dr. L. Simons, *Hoe Pieter Stastok zich verstoutte pot te spelen*, in: Verslagen en Mededeel. der Kon. Vl. Acad., 1906, blz. 619-636; en: 1907, blz. 255-256.

Blz. 64. *Weversspoelen*. Spil om het garen op te winden (A). ‘Spil’ geeft een onjuiste voorstelling van de schuitjesvormige spoel. Zie echter blz. 108, al wordt de *gedaante* van de spoel niet aangegeven.

Blz. 97. *Roef*. Op de trekschuit een kamertje, boven op het dek getimmerd, dat men kon afhuren. Blz. 351: *De roef*. Kamertje uitgetimmerd, achter op de trekschuit (A). - De eerste omschrijving wekt de voorstelling van een soort van dek*huis* of dek*hut*, als op zeeschepen; de andere geeft ook geen juist denkbeeld. Het is geen kamertje *op*, maar *achter in* zulk een schuit ‘achteronder’). Zie *Wdb.* XIII, 677, 678.

Blz. 101. *Kaliber*. ‘Uitdrukking van een kanon gebezigd. De doorsnede van de holte in 't kanon (de ziel).’ - Deze aanteekening maakt de beteekenis van ‘kaliber’, in: ‘fatsoenlijke heeren van onderscheiden kaliber en verdienste’ al heel weinig, of liever in 't geheel niet duidelijk. Er mocht wel aan zijn toegevoegd iets

als: In een der afgeleide beteekenissen: grootte, zwaarte, of: slag, soort: hoedanigheid. Verg. *Wdb.* VII, 956-961.

Blz. 95 en 212. *Romanesk*. Overdreven, dwaas romantisch. Blz. 138. Erg romantisch. Blz. 304. Overdreven romantisch. Blz. 316: aanstellerig romantisch. - A. heeft een verkeerde opvatting van *romanesk*; hij ziet, of 'voelt', er iets minder gunstigs in als in *romantisch*. Ten onrechte. *Romanesk* was in H's dagen het gewone, gangbare woord voor wat men later *romantisch* is gaan noemen; de Germaansche vorm heeft, onder andere cultuurinvloeden, den Romaanschen vorm allengs vervangen en verdrongen. Verg. *romaneske* vriendinnen, voor: romantische-, dwepende vriendinnen, bij Beets, *St. Uren* 1, 312 (1848). Zie *Wdb.* op R o m a n e s k , R o m a n i e k , R o m a n s c h en R o m a n t i s c h . - Verg. *komiek* en *komisch* naast elkaar; maar hier is wèl nuance van beteekenis. Verg. ook nog: *romantieke* muziek, blz. 34.

Blz. 97. *Koperen stoof*. Niet maar een stoof van koper, maar een stoof met koperen voetplaat aan weerskanten; een *plaatstoof* (zie de duidelijke beschrijving bij Van Dale[5]).

Blz. 106. *Een akelige Smelfungus* heeft in den 2den druk een noot gekregen, die den o o r s p r o n g der benaming doet zien. Voor de b e t e e k e n i s , verg. *N.E.D.* op S m e l l f u n g u s : 'A discontented person; a grumbler, faultfinder' (kniesoor, mopperaar, vitter). Sterne heeft den naam bedacht; zou die eigenlijk beteekenen: iemand die overal zwammen, - vochtigheid, bederf - meent te ruiken1?

Blz. 112. *Schotsche drie*. - A. citeert de verklaring van *Na vijftig J.*: 'Noord-Hollandsche boerendans. Schots, hier zooveel als schuin, schuinuit,' die evenwel niet juist is. *Schotsch* is hier zeker wel de volksnaam; verg. Waling Dijkstra, *Friesl. Volkslev.* I, 284 over de *schotschedrie* (friesch *skotse trij'e*). Verg. nhd. *schottischer* en fra. *écossaisse* als namen van dansen.

Blz. 118. De naam *Deluw*. A. spreekt den naam blijkbaar als *Dĕlúw* uit, en brengt dien met *luw, luwte, lauw* in verband. Maar H. sprak den naam als *Délŭw* uit, en dacht aan *délŭw*, vaal, flets, bleek, als karakteristiek voor den dokter en zijn familie. Verg. *Keurb.* I, 116 waar A. zijn opvatting (tegen Leendertz) handhaaft. Maar 'men zal Hildebrand [en zijn zoon]' - ook hierin - dus toch wel maar 'moeten gelooven' (verg. A., op blz. X).

Blz. 123. ',Jansje daar wordt geklopt'. - Natuurlijk - toen

nog - met een (deur)klopper. Hierop mocht, voor het hedendaagsche en voor latere geslachten, vind ik, wel gewezen zijn.

Blz. 128. *Phrase*. Een volzin, meestal met aanstellerige groote woorden die strijden tegen den aard of de daden van hem die ze gebruikt. Wie dat veel doet is een phraseur (A). - Deze omschrijving slaat op *phrase* in den zin van *grande phrase*. Maar daarvan is hier geen sprake. In toepassing op de woorden van Dr. Deluw ('Deze phrase nu, is een doktersphrase'), beteekent het zooveel als: wat iemand gewoon is te zeggen; waar hij altijd 'mee aankomt'; vast gezegde, looper, of, desnoods: dooddoener, 'praatje'.

Blz. 131. *Imperturbabel*. Onverstoorbaar. Waarom de schrijver, die in latere drukken zoovele vreemde woorden door Hollandsche verving, dit woord onvertaald liet? (A). - Wel, vermoedelijk: om den eigenaardigen numerus, den rhythmus van dit woord; om de opeenvolging van 'volle' lettergrepen; hetgeen alles te zamen het woord (óók een vreemd woord!) veel expressiever maakt, veel krachtiger, dan ons, vrij slap: 'onverstoorbaar' met drie lettergrepen met zwakken bijtoon. - Voor mijn en voor veler anderer gevoel heeft H. in de latere drukken, na 1881 (na Dyserinck, in *de Gids*), véél te vaak een vreemd woord door een Hollandsch woord vervangen; het vreemde woord heeft menigmaal een kleur en een toon, die aan het vaak stijve, 'schoolmeesterachtige', Nederlandsche woord niet eigen is, en, in 't algemeen, de vreemde woorden, bepaaldelijk de Fransche, geven aan de stukken van H. het 'cachet' (mag dat?) van den tijd waarin ze geschreven zijn; n i e t a l l e e n in den mond van den persoon die H. spreken *laat*, maar óók als hij-zelf aan 't woord is. Hoe H. over 't al of niet vervangen, en over 't weer opnieuw in den tekst brengen van vreemde woorden, 'basterden', dacht; dat hij ze soms niet missen *kan*, en dikwijls niet missen *wil*, heeft hij uitgesproken in *Na vijftig Jaar*[2], blz. 122-125. - I. Esser ('Soera Rana') spreekt, in *Stemm.v. Waarh. en Vr.* 52 (1915), blz. 1228, noot 2), van 'Dyserincks ... noodlottigen invloed' op de vervanging van vreemde woorden in de *Camera*.

Blz. 139. *Hoeveel melk er ook in ons bloed moge wezen*. 'Hoe koud, onaandoenlijk wij ook mogen zijn. Door het drinken van melk zullen wij zeker niet opgewonden worden', A. (1ste druk). Voor den laatsten zin in den tweeden dr.: 'Naar een oude voorstelling zetelden de hartstochten in het bloed. De aderen bevatten een mengsel van bloed en melk. Hoe meer melk, hoe minder zondige hartstochten'. - De bedoeling der woorden is

hier, voor mijn gevoel, door A. precies verkeerd opgevat. H. doelt niet op *koudheid* of *onaandoenlijkheid*, maar, integendeel, op *zachtheid, weekheid, teederheid*. Bij nauwkeurige lezing blijkt dit uit het verband. Ik durf wel zeggen (en als men mij deze mijn g i s s i n g toegeeft, dan zal men ook de door mij gegeven o p v a t t i n g moeten aanvaarden), dat de woorden een herinnering zijn aan

> Yet do I fear thy nature:
> It is too full o' the milk of human kindness
> To take the nearest way,

uit Shakespeare, *Macbeth*, A. I, Sc. 5. [Op blz. 309 vraagt A., waar Shakespeare het water ‘valsch’ heeft genoemd? (‘mij niet bekend’). Wel, in *Othello*, A. V, Sc. 2: ‘She was false as water’].

Blz. 152. *De gehoorzaal*. Aula (A.). - In Leiden spreekt of sprak men - nooit van de *Aula*, dat doet men in Amsterdam, maar - altijd van ‘het Auditorium’, waarvan ‘Gehoorzaal’ eene vertaling is.

Blz. 157. ‘Het karakter dat zij (Mevr. Kegge) had op te houden’. - Hier geen, toch wel niet overbodige, noot, om er aan te herinneren dat *karakter* hier: rang, staat, positie, beteekent (*Wdb.* VII, 1582).

Blz. 160. *Rammelaar*, ... meestal van mandenwerk ... (A). - De *gouden rammelaar* van den jongsten Kegge is door H. stellig gedacht in tegenstelling met de gebruikelijke *zilveren* rammelaars (met zilveren of ivoren steel); de prulletjes van mandewerk bestonden toen misschien nog niet eens. Wie ziet niet voor zich de schilderij van Hals, de meid met het kind met den (zilveren) rammelaar?

Blz. 163. De kleine Hanna (trok) de compôte met morellen tot zich *enz*. - Die ‘compôte met morellen’ is: een *kristallen vaas met morellen op brandewijn*. Verg. *Wdb.* III, 2100. De verklaring van A. ‘met veel suiker ingemaakte gekookte vruchten’ hoort bij een andere, meer oorspronkelijke beteekenis van *compôte*.

Blz. 167. (Een met zwart zeehond gevoerden overjas) *van poolsch maaksel*. - Volgens A. Lange overjas van dikke stof met grooten kraag en een band om het middel. Zoo'n jas heette ook wel ‘pool’ (ook in *Keurb.* II, 53). - Neen. De korte, elegante, getailleerde, met bont gevoerde soort van jas, waar H. hier het poolsche ‘maaksel’ van aanduidt, heette; bij zijn naam genoemd, toen een ‘polonaise’ (‘espèce de redingote *courte* ornée de brandebourgs’, Littré); verg. Vlerk, *Polsbroekerw.* (herdruk, 1902), blz. 27. Op blz. 240 heeft A. zulk een ‘polonaise’, iets beter,

maar nog volstrekt niet juist, als: Ruime pelsmantel, omschreven.- Een ‘pool’, de soort van o n g e v o e r d e (althans niet m e t b o n t gevoerde, lange, zéér ongekleede, ruwe schanslooper, bestond toen nog niet, althans nog niet onder dien naam (kreeg dien eerst omstreeks 1880, en werd zoo genoemd in verband met de toen populaire poolreizen van de *Willem Barentz*?). Verg. H. over ‘schanslooper’ en ‘ulster’, *Na vijftig Jaar*[2], 11.

Blz. 185. *Vomatieven*. Braakmiddelen (A). - De juiste vorm is natuurlijk *vomitieven*, maar verg., bij de zelfde spreeksters: *fattegant, katteraal, opperaties*, en *stumilus* (blz. 358) bij den barbier.

Blz. 195. ‘De overgeslagen manchetten (van Van der Hoogen) zijn nog polieter en nog meer gesteven.’ - *Poliet*. Glad, blinkend gestreken. Afgeleid van Fr. *polir*, polijsten. De fig. bet. beleefd is beter bekend (A). - H. heeft *poliet* hier zeker op een heel ongewone wijs gebezigd, maar: ‘glad, blinkend gestreken’ heeft hij er stellig niet mee bedoeld; ook komt ‘nog meer gesteven’ er dan vrij gek achteraan. Maar H. bedoelt ongetwijfeld den - voor deze gelegenheid (het concert) - nòg ‘verfijnder’, ‘gedistingueerder’, ‘coquetter’ - nu zou men allicht zeggen: ‘correcter’ - vorm van zijn (toen in de mode zijnde) overgeslagen manchetten. Zie modeplaten uit die dagen of prentjes van fatten en modepoppen, ‘mode-koningen’, van het type van ‘Beau Brummel’. Bij de correctie schieten mij als een aardige parallel de door Heinrich Heine gehekelde: ‘weiße, *höfliche* Manschetten’ te binnen (*Harzreise, Prolog*).

Blz. 214. ‘(Van der Hoogen woonde in) een der middelbare straten van de stad’. - *Middelbare straten*. Straten waar de middenstand woont (A). - Niet aan den ‘middenstand’ (toen nog zoo geen term; daar dacht men toen nog zoo niet aan), zal H. gedacht hebben, maar aan straten, het midden houdende tusschen hoofdstraten en achterstraten, ‘middensoort’-straten.

Blz. 216. *Schimmelbek*. Blankbek, melkmuil (A). - Fra. *blanc bec* is mij bekend. Maar nederl. *blankbek*? Soms òòk ... een ... ‘gallicisme’?

Blz. 230. *Nu niet zien kan*. Niet kan ontvangen. Galheisme (A). - Bij deze en andere Fransche wendingen en uitdrukkingen in de ‘Camera’ moet men nooit vergeten dat er (boven reeds aangeduid) toen veel meer Fransch gesproken, en, bij 't Hollandsch spreken, in 't Fransch gedacht werd, niet alleen in de kringen van den baron Van Nagell; en dat het een historische *fout* zou zijn, deze wendingen en uitdrukkingen door zuiver Nederlandsche

te gaan of te willen vervangen. Dan zouden de figuren van Hildebr. niet meer spreken zooals zij werkelijk in hun tijd en omgeving zonder gemaaktheid spraken enschreven. De ‘Camera’ verliest aan kleur en karakter door die vervangingen. Men kan, en mag, de aandacht vestigen op de ‘gallicismen’ er in, maar men moet ze niet veroordeelen, maar denken aan ‘de lijst van den tijd’.

Blz. 236. Overgehaald geweer. - Geen noot. Verg. *Wdb.* XI, 1734; dus: geweer met overgehaalden (gespannen) haan.

Blz. 236. ‘A1 hebt gij u ook nog zoo geanimeerd op de beurs’. *Geanimeerd*. Zich animeeren: zich opgewekt voelen om to koopen of te verkoopen (A). - Waarom niet eenvoudig: zich druk maken, zich opwinden?

Blz. 241. Brandewijn van ‘negentig graden!’ A. teekent hierbij aan dat de allersterkste brandewijn toentertijd voorkomende van ruim 59 graden (*areometer*) was; voor de ‘90 graden!’ weet hij goen aannemelijke verklaring te vinden. Vermoedelijk is ‘90’ Gen bewuste overdriving van de schreeuwende zoetelaars, met bijgedachte aan negentig *thermometer*-graden (Fahr.).

Blz. 246. *Mopje*. Mopmuts: nachtmuts (A). - Een mopmuts, mop, *kan* een nachtmuts zijn. Maar dat is 't hier niet, maar wel: het daagsche, door-de-weeksche mutsje, in tegenstelling met de Zondagsche ‘kap’. Verg. *Wdb.* IX, 1124: *Mop* (V).

Blz. 251. Voor ‘simpeltjes’ (ter vertaling van lat. *simpliciter*) dat wel een beetje heel erg simpel klinkt, liever: ‘zonder meer’; ‘slechtweg.’ - H. omschrijft *simpliciter* in *Na vijftig J.*[2] 200 met: ‘niet meer dan recht toe.’ Verg. de noot van A., blz. 86.

Blz. 253. *De decanus* .... Letterlijk: tienman (A). - Heeft A. misschien aan *decemvir* gedacht? - Lees: *Decanus*: ... Letterlijk: voorman (eigenlijk: een voorman over tien).

Blz. 259. ‘Zoolang zij (Klaartje Donze) een pantalon droeg’. A. geeft geen aanteekening. Bedoeld wordt: een tot op de enkels reikende meisjes-*pijpebroek* met strook (*Wdb.* XII, 1729). Verg. eng. *pantaloon, pantalettes, pantalets*, als meisjesdracht: ‘Loose drawers or “trousers” with a frill at the bottom of each leg’ (*N.E.D.*). Zie oude modeprenten, plaatjes van kinderspelen op legprenten (1840), enz.

Blz. 260. *Nommervlaggen*. Visschersschepen dragen ter herkenning een groot nummer (A). - Nummers van visschersschepen zullen hier wel niet zijn bedoeld (Rotterdam is geen visschershaven), en trouwens de nummers waar A. hier aandenkt dateeren eerst uit de tweede helft van de negentiende eeuw

en staen (met den verkorten naam van de haven van herkomst, b.v. SCH 127, UK 25), niet op een *vlag*, maar in het *zeil*. Wat H. in 1840 met ‘nommervlaggen’ bedoeld kan hebben, hebben de Rotterdamsche havenautoriteiten mij nog niet kunnen zeggen.

Blz. 260. *Overrijwagens*. - A. haalt de verklaring aan van H. uit den *eersten* druk van *Na v.J.* Die verklaring is in den *tweeden* druk (blz. 89 en 90) verbeterd: handwagens werd vervangen door wagens. Verg. ook *Wdb.* XI, 1949 op: *overrijden, overrijder, overrijwagen*.

Blz. 262. *Uit een open reden*. De verklaring: zonder eenige *in*leiding, is niet onjuist, doch: ‘Zonder eenige *aan*leiding; geheel *ongemotiveerd*’, drukt de bedoeling nog beter uit. Let op: ‘uit’, dat op een motief, een beweegreden wijst. - H. zelf heelf bij deze uitdr. ergens aangeteekend: *de but en blanc*.

Blz. 274. (Wagestert) dronk ... aan zijn tafel nooit iets anders dan portwijn. - Dit is ook een staaltje van zijn gewilde originaliteit. Portwijn is een morgenwijn dien men vóór den maaltijd gebruikt (A). - Portwijn was blijkbaar in die dagen hier te lande, evenals in Engeland (óók) tafelwijn; in Engeland is het nog (?) een dessertwijn. Verg. Kegge (blz. 155) met wien Hildebrand, wegens K's ‘volstrekte verachting van bordeauxwijnen’, aan de tafel in ‘de Zon’ genoodzaakt was ‘een flesch port te deelen’. Verg. ook Vlerk-Gewin, *Polsbroekerw.* 241, waar portwijn bij een dejeuner, en 417, waar portwijn bij een souper geschonken wordt. - Het ‘origineele’ van Wagestert is hier dat hij alle andere wijnen behalve portwijn versmaadt.

Blz. 284. ‘Die zekere tabel waarop men ... den Apollo van Belvedère in een kikvorsch veranderen ziet.’ - Hier is geen sprake van ‘spotteekeningen’ (A). Verg. *Na vijftig J.* 205 (eerste druk, 206), waar men door H. naar de prenten in Lavater's *Essai sur la Physiognomie* T. IV (1803) wordt verwezen.

Blz. 286. *Stijgende moeren*. Oprispingen van de maag. - In den 2den druk, verbeterd: Benauwdheden (A.). - Nog niet heelemaal juist. Het zijn (maar ik erken dat dit in een school-uitgaaf moeilijk onbewimpeld vermeld kan worden): opstijgingen van de moer, de (lijf)moeder (*matrix*). Zie *Wdb.* IX, 925 (M o e d e r , 4) en verg. *Volksk.* 26 (1920), blz. 183. Zie ook *Wdb.* op O p k l i m m i n g , 2) en O p s t i j g i n g , 2).

Blz. 298. *Als een jacthond behangen*. Met rafels en flarden, als de haren van een jachthond (A). - Niet aldus; H. bedoelt dat zijn exemplaar van ‘Moeder de Gans’ boven en onder aan

elke bladzij (groote) ‘ooren’ - omgeslagen, omgekrulde hoeken - had. ‘Behangen’, van een jachthond gezegd, is een technische uitdrukking voor: zulke ooren hebbende als eene bepaling aanduidt (‘die hond is goed (of slecht) behangen’: heeft (al of niet) breede, neerhangende ooren); zie *Wdb.* II, 1473 en Van Dale. Verg. *behang* als jagersterm in toepassing op de oorlappen van jachthonden (‘die hond heeft een schoon behang’, De Bo), *Wdb.* II. 1471, en hd. *gehänge*, ‘die hangenden ohren der jagdhunde’ (*D. Wtb.* 4^2, 2324). - Voor *oor* met de bet. van ‘omgevouwen of omgekrulde hoek in een blad van een boek’ (*ezelsoor* kent ieder wel met die beteekenis) verg.: ‘sla er eon oor in’ (leg een vouw op de plaats in 't boek waar gij gebleven zijt), bij Weiland (omstr. 1800), aangeh. *Wdb.* XI, 50.

Blz. 300. *Ambergraf*. Amber: barnsteen. In 't algemeen: welriekende hars (A). - Blijkbaar heeft A. het art. *Ambergraf* in het Woordenboek wel gelezen, maar niet nauwkeurig genoeg. Bij 't ‘ambergraf’ van den feniks komt alleen *amber* met de bet. *amberhars*, hars of balsem uit den *amberboom*, te pas (gelijk in dat art. duidelijk is aangegeven). Dat *amber* óók barnsteen *kan* beteekenen, is juist, maar de vermelding, en vooral in de eerste plaats, werkt hier verwarrend en verbijsterend.

Blz. 303. ‘Van de wolvin, die Romulus en Remus zoogde, is een gemeen vrouwspersoon gemaakt.’ - *Gemeen vrouwspersoon*. Gewone vrouw (A). - Indien A. zich had herinnerd dat hier de dubbele beteekenis van lat. *lupa*, ‘wolvin’ en ‘publieke vrouw’ achter en onder zit, zou hij stellig geschreven hebben: Vrouw van slechte zeden. (Verg. ‘gemeene vrouw,’ voor: ‘publieke vrouw’ - ofschoon Hildebr. hier met *gemeen* wel: laag, slecht, verachtelijk zal hebben bedoeld -, b.v.: Raab (*Rachab*) die ghemeene Vrouwe, bij Van Mander, *Ghulden Harpe*. 560. Zie ook *Wdb.* IV, 1363 en Coornhert 1, 241*b*).

Blz. 335. *Een dorstig hart*. Zonder verklaring. Verg. *Wdb.* art. H a r t , Dl. VI, 35 en 36 (en in verband daarmede kol. 30), en voorts art. H e r t , Dl. VI, kol. 660.

Blz. 342. ‘de hond sloeg aan’ (ook blz. 349). Geen aanteekening. *Aanslaan*, in jagerstaal, is: eventjes blaffen (*Wdb.* I, 313).

Blz. 343. Haar, ... veeren; blz. 346: Geen haar of veer. Geen aanteekening. Beteekenis: ‘loopend’ en (of) ‘vliegend’ wild (*Wdb.* V, 1415).

Blz. 351. ‘In de lucht zwevende pijpenmanden (echt Hollandsch signaal)’. - *Pijpenmanden*. Korven op palen om de

richting aan te wijzen van een ontworpen spoorlijn, hier schertsend pijpenmanden genoemd (A). - Neen, inderdaad, het *waren* pijpenmanden; Hildebr. heeft het zelf verklaard (*Na vijftig jaar*^{2} 82, noot 1); men mag hem dus ook hier wel gelooven (verg. blz. X). Trouwens, er is nog een ‘inwendig’ bewijs voor de waarheid. Welke beteekenis hebben *pijpenmanden* als typisch-Hollandsch signaal, wanneer het -volgens Acket -, ... géén pijpenmanden zijn, doch ze maar schertsend zoo genoemd -worden? - Voor manden als seinen gebezigd, verg. het ‘braadmandje’ dat de visschers aan de bezaan hijschen als zij ‘aan de vleet liggen’. En de kegels en (storm)ballen der semaphore's.

Blz. 355. *Karrepoesmus*. Wollen muts met bont (A). - Niet aldus. ‘Een ruige (geheel) bonten muts’ (als van de Volendammers, winterdracht). Verg. *Wdb.* VII, 1515; 1516.

Blz. 359 (noten). ‘Knevels (werden) alleen door militairen gedragen ..., volle baarden niet dan door sappeurs’ (uit *Na vijftig Jr.*^{2} 153). Acket teekent hierbij aan: Een sappeur was een soldaat, belast met het maken van sappen of loopgraven. - Dit is natuurlijk niet onjuist (evenwel: ‘sappen’ en ‘loopgraven’ is *niet* synoniem), en ‘was’ kan vervangen worden door ‘is’, want *zulke* sappeurs zijn er n o g a l t i j d (bij ons Regiment Geniesoldaten, b.v.). Maar, wat Hildebr. op 't oog heeft, zijn de ‘sappeurs’ die n i e t m e e r bestaan, en waarvan Littré als definitie geeft: S a p e u r ....2°. Particulièrement, soldat d'infantérie armé d'une hache, qui marche en tête des régiments; de ‘bijlemannen’ zooals ons volk ze noemde: met groote, witlederen voorschoten met kruisbanden over achonders en rug, hooge, ruige berenmutsen, lange baarden, on een groote, blanke bijl over gehouder. In de doosjes met tinnen (infanterie-) soldaten, waar ik als kind mee speelde, waren altijd nog zulke ‘bijlemannen’. Wat hun (spreekwoordelijke) baarden betreft, verg. *bijimansbaard* (Van Zeggelen I, 88), sappeursbaard (*Wdb.* II, 2624).

Blz. 362. De *peer* van het Stadhuis. Verg. mijn aanteekening bij *C.O.* blz. 42 over: de *appel* van den toren.

Blz. 362. *Ossekop bij Rivé*. Hildebrand bewoonde de bovenkamers ... bij ... Rivé (*enz.*). - Onjuist. A heeft uit *Na vijftig J.*, blz. 79 (in de beide drukken) *meenen* te lezen, dat H. bij Rivé woonde. Dit was evenwel niet zoo, en h e t s t a a t e r o o k n i e t . H. woonde (eerst op de Beestenmarkt bij V a n D i j k , later) op de Breestraat bij V a n 't H u l l , in een der drie smalle perceelen, voor welke later de spiegelzaak (ook kunsthandel) van Sala

(Breestr. 114) is in de plaats gekomen. Zie over de woonplaatsen van H. als student in Leiden: G. van Rijn, *Nicolaas Beets* I, 95.

Blz. 394. ‘Pneumatische Expeditiebuis.’ - *Pneumatisch*. De lucht betreffende, b.v. pneumatische [dus: de lucht betreffende? A.B.] banden (A). - Het een, noch het ander, maakt pneumatisch in de hier te verklaren verbinding duidelijk. *Pneumatisch* is hier op te vatten als: werkende, of gedreven, door (samengeperste) lucht. Verg. *electrisch* in een uitdr. als: *Electrische drukkerij*, - *strijkinrichting* (enz.), t.w. werkende met electriciteit.

***

Ik zou over ettelijke noten nog opmerkingen willen maken, maar zal nu alleen de voornaamste er van, voor een herhaalde herziening, in een zeker niet denkbeeldige derde uitgaaf, aanwijzen en aanbevelen, met een korte aanduiding of verwijzing bij enkele. *Amazone* (32) Rijkleed. Liever vrouwen- of damesrijkleed. *Commiesachtig* (120), gezochte uitleg. *Crimineel* (34), liever iets als: wreed, onbarmhartig, hardvochtig. *Den Deyl* (254), andere plaatsbepaling gewenscht. *Diplomaat* (243). *Doodendans* (253). *Gaufreeren* (166), met oen plooiijzer plooien. *Hokjes voor de koeien* (383), lees: schotten. *Huik* (317). *Humaniteit* (22 en elders). *Kaak* (20), oorspronkelijk géén ton. *Kopie* (37) is: de ‘tekst’ die gedrukt moet worden. *Lading in tempo's* (96). *Ledeman* (329), zie *Wdb.* op L o d e p o p en L e e m a n . *Maltentig* (181), de etymologie verkeerd opgevat; beter verklaard op blz. 371. *Nachtwachtsverblijven* (335). *Planeet* en *Horoskoop* (137); zie b.v. Polman Mooij, *Wat is een horoskoop en hoe trekt men die*? uitg. *Theosof. Maatschappij* (verg. *Holl. Revue* 1905. blz. 636 vlg.). *Recensent, recensie* (12, 37, 143). *Respectief* (104, 248). *Réverbère* (362). *Rust* (geweer in de rust, 344 en 375), zie *Wdb.* XIII, 1879 en 1880. *Senatoren* (45), de definitie is voor dien tijd niet juist. *Theatraal* (367). *Vuurmand*(390); voor dit en dergelijke voorwerpen zijn oude prenten en de ‘poppenhuizen’ in onze museums heel leerzaam.

Bij verschillende woorden of uitdrukkingen, behalve eenige door mij reeds behandelde, die er géén gekregen hebben, lijkt mij een noot gewenscht. B.v. nog bij de volgende: *Beesten* (382), bepaaldelijk en uitsluitend: *koebeesten. Grond verliezen* (342). *Heldere tusschenpoozen, afwasschende* en *prikkelende middelen* (149), en andere vertaalde medische vaktermen. *Holland* (259), tegenover Gelderland enz. *Intriganten* (203). *Nooders* (152), ‘(groef)bidders.’ *Opstijging* (117), ‘congestie’. *Paradijzen*(184), zie *Wdb.* XII, 415. *Rotshol*(‘Geen ont-

grendeld rotshol, geen *enz.*', 332), aanwijzing der fabels gewenscht.

Daarentegen zou ik graag één soort van aanteekeningen wel geheel willen zien vervallen, de soort die leiding geven moet, of wil, aan aesthetische, stylistische en psychologische critiek. Deze soort behoort bij het mondeling onderwijs, niet in een gedrukte commentaar thuis[1)]. Wel is dit werk een schooluitgaaf, maar: het zij een *leesboek*, geen *leer*boek, en het is toch óók voor 'geletterde lezers' bestemd (blz. VI) en die mag men in deze dingen hun eigen oordeel laten. Ook is dit soort van opmerkingen doorgaans zeer subjectief - Engels is er op dien grond al tegen een paar opgekomen - en ze maken zoo heel gemakkelijk napraters en kunnen den indruk van een boek, en van een auteur, zoo gemakkelijk bederven. Ik noem van deze soort: Deze uitval is wel onverdiend (223). Ongewenschte samentrekking (259). Menschkundige fout (265). In plaats van Camera-Obscura-werk, wordt het romantiek (290). De opmerkingen bij: 'Wat scheelde er toch aan uwe oogen, dat die bonte zakdoek niet in uw zak kon blijven?' (352). - De toelichting der 'Camera' moest bij realia, bij het lexicologische, het encyclopaedische, het historische (zie blz. VI) bepaald, daartoe beperkt blijven. Het andere kan men in studies, essays, opstellen over Hildebrand-Beets geven. Hier is het, al naar men 't beschouwt, te veel, of veel te weinig. En bij (en tengevolge van) het eenigszins apodictische van een commentaar, te eenzijdig.

Drukfouten zijn er, om zoo te zeggen, in dit werk niet. Enkele vergissingen? Zoo is uit den eersten druk ook in dezen blijven staan (blz. 9) *LJverdun* (plaats in Fransch Zwitserland) voor *Yverdun (Yverdon*), en staat er *recentie* voor *recensie* op blz. 143, *poenitat* voor *poenitet* op blz. 338. Op blz. 38 moet de laatste noot verhuizen naar blz. 39; zij behoort bij den bovensten regel van deze pagina. Ik hoop, en vertrouw, dat de verandering van 'gothische deuren' (blz. 42), - gelijk in den vorigen druk van de 'Camera met noten' nog staat (en dat al de door Hildebr. bezorgde en ook al de andere latere drukken hebben) - in 'gotische deuren' óók maar een vergissing is. De spelling van Hildebr. moet, zoogoed als de tekst van de 'Camera', ongerept blijven.

Leiden, *Maart* en *November* 1923.

A. BEETS.

1) Dit werd geschreven vóór het verschijnen van den tweeden druk. Nu ze in dien druk zijn blijven bestaan, is er geen reden om het te schrappen, al erkent Acket in: 'Bij de tweede druk der noten,' op blz. VIII ook zelf, dat hij met dusdanige aanteekeningen eigenlijk 'over de grens' van zijn taak enkele malen is 'heengegaan'.

Geschiedkundig overzicht van de Klankleer in Nederland. (Vervolg van jaarg. 1923, blz. 293)[1].

De 17de eeuw was de eeuw, waarin de geleerden zich toelegden op het uitvinden van een wereldtaal met passend alphabet. Deze beweging[2] ging vrijwel onopgemerkt aan ons land voorbij, behalve dat Montanus, Lambert ten Kate en misschien anderen, die mij niet bekend zijn, er naar streefden een phonetisch alphabet samen te stellen, dat ook op andere talen toepasselijk was.

Van Lambert ten Kate zijn mij bekend Klankkunde[3] en Aenleiding[4]. In hoofdzaak zal ik mij tot een bespreking van het laatste werk bepalen, omdat daarin de gedachten van den schrijver natuurlijkerwijze tot grooter rijpheid zijn gekomen; maar ook omdat ik bij een behandeling van Klankkunde al te vaak op een meeningsverschil met van der Hoeven zou moeten wijzen.

'Spellen, gelijk men beschaefdelijk spreekt.'

Het is precies 200 jaar geleden, dat ten Kate dit schreef, niet denkende, dat na zulk een lang tijdsverloop zijn woorden nog iets onbereikbaars zouden uitdrukken. Met voorspellenden blik geeft hij de verklaring van dezen toestand er bij: 'Dóg zonder waere kénnis van het onderscheid onzer klanken, en van ijders éigene Léttertééken, is 't onmoochlijk deeze Regel te voldoen.'

1) Door een verzuim werd bij het vorige gedeelte een alinea te veel afgedrukt, die hier, met de bijbehoorende noot, herhaald wordt.
2) De belangstellende lezer kan hieromtrent zijn licht opsteken bij Techmer IV, Vorwort zu John Wilkins' Essay (1668), van welk belangrijk werk hij Part III reproduceert. Dit vertoont veel overeenkomst met dat van Montanus. In enkele opzichten is de Engelschman dichter bij de waarheid, maar deze schreef dan ook dertig jaar later. Toch schijnt hij de 'Spreeckonst' niet gekend te hebben. Dat hij naar aanleiding van *sh* dezelfde opmerking maakt als Montanus zal wel hierin zijn verklaring vinden, dat ook hij predikant was, n.l. Dean of Ripon. 'And though the other (*sh*) did once cost 42000 men their lives for not being able to pronounce it, yet is it of common use with many nations.'
3) 1699. Zie Dissertatie van der Hoeven.
4) Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche Sprake, 1723.

In de vorming der klinkers zijn er 10 graden van ruimte tusschen tong en verhemelte, in deze volgorde:

1	1a	2	2a	3
zachtlang	scherpkort	zachtkort	helder(scherp)kort	kort
DIE	MIN	TE, DE	BEL	MAN
	lang	lang	lang	lang
	MYN (IJ)	WEEK	WÉÉK	MAAN (MAEN)
	= *meus*	= *7 dagen*	= *zacht*	

4	4a	5	5a	6
helderkort	zacht(dof)kort	scherpkort	zachtlang	lang
SLÓT	BOT	DÚN	ZUUR(ZUER)	ZOET
lang	lang	lang		
DÓÓP	DOOR	DEÚN		

De *Y (IJ*) wordt in Rijn- en Amstelland uitgesproken als *EY (EI*). Bij *IE* in *Die* krult het midden der tong zich langs het verhemelte op, en raakt in het midden, op het hoogste, het verhemelte bijna aan. Van *IE* af wijkt bij elken graadsovergang de naaste nadering tusschen tong en verhemelte wat achterwaarts. Dit is niet duidelijk, omdat hij later zegt: *A* is de krachtigst klinkende, omdat die noch door tong noch door lippen belemmerd wordt. Daaruit zou men opmaken, dat er bij dezen klank geen ‘naaste nadering’ is, maar wat moet daarvan dan terechtkomen bij de geronde klinkers (4-6)? In Klankkunde drukt hij zich duidelijker uit: In de hier gegeven volgorde wordt de doorgang steeds iets ruimer en lager. Eindelijk bij de *oe* komt de bepaling (= naaste nadering) achteraan de tong op het uiterste. In dezelfde volgorde heeft de tong zich steeds verwijderd van het verhemelte.

Ten Kate bevestigt nog eens, wat Montanus vóór hem met nadruk verklaard had, dat *EU* en *OE* zuivere en volmaakte enkelklinkers zijn. Hij vindt dit noodig, omdat men nog steeds geneigd is, op de spelling afgaande, ze als tweeklanken te beschouwen. Omtrent *U* doet hij een belangrijke mededeeling: ‘Hoewel niet zonder misslag onze scherpe kort-klinkende *U* denzelfden naam voert als onze altoos-lang-klinkende *UU*, niettemin heeft onze *U* denzelfden stand van mond en lippen als onze *EU*, en is in geluid niet anders als de *EU* op haar kortst uitgesproken.’ Al mag dit niet geheel juist zijn, er blijkt voldoende uit, dat *DUN* toen hetzelfde werd uitgesproken als thans. Dezelfde conclusie mag men trekken uit zijn analyse van *ui*: volgens hem bestaat zij uit *U* (d.i. de korte van *EU*) + *I (Y*), of in phonetisch

schrift: *øi*, tegenover Amman's *øy*. Deze twee beschrijvingen mag men als een benadering beschouwen van de twee voornaamste variëteiten, die men tegenwoordig ook hoort, n.l.: *aei, aey*, in l u i en h u i s , althans zooals ik ze persoonlijk uitspreek.

Wanneer men *zuur, dun* en *deun* er uit licht, omdat zij een tongstand hebben, die meer overeenkomt met dien van *ie* en *e*, en *bot (door*) en *slót (dóóp*) met elkander verwisselt, dan is de volgorde niet kwaad. Alleen schiet er dan nog over, dat de klinker in *week* wel anders zal geluid hebben dan in *te*, die in *man* dan in *maan*, en die in *door* dan in *dood*.

Wat hij in Klankkunde omtrent de toonhoogte zegt, n.l. dat die in de volgorde *OE, O, A, E, I* toeneemt, werd ook reeds door Montanus opgemerkt (blz. 35). Zelfs wijst deze op het verschil bij medeklinkers in dit opzicht.

Wat de medeklinkers betreft, tast de schrijver ook vaak mis. Van stemhebbende en stemlooze is bij hem geen sprake: zij worden alleen verdeeld in scherpe en zachte. In Klankkunde beweert hij zelfs, dat medeklinkers nooit een zangtoon kunnen aannemen, omdat de opening te nauw is, om dien door te laten (blz. 80).

Volgens hem was de *z* vóór omstroeks een eeuw nog niet in gebruik; toch heeft Montanus haar niet alleen, maar hij zegt, dat zij (meervoud) gemeenlijk *zeedens*, maar door hem *zeen* worden genoemd. De *w* is bilabiaal, evenals bij al zijn voorgangers. Hij beschouwt *nk* als een enkelen klank: dit wisten Montanus en Amman beter.

De plaatsen van de vorming der medeklinkers zijn dezelfde als thans. Alleen het gebied van de dentalen, dat beschreven wordt als van de grens der boventanden tot een weinig opwaarts naar het hooge van het verhemelte toe, wordt zeer oppervlakkig beschreven. Bij *s* en *z*, heet het, is de sluiting onvolkomen; zacht en traag bij *z*, sterk en snel bij *s*; de sissing, welke uit de openheid spruit, is nog fijner als bij *f* en *v*; en om die sissing te hulp te komen, krult men het midden der tong wat bol opwaarts.

Een vooruitgang is, dat *f* en *v* tandlipletters zijn.

Hij stelt voor *eh* te lezen *che* of *chi* in plaats van *ceha*. Montanus had haar reeds *ech* genoemd, en niet *che*, om haar naam met *ef, es* gelijkvormig te maken, en voornamelijk, omdat zij als voorletter zelden, als naletter dikwijls in onze taal gebezigd wordt. Amman ging nog een stap verder, en liet bij het noemen

van alle medeklinkers den aangehechten klinker weg, zooals men tegenwoordig ook vaak doet.

De slot-*n* in g e v e n , m e n s c h e n [1], enz. wordt in ten Kate's tijd meest overal in Holland, bij aldien haar geen klinker in het volgende woord ondervangt, in de uitspraak nagelaten. Velen nochtans onzer Nederduitsche naburen spreken haar wel uit. Wat hij ten slotte over assimilatie en de mogelijke medeklinker-verbindingen in het Nederlandsch zegt, wordt ook in ‘Spreeckonst’ behandeld, en zoo mogelijk vollediger.

Wat mij eigenlijk het meest in Lambert ten Kate aantrekt, is zijn proeve (of liever twee proeven) van phonetisch letterschrift. In beide maakt hij gebruik van de volgende teekens: (boven de klinkers) lang (-), scherp ('), lang en scherp (⁽⁷⁾); (boven de medeklinkers) scherp ('), neusklank (˘), voor- of nasissing (o), enkele tongtrilling, als bij *r* (.), dubbele tongtrilling, als bij *l* (..). In het eene stelt hij de klinkers voor door *I, E, A, O, U, OE*, de medeklinkers door *B, V, D, I, K, H*. Het andere is hetzelfde, maar in plaats van de klinkers kiest hij 1, 2, 3, 4, 5, 6, en voor de medeklinkers dezelfde cijfers, maar het onderste boven gekeerd. Hij geeft als voorbeeld een 10-regelig vers, waarvan ik de eerste vier regels overneem:

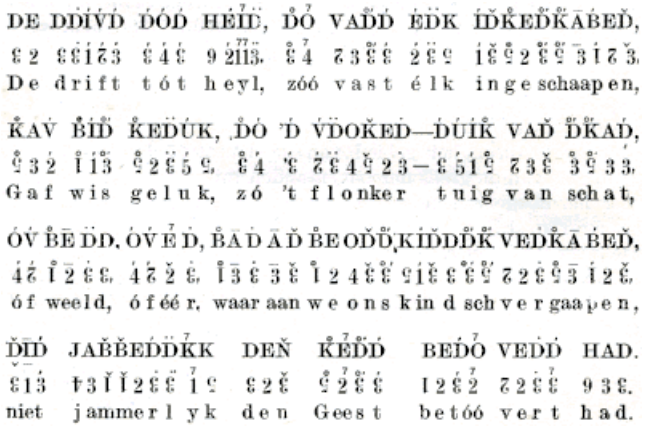
De drift tót heyl, zóó vast élk inge schaapen,
Gaf wis geluk, zó 't flonker tuig van schat,
óf weeld, óf éér, waar aan we ons kind schvergaapen,
niet jammerlyk den Geest betóó vert had.

1) De schrijfwijze *mens*, door Ten Kate en anderen bepleit, werd reeds door Montanus gevolgd.

Gedurende de 18de eeuw is het na ten Kate hier te lande treurig met de phonetiek gesteld. Alle spraakkunstschrijvers zonder onderscheid verliezen zich in hoofdzaak in spelling-kwesties, hun beschrijving der spraakklankvorming is zeer gebrekkig, en zij voeren zelfs begrippen in, die door hun voorgangers reeds als foutief veroordeeld waren. Daar is b.v. in 1703 een Aanleiding tot de Nederduitsche Taal door een Liefhebber[1]. De schrijver houdt er een eigen spelling op na: aangen*a*me, sch*o*ne, t*e*genspr*e*ken, wor*t*, onderschei*t*, eertij*t*s, opgebouw*t*, tra*ch*ten, l*e*ren, *zo*, han*dt*, glor*i*, Romein*sche*. Dit is in vele opzichten aanbevelenswaardig. Wat den enkelen klinker betreft, steunt hij op het gezag van Vondel; deze oordeelt, 'evenals eertijds wijlen de Hooggeleerde Vossius,' deze verdubbeling, 'een gansch ongerijmde en overtollige misspelling''. Van des schrijvers phonetisch inzicht krijgt men een denkbeeld uit de volgende beschrijving: De *c* verschilt eenigszins van de *k*, de laatste is sterker en heeft meer kracht, en wordt daarom beter gebruikt in *koning, krijg, kracht*; en men hoede zich vooral, om de *c* ooit achter aan een woord of lettergreep te zetten, gelijk *sterc, rijc*. Waarom dit zulk een misdaad zou zijn, wordt niet gezegd. Overigens wordt van stem- en klankvorming met geen woord gerept.

A. Moonen[2] maakt het niet beter: 'De *G*, die met eenen sterken adem uit het midden van den mond omtrent het gehemelte voortkomt, heeft een blazend geluid, hetzij vóór eenen klinker, hetzij vóór eenen medeklinker eene lettergreep beginnende; gelijk in *gaen, gout, gy, gloet, graeu*. Wanneer zij eene lettergreep na eenen klinker besluit, of eene lettergreep begint, die eene G volgt, schijnt zij een geluit te hebben, dat, zachter dan het voorgaande, van de Franschen door *gue* wordt uitgedrukt; gelijk in *vlag, heg, rug, waggelen, troggelen*. Voor al heeft de G zulk een geluit, als zij na eene N de lettergreep eindigt; als in *bang, gang, koning, wooning*.' Ook Moonen heeft zijn eigen schrijfwijze: *daer, gesprooken, deeze, tusschen, beter, nootzaekelyk*, de uitgangen van het lidwoord (*eene, eenen*). Een praktische onderscheiding, die ook thans navolging zou verdienen, maakt hij tusschen *bok* en *stók*. Verder is het eenige nieuws, dat *v, w, z* uitgesproken worden als *ve, we, ze* en dat Kaspar van den Ende, schoolmeester

1) Uitgegeven bij Gerardus Borstius te Amsterdam.
2) Nederduitsche Spraekkunst, 1706.

te Rotterdam in de lettertafels van zijn woordenboek verzonnen heeft, de letters te noemen, al naardat zij een lettergreep beginnen of sluiten: *a, b*' en '*b*, c' en '*c, d*' en '*d, e, 'f*, en *f*', enz.

Een geheel nieuw geluid laat l'Abbé de St. Pierre hooren[1]. Het middel, dat deze leuke Fransche monnik aanbeveelt om de spellinghervorming in het Fransch ingang te doen vinden, is zoo voor de hand liggend, dat ik het, hoewel van een Franschman komende en dus niet strikt tot mijn onderwerp behoorende, den Minister van Onderwijs tot oplossing van de spellingkwestie eerbiedig ter overweging aanbeveel. Onze gemoedelijke abt zegt: ‘Le mot lentement est venu du Latin ou plutôt de l'Italien *lentamente*, nous ne le prononsons plus comme les Italiens, nous i prononsons deux fois la voièle Françoize an; or pourquoi ne pas écrire quelquefois, c'est-à-dire au moins de vingt fois une, le mot lantement d'une maniere reguliere pour nous acoutumer peu-à-peu à l'écrire aveq une exaqtitude parfète.’ Hij schrijft dan ook op dezelfde bladzijde, soms in denzelfden regel, *genre* en *janre, diferante* en *diférente, Egipsiéns* en *Ejipsiens, langage* en *langaje, idées* en *idees*. Later verwijt hij de grammatici, dat zij te snel te werk zijn gegaan; zij hebben den wijzen regel vergeten, dat men de algemeene fouten, die langs bijna onmerkbaren weg zijn ingeslopen, ook langs bijna onmerkbaren weg moet verbeteren: ‘il ne faut pas abandonner tout d'un coup & entierement l'uzaje abuzif lorsqu'il est universel’ en ‘il faut s'éloigner quelquefois de cet uzaje abuzif afin de rendre lui-mème peu à peu raisonable.’ Aan het einde van zijn boek heeft zijn eenigszins vage plan een meer bepaalden vorm aangenomen: ‘Il faut écrire de tems en tems le mème mot de diferentes manieres, mais avec ce temperament, que dans les livres des premiers trois ans sur vint fois, le mème mot ne sera imprimé qu'une fois regulierement & 19 fois à la maniere anciéne & vicieuze, à l'égard des seconds trois ans la proportion au lieu de rester de 19 à 1 sera de 18 à 1, dans les livres des troiziemes trois ans cette proportion sera comme de 17 à 1, & ainsi de suite.’ Verder geeft hij uitvoerige spelregels, die hier niets ter zake doen.

Wat Jan van Belle in zijn twee boeken[2] schrijft, heeft niets met phonetiek te maken, zooals trouwens de titels doen ver-

1) Projet pour perfectionner l'ortografe des langues d'Europe, 1730.
2) Korte Wegwijzer ter Spel-, Spraak- en Dichtkunden, 1748. - Korte Schets der Nederduitse Spraakkunst, 1755.

moeden. Hij wijdt een uitvoerige bespreking aan de vraag, of men *ei* of *ey* zal schrijven, spelt *laaten, tweede* (*spreeken, deeze, eene*) tegenover *béter (wéder, réden*), om het verschil in uitspraak aan te wijzen, en verder *Engelsen, Fransen*. Hij houdt zich aan de uitspraak *effe, elle, emme*, enz.

Het laatste boek van de 18de eeuw, dat ik heb kunnen machtig worden is van Klaas Stijl[1)], na diens dood uitgegeven door Lambertus van Bolhuis. Ook hier in overeenstemming met den titel bijna niets over de wijze[2)] waarop de klanken gemaakt worden, doch alleen spellingzaken. Zij bepalen zich tot opmerkingen als: de klinker in *dol, bot, op* is dof, in *pot, mol, sop* helder; de eerste *e* in *gezel* is dof, de tweede is helder. Niet onaardig is het te zien, hoe zij zamen de twee partijen in den spellinghervormingsstrijd van de 20ste eeuw voorstellen: Stijl verdedigt de dubbele klinkerspelling, van Bolhuis de enkele, op ongeveer dezelfde gronden als tegenwoordig aangevoerd worden. Heel logisch zijn zij met hun beiden ook niet: ‘Eindelijk is *ij* niet dan ene verdubbelde *i*, dan mag ze ook nimmer als *ei* klinken, gelijk in Holland geschiedt; maar moet als ene lange *i*, met de Groningers en Friezen, uitgesproken worden.’

De 19de eeuw vangt aan met de Siegenbeeksche spelling. In 1805 verschijnt de spraakkunst van Weiland[3)], beoordeeld en goedgekeurd door de Hoogleeraren M. Tydeman, A. Kluit en M. Siegenbeek voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Het boek wordt van staatswege uitgegeven, en de taalkundige grondstellingen aangenomen en gevolgd in alle gedrukte stukken, in alle onderwijsboeken van 's Lands wege ten dienste der scholen gepubliceerd, ‘met aanschrijving aan alle Schoolopzieners, om hun beste pogingen aan te wenden, ten einde dezelve regels en gronden alom in de scholen worden geadopteerd.’ De bedoeling was goed, en de maatregel was noodig, want ‘wie zich overtuigen wil, hoe onafhankelijk - republikeinsch zou men haast zeggen - iedereen zich in het spellen gedroeg, die werpe een blik in de groote menigte geschriften uit de voorgaande twee eeuwen; hij zal nauwelijks twee schrijvers van naam aantreffen, die over alle punten der orthographie

1) Beknopte Aanleiding tot de Kennis der Spelling, Spraakdelen en Zintekenen van de Nederduitsche Taal. 1802 (1ste druk 1776).
2) Hij verwijst daarvoor naar Ten Kate.
3) P. Weiland, Nederduitsche Spraakkunst. 1805.

geheel eenstemmig dachten. Bijna ieder bewandelde in dezen zijn eigen weg[1].'

In aanmerking genomen, dat drie bekende Hoogleeraren den arbeid van Weiland waarmerkten, mag men met het volste recht, wat het phonetisch gedeelte betreft, het resultaat allerbedroevendst noemen. Sedert Lambert ten Kate, van wien ijverig overgeschreven wordt, is er niet de minste vooruitgang merkbaar; integendeel: *eu* in *beuk* en *ie* in *dienst* zijn weer tweeklanken geworden, bestaande uit *e* en *u, i* en *e*, en de *ui* in *bruid* is samengesteld uit *u* en *i*. Het verschil tusschen den klinker in *dun* en *muur* is, dat de eerste k o r t , de laatste l a n g is.

De uitspraak van de *z* zweeft nog altijd tusschen *ze* en *zed*; ziedaar de eenige mededeeling van belang.

Siegenbeek schrijft natuurlijk zelf over de zaak ook[2]. De grondwet of natuurwet der spelling is: Schrijf, zooals gij spreekt. Daarin zijn echter wijzigingen noodig: 'Rigt u in het schrijven naar de zuiverste en meest beschaafde uitspraak'. Bovendien moet men op de *afleiding* letten, en evenzeer op het algemeen erkend en aangenomen gebruik. Dan volgt er een ellenlang gezanik over *e, ee, o, oo*, enz., de medeklinkers zijn *zacht* en *scherp*, in *ontvangen* en *ontvonken* wordt niet de volle scherpte der *f* waargenomen, en de rest heeft voor ons doel al even weinig waarde.

Jacob Grimm[3] mag, wegens den grooten invloed, dien hij hier te lande heeft gehad. niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Omtrent den duur der vocalen zegt hij: stel de korte als 1, dan is de lange 2 × 1 = 2, de gebroken ½ + ½ (of ¼ + ¾, of ¾ + ¼) = 1.

Oorspronkelijk waren er drie korte vocalen:

A

I U

of door breking:

A

E O

I U

De *I, E* zijn hoog, helder, de *O, U* zijn laag, donker.

Slechts de drie grondvocalen zijn breekbaar, en verder zijn de klinkers onderhevig aan *Umlaut* en *Ablaut*.

1) L.A. te Winkel, Taalgids, IV, 55.
2) M. Siegenbeek, Verhandeling over de Nederduitsche Spelling, 1805, 2de druk. De 1ste was waarschijnlijk hetzelfde jaar.
3) Deutsche Grammatik, 3te Auflage, 1840.

In kleuren uitgedrukt is *A* wit, *I* rood, *U* zwart, *E* geel, *O* blauw.

Het boek is heel geleerd, maar van phonetiek in den modernen zin is geen sprake. Het behandelt uitsluitend den historischen overgang van den eenen klank in den anderen.

De Siegenbeeksche spelling had natuurlijk haar tegenstanders. Onder hen rekende zich A. Smits, Artium Doctor[1)], 'gewezen voogd der Koninglijke Stndiën te Yperen.'

Er zijn volgens hem negen enkele stemmen (= klinkergeluiden, ter onderscheiding van klinkletters), en verder tweeklanken en articulatiën (ter onderscheiding van medeklinkerletters). In hoofdzaak volgt hij ten Kate, maar de *ie* van den laatste is volgens Smits een tweeklank. De harde *ú*, thans *eu* geschreven, en de *oe* zijn beide enkele klinkers, de eerste geeft een tusschengeluid tusschen de zachte *o* en de zachte *u*. Iets geheel nieuws is, dat hij de *ú*, van *kúnnen* hard kort noemt tegenover de zacht-korte *u* van *dun, zullen, stukken, zuchten*. De laatste stelt hij dus gelijk met de lange *u* van *schuw*. Er is verschil in uitspraak tusschen *dagelijks* en *dagelijksch*. Dit zegt trouwens ten Kate ook (zie *kindsch* in de transsriptie op blz. 20). Het toppunt van phonetisch inzicht wordt echter bereikt, wanneer de schrijver kans ziet er de Hebreeuwsche scheva bij te halen: 'Men begrijpt, zó men zegt: *gna, kwade, gladde, groete, slape, stomme, knage, strópe, sprake*, dat men wel min gevoelig, doch natuurkundig de scheva ujtspreekt: *gena, kewade, geladde, geroete, selape, setomme, kenage, seterópe, seperake*: dus dat het grondwoord ten minsten zó veel natuurkundige grepen bevat, als medeklinkers.' Ook achter een klinker; b.v.: *annegesete (ng* is dus twee klanken), *erreneste, herrefesete* voor *angst, ernst, herfst*.

Men moet *che, we, ú, oe* niet noemen: *ce-ha, dubbel u, e-u, o-e*. De *z* heet *ze*.

Zijn spelling wijkt nog al van die van Siegenbeek af, en hij geeft daarvoor uitvoerig zijn redenen op: *ónderschejdene, aanhówdend, ujtgalmen, schúren* (voor *scheuren), zangtónen, hóren, geevt*, enz.

Volgt nu de groote tegenstander van Siegenbeek, n.l. Bilderdijk[2)]. Zijn opvatting omtrent de vorming der klinkers is zeer zonderling en onjuist; maar aardig is deze opmerking: 'Ieder vokaal heeft drie nuances: scherp, hel en dof.

1) Natuurkundige Regelmaat der Taal, 1824.
2) W. Bilderdijk, Nederlandsche Spraakleer, 1826.

scherp: *a* in *sta*	*e* in *stede*	*i* in Fransch *ville*.
	o in *bode*	*u* in *ure, stuwen*.
hel: *a* in *lachen, klank*.		*i* in *zich, pil*.
dof: *a* in *Bacharach, Maandag* (bijna *ə*).		

Hoe zou het klinken wanneer men dit niet in acht nam in 't vers: *De maandag zag de zon in nevelwolken klimmen*! Men geve dit vers als een schibboleth aan den Siegenbeekschen aanhang, en zie of zy er de melody van de driederlei *a* in kunnen brengen, die onze vaders zoo wel wisten te doen gelden, en om welke zij zelfs de stuiting van de zelfde vokaal somtijds als een schoonheid aanwendden, als bij voorbeeld: *Een kalmte, na aan vreugd*; waarin wederom de driederlei *a* (de helle, de scherpe, en de toonlooze) eene melody maken... In de *e* is deze doffe klank noodwendig het zwakst; doch hij is het niet minder in de *i*, en *machtige* klinkt niet anders dan *machtege*, dan alleen dat de penultima met de *i* nog korter in de uitspraak is dan met de *e*. En waarom nog korter? Om dat de toonlooze *i* lager in de borst gemaakt wordt, en dus het ingewand-zelve geweld doet, 't geen zich tegen zulk een gedrochtelijke uitspraak als *overige* met scherping van de *i*, gevoelig verhelft.' Tegenover dezen laatsten onzin weegt op, dat Bilderdijk de eerste is, die onderscheid maakt tusschen den klinker in *sta* en *klank*.

De scheva schijnt in dien tijd bijzonder in de mode te zijn; ten minste Bilderdijk zegt er ook het zijne van: 'Deze flaauwe vokaal (voornamelijk in de *e* en *i* op te merken) kan zoo snel uitgesproken worden dat zij niet of naauwelijks merkbaar is, en daarom in het schrijven onderdrukt wordt. Deze is de *Scheva* der Hebreeuwen, die inderdaad bij alle sylbe-sluitende konzonanten bestaat, en de zachtheid onzer taal in hare overgangen maakt, en zonder welke ook geene konzonant eene sylbe sluit.'

ng is gelukkig weer één klank geworden.

Langs Lulofs, Sifflé, Venhorst en Weyermans, die in zijn Voorbericht erkent, slechts na te schrijven, landen wij bij Brill[1)] aan, die hier te lande 40 jaar aan de spits stond, en wiens tweede boek herhaalde malen herdrukt werd. Dit was niet om zijn phonetische verdiensten, maar om zijn grammaticale en klankhistorische kennis. 'Sedert de historisch-taalkundige onderzoekingen, vooral

1) W.G. Brill, Hollandsche Spraakleer, 1846. - Holl. Spraakleer ten gebruike bij Inrichtingen van Hooger Onderwijs 1849; 3de dr. Nederl. Spraakleer 1860; 4de druk 1871.

van Grimm in Duitschland, is een volkomen licht voor de wetenschap der taal opgegaan', zegt hij. Dit licht was echter niet volkomen, het scheen slechts in één richting.

In 1846 verdeelt Brill de vokalen in achtermonds- (*a*), midden-monds-(*i, ie*) en voormonds-(o, Hoogduitsch *u*). 'Het onderscheid tusschen lange en korte vokalen bestaat in het Hollandsch geenszins in den korteren of langeren duur, welke bij het uitbrengen der vokaal wordt waargenomen. Dezelfde vokaal kan, zonder verandering in klank, bij ons niet nu eens lang, dan eens kort zijn. Wij hebben b.v. evenmin eenig denkbeeld van eene lange gesloten *e*, als van een korte *oe*.' De zoogenaamde *korte* vokalen 'zijn bij ons vokalen, die door een konzonant gewijzigd worden, welke tot de klasse der halve vokalen behoort, en in de keel gevormd wordt, doch in ons schrijfstelsel geen teeken bezit.' Deze konzonant beschrijft hij op een andere plaats als volgt: 'De klank, namelijk, die de *a* heeft in *dag*, de *e* in *berg*, de *i* in *stil*, de *o* in *stof*, de *u* in *stuk*, wordt te weeg gebracht door een afbreken van den vokaalklank door middel eener lichte verheffing van de tong tegen het achterste gedeelte van het gehemelte, dat is, door middel van die halve vokaal, die in de Semitische alphabets de eerste plaats bekleedt en *aleph, eliph, olaph* heet.' Dit is een geheel nieuw, maar ook geheel verkeerd gezichtspunt. Overigens worden de klinkers alleen in hun historische ontwikkeling behandeld.

In 1849 zijn klinkers '*gewijzigde klanken*, omdat het stemgeluid niet anders denkbaar is, dan in den mond of spraakweg gewijzigd', en medelklinkers zijn *klankwijzigingen*. Zijn beschrijving van de vorming der klinkers is geheel verkeerd. Die in *dom, wol, grof, genot* is dezelfde, in *kool* en *woord* eveneens. De *aai, ooi* en *eeu* zjjn geen tweeklanken, want 'de vokaal wordt door de volgende konzonant in geenen deele gewijzigd.' Hetzelfde geldt van *ieu* en *oei*.

In 1846 zijn er strot-medelklinkers (*ch, g, h*), medeklinkers gevormd door de tong en het achterste verhemelte (*k, ng*) en andere gevormd door de tong en het meer vooraan gelegen gedeelte van het verhemelte (*d, j, l, n, r, s, t, z*); verder lipmedeklinkers (*b, f, m, p, v, w*). Andere indeelingen der konzonanten zijn: stomme (*b, d, k, p, t*); halve vokalen, waarbij de lucht-stroom blijft voortvloeien of, in den mond afgesloten, een anderen uitweg zoekt (*f, g, j, l, m, n, ng, r, s, v, w, z*); vloeibare (*l, m, n, ng, r*); geaspireerde (*ch, f*): zij werden door de Grieken als stomme

beschouwd, die met een aspiratie werden aangedaan; spiranten (*g, h, j, s, v, w, z*). De stomme medeklinkers worden verdeeld in weeke of mediae (*b, d*) en harde of tenues (*p, t, k*). Zij worden mediae genoemd, omdat zij in het midden staan tusschen tenues en geaspireerde.

Als staaltje van de gebrekkige kennis, die Brill van de klankvorming had, diene, dat volgens hem de *j* meer achterwaarts in den mond wordt gevormd dan *l*, en meer vooraan dan *r*.

In 1849 kunnen stomme medeklinkers hard en week, spiranten scherp en zacht zijn. Van stemhebbend en stemloos is bij Brill geen sprake. Bovendien wijzigt hij in den loop der jaren steeds zijn meening, zooals uit het volgende staatje blijkt.

	vloeibaar	**spirant**	**geaspireerd**	**keelletters**	**neusletters**
1849	j, l, m, n, ng, r	g, h, s, v, w, z	ch, f	ch, g, h,	m, n, ng
1860	l, m, n, r	h, s, w, z	ch, f, g, v	ch, g, h,	m, n (ng niet genoemd)
1871	l, r, m, n	h, j, s, w, z	ch, f, g, v	ch, g, h, j, ng	m, n,

In de uitgave van 1871 maakt de schrijver de opmerking, dat hij in de leer van de letters Te Winkel heeft gevolgd, en dat hij geen gebruik heeft kunnen maken van Prof. F.C. Donders: Physiologie der Spraakklanken, 1870. Wel geeft hij een nieuwe indeeling der konsonanten:

schuringsgeruisch: *ch, f, g, j, m, n, s, v, w, z*;
ontploffingsgeruisch: *b, d, k, p, r*;
ratelingsgeruisch (tong in trilling gebracht): *l, r*.

Men ziet, dat Brill geen betrouwbare leidsman op het gebied der klankleer was.

De predikant Van Oosterzee[1)], die omstreeks denzelfden tijd schreef, als toen Brill begon, wist al evenveel van de phonetiek af: hij vindt *ng* moeilijk te beschrijven en laat het dan ook wijselijk na. De *n* mag niet door den neus komen.

Het volgende jaar verschijnt Brücke[2)] op het tooneel, wiens invloed zich langzamerhand tegenover Grimm zal doen gelden. Zijn vokaalrij is: *i, e,* e^{a}, a^{e}, *a,* a^{o}, o^{a}, *o, u*, die hij niet in den vorm van een driehoek plaatst. Verder zijn er tusschenklanken: i^{u}, u^{j}, e^{o}, o^{e}, o^{oe}, a^{oe}, *o,, u,,* o^{e}, o^{a}. Men ziet, er is ruime keuze.

1) H.M.C. van Oosterzee, Beknopte uitspraakleer der Nederl. Taal, 1848.
2) E. Brücke, Untersuchungen über die Laufbildung, etc. Sitzungberichte Kaiserl. Akademie, Math. nat. Classe, 1849, 2 ter Band, 182.

In zijn vergelijking van de klinkers in zijn eigen taal met die in vreemde talen is hij met nauwkeurig genoeg: ‘Das reine *e* ist das Deutsche in *ewig, selig*, das Englische in *men, let*, und das Französische *é*.’ - ‘Das reine *o* ist das Deutsche in *loben, Opfer*, das Französische *o* und *eau* in *héros, beau*, nnd das Englische in *note*.’ - ‘e^a ist das Französische *è*, das Englische *a* in *fate, name*, das Deutsche *e* in *Gebet, Segel*’ - a^e ‘steht dem *a* näher, das Französische *ê*, das Deutsche *ä* und das Englische *a* in *marry, glass*’. Het Engelsch zou, op zijn zachtst genomen, zeer continentaal klinken, als men deze beschrijving navolgde. Deze onjuistheden zijn niet het gevolg van het systeem, maar van gebrekkige waarneming, en er staat tegenover, dat Brücke de laatste vier der gegeven teekens bestemt voor Engelsche klanken: *not*(*o*), *could*(*u*,), *done*(o^e,), *fall*(o^a,).

Wat de medeklinkers betreft, voor de niet in het gewone alphabet voorkomende teekens gebruikt hij Grieksche: *π* voor *ng,* *κ* voor *ch*, enz., en verder voor den stemhebbenden liptriller *ξ*, voor de stemhebbende Nederl. *g* in *wagen*: *y*. Bovendien gebruikt hij exponenten om variëteiten aan te duiden: *k,* k^1, k^2, k^3.

Het doet eenigszins vreemd aan, dat hij *sch* in het Duitsch (*ch* in het Fransch, *sh* in het Engelsch) samengesteld noemt, ‘omdat de monddeelen *gelijktijdig* voor twee verschillende konsonanten ingericht worden.’ Om een denkbeeld te geven, hoe grondig Brücke overigens te werk gaat, zij hier aangehaald, wat hij over een der vele trillers zegt: ‘Es gibt in der That einen echten Zitterlaut der Stimmritze. Wenn man nämlich mit schwacher Stimme einen immer tieferen Ton zu singen versucht, so wird man bemerken, dass man an eine Grenze kommt, jenseits welcher die schlaff an einander liegenden Stimmbänder die Luft in einzelnen für sich unterscheidbaren Stössen hervortreten lassen, so dass dadurch ein Zitterlaut entsteht, der, wenn man ihn mit der Vokalreihe *oa oa oa oa* verbindet, das Quaken der Frösche nachahmt.’ Dit is geen ware medeklinker, zegt hij dan verder, maar hij kan als zoodanig fungeeren, b.v. in eenige Platduitsche dialecten vertegenwoordigt hij onder bepaalde omstandigheden de *r*, b.v. in vertegenpommern: *Art, dort, Wort*.

De hoofd-onderwijzer Mulder[1)] heeft natuurlijk nog niet van Brücke kennis genomen, en staat derhalve nog op het oude standpunt. Volgens hem onderscheidt de lange klinker zich van

1) G.C. Mulder, Nederlandsche Spraakleer, 1852.

den korten, doordat van den eersten, al of niet door een medeklinker afgesloten, de toon aangehouden kan worden, hetgeen met den laatsten niet het geval is. Dit verkeerde begrip heeft lang stand gehouden, en wordt ook thans nog wel verkondigd. Aan den anderen kant heeft Mulder de verdienste, dat hij de eerste is, die op het verschil wijst van den klinker in *leer* en *veel hooren* en *boos*, door den invloed van de *r*.

Het duurt nog ruim een tiental jaren, eer men in Nederland toont met de strooming in het buitenland mee te gaan. Langzamerhand ziet men dan in tijdschriftartikelen den inmiddels tot driehoek geworden klinkertafel van Brücke op de Nederlandsche taal toegepast; hier en daar treft men ook namen aan van mannen, die in het buitenland bezig zijn bekend te worden, als Lepsius, Thausing, Merkel, Bell, Ellis. De eerste, die met een uitvoerig artikel komt, is L.A. te Winkel[1]. Ziehier zijn vokaaldriehoek aan Brücke ontleend:

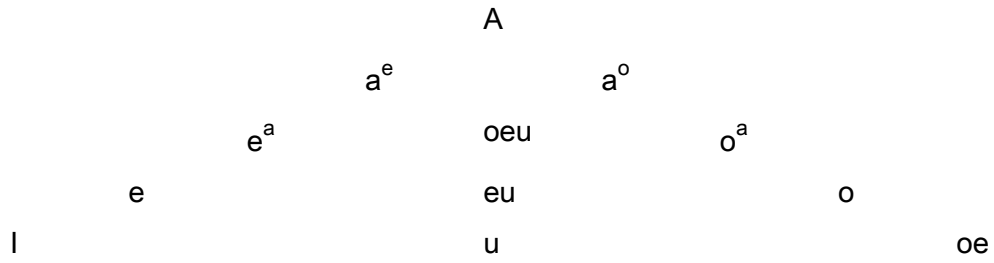

De *oeu* is de klank in het Fransche *soeur*.

Een zeer bijzondere opvatting heeft de schrijver omtrent den aard van een klinker: ‘Eene vocaal, een klinker, is dan eene letter, die in het Latijn op zich zelve eene *vox*, een *woord*, uitmaakt. Dit geldt toch van *a* (van), *e* (uit), *i* (ga) en *o* (o!). Het geldt wel is waar niet van *u*, maar deze vocaal ging met de andere mede. De consonanten, de medeklinkers, kwamen daarentegen in de rede, in het gesprek, nooit alleen, nooit op zich zelf staande voor, maar alleen in gezelschap van *vocalen*.’ Terloops verwerpt hij de bewering, dat een medeklinker niet anders dan met behulp van een klinker kan uitgesproken worden. Geen wonder, dat tegen deze definitie van den klinker bezwaar wordt gemaakt. Pijnappel[2] schrijft: ‘Vermoedelijk is die definitie van Priscianus,

1) Taalgids V (1863).
2) Taalgids VI (1864). J. Pijnappel Gz. Naar aanleiding van Te Winkels artikel. - Dit opstel van Pijnappel slaat meestal de plank mis en getruigt van groote zelfgenoegzaamheid. Van de vorming der *a*, zegt hij: ‘Wanneer men de mondholte in den spiegel waarneemt, dan zal men zien dat bij het uitspreken der *a* de keelengte achteruit omhoog wijkt en zich spant. Blijkbaar ontstaat de heldere *a* door het vibreren van dat gespannen vlies (!).’

die er nog wat bijvoegt: “Vocales dicuntur, quae per se voces perficiunt, vel sine quibus vox literalis proferri non potest.” Maar moet onder dat *vox* niet ook lettergreep verstaan worden?’

Ter verklaring van zijn tabel zegt hij: ‘Laat men den mond zijn gewonen en natuurlijken stand behouden, dan ontstaat de blank *a*. Verkort men de mondbuis, door het strottenhoofd zooveel mogelijk naar boven te brengen en de lippen in te trekken, te verbreeden en te openen, dan ontstaat de *i*, de hoogste en schraalste klank, dien de mensch vermag voort te brengen. Handelt men omgekeerd, laat men het strottenhoofd zakken, terwijl men te gelijker tijd de lippen vooruitbrengt en nagenoeg sluit, en zoo doende de mondbuis aanmerkelijk verlengt, dan ontstaat *oe*, de laagste toon.’ De andere klinkers liggen tusschen deze uitersten. ‘Wanneer men door het meer of minder opheffen van het achterste gedeelte der tong, zóó als bij het uitspreken der *i, e*, en *e*^{a} plaats heeft, de mondbuis van achteren vernauwt, maar aan de lippen den stand geeft, die respectievelijk voor het uitspreken van *oe, o* en *o*^{a} vereischt wordt, dan verkrijgt men nog diie andere klinkers, *u, eu* ... en *oeu* in Fransch *soeur*.’ Dit is natuurlijk niet juist, omdat geen rekening wordt gehouden met den stand der tong bij *oe* en *o*. Evenmin is het waar, wat hij zegt omtrent den klinker in *dag, bed, pin, slot, rug*: ‘de sluitende medeklinker is oorzaak, dat de klank zijn vollen eisch niet krijgt, doordien de stem om zoo te spreken door het geruisch van den medeklinker wordt afgebroken; of liever, om juist te spreken: in het vooruitzicht op den medeklinker, die volgen en een geheel eigenaardigen stand vorderen zal, geeft men zich de moeite niet om aan de mondbuis geheel en al dien stand te geven, die voor het uitspreken der vocaal wordt vereischt.’ Het bewijs vindt hij in het meervoud *dagen, sloten*, waarin de klinker de lettergreep eindigt en dus zijn volle waarde krijgt. Men ziet, dat de phonetiek pasklaar moet gemaakt worden voor de theorie der historische klankontwikkeling.

Inmiddels heeft het *standard alphabet* van Lepsius vermaardheid gekregen; het wordt door de Nederlandsche taalgeleerden met succes toegepast op het Egyptisch, Chineesch, Japansch en vele Oostersche en Afrikaansche talen. T. Roorda veroordeelt het in een vergadering van de Kon. Akademie, en wil het door Lepsius beoogde doel bereiken door een letterschrift bestaande uit Romeinsche letterteekens, en de wijziging van den klank in vreemde talen door diacritische teekens. Tegelijkertijd biedt

hij een verhandeling[1] aan, waarin zijn methode is neergelegd. Het is vooral Leemans, die in deze en de volgende vergaderingen van de Akademie zijn vriend Lepsius tegen Roorda verdedigt, en het resultaat is, dat het werk van den laatste zoo goed als doodgezwegen wordt. Leemans maakt bij deze gelegenheid de volgende interessante opmerking: 'De woorden *guttur* en *fauces* werden bij de ouden in even onbepaalden zin gebruikt als bij ons keel[2] en gorgel, zoowel voor den voorhals aan de buitenzijde, als voor het inwendige, de ademhaling- en slikwerktuigen; *guttur* beteekent nimmer het keelhoofd of de keelengte in het bijzonder, die als stemwerktuig in de physiologische beteekenis niet erkend, en als zoodanig van de luchtpijp niet onderscheiden werd vóór de tweede helft van de tweede eeuw na Chr., toen Galenus het eerst eene nauwkeurige beschrijving leverde van het keelhoofd als stemwerktuig, en dit met den, sedert door de Grieksche geneeskundigen aangenomen naam van *λάρυγζ* onderscheidde. Waar vertalers en verzamelaars van woordenlijsten dit woord met het Latijnsche *guttur* vertolken, begaan zij een blijkbaren misslag. Even verkeerd handelt men, wanneer men aan *guttur* de beteekenis van luchtpijp wil toekennen. Wil men juist spreken, dan moeten de woorden *guttur, fauces, gula* vervangen worden het eerste door *arteria* (de luchtpijp), *fauces* door *larynx* en *pharynx* (de luchtpijp- en de slokdarmopening) en *gula* door *oesophagus* (de slokdarm)'.

De klinkertafel van Roorda heeft dezen vorm:

		á		
	e		ó	
i		oe		ó
	ü		u	
		ú		

oe is de klinker in *leugen*.

De klinkers en medeklinkers worden door de letters van het alphabet met stippen boven en onder de letter aangeduid. Nu weet ieder, die wel eens voor de pers gewerkt heeft, hoe weinig er vaak van die stippen terechtkomt. Een ander bezwaar is,

1) Over de Aard en Natuur van de verschillende Spraakgeluiden. Kon. Akad., Afd. Leet. LX. 205 (1865).

2) Montanus merkt in een Noot op, dat geneesmeesters en ontleders *keel* in plaats van *keel-darm* (= slokdarm) bezigen, in afwijking van het gewone gebruik, getuige uitdrukkingen als: *met luider keel roepen; de keel is schor*.

dat Roorda van de dubbele teekens *ph, th, ch, ng, rh* gebruik maakt, om een enkelen klank aan te duiden.

Om een denkbeeld te geven van de wijsheid, die men uit zijn beschrijving van de klanken kan putten, dienen de volgende staaltjes:

De tweede *e* in *edele* is een ademgeluid.

De *i* is de hoogste van toon, de *o* de laagste. Dus niet *u*!

'Zij (de klinkers) worden gevormd door voor ieder de mond op een bijzondere wijze te z e t t e n , en voor de (ééne vocaal dit, voor een andere dat, gedeelte e l a s t i s c h t e s p a n n e n . Zoo wordt namelijk de luchttrilling, die veroorzaakt wordt door de schuring van een uit de borst door de keel en mond gedreven ademstroom, door het meêtrillen van dat elastisch gespannen gedeelte zoo versterkt, en tevens gewijzigd, dat het teweeggebracht geluid èn verhelderd èn door het gehoororgaan als een b e p a a l d e klank vernomen wordt.' De schrijver heeft dus nooit gehoord van stembandtrillingen.

'Wij kunnen zeer goed, als wij de mond gezet hebben voor de uitspraak van een *o*, met dezelfde positie van de mond een *é*-klank vormen, als wij maar het gehemelte, en niet de wangen, elastisch spannen.' Ik zie het hem doen!

'Van de mondvocalen zijn de *é* en *i* palatale klanken, die gevormd worden door een elastische spanning van het hard gehemelte'. Er staat heusch 'hard gehemelte'.

De stomme medeklinkers (gevormd door geheele afsluiting van den ademstroom[1)]) zijn: *be, ce, de, ge, ha, pe, te, ve, we, zet*.

De semivocalen of halfklinkers (waarvan de namen in het alphabet met een klinker beginnen) zijn: *ef, el, em, en, er, es*.

In een vorige vergadering van de Kon. Akad. heeft Donders de resultaten medegedeeld van zijn physiologisch onderzoek der spraakklanken, en in 1870 verschijnt zijn beroemde boek, Physiologie der Spraakklanken.

En hiermede doet de phonetiek, de experimenteele of, wat anderen verkiezen, instrumenteele, haar intrede als jongere onder de zusterwetenschappen. Haar bloei en ontwikkeling behoort niet tot de historie, maar tot het heden en de toekomst.

L.P.H. EIJKMAN.

1) In zijn latere beschrijving van de afzonderlijke klanken spreekt hij zichzelf tegen.

Plastiek[1].

Iets opmerkeliks in de geschiedenis van de taalkunde! Wat tans vooral als studie van levende taal geldt, diè taalwaarneming die zich, overeenkomstig de tijdsbehoefte, het makkelikst organiseert nl. de dialektgeografie, is *niet* kausaal. Misschien uiterlik nog wel; ik heb dat niet nagegaan; het betroffen vak ken ik alleen zoals het z'n wezen weerspiegelt in Kloeke's geschriften,[2] zowel waar hij de kollega's of het grotere publiek met Frings' arbeid in kennis stelt, als waar hij eigen werk ten beste geeft. Gevallen als dat, waar het verschil tussen *gi* en *doe* aan verschil in godsdienst wordt toegeschreven[3], ontmoette ik zelden. En als Kloeke ‘wetten’ erkent, dan laat hij ze niet als ‘oorzaken’ dit of dat ‘gevolg’ hebben, hij laat ze ‘een rol spelen’. Naast deze verzwakking van Kausaliteit en kausale terminologie staat een krachtige opbloei van de Plastiek, de beeldspraak.

Men kan zeggen dat deze wortel schoot uit de grafiek. De afwisseling van de vormen *mich* en *mik* bracht menigeen tot een grafiese voorstelling van dit evolutiefeit. Menigeen liet het ook daarbij. En waarom niet? Er zijn altijd mensen geweest die in de loutere produktie van schema's volkomen bevrediging vonden. Bevrediging geeft het bereiken van zijn einddoel en niemand wenst daarbij verder te gaan dan de grenzen die hem door aanleg of tijdgeest zijn gesteld. Er zijn wel mensen die tot 'r dood toe genoegen vinden in het verzamelen van gebruikte postzegels en in het verenigen van die dingen tot een systematies geheel, hun album, hun schepping, het verlengstuk van hun leven. Maar anderen halen voor zo'n soort van produktie de schouders op. En zo was ook Kloeke noch Frings tevreden met een nuchter lijnenstelsel, een ‘verward spinnenweb van lijnen’; ‘aan den geoefenden linguist vertoonde zich een verrassend schouwspel’: die lijnenbundels bleken loopgravenstelsels te ‘zijn, hier diep ingekerfd, daar niet meer dan oppervlakkige greppels, maar overal hun ontstaan te danken hebbend aan

1) Vervolg op *Kenniskritiese Beschouwing* IV in *De N. Taalgids* XVI.
2) *De N. Taalgids* XV, 30; XV, 194; XVII, 103; *De Vacature* 10 April 1923.
3) *De N. Taalgids* XV, 38.

den heen en weer golvenden strijd tusschen de cultuur-centra, waartoe de verschillende gebieden ter weerszijden der loopgravenlinies in den loop der eeuwen hebben gehoord. Ziedaar het taal*leven* op de kaart geprojecteerd; de dialectkaart geeft hetzelfde beeld als een reeks op elkaar gelegde films, films van den altijd voortdraaienden bioscoop der historie.'

De lezer heeft hier wel *iets* oorzakeliks naar voren zien komen: 'de loopgraven' zag ie 'ontstaan door de strijd'. Maar tegelijk begrijpt ie toch, dat die kausaliteit hier maar iets terloops is, meer menselik gevoeld dan wetenschappelik bedoeld; hoofdzaak is de schildering van de strijd en van die loopgraven; de lezer begrijpt dat hij hier de taalkundige auteur heeft te nemen als een ziener, niet alleen een exakte ontleder van uiterlik waarneembare feiten maar ook een schepper van visioenen. 'In zijn stoute visie,' zegt Kloeke verder, 'heeft Frings hier inderdaad veel weg van een dichter. Wer in Dichters Lande will gehen, Muss erst des Dichters Sprache verstehen. Neemt men Frings' opstellen ter hand, dan zal men dadelijk worden getroffen door de aan geheel nieuwe beelden ontleende terminologie en de, van het traditioneele zoo zeer afwijkende, voorstelling, die hier van het taalleven gegeven wordt.'

Kloeke is dan ook met Frings opstel zeer ingenomen; 'ik beschouw het,' zegt ie, 'als een mijlpaal in de geschiedenis van ons dialektonderzoek; geen Nederlander die op de hoogte van zijn tijd wil blijven, zal dit buitengewone artikel ongelezen mogen laten.'

Zou dat waar *zijn*? Zou het voor de geograaf die op de hoogte wilde blijven van zijn tijd, nodig zijn, de gedichten te lezen van een Italiaan die de Vesuvius voorstelt als een dreigende God en de neervallende as als een brandbrief des Hemels? Toch kan Kloeke gelijk hebben. Ook de geograaf, ook de dialektoloog is een mens, intellektueel én gevoelig, in zekere tijd zelfs zeer gevoelig; de poëtiese elementen in 'm vermengen zich dan, haast op inherente wijze, met z'n wetenschappelik, objektief bedoeld werk, zodat zelfs het meest wezenlik deel van dat werk, ja juist dàt deel, n.l. de terminologie, de neerslag van de poëtiese roering vertoont. Is hij dan een van de naturen die het Nieuwe Leven zich tot medium koos, dan kan het niet anders, of de menigte zal hem met eerbied nemen zoals hij is: waarnemer èn dichter. Voor enkelen zal dat een reden te meer zijn, de verhouding van beeldspraak en wetenschap aan een krities onderzoek te onderwerpen.

Er zijn soorten van beeldspraak. De meest voorkomende is de onnatuurlike, onder die benaming sinds een veertig tal jaren algemeen veroordeeld. In theorie altans. In de praktijk is die beeldspraak een en al natuur, ontembaar, onverwoestbaar, eigen aan alle plaatsen en alle tijden, Sprak Schaepman en Da Costa en Bilderdijk met 'r overvloed van halve, kwarte en achtste beelden, met 'r onreële kombinaties van plastiese elementen hier ontleend en plastiese elementen daar ontleend, niet dezefde taal als de Arabier, de Indiër, de Jood en zovele anderen? Als het Franse meisje 'haar verloofde *omkleedt met het prisma van haar dromen*'[1], als hele volken spreken van 'heuvelen die huppelen', als in de taal van heel de wereld ongeveer gesproken wordt als in de Apokalips, waar Gods ogen zijn als vlammen, zijn handen als sterren en zijn mond als een zwaard, is dan zulke beeldspraak te verwerpen als onnatuur? Zeker! als men zoals A. Dürer deed, al die vluchtige beelden vastlegt en wel naast elkaar in één op papier getekende figuur, ja, dan heeft men kans iets onmogeliks te krijgen, belachelik, ja walgelik van onnatuur; maar zo exakt-zakelik hebben het de sprekers nooit bedoeld. Ze zagen een en ander slechts voorbijgaand, met de ogen van de verbeelding, het ene *na* het andere; ze wilden het niet permanent gezien hebben met de ogen van het lichaam, het ene *naast* het andere! Ze gaven dan geen uitgewerkte beeldspraak zoals die waarom Homerus zo beroemd is. Bij dezen zien we een beeld oprijzen, geheel af aan alle kanten als een standbeeld opgericht op een hoge heuvel, ter aparte beschouwing. Dat doet veel rustiger aan, we hebben met één te doen. Het vele van de andere beeldspraak verbijstert en als het daar slechts bij één beeld blijft, dan geeft dat in z'n fragmentaries bestaan meer een roering die treft, dan een visie die bevredigt. Dat hoeft hier slechts in het kort te worden verklaard; elders hebben we uitvoerig het tweeledig karakter van de beeldspraak, visie en roering, aangetoond[2]. Toen bleek, dat in de beeldspraak, zoals gewoonlik ook in de beeldhouwkunst, het voorgestelde objekt z'n daagliks milieu mist en dat het daardoor sterk individueel is en ... roerend. Daaruit valt af te leiden, dat dat roerend karakter bij de 'onnatuurlike' d.i. fragmentariese beeldspraak betrekkelik sterk zal zijn, want een beeldfragment geeft nog meer de indruk

1) Ik las dat eens bij Victor Margueritte.
2) *De N. Taalg.* XIII: *Het Beeld*.

van iets dat uit zijn omgeving is gehaald, dan het hele beeld.

Vandaar de doelmatigheid van die soort beeldspraak voor de redenaar die het volk bewegen wil, met de greep van z'n taal, naar een doel dat hij ziet. Daartoe is het goed dat ie z'n mensen murw praat; hij laat ze dit voelen en dat, dat en dit, sleept ze met de oren van deze visie naar die, van die naar deze; ze zien niets heel, veel half en kwart, ze zien ten slotte niets dan een warreling van stukken van beelden, kris-kras door een rondedans van begrippen; maar te beter voelen ze één ding nl. dat de man die vóór hen staat een machtige persoonlikheid is, aan wie ze zich maar hoeven over te goven om te samen met meerderheidsmacht iets te bewerken dat er nog niet was.

Er was eens 'n redenaar die precies het omgekeerde bewerkte: een opgewonden menigte bewoog ie, in vrede naar huis te gaan. Dat was geen roeren maar stillen. Z'n beeldspraak was dan ook niet fragmentaries en heterogeen. In z'n fabel, zoals de geschiedschrijver het noemt, was de werkende klasse armen, benen, hoofd en zintuigen van het staatslichaam, de regerende klasse was er de onzichtbaar werkende buik en borst met 'r belangrijke binnenorganen. De toegesproken massa, eerst vertoornd op die luie patriciërs, *begreep* nu de onmisbaarheid van die klasse en ging tevreden huiswaarts.

Is dat ook niet de taak van de wetenschap? rustig bezit te geven? En is dus ook niet die beeldspraak, waarbij langzaam en volledig gezien wordt, meer passend voor de wetenschap dan de vlugge, onaffe beeldspraak die op het domme gevoel spekuleert? En strookt ook niet vooral met het min of meer wiskunstig karakter, dat wetenschappelike behandeling uiteraard eigen is, de makkelike meetbaarheid en weegbaarheid van scherp omlijnde, volledige plastiek?

Frings' taalkunde gaf in dezen een duidelik voorbeeld. Het kennen is bij hem tot een duurzame komplete visie uitgegroeid. Zijn geografiese dialektkaart doet hij ons zien als een slagveld en hij schildert ons daarbij een golvende strijd met loopgraven, komende en gaande troepenmassa's aan weerszijden, met bruggehoofden hier, met voorposten daar. Dat is ons, die nooit een oorlog meemaakten, wel niet zo naar het hart gesproken, maar 't is ons toch sympathiek om de toewijding en de nauwkeurigheid van de beeldende schepper. Maar als we dan dezelfde materie ineens geologiese vormen zien aannemen en Frings en Kloeke horen spreken van vulkaniese ‘taalopborrelingen’ die aan-

grenzend gebied overstromen, ons daarna weer geplaatst zien voor de ‘rimpelingen die door een in het water vallende steen worden veroorzaakt’, dan weer horen van een tongval die als een organisme ‘kwijnt’ in tegenstelling tot die meer ‘vitaliteit’ toont, dan weer van woorden die zich als zaden ‘verspreiden’ in tegenstelling tot die een rasse, stille dood stierven, dan weer van dialektgebied dat wordt ‘afgeknabbeld, afgevreten a.h.w.’ zoals duinterrein door de zee, dan weer van dialekten die met 'r allen een schaakspel uitvoeren tegen de ‘simultaanspeler Holland’, dan weer van dialekten die door het Hollands dialekt zijn ‘uitgegooid d.w.z. tot aan onze Nederlandse rijkgrens teruggedrongen’, dan zouden we om wille van de rustige beschouwing wat meer homogeniteit in de visie willen wensen.

Toch erkennen we ook motieven voor het omgekeerde, Eenzelfde kwestie kan verschillende zijden hebben, zoals eenzelfde persoon scherp kan zijn in woorden, vurig in z'n blik en dus en aan een zwaard èn aan 'n vlam kan doen denken. Vooral worden we vergevensgezind als we die warreling van beelden ontmoeten in een oproep aan de velerlei lezers van de *Vacature*, onderwijzers, leraars, hoogleraars; boeren, burgers en burgemeesters. Dialektgeographie is een nieuwe leer; de ernstige beoefenaar mag tegelijk Apostel zijn en de suggestie benutten die van de overstelping met fragmentariese beelden uitgaat. Daarbij, niet alle hoorders zijn voor eenzelfde beeld even suggestibel. Wie als apostel vanzelf ook sociaal is, zal door veelheid van velerlei beeldspraak zoveel mogelik personen zien te vangen voor zijn idees.

Met deze koncessie aan de fragmentariese beeldspraak zijn we nog niet klaar; er moet ook op het gevaar van de betere, de komplete beeldspraak, gewezen worden.

Wie om een bange persoonlikheid te belachen niet kortweg zou spreken van een ‘hazehart’ of ‘zo bang als een haas’, maar op Homeriese wijze een haas zou schilderen zoals die vlucht uit een knolletuin en verder in vliegende vaart de vlakte op, de horizon tegemoet, met de wijde lucht er boven en de bomenreeksen langs de kant, die zou de bange mens voor de bange haas doen vergeten, zo leeft de hoorder zich op het ogenblik in dat hazeleven in. De haas is dan geheel in zijn milieu; dat beneemt het roerend effekt aan de beeldspraak, in die mate, dat dit geen verbeelding meer lijkt maar werkelikheid, een trouwe werkelikheid, die om z'n gedetailleerde gelijkenis met die andere werkelikheid als spiegelbeeld gegeven wordt.

Zo heeft men ook eens de taal bij een organisme vergeleken, zò kompleet, dat het geen beeldspraak meer bleef maar een tweede werkelikheid werd, identies aan de eerste, zodat men aan de taal kon zien hoe een organisme was en omgekeerd uit een detaillering van een organisme de details van het taalleven kon afleiden; ook hier werd het literariese beeld een physies spiegelbeeld. Tot welke dwaze konkluzies dit heeft geleid, is bekend. Maar deze misvatting van de beeldspraak uit te spelen tegen de beeldspraak zelf, was misschien nog veel dwazer. Is het niet beter een vuil kind vuil te laten dan het te wassen en met het badwater in het riool te werpen? Reiniging moet logies blijven en een kritiek op boeldspraak moet dit beginsel vasthouden, dat elke uitgewerkte beeldspraak z'n gevaren, maar juist daarom bij voorzichtige toepassing z'n grote voordelen heeft.

Kloeke lijkt mij aan de gevaren van Fring's beeldspraak niet ontsnapt. 't Is alsof hij de werkelikheid van de Duits-Franse loopgravenstrijd zò onafscheidelik naast de dialekgeografiese werkelikheid zag, dat het ene a.h.w. een inherent deel van het andere werd, vooral nu de visie van het een, aan het ander z'n terminologie gaf. Het *alsof* lijkt hem een *zo* geworden. Hij doet denken aan het kind dat, verrukt over de vallende sneeuw-vlokken, met uitgespreide armen er in ging ronddraaien en roepen: ‘'k Ben 'ne mulder! 'k ben 'ne mulder!’ niet: ‘'k Ben *als* een molenaar!’ Kloeke lijkt te menen dat de dialektgeografie niet is *als* een oorlogsbeschrijving, maar het er in werkelikheid een *is*, en dat die takken van de taalwetenschap die dat plasties beschrijvend element missen, zoals grammatika, lexikologie, slechts iets waardeloos zijn, te noemen met geringschattende namen als ‘keurslijf,’ ‘dodebeestenspel’, ‘taalherbarium’, ‘klapperend geraamte’, ‘een mand die zich verbeeldt kwikzilver te kunnen bergen’, ‘een toren van Babel’. Dies irae! Geestdrift is een mooi ding, maar als het op een vonnis uitloopt, treft het vaak onschuldigen, zelfs waar het oordeel op de rechter zelf toepasselik is. De ‘levende werkelikheid’ van de dialektgeografie bestaat uit niets dan uit woordparen als *mich - milk, gi - doe*, louter elementjes voor een woordenboek, een ‘herbarium’, woorden, om wille van de historiese vormbeschouwingen gerukt uit 'r levend verband, geen taal meer, die een warme gedachte vertolkt in een ritmies en syntakties samengegroeid geheel, zoals dat kwam uit de mond van de dialektspreker die midden in het leven stond en op een weerbarstig of belangwekkend

feit uit dat leven, reageerde, in een onderhoud met vriend of vijand. De grafiese voorstelling van die woordparen is maar fantasie, en de visie waarbij die grafiese lijntjes, nog magerder dan de knoken van een geraamte, uitdijen tot loopgraven vol beweeglik leven, is fantasie in de tweede macht! Dergelike visie kan ook de lexikoloog en de grammatikus hebben, om daarmee nieuw leven te brengen in dor gebeente of verdroogd kruid. We naderen hier de kennistheoretiese bodem van de kwestie, de psychiese grond.

Elk feit, op welk gebied ook, dat om wille van de vakkundige beschouwing uit z'n verband is gerukt, is als dor gebeente, resultaat van moord, aan de werkelikheid gepleegd. Kloos vreesde eens (in zijn Inleiding op Perk's Mathilde?) dat de literaire kritiek wanneer die z'n volkomenheid in exakte ontleding zou hebben bereikt, tegelijk in onvolkomenheid zou ondergaan, omdat bij die ontleding van de geurige kelk het levende aroma zou vervliegen en ... onwaarneembaar worden. Die vrees was gegrond. Literaire kritiek die wetenschap wordt, verliest z'n lektuurgenot en moet eigen genot scheppen: krities genot en systeemgenot. Zo verliest elke wetenschap z'n eigen objekt naarmate in eigen richting meer gewonnen wordt. Die winst is wreed zoals zo dikwels in de mensenwereld, waar des enen leven des anderen dood is. Wetenschap is moord, zo goed als maaien en jagen. We wezen al eens op dat bolsjewisties karakter van wetenschap en kunst in de eerste helft van 'r bestaan, maar ook op de schone produktie daarna.[1)] Op de dies irae, stellen de Christenen zich voor, zal het ‘klapperend geraamte’ opnieuw een lichaam worden met soepel vlees en ruisend bloed, maar anders dan het vóór het sterven was. Die verrijzenis is tegelijk het symbool van de produktie die alle eeuwen van het aardse bestaan kenmerkt, op alle gebied, het dierlik leven, de kunst, de wetenschap: overal wordt het gescheidene of afgezonderde opnienw een, één nieuw geheel. In ons geval wordt het uiteengerukte weer bijeengevoegd tot een systeem. En behalve deze *bouwende* werking van de fantasie is dan ook soms de *vergelijkende* werking er van te bespeuren, de *beeldspraak*. Anderen waarderen naast de ordening, als tweede faktor liever de kausaliteit dan de plastiek. Een vergelijking tussen die twee zal menigeen een verrassing brengen en tegelijk de bodem van ons onderwerp peilen.

Kansaliteit, meent men, maakt de wetenschap tot wetenschap,

1) Zie *Spel en Produktie* in *De N. Taalgids* XVI.

maar beeldspraak maakt van de wetenschap poëzie. De zaak is, dat kausaliteit èn beeldspraak, elk op eigen manier, de wetenschap tot iets bevredigends maken, zoals de ontknoping het drama, de oplossing het raadsel. In al deze dingen gaat het om de rust nà de onrust; ziedaar de psychiese grond. Evenwicht, eenheid, ziedaar het psychologiese vereenigingspunt van kunst en wetenschap, van kausale en plastiese wetenschap! Omtrent de twee laatste is dat nu apart na te gaan.

Oorzakelikheid is een weerspiegeling van onze redelikheid. We achten ons in tegenstelling tot het dier redelik omdat we ‘spreken’, ‘omdat we weten wat we doen’, ‘ons zelf zijn’ enz. Dit komt allemaal hierop neer, dat we achter de afwisseling en verandering van onze akties en gesteltenissen een onveranderlike kern, 'n ‘ik’, denken en in ons spreken ook uitdrukken; en deze tweeheid weerspiegelt zich nog verder in ons spreken doordat we, ook als het over iets anders dan ‘ik’ gaat, toch meestal een gezegde gebruiken naàst een onderwerp, naàst een ‘subjekt’ d.i. een soort ‘ik’. Door dit spreken d.i. op redelike manier z'n hart luchten, bewerkt de gemiddelde mens op argeloze wijze z'n gemoedsrust na allerlei emotietjes, evenzeer als de filosoof, die z'n meer gevoelde botsing tegen de buitenwereld tracht te neutraliseren in opzettelike ik-beschouwingen, hetzij als stoicijn, als asceet of als substantie-filosoof. De wetenschapsman, neem de natuur- of taalkundige, doet als de filosoof en de gemiddelde mens: bij een verschijnsel dat 'm treft, zoekt of denkt ie zich een oorzaak; dat is hetzelfde als een agens bij een aktie, een onderwerp bij een gezegde, een innerlik ik bij een uiterlike verandering. En dan is ie tevreden, zijn getroffenheid is geneutraliseerd. Wie een oorzaak zoekt, zoekt dus rust na onrust, bewerkt een evenwichtige tweeeenheid, iets als een beeld van Myron, iets zoals hij zelf 't liefst is, bewogen en toch niet nerveus, rust in onrust.

Deze dualistiese beschouwing gold één verschijnsel, één feit. Kausaliteit kan ook een reeks van feiten betreffen, een gebeurtenis, een systeem. Hoe die reeks zelf, afgezien van kausaliteit, aan Myronse behoefte z'n ontstaan dankt, toonde we eens aan met de *Descendentie*reeks van Darwin.[1)] Aan die reeks uiterlikheden nu gaf Darwin een abstrakte, innerlike wederhelft, de Selektie, de Strijd om het Bestaan of hoe men het noemen wil, in elk geval de Oorzaak, de ene grote oorzaak, die heel de reeks

1) *De N. Taalgids* XVI blz. 171: *Historie*.

van evolutiefeiten van het laagste levende wezen tot het hoogste, de mens, a.h.w. bezielde en dus bij de uiterlike eenheid die reeds in de reeks bestond, een nieuwe eenheid voegde, een innerlike. Zo bestaat ook tussen de delen van een dood lichaam of van een stene beeld een eenheid; maar een ziel in het lichaam verhoogt die eenheid in niet geringe mate. Het was van Darwin, kind van een artiest, te verwachten, dat ie van zijn systeem iets wilde maken als een levend lichaam, een reeks aaneengosloten feiten mèt een oorzaak als ziel.

Dat wij nu aan die ene grote oorzaak, de Selektie, niet meer geloven, kan aan onze Tijd liggen, evenzeer als het feit dat de natuurvorsers maar geen 'betere' oorzaak kunnen vinden. Wie begrijpt dat het in de grond niet om Oorzakelikheid maar om Eenheid te doen is, hetzij door middel van Oorzakelikheid of van iets anders, die zou kunnen trachten, de Descendentiereeks meer hecht te maken met Plastiek. Zo stelde ik boven de tweeeenheid 'rust in onrust' voor in een beeld van Myron. De zicht-baarheid van zo'n beeld maakt het mogelik met één bilk van de ogen het geheel te overzien en dus het *in*zicht in de tweeeenheid van de abstrakte begrippen rust en onrust te omhullen met een *over*zicht, te vatten in één, stoffelik kleed, dat de abstraktie, iets etheries, belet, te vervliegen in de grenzeloze ruimte. Maar de delen van de *Descendentie*veeks zijn op zich al een en al zichtbaarheid; we hebben geen behoefte, het geheel *nog* duideliker te maken door *meer zichtbaar*heid. Bij *abstrakte* gehelen of systemen, is Plastiek beter op z'n plaats. Zo had Menenius Agrippa zijn systeem van Staatkunde kunnen meedelen in de woorden: 'De Staat is samengesteld uit Plebejers en Patriciërs; de eerste groep werkt zichtbaar, de tweede meer onzichtbaar, beiden vullen elkander aan en hebben elkaar dus meer te waarderen dan te bestrijden'. Maar dat had op een preek geleken, *words...words*...! Het volk houdt meer van een vertoning, bioskoop, theater, circus. Menenius stelde dus de Staat voor als een staats*lichaam*, neen als een *menselik* lichaam en toen ... *begrepen* ze het beter.

Dat 'begrijpen' is voor de verhouding van wetenschap tot plastiek natuurlik van veel belang. Voor een voorgeslacht, dat de woorden 'begrijpen', 'begrip', 'bevatting' schiep, schijnt verstandsaktie het best geplastiseerd te zijn door de wijze waarop hun handen tegenover een lichaam of objekt in aktie kwamen; die *grepen*. Wij zijn minder handtastelik. Wij bepalen ons in hoofdzaak tot zien, maar dan ook tot een des te aandachtiger

zien; in het algemeen verplaatst voortschrijdende kultuur het zielecentrum meer *uit* de handen *in* het oog; dit leert het theater, de schilder- en beeldhouwkunst, de konversatie, alles - uitgezonderd het betogende gesprek - met weinig handmimiek. Wij gebruiken dan ook graag, naast de overgeleverde, vervaagd-plastiese woorden 'be*grip*', be*vat*ting', de meer duidelik-plastiese termen 'over*zicht*' en vooral 'in*zicht*'. Het geval van Menenius zouden we graag besluiten met: '... en toen *zagen* ze het beter in'. Dit wijst er op, hoe belangrijk voor onze tijd het plastiese zien kan zijn als steun bij verstandelike aktie. Het geziene beeld brengt in de verstandelike waarneming een eenheid, standvastig en kompakt als het marmere of vleselike beeld zelf, waar hoofd, romp, ledematen, vast aaneengesloten, ja ineengegroeid, een slechts met geweld te splitsen geheel vormen.

Wie aan de kausaliteit als 'enige wetenschappelike faktor' verknocht is, kan tegenwerpen: 'Plastiek geeft slechts visuele d.i. uiterlike eenheid; kausaliteit, die op ik-gevoel teruggaat, geeft innerlike eenheid'. Wij antwoorden: In het algemeen is innerlike eenheid te verkiezen boven uiterlike; in een biezonder geval kan het voorkomen, dat uiterlike eenheid zeer sterk is, zoals o.a. bij komplete, duidelike plastiek, en dan te verkiezen is boven een innerlike eenheid, die, zoals in sommige gevallen van kansaliteit, bij verder nadenken al spoedig wankel blijkt.

De geleverde beschouwing, waarbij we van dialektgeografies terrein op algemeen, kennistheoreties terrein overgingen, is nu gemakkelik weer op biezondere vakken toe te passen.

In de Syntaxis en de Lexikologie heeft de kausaliteit, zo goed als in Darwins leer, z'n beste dagen gehad. Wie taalkundig niet werd geschoold en dus van z'n meesters de romantiese geestdrift voor het woord 'oorsprong' niet erfde, die ziet over menige bladzij taalbeschouwing het begrip 'oorsprong' voortkruipen als een ingestorte schim.[1)] En waar het over een 'oorzaak' gaat, daar kraakt de lezer vaak een lege noot. Zo leest men menigmaal de gewichtige verklaring: 'Dit verschijnsel is *veroorzaakt door* analogie', terwijl de Schr. dan niets anders deed dan een verschijnsel onderbrengen in die groep van verschijnselen waarbij telkens de verscheidenheid plaats maakte voor gelijkheid, Analogie. De Schr. deed dus niets dan kategoriseren, ordenen, systematiseren. Waarom de bewustheid van die ordening te doven met

1) Vgl. *Historie* in *De N. Taalgids* XVI, 168.

de domper van de kausaliteit? Was het dan niet beter geweest dat antieke ding te mijden en nu en dan de ordening ter betere beschouwing a.h.w. op een voetstuk te plaatsen, in een beeld?

Met die beeldspraak zou men in goed gezelschap komen. G. Gezelle's *Loquela* toont op menige plaats hoe dichterlike fantasie leven kan brengen in het dodebeestenspel dat lexikologie heet. En ook in de psychologiese taalwetenschap van de laatste jaren is beeldspraak door de besten benut. Eenzelfde taal die Frings te Bonn liet horen, vernamen we al jaren geleden uit Van Ginneken's mond binnen eigen landgrenzen. De beeldspraak die in zijn *Het Gevoel in taal en woordkunst*[1] de hartstocht als psychiese faktor, moest verluchten, is, in 1911 reeds, even vol van soldatenfiguren als die van de Duitser in onze tijd. De Oorlog doet het 'm dus niet alleen. Wat dan nog? Al sinds jaren komt de taalkundige op voor de rechten van het Gevoel; licht dat ook z'n taalkunde erg gevoelig is en uitwegen zoekt in schokkende verbeeldingen. Ook de fragmentariese beeldspraak tiert hier welig; want psychologiese taalwetenschap is betrekkelik nieuw; zoals in de dialekgeografie is ook hier de beoefenaar licht een strijdzaam Apostel met sociale tendenzen, meeslepend redenaar.

Van het meeste belang is hier echter, dat psychologiese taalwetenschap, - de naam zegt het zelf -, de ziel betreft, het wezen dat achter de konkrete verschijnselen als onzichtbare motor schuil gaat, het Abstrakte. Een beroep op een letterkundige zal in deze taalkundige dingen ons betoog minder partijdig maken. M. Emants legt een van z'n sujetten (in *liefdeleven*) de woorden in de mond: ‘anders dan in vergelijkingen kan ik je wat in 's mensen ziel omgaat, niet weergeven.’ Ook de psychologiese taalbeoefenaar zal dus, wil zijn kennis tot een rustig, zeker bezit worden, veel moeten toevoegen, dat kost voor de ogen is.

Maar zo wordt ook voor hem, nog meer dan voor de dialekt-geograaf, nodig, zich een goed begrip te vormen van de beeldspraak in z'n tweeërlei, z'n *kompleet* en z'n *fragmentaries*, bestaan en in z'n bestaan als *steun*, niet als *wesensdeel*. De kritiek vindt hier nog veel te doen, te prijzen, te laken, en te vergeven.

Van Ginneken stelde de verhouding tussen syntakties gezegde en onderwerp eens voor als die tussen een standbeeld en z'n voetstuk[2]. Wij voor ons zijn gewoon, de zin te zien als een vrucht, waarvan het onderwerp de kern of pit, het gezegde het

1) *Leuvensche Bijdragen* IX afl. 3.
2) *De N. Taalgids* V blz. 278

omgevende sap of vruchtvlees is. Maar dit belet ons niet, te erkennen dat de Schr. een voorbeeld gaf van rustige, affe beeldspraak. Zolang hij bij zijn visie volhardt. Als hij daarna dezelfde syntaktiese verhouding weergeeft in de sportieve begrippen *sprong-aanloop* en nog een viertal andere begrippenparen aanvoert, allemaal om die ene verhouding te verluchten, dan zijn we minder te spreken. Toch aanvaarden we die veelheid van heterogene visies als dienstig. De Schr. is hier redenaar, apostel van Herman Paul, voor wie de verhouding tussen onderwerp en gezegde iets is als 'het ene *vóór* het andere', een temporele verhouding die te voren door de mensen nooit zo was gekend en ook zo nooit populair zal worden, die dus met kracht moet worden gesuggereerd in een vloed van beelden: de aanloop *vóór* de sprong, het voetstuk *vóór* het standbeeld enz. enz. enz.

Allermerkwaardigst om z'n volgehondenheid is de beeldspraak in de *Roman van een Kleuter*. Over de waarde van die beeldspraak, èn als wetenschappelike verklaring èn als pedagogies trekmiddel, zou een boek te schrijven zijn; te prijzen is in elk geval de kompleetheid en de homogeniteit.

Op dit nog pas ontgonnen terrein zal de lezer het mij vergeven, als ik bij de schaarste van voorbeelden ook eens uit eigen werk put. De twee malen dat ik mijn *Taalgids*-werk in een schoolblad belangstellend zag besproken, gold het artikelen waarin de taalwaarneming zich in één uitgewerkt beeld belichaamd had nl. *Perspektief* en *Graduering*[1]. Als in het eerste artikel de verschijnselen Geslacht, Getal en Naamval tot enige klaarheid kwamen, dan was dat door de vergelijking van de ziel bij een perspektievies tafereel, waar, meest op de achtergrond, bedoelde drie zo moeilik definiëerbare verschijnselen in schaduw en nevel d'r geheimnisvol spelletje spelen; en als in het tweede artikel de graduerende opstelling van de voornaamwoorden (*het, ze, zij* of *hij*) en naamwoorden (*ding, jongen, Piet*) tot z'n recht kwam, dan was dat door de vergelijking met de levensgroei die bij de overgang van schemer tot dageraad en middagzon, viel op te merken. Dat hier twee visies (*landschap* en *zonneloop*) dienst deden voor één geval (nl. de verhouding van de *minder bewuste* idees tot de *meer bewuste*) dat zat 'm in de tweezijdigheid van het geval, de louter intellektuële en de artistieke zijde, de laatste verlucht met het beeld van een landschap, de eerste met dat van de rijzende zon.

1) *De N. Taalgids* resp. VIII en XIV.

In een jonge wetenschap als de taalpsychologiese is het te begrijpen, dat kenniskritiek, een kroon op grijze haren, zeldzaam is en dat ook daar fiktie en werkelikheid, beeld en feit niet streng uiteengehouden worden. Bij de besten is dat waar te nemen. Van Ginneken geeft onwelwillende kritiek niet weinig vat door soms in z'n beeldspraak zo op te gaan dat ie 'n blinde Homerus wordt in plaats van een pientere Pasteur te blijven[1)].

In het werk van zijn geestverwant Erik Wellander toonde we zo'n verblinding eens uitvoerig aan[2)]; we trokken de konklusie dat de Schr. ons meer te genieten gaf van z'n levendige psyche dan van de psychologiese kijk die hij elders in zo ruime mate bezit.

Maar ... la critique est aisée ... Als mijn eigen vroeger werk op menige plaats van verblinding of onbeheerste visie getuigt, zou mij dat niet verwonderen en ... zeet verheugen. Ieders jeugd is tegelijk het gelukkige, produktieve stadium, waarin ie minder o v e r plastiek n a d e n k t dan a a n plastiek d o e t [3)] en zo misschien anderen vanzelf tot produktie prikkelt.

1) Mij hinderde in dat opzicht niets zozeer als het ‘raampje’ in de *Kleuterroman*. Dat men *bij gelegenheid* het bewustzijn een raam noemt, is goed: door ons bewustzijn *zien* we iets. Zo achtte ik op blz. 43 het bewustzijn een licht; ook daar *zien* we iets bij. Maar let wel: dit zien is een *verstandelik* zien; ook dit zien dus - niet alleen het raampje waardoor we zien, maar het zien zelf - is maar verheelding. Ons verrstandelijk zien is besef, iets totaal onstoffeliks, zoals ook ons ik, de kern van ons bewustzijn, bij filosofiese gedachtekoncentratie iets totaal onstoffeliks blijkt. Moet dus in een psychologies boek - en dat is de Kleuterroman - het bewustzijn worden gekarakteriseerd - niet terloops worden vernoemd zoals hier op blz. 43 maar in z'n wezen worden gegrepen -, dan is beeldspraak, als verstoffeliking van het onstoffelike, iets zeer gevaarliks; het is licht een verkrachting in plaats van een verklaring, vooral als de plastiek zeer markant, zeer herhaaldelik en stereotiep is. Vlijtige lezers van de Kleuterroman krijgen ten slotte dat ‘raampje’ in 'r hoofd geprent zoals G. Gezelle het dageliks kruisje van z'n vader; het filosofies begrip wordt er met het dageliks inzetten van het raampje totaal uitgezet. Alleen bij wie het besef van de onstoffelikheid voldoende aanwezig is, kan de plastiek er naast een heerlik tegenwicht en een weldoende ‘verklaring’ zijn.
2) *De N. Taalgids* XVI: *Kausaliteit*.
3) Over deze en dergelike spattering heeft D.C. Hesseling (in *De N. Taalg.* IV blz. 73 *Iets over Nadruk*) zich eens afkeurend uitgelaten. ‘Is het eigenlik niet beledigend voor de lezer’, vroeg hij terecht, ‘dat men zo weinig vertrouwen stelt in zijn vermogen om de bedoeling van de schrijver te begrijpen?’ Ik zou willen opmerken dat er ook studerende lezers zijn en dat men dezen, die om wille van examens hard moeten werken dikwels nà zware schooltaak, het lezen door aksentuering van de hoofdbegrippen vergemakkelikt. - Ook om wille van die lezers vergeve men mij de soms besliste toon die mij weleens tot verwijt is gemaakt. Ik ben mij van die arrogantie tegenover da kollega's zeer wel bewust, maar ik volhard er in, omdat het tegenover jongere lezers geen aanmatiging maar tegemoetkoming is. Deze houden niet van de doorlopend bescheiden, ja weifelende toon die mij als partiëel sceptikus zeer goed af zou gaan; die toon doodt in hun de lust tot doen, en op hun leeftijd is zelfs het studeren meer een doen dan een denken, en dat strekt hun jeugdkracht tot eere! Intussen hoop ik met mijn konsekwente analyse hun denken evenzeer te baten als met mijn toon en nadruk hun doen.

Zo is ook het elan waarmee men van links en rechts op de dialekten is afgegaan, voor een niet gering gedeelte te danken aan de vloed van plastiese elementen waarmee Kloeke z'n oproep aan studenten en docenten tot een krachtig pleidooi voor levende taalwaarneming maakte. Dat elan zou in velen door kenniskritiek gebroken zijn. Slechts enkelen komen spoedig over die ramp van de twijfel heen, en hanteren de spade weer, met beter ijver dan voorheen. Dat zijn de geboren leiders, prikkelend door voorbeeld èn regelend door inzicht. Zulke mensen zoekt men nu vooral op staatkundig en oekonomies terrein. Maar ook op wetenschappelik terrein kan de wilde geest gaan waaien. Dure verwarring, dodende wedijver, het plant zich voort van Berlijn naar Bonn, van de boven- naar de benedenrijn[1)]. De geest van Kant bezorge dan aan Frings en Kloeke de plaats die ieder hun gaarne zal gunnen, de plaats van leider in eigen kring en, daarboven, de plaats van krities schouwer over de menselike kennis in het algemeen, met z'n feiten en fiktie, z'n systeem en plastiek.

PH.J. SIMONS.

1) Studerende lezers zou ik hier op iets aardigs willen wijzen. Toen ik mijn opstel herlas, viel het mij in, dat Bonn niet aan de bovenmaar aan de middenrijn lag. Bij het schrijven had mij zonder erg alliteratie meer geleid dan geografie. Toch korrigeerde ik niet, want nu ik geen geografies opstel schreef, was literair voordeel en leesbaarheid me wel zoveel waard als geografiese roem. Merk op, dat het hier de verhouding geldt niet van wetenschap tot plastiek maar tot fonetiek! Waarschijnlik is die laatste verhouding van te weinig belang voor een aparte kenniskritiese beschouwing. Ook A. Verwey had het eens (ik meen in z'n werk over Spieghel) over 't konflikt tussen de denker en de dichter in de ene mens.

Boekbeoordelingen.

Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis, door Dr. F.A. Stoett. 3e druk. (Mart. Nijhoff - 1923.)

Dat de ‘Syntaxis’ van Dr. Stoett zich blijft verheugen in de waardeering der studenten in een der belangrijkste deelen der Nederlandsche taalkunde, het Middelnederlandsch, blijkt uit de hernieuwing in steeds korter tijdsverloop: de tweede druk verscheen twintig jaren na den eersten van 1889, de derde nu, veertien jaren na den tweeden. De aantrekkerijkheid van dit handboek schuilt zonder twijfel in de oorspronkelijke bedoeling, die tot op den huidigen dag uit den opzet en de indeeling blijkt. Het moet indertijd Dr. Stoett's bedoeling zijn geweest, een boek te schrijven, waarin ieder, die Mnl. leeren wilde, die kenmerken der ‘oude taal’ overzichtelijk gerangschikt vond, waardoor het Mnl. zich van het Alg. Besch. Nieuwnederlandsch onderscheidt. De opzet werd dus die van een boek, waaruit men de grammatica van een verwante, maar ‘vreemde’ taal kan leeren. De beschouwingswijze is wel retrospectief, maar niet historisch; men leert het Mnl. kennen als een ouderen vorm van het Nnl, niet als een schakel tusschen het oudere Germaansch en onze tegenwoordige taal. Deze beperking in den opzet ontslaat den schrijver van de verplichting de bijzonderheid der syntactische verschijnselen in het Mnl. te *verklaren*. Hij voldoet aan den eisch, zoo hij ons den zinsbouw *beschrijft*.

Evenwel in den tijd van ontstaan van dit boek placht men zich te beperken tot bespreking van datgene, waardoor het Mnl. ‘oud’ of ‘vreemd’ is. Evenals, vooral in de eerste deelen, in net Mnl. Woordenboek, worden ‘gewone’ vormen en ‘gewone’ beteekenissen met een enkel woord afgedaan, of wel geheel genegeerd. Naar ik meen, voelen velen tegen deze beperking der beschrijving bezwaren. Een Mnl. grammatica dient ons op de hoogte te stellen van den graad van antiquiteit der taal, van de *voorkeur*, in de Middeleeuwsche geschriften, voor de oude of ons vreemde vormen. Omdat de Syntaxis van Stoett beschrijvend is en niet verklarend, zou de methode intern-vergelijkend en dus, in hoofdlijnen althans, statistisch moeten zijn. We willen

hiermee niet zeggen, dat de statistische methode de eenige juiste is in de beschrijvende grammatica. Haar kleven vele euvelen aan en het ‘zwaar geschut der statistiek’ is een uitermate gevaarlijk wapen, dat vaak overdondert, waar het slechts schijnt te overtuigen. Maar: de algeheele negatie van haar nut is zonder twijfel een leemte, die steeds duidelijker zal worden gevoeld. Ik zou hierover niet spreken, wanneer niet de schrijver in de nieuwe ‘Inleiding’ dezer uitgave uiting had gegeven aan het besef, dat de schrijver van een Mnl. Syntaxis met meer *schakeeringen* der taal moet rekenen, dan in zijn boek tot nu toe is geschied.

Afgaande op deze Inleiding, zou men, behalve de aanduiding van de frequentie der synt. vormen, ook een vergelijking der litteraire genres en der persoonlijke stijlvormen mogen verwachten. De Inleiding is echter een opsomming van desiderata; een platonische verklaring van achting voor een intern-vergelijkende studie van den Mnl. zinsbouw. Nu de opzet van het boek in dezen derden druk niet is veranderd in den geest van de nieuwe Inleiding, kan die vlag de oude lading niet dekken. Nòch de verschillen tusschen ouder en nieuwer Mnl. (§ 2 Inleid.), nòch de differentiatie der dialecten (§ 3 Inleid.), nòch de individueele schrijftrant der autenrs (§ 3 Inleid.), nòch de invloed van vreemde talen op de syntaxis (§ 4 Inleid.) worden den lezer door de dan volgende hoofdstukken duidelijk gemaakt, of in samenvattingen althans omlijnd. Ik herhaal: een dergelijke omwerking zou het karakter van dit handboek geheel doen teloorgaan; men mag haar ook niet eischen; zij zou op dit oogenblik moeilijk te leveren zijn; evenwel, de nieuwe Inleiding van deze uitgave wekt verwachtingen, waaraan niet wordt voldaan. De voldaanheid van den schrijver, in den laatsten volzin der Inleiding geuit, over wat hij ‘in menig paragraaf’ aangaande deze belangrijke vraagstukken zou hebben te berde gebracht, beschouw ik als een, voor onervaren lezers gevaarlijke, illuzie. Voor ik overga tot de bespreking van mijn bezwaren tegen de indeeling van het boek, noem ik een enkel voorbeeld van onvolledigheid in de beschrijving.

Dr. Stoett somt in § 167 alle soorten van werkwoorden op, die met een genitief worden verbonden. Dit is den lezer een welkome verklaring van de mededeeling in § 159, dat ‘het gebruik van den genitief in het Mnl. veel uitgebreider en vrijer is dan in de tegenwoordige schrijftaal.’ Van al deze verba zou men echter wenschen te zien uiteengezet, in hoeverre zij in het

Mnl. ook met den accusatief worden verbonden. Aanwijzingen dienaangaande vindt men niet in het hoofdstuk over den accusatief. Op blz. 108 wordt bij twee verba vermeld, dat zij gewoonlijk met den 4den nv. worden verbonden. Moet men daaruit concludeeren dat dit niet het geval is met de dan volgende groepen van verba sentiendi? Bestaat er verschil in beteekenis tusschen de verbinding van eenzelfde verbum met de twee mogelijke naamvallen? Een andere vraag die zich opdringt is: komt de genitief bij al deze verba zoowel in nominalen als in pronominalen vorm voor? Ik geloof, dat, vooral in epische poëzie, bij vele hoofdzakelijk pronominale genitieven staan, in een functie die men in § 170 als expletieve beschreven vindt. Verder wordt in § 161 behandeld de genitivus partitivus afhangende van ‘niet’. Bij de eerste groep van werkwoorden met den genitivus, § 167 I, zegt Dr. Stoett in één voorbeeld: ‘hier kan de genit. van de ontkenning afhangen’. In die groep komen echter nog drie andere voorbeelden voor met een ontkenning ‘niet’. (bijv.: Dat hi *niet* der spise ete). Mag men in die gevallen niet twijfelen aan de verbale afhankelijkheid van den genitief? Zijn er onder de later genoemde groepen ook werkwoorden (de zinnen waarin ze voorkomen zijn hier niet geciteerd) die met den genitief alleen verbonden worden, zoo er ook een ontkenning bij staaf? Het hoofdstuk over ‘negatie’, dat zeer uitvoerig is, § 221 - § 237, is met de bespreking van deze zaken, tot schade van het overzichtelijk verband, niet gecombineerd door een of andere samenvatting. - In § 159 *opm.* lezen we, dat de omschrijving van den genitief d.m.v. een voorzetsel, vooral ‘van’, ‘zeer gewoon’, is. Een aanduiding der frequentie van die omschrijving is dit niet; want op vele andere plaatsen bedoelt Dr. Stoett met ‘zeer gewoon’ zooveel als: ‘wel vreemd voor ons, maar in het Mnl. niet’. Een afzonderlijk hoofdstuk over de attributieve voorzetselbepalingen, in plaats van deze opm. in een kleine letter, zou ter beoordeeling van het ‘uitgebreider en vrijer gebruik’ van den genitief onmisbaar zijn.

Ik ga over tot de bespreking van de bezwaren die rijzen tegen de indeeling der stof, ook in dezen nieuwen druk. Bij het schrijven van den tweeden druk, in 1909, heeft Dr. Stoett indertijd den opzet van Paul's Mhd. Grammatik tot voorbeeld gekozen (vg. Voorrede blz. IX). Bezwaren, die we tegen de fragmentarische beschrijving hebben geuit, zijn dus allicht ook uit te leggen als kritiek op het boek van Paul. Men neme daarbij echter in aan-

merking, dat bij Paul de ‘Syntax’ slechts een bescheiden aanhangsel was; het boek van Prof. Stoett is een dik handboek geworden, los van de klank- en flexieleer. En bovendien, de overzichtelijkheid en de gegeven stof van de Mhd. Grammatik mogen we verwachten. Daarom valt het te betreuren, dat in dezen nieuwen druk evenmin als in den tweeden, de beschrijving van den enkelvoudigen zin duidelijk is gescheiden van die van den samengestelden, zooals in het, boek van Paul. Van een zoodanige verdeeling uitgaande, kan men gemakkelijk voldoen aan den eisch van een behandeling in stijgenden trap, eerst van van de syntactische woordgroepen, dan van de zinsgroepen.

Paul vroeg zich bij de beschrijving van den enkelvoudigen zin af: wat is zijn vorm? Vandaar het eerste hoofdstuk: ‘Wortstellung.’ Daarna bespreekt hij de twee hoofddeelen van den zin: Subject en Praedicaat, natuurlijk in hun verbinding tot een groep. Dr. Stoett heeft in dezen derden druk het allereerste hoofdstukje, dat in den tweeden druk reeds veel korter was dan bij Paul, over ‘Woordschikking’, weggelaten. Zonder twijfel is dat het grootste verlies, dat het boek kon lijden. Met dat het verloren deel zoo rijk aan inhoud was. Maar de schrijver van deze Syntaxis heeft daardoor gebroken met de beschrijving van dat belangrijk deel: de beschrijving van den *vorm* der woordgroepen. Juist dat hoofdstuk over de woordschikking had moeten worden omgewerkt tot een volledige beschrijving van den vorm van den enkelv. zin, in de eerste plaats van de belangrijkste groep, de onderlinge plaatsing dus van Subject en Praedicaat (de scheiding van Subject en Verbum finitum, de inversie, de volgorde van Verbum finitum en nominale vormen van het werkw. etc.) in de tweede plaats de schikking der bepalingen. De beschrijving van de voornaamste typen van zinsvorm had Prof. Stoett weinig moeite behoeven te kosten. Er komt nog bij, dat bij de bespreking van onderschikkend en nevenschikkend verband moet kunnen worden verwezen naar de mate van scheidbaarheid van subject en verbum in den enkelvoudigen zin.

Ook het tweede hoofdstuk van Paul ‘Subject und Praedicat’ vindt men in Dr. Stoett's derden druk niet terug. Er staan twee hoofdstukken: 1° subject en object, 2° Praedicaat. De scheiding van de bijeenbehoorende groepdeelen Subject en Praedicaat door tusschenvoeging van het ‘Object’ is naar mijn meening een onduldbare ontwrichting van den oorspronkelijken opzet. Want behalve dat de bespreking van het ‘Object’ thuis hoort

in de hoofdstukken over de ‘Casus’, wordt de verstandige indeeling van Paul nu verstoord door een ontijdige bespreking van wat men zou kunnen noemen: ‘*samentrekking* van het *Object* in den *samengestelden zin*’; in drie opzichten wordt hierdoor gezondigd.

In het boek van Paul volgden op de eerste twee hoofdstukken een tiental andere, waarin de Syntaxis der verschillende *woordsoorten* werd afgehandeld. Daarna werden enkele ‘functie?’ besproken, als ‘negatie’ en ‘comparatie’, aangevuld door de behandeling van eenige stilistische verschijnselen als ‘pleonasme’ en ‘spaarzaamheid’. Het springt in het oog, dat dit deel van Paul's boek niet bepaald voorbeeldig is te noemen. Bij de behandeling van de Woordsoorten gaat hij afwisselend uit, in bonte orde, zoowel van den syntactischen vorm als van de syntactische functie; de dan volgende hoofdstukjes over functies en stijl zijn willekeurig gekozen uit een veel langer reeks.

Dr. Stoett heeft in dit gedeelte echter, de sporen zelfs van systematische indeeling doen verdwijnen. Hij heeft de behandeling van het Werkwoord gescheiden van die der andere woordsoorten, door de tusschenvoeging van de hoofdstukken over ‘negatie’, ‘ellips’ etc. En verder heeft hij van het hoofdstuk over het werkwoord afgesneden een hoofdstuk over de ‘Modi’. Maar dat hoofdstuk over ‘Modi’ staat weer op een heel andere plaats dan dat over den ‘Imperatief’ De zeer bijzondere isoleering van dezen Modus, die nota bene nà den samengestelden zin wordt besproken, is het gevolg van een merkwaardig misverstand. Paul behandelde de verschillende functies en stilistische merkwaardigheden zoowel bij den enkelv. zin (na de woordsoorten) als bij den samengestelden. Hij besprak bijv. de negatie en de ellips op twee verschillende plaatsen. Eveneens de Modi. En van de Modi ook den Imperatief. Zoo is het te begrijpen, dat de Imperatief bij Paul aan de orde is in § 282-3, terwijl bovendien in het hoofdstuk ‘Modusgebrauch im Nebensatz’, nà den conjunctief, in § 369, een merkwaardig geval van imperatief in den bijzin wordt genoemd. Dr. Stoett heeft nu den imperatief uit de bespreking der ‘modi in den *enkelvoudigen* zin’ *weggerlaten* en hem een plaats gegeven na de andere modi in den *bijzin*, waarin hij in het *Mnl.* niet gebruikelijk is. Ook deze ontwrichting is een gevolg van verwaarloozing der indeeling in Enkelv. en Samengestelden zin; een hellend vlak klaarblijkelijk.

Brengt de scheiding der modi van de tempora al onnoodige.

verwarring te weeg, ook de bespreking der ‘tijden’ is in dezen nieuwen druk allesbehalve overzichtelijk of volledig. Dr. Stoett heeft hier ingevoegd o.a. een reeks van paragrafen over het partie. perf. naar de gegevens in het boek van Dr. J.H. Kern (§ 268 vg.) en bovendien een paragraaf over het perfectum historicum naar de diss. van ondergeteekende. In den vorigen druk reeds viel het op, dat Dr. Stoett niet het minste verband legt tusschen zijn bespreking van de tempora en die van de participia, terwijl toch een deel der tempora wordt gevormd met behulp der participia. Nu wordt onder ‘tijden’ wèl verstaan het perfectum historicum in § 247. Maar het gewone perfectische perfectum wordt als ‘tijd’ niet genoemd. In het hoofdstuk ‘participia’ wordt de lezer ingelicht over het gebruik der hulpww. ‘hebben’ en ‘zijn’; dat is in orde. Moet hij echter, eenmaal genaderd tot § 247, aannemen, dat in het Mnl. de verbinding van ‘hebben’ en ‘zijn’ met het partie. p.p. alleen de functie heeft van een perfectnm *historicum*? In § 249 leest men, dat het ‘Imperfectum temporaal gelijk kan staan met een plus quamperf. of een perfectum’. Het eerste is zonder twijfel in het Mnl. een bijzonderheid; het is ook voldoende ervoor gewaarschuwd te worden. Maar het tweede? Hier bedoeld de schrijver met ‘perfectum’ het omschreven *perfectische*. Vergelijking van de voorkeur in het Mnl. voor het praeteritum simplex eenerzijds en het omschreven perfectum anderzijds in deze normale functie wordt in dit deel van Dr. Stoett's Syntaxis te onrechte genegeerd. In dit verband is het bovendien opvallend, dat de Schrijver uit het boek van Dr. Kern eenige termen als bijv. ‘mutatief’ heeft overgenomen. In § 247 spreekt hij van ‘aoristische perfecta’. Dergelijke toespelingen op de verschillende ‘Aktionsarten’, ook in andere paragrafen, zijn alleen begrijpelijk voor een belangstellend student, wanneer de schrijver naàst een hoofdstuk over *tempora* en een ander over *modi* en een over *genera*, er ook een invoegde over de ‘Aktionsarten’ (hun schakeering en hun formeele uitdrukking). Daaruit zou dan althans de strekking der vaktermen kunnen blijken. Daar zou natuurlijk ook de perfectische functie van het praeteritum naast de perfectieve en de duratieve ter sprake komen. - We hebben hier een geval besproken, waaruit blijkt, dat Dr. Stoett de min of meer uitvoerige excerpten uit werken van verschillende schrijvers over Syntaxis niet steeds met de noodige omzichtigheid tusschen de voegen van zijn leerboek schuift. Dàt hij de resultaten van het

onderzoek van anderen opneemt, zal ieder toejuichen. Maar het boek begint door de min doordachte wijze van opneming en indeeling uit zijn voegen te raken.

Dit blijkt ook in het tweede gedeelte, de hoofdstukken over den samengestelden zin. In Paul's Mhd. Grammatik vond men na elkaar: 1. Coordination. 2. Logische abhängigkeit ohne grammatische bezeichnung. 3. Bezeichnung der abhängigkeit durch den Conjunctiv. 4. Abhängige fragesätze. 5. Relativsätze. 6. Nebensätze von conjunctionen eingeleitet. In Stoett's tweede druk werd als eerste hoofdstuk van den Samengestelden Zin in een ondertibel het Nevenschikkend Zinsverband genoemd, zonder dat verder een tweede afdeeling van het Onderschikkend Zinsverband werd onderscheiden. Die vreemde onzekerheid is nu, in den derden druk, opgelost door *weglating* van den titel 'Nevenschikkend Zinsverband'! Het heele hoofdstuk over den samengestelden zin is daardoor echter een warwinkel geworden, waar nu eens coördineerende, dan weer subordineerende conjuncties een beurt krijgen. Men vg. bijv. de dubbele bespreking van 'sodat' in § 295 en § 310. 'Maar' wordt genoemd in de Opm. van § 295; óók in § 297, waar 'de constructie van den afhankelijken zin' ervan afhankelijk heet te zijn. Toch staat § 297 nog midden in de paragrafen, die aan het nevenschikkend verband zijn gewijd. De Schrijver schijnt ergens tusschen § 301 en § 305 over te gaan naar het onderschikkend verband. In dit gedeelte worden eenige beteekenissen van het voegw. 'ende' afgehandeld, een voegwoord welks behandeling over bijkans alle hoofdstukken van het boek verdeeld schijnt te zijn. In § 306 beseft men, bij den ondergeschikten zin te zijn aangeland. Er staat: 'Overigens kunnen hoofd- en bijzinnen *evenals thans* door conjuncties worden verbonden'. Merkwaardig is, dat Dr. Stoett deze zonder twijfel niet zeer gewaagde bewering meent te moeten adstrueeren door een verwijzing in een voetnoot naar de diss. van Dr. Bouman. Uit dat boek zijn toch zeker ándere bewijzen van syntact. aard te putten. We hebben de uitdrukking 'evenals thans' geeursiveerd, omdat Dr. Stoett daarmede pleegt aan te duiden dat een verbinding i.e. 'gewoon' is, dus onbesproken mag blijven.

In § 305 wordt in 6 regels bewezen, dat de conjunctief afhankelijkheid uitdrukt. In de boven geciteerde indeeling der vormen van subordinatie van *Paul* had een dergelijke beschouwing, en dan in ruim 3 blz., op die plaats een bijzondere waarde. Nu Dr. Stoett de indeeling van Paul geheel heeft verwaarloosd,

dient § 305 te verdwijnen en de zinsverbindende functie van den Conjunctief bespreke hij in het hoofdstuk ‘Conjunctief in den Bijzin.’

Hoewel in § 302 (met Opm.) en § 303 de concessieve conjuncties ‘al’ en ‘ende’ worden besproken, vindt men in § 313 een opsomming van de conjuncties die een concessieven zin inleiden, zonder verwijzing naar § 302-3. Ook wordt in § 313 over ‘ende’ niet gesproken. In deze § 313 gaat, evenals in § 314-7, de schrijver blijkbaar uit van de *beteekenis* der bijzinnen. Maar dan mag hij niet de bespreldng, uitgaande van de voegwoorden, bij herhaling onderbreken. In § 302-3 ging hij uit van het voegw. In § 318 doet hij dat opnieuw. Het is duidelijk, dat in dit deel der Syntaxis overzichtelijkheid alleen te bereiken is, wanneer men éerst alle bijzinnen rangschikt naar de formeele verbindingsmiddelen en daarna, dezelfde zinnen, naar de beteekenissen; of omgekeerd.

Aan het einde van het hoofdstuk over den Samengestelden Zin vinden we § 330-31 over de Woordschikking. Hier wordt echter *niet* besproken wat Dr. Stoett in § 297 e.a. noemt ‘de constructie van den bijzin’, met andere woorden: de schikking van Subj. en Verbum finitum als teeken der onderschikking. De paragrafen 330-31 handelen volgens Dr. Stoett over den ‘zinsbouw.’ Ze zouden dus een plaatsje verdienen in het laatste hoofdstuk van het boek, dat den veelzeggenden titel ‘Zinsbouw’ draagt. Waarschijnlijk is dit kapittel een navolging van wat bij Paul § 376 vg. ‘Satzstellung’ heet; in beide boeken wordt althans in die hoofdstukken de plaats van den relatieven zin in het zinsverband het eerst besproken. Maar in dat geval behoort in dit hoofdstuk ‘Zinsbouw’ niets anders thuis, dan de Zinsvolgorde, de Zinsonderbreking, de parenthesis, en de prolepsis alleen in zooverre zij leidt tot samenvlechting van twee of meer verbonden zinnen. Niet de constructies als: ‘Enen mantel si halen ginc’ (§ 355) of ‘Een covent van sware nonnen’ (§ 359). Ook niet § 364 over ‘hendiadys’. Door den inhoud wordt de titel van dit hoofdstuk een onding.

We hebben slechts eenige der meest sprekende bewijzen genoemd van het gebrek aan verband tusschen de hoofdstukken en de paragrafen. Dit gebrek is oorzaak, dat den gebruiker van het boek niet een *syntactisch beeld* van het Mnl. rnaar slechts een verwrongen warreling van verschijnselen wordt gegeven. Als catalogus dier verschijnselen is het boek, vooral met z'n registers, zonder twijfel bruikbaar en we weten allen, dat elke Neerlandicus

Dr. Stoett's Syntaxis gebruikt en op z'n tijd citeert. Ik weet echter ook, dat ik nog den eersten der zake kundigen Neerlandicus moet ontmoeten, die niet als een geergerd man spreekt over de fouten in den opzet en de gebreken in de taalbeschouwing, die ten nauwste met elkaar samenhangen. Dat Dr. Stoett in die twee zaken geen verbetering brengt, ja zelfs tot erger vervalt in den derden druk, is een bewijs, dat men dit oordeel niet altijd onomwonden uitspreekt. Men trachte de fouten in dit boek niet te vergoelijken door te zeggen, dat er toch maar steeds geen andere en betere Mnl. Syntaxis is verschenen. Hier op ware te antwoorden, dat het bestaan van een algemeen gebruikte Syntaxis als deze, het schrijven van een concurreerend boek om practische redenen ongewenscht maakt; maar juist daarom mogen vakgenooten in engeren zin aan die eenige Syntaxis strenge eischen stellen. Men houde zich ervan overtuigd, dat het schrijven van een betere normatieve Syntaxis geen grootere heksentoer is, dan het voor Prof. Stoett moet zijn, de zijne inderdaad te verbeteren.

G.S. OVERDIEP.

Hoofdstukken over Vondel en zijn kring, met prenten en facsimilés, verzameld door Dr. J.F.M. Sterck (Amsterdam - S.L. van Looy - 1923) (Prijs *f* 450, gebonden *f* 6.-).

Vijf jaar na de verschijning van zijn Vondel-oorkonden heeft Sterek, de onvermoeide en scherpzinnige speurder, weer een bundel kortere artikels en bredere studies vergaard, die menig beoefenaar van onze litteratuur- en kultuurgeschiedenis der zeventiende eeuw welkom zullen zijn. Scheve voorstellingen recht te zetten, kleine trekjes toe te voegen aan het levensbeeld van de vereerde dichter, is voor deze geleerde een taak geworden, waarbij geen moeite, geen verdieping in op-zich-zelf onbeduidende détails hem te zwaar valt. Hij tracht *Vondel's eerst-gedrukte gedichten* nauwkeuriger te dateren, enkele *hekeldichten* op te helderen[1]; hij gaat *Vondel's verhouding tot Hooft* nog eens na, maakt het aannemelik - in tegenstelling met de opvatting van Leendertz - dat *Vondel Zuid-Nederland bezocht heeft*; hij ontmaskert *Valsche portretten van Vondel*, waarbij twee afbeeldingen de lezer tot mede-beoordeling in staat stellen.

1) Sterk's verklaring van de titel *Geuse-vesper* laat ook mij onbevredigd.

Een groot deel van deze bundel staat in losser verband met Vondel. Het opstel *Tessalica* geelt een aanvulling bij *Een Onwaardeerlijcke Vrouw*[1]. Als *Vrouw van Roemer Visscher* wordt Eva Onderwater aangewezen, aan wie de legendariese Aefgen van Campen haar plaats moet afstaan. Andere biezonderheden gelden *Stalpart van der Wielen*, de advokaat *J. de Witte*, en *Dr. Fr. van den Enden*, de Latijnse scholarch, die zijn leerlingen levende beelden uit de *Aeneïs* liet vertonen ten huize van burgemeester Van Vlooswijck, waarbij Vondel's vertaling als tekstboekje diende. Een studie als deze laatste, die ons een kijkje geeft in het maatschappelik en letterkundig leven van die dagen, toont ons de omnisbaarheid van dergelijke détail-studie, die niet altijd aan het gevaar ontsnapt om aan het onbelangrijke te veel belang te hechten. Een interessante achtergrond hebben evenzeer de opstellen over *Dirck van Rijswijck*, de talentvolle goudsmid en mozaiekwerker, wiens kunst door Vondel bezongen is, en over *Een zeventiende-eeuwsche buitenplaats in de Purmer*, waar Pieter de Wolf, de kleinzoon van Vondel's zuster Clementia zijn weelde-verblijf had.

In meer verwijderd verband tot de Vondel-studie staat een opstel van ouder datum *Uit het Amsterdamsche tooneelleven*, dat stellig een herdruk verdiende. Het brengt ons naar het jaar 1685, te midden van de strijd tussen de Schouwburg-regenten en de mannen van *Nil Volentibus Arduum*, en verklaart de aktualiteit van het satyriese ‘zinnesper’ *De muiterij en nederlaag van Midas*, waarmee Bidloo op zijn tegenstanders wraak nam.

Een overzicht van Alberdingk Thijm's Vondel-verering en Vondel-studie besluit deze leerzame bundel, waarvan de uitvoering en de illustraties uitstekend verzorgd zijn.

C.d.V.

Dr. Jac. van Ginneken: Zielkundige verwikkelingen, Reeks IV: No 1. Eenvoudige taallesjes voor volwassenen. No. 2: Taalkundige afdwalingen. No. 3: Nederlandsche dialectstudie No. 4. De nieuwe richting in de taalwetenschap (Utrecht-Nijmegen, Dekker en Van de Vegt en J.W. van Leeuwen, 1923)

Onder deze veelkleurige titels heeft Van Ginneken zijn verspreide taalkundige opstellen laten herdrukken, en daardoor

1) Daarbij is gebruik gemaakt van J.W. Muller's opmerkingen in *Ts. v.N.T. en L.* 41.

menigeen verplicht. Daar ze voor het grootste deel in *De Nieuwe Taalgids* verschenen, is een warme aanbeveling van deze suggestieve en boeiende studies in ons tijdschrift overbodig. Of de nota, betiteld ‘De nieuwe spelling der Staatscommissie’ een herdruk verdiende, valt te betrwijfelen[1)]. Zeer belangrijk daarentegen zijn de Groninger voordracht van 1913: *Taal en letterkunde zijn één* (4de deeltje) en de Leidse van 1920: *De Nederlandsche dialectstudie in het Algemeen* (3de deeltje). Het artikel *De Skeletten der Indogermaansche talen* verscheen vroeger in ‘Studiën’. Gaarne hadden we ook het mooie artikel over de taal van de dichter Boutens, in datzelfde tijdschrift gepubliceerd, herdrukt gezien, maar wellicht wordt dit voor een later deeltje bewaard.

Verder zijn nog enkele kortere, maar leerzame boekbesprekingen opgenomen: *Phonetische Methodes, Zuid-Limburgsche dialecten, Algonkin en Nederlandsch*, die de lezers van ons tijdschrift waarschijnlik onbekend zijn. Mogen deze, met smaak uitgegeven boekjes veel lezers vinden in nog breder kringen dan de Taal gids reeds bereikte.

C.d.V.

Uit de tijdschriften. (November-Desember).

De Gids. Nov. André Jolles beschouwt *Vondel als Rederijker*, of liever, hij wil de lezer voorbereiden tot waardering van rederijkerstechniek in 't algemeen, door die te vergelijken met techniese middelen van andere gelijktijdige kunst, in 't biezonder van de muziek. Achter wat ons gekunsteld lijkt, kan een kunstbeginsel schuilen. - J. de Meester herdenkt *Marcellus Emants* en vergelijkt hem met Couperus.

Des. K.C. Boxman-Winkler wijdt een studie aan *Het latere werk van Henriette Roland Holst: Verzonken Grenzen, Het offer*

1) Een slotnoot luidt: ‘Van alle plannen, die zich bij mogelijkheid lieten opsporen is juist dàt ten uitvoer gebracht, dat door alle deskundigen in roevende overeenstemming van meet al aan verworpen was’. Zou de anders zo voortvarende en doortastende taalgeleerde daar geen aanleiding in vinden om ook de handen uit de mouw te steken? Bezwaren tegen ongewone woordbeelden worden niet weggepraat: daarbij gaat doen vóór zeggen. En dat de bestrijder van Terwey's ‘schrijftaal’-spraakkunst door ziin eigen praktijk de oude casusleer met huid en haar helpt handhaven, is eenvoudig een absurditeit.

en *De Kinderen*, waarbij de schrijfster het licht laat vallen ‘op het profetische in deze dichterfigunr, beurtelings boetgezante en zieneres van een stralende toekomst; op de gedachten en verlangens die haar werk bezielen.’ - J. de Meester beoordeelt onder het opschrift *Nieuwe Nederlandsche vertelling* werk van A.H. van der Feen, Ed. Coenraads en Edith Werkendam.

De Nieuwe Gids. Nov. *Het Nederlands in 't gedrang* noemt J.B. Schepers een beschouwing, waarin hij zich beklaagt dat aan onze universiteiten in de Nederlandse fakulteiten bijna overal ‘de filologie die naar 't verleden kijkt, oppermachtig regeert.’ Hij zou naast de hoogleraren een docent verlangen die met het oog op de praktijk van de aanstaande leraar leiding gaf bij de studie van hedendaagse taal en letterkunde. - F. Erens schrijft *Over Sara Burgerhart* met weinig sympathie: hij vindt het een oppervlakkig, grotendeels onbeduidend boek, dat schromelik overschat wordt. - W. Kloos deelt de waardering voor *Johannes Stalpaert van der Wielen*, die Hoogewerff er toe bracht, een bloemlezing uit zijn werk te geven.

Des. W. Kloos wijst op *Een vergissing van den Letterkundigen Atlas*, nl. dat een sonnet van Perk gereproduceerd is, dat volstrekt niet ‘persklaar’ was, en dat tot het minst belangrijke handschrift behoort. De ‘Atlas-menschen’ bewezen daardoor van de ‘Perk-kwestie’ geen kennis te hebben genomen en ‘niet tet oordeelen in staat te zijn.’[1)]

Groot-Nederland. Nov. Frans Coenen besluit zijn *Studies van de tachtiger beweging* met een hoofdstuk over *Levensonlust en Zedelijke ontevredenheid*, waarin hij voornamelik spreekt over *De Kleine Johannes* en *Johannes Viator*, waarvan de eigenlike zedelike bedoeling door de andere Nieuwe-Gidsers nauweliks begrepen werd. Maar ‘ook deze Tachtiger heeft een kortstondigen bloei gehad en de ethische opgolving dezer Renaissance had een even snel verloop als de zintuiglijke.’ - Jan Walch oordeelt zeer gunstig over Kossmann's proefschrift *Het Nederlandsch Versrythme*.

Des. Frans Coenen wijdt *Bij den dood van Marcellus Emants* een beschouwing aan deze schrijver, die hij karakteriseert als

1) Kloos heeft de duidelik uitgesproken bedoeling van deze reprodukties dus niet begrepen. Verder zag hij over 't hoofd dat in mijn artikel *Perk-Studie (De N. Taalg.* IX) juist partij gekozen is voor .... Kloos! Wel te verstaan: de Kloos van 1882, die zich zelf later verlochende.

een wat laat verschenen complement tot Multatuli en Busken Huet. Van deze beiden was Huet ‘toevallig enkel critisch’, Multatuli ‘volmaakt romantisch’ aangelegd. Daarnaast werd Ermants de wegbereider voor de nieuwe romankunst. ‘Er was iets zwaars en zelfs logs, iets vierkant onbewegelijks in dien geest; tenslotte iets gedegen Hollandsch van onverzettelijkheid en humorloozen ernst. Juist het tegendeel van het speelsche, lichte, gracieuse en ironische, dat Couperus kenmerkte’. Maar toen hij zich zijn kunstenaarschap bewust geworden was, ‘werd dat kunstenaarschap - het vermogen zijn in drakken in phantasiebeelden om te zetten - tot een veiligheidsklep, die hem ontlastte van den overmatigen druk der wereld op zijn zwaarmoedigen ziel’. Zijn beschrijvingskunst is nuchter: de uiterlikheden worden eenvoudig genoteerd. Impressionistiese beschrijving gaat hem slecht af; alleen het menselike gaat hem ten slotte aan: dat is ook de reden, ‘waarom hij zich zoo gaarne - misschien wel het liefst - in drama-vorm uitte’.

Elseviers Maandschrift. Des. H. Robbers ziet in Lode Monteyne's roman *Het Schoone Avontuur* een belofte, en prijst de *Sichemsche Novellen* van Ernest Claes om de ‘tintelende, volbloedsche humor’. - J. de Wit bespreekt *Rose Angelique* van Arthur van Schendel.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Des.. G.F. Bouman begint een van weinig sympathie getuigende studie over *Louis Couperus*. Onder de werken die hij meer in 't biezonder zal bespreken, kiest hij eerst de ‘gewoon’ naturalistiese, d.w.z. die spelen in het hedendaagse leven. Couperus' machteloosheid openbaart zich reeds in *Extaze*, dat ‘wee maakt van slappe futloosheid’.

Stemmen des tijds. Des. C. Tazelaar beoordeelt onder het opschrift *Moderne Romankunst, Fakkeldragers* van Ed. Coeuraads. - Ph.A. Lansberg schrijft uitvoerig over *De dierenwereld in onze moderne lyriek*. Zijn konklusie is, ‘dat een groot deel onzer hedendaagsche dichters een open oog heeft voor de verlevendigende schoonheid, welke de dieren aan de natuur verleenen’, maar dat ‘slechts enkelen het dier hetzij als schepping Gods hetzij als aesthetisch voorwerp van kunstbeschouwing zóó lief hebben, dat hun dichterlijke scheppingen er door verdiept en veredeld worden.’ - W. van Schothorst beoordeelt het eerste deel van

Kalff's *Westeuropeesche Letterkunde* als ‘een zuiver wetenschappelijk, maar in den besten zin des woords populair geschreven boek.’

Opgang. Nov.-Des. J. Wille vervolgt zijn opstel over *Heiman Dullaert*. Het eerste gedeelte behandelt *Het Gebedt onzes Heeren* (1658), gedicht door negen dichters, waaronder ook Dullaert, die intussen als weinig geoefende jeugdige beginner achterstaat bij De Decker. ‘De dichterlijke waarde is niet bijzonder groot; maar er lag een belofte in.’ Daarna wordt zijn ontwikkeling nagegaan als *Rembrandt's leerling* en zijn *Leven en omgeving te Rotterdam*, waar Joachim Oudaen een zijner beste vrienden was: deze dichter bezong zijn dood in een zeer gevoelig Gedenk-gedicht.

Opwaartsche wegen. Des. A. Wapenaar schrijft over *Onze literatuur en het ‘fantastische’*. - J. van Ham bespreekt het eerste deel van Kalff's *Westeuropeesche Letterkunde*, en Vermeylen's boekje *Van Gezelle tot Timmermans*.

Den Gulden Winckel. Nov. Gerard van Eckeren herdenkt *Marcellus Emants*, als een schrijver die ‘nimmer met zijn kunstbeginselen getransigeerd heeft: al zijn werk is werk van een oprechte, sterke, eerlijke persoonlijkheid.’ - J. Eilkema de Roo beoordeelt *Het Evangelie van den Haat* van A.M. de Jong. Ondanks zijn bezwaren ziet hij daarin ‘een poging tot vernieuwing van onze romankunst.’

Des. Onder het opschrift *Een oud volksverhaal herleefd* bespreekt P.L. van Eck *De Vier Heemskinderen*, naverteld door Felix Timmermans. - Gerard van Eckeren behandelt onder de *Kant-teekeningen bij de literatuur van den dag* de vervolg-roman *Jenny Heysten* van Jo van Ammers-Küller, en *De IJzeren wet* van Julia Frank, waarin hij verdieping van talent waardeert. - André de Ridder beoordeelt het laatste boek van F.V. Toussaint van Boelaere: *Het Gesprek in Fractoria*. - H. Marsman schrijft een beschouwing *Over den stand onzer moderne poëzie en De Stem*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Nov. P. Gerlach Royen vervolgt zijn artikel over *Kontaminatie* met een afdeling over *Uitspraak*, waarin hij de inwerking van woordklank op woordbeeld, en omgekeerd van woordbeeld op woordklank met tal van voorbeelden illustreert. - Onder de *Boekbespreking* waarschuwt P. Maximilianus tegen Prinsen als ‘een krasse vertegenwoordiger van het zeer eenzijdige humanisme’, die blijkens zijn boekje

over P.O. Hooft een ‘radikaal verkeerde opvatting’ huldigt en in 't biezonder ‘zijn oordeel over het katholicisme zal moeten herzien.’ - H.H. Knippenberg betreurt dat in het *Letterkundig Leesboek* van De Vooys en Tinbergen zoveel belangrijke Katholieke auteurs verwaarloosd zijn. - P. Gerlach Royen beoordeelt de *Middelnederlandsche Syntaxis* van Stoett. Hij is teleurgesteld dat er tussen de tweede en derde uitgave geen essentieel verschil te vinden is, en dat ‘de auteur zich niet voldoende wist los te maken van verouderde linguistische opvattingen.’

Leuvensche Bijdragen XIV, afl. 3-4. Deze nagekomen aflevering bevat het vervolg van J. Dupont's ‘phonetisch-historische studie’ over *Het Dialect van Bree*. Het slot verschijnt bij de uitgave in boekvorm.

Jaarg. XV, afl. 3. J. Mansion behandelt enige *Toponymica* naar aanleiding van de nieuwe gegevens in Teirlinck's *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. - O. Dambre geeft de uitkomsten van zijn *Onderzoek naar het Ontstaan van J. de Harduijn's ‘Roosemond’*. Deze in 1613 verschenen bundel is ‘denkelijk ontstaan tusschen 1600 en 1605’; zijn jeugdgedichten ‘beoogden geen loutere vormschoonheid, maar wel in de eerste plaats de hartstochtelijke uitdrukking van zijn eigen liefdesbevindingen’.

De Vlaamsche Gids, XII No. 2. Franz de Backer onderzoekt in een artikel *Nieuwe Banen*? wat de oorzaken zijn dat de Vlaamse litteratuur een zware overgangstijd beleeft ‘van nog heel moeilijk, nog heel onhandig zoeken.’ Zijn pessimisties gestemde beschouwing leidt tot de gevolgtrekking: ‘Er moet meer ruimte komen in onze literatuur, meer beschaving, meer eerlijkheid, meer taalkennis.’ - O. Dambre publiceert de inleiding tot zijn studie over J. de Harduijn onder de titel *Cultuur-historische Beschouwingen over de Renaissance, inzonderheid in de Nederlandsche Letteren*. - Lode Monteyne nam de *Vlaamsche Kroniek* over van Maurits Sabbe. Voornamelik schrijft hij over het jongste werk van Piet van Assche.

Dietsche Warande en Belfort. Nov. J. van Mierlo bestrijdt de mening van A.C. Bouman dat Hadewijch onder invloed gestaan zou hebben van Eckart. In zijn artikel *Hadewijch en Eckart* toont hij aan 1°. dat de tweede reeks *Mengeldichten*, waarop Bouman voornamelik zijn mening grondt, niet van Hadewijch kan zijn: taal, stijl en geest verraden een geheel andere persoon-

likheid; 2°. dat het verband chronologies onmogelik is, omdat Eckart's optreden valt na het werk van Hadewijch. - J. Persijn besluit zijn studie over *Multatuli en de Vlamingen*, voornamelik uit de briefwisseling geput.

Vlaamsche Arbeid. Sept.-Okt. O. Dambre besluit zijn opstel over *De Vriendenkring van Justus de Harduijn*, waartoe o.a. behoorden Jacob Ymmeloot, die over versbouw schreef, de toneelschrijvers Johan Thieullier en Guilliam van Nieuwelandt, de priester-dichter Joan David Heemssen, Jacob van Zevecote, Boëtius a Bolswert, en Willem van der Elst.

Volkskunde XXVIII, afl. 1-3. Tegenover de psycho-analytiese beschouwingen van Paul de Keyser (in de vorige jaargang) ontwikkelt Jan de Vries zijn ernstige bezwaren in een artikel *Het Lied van Halewijn*: *over het goed gebruik van wetenschappelijke methoden*. - Min-Yu-Sjeng schrijft over *De Kerstboom*, in verband met Chinese gebruiken. - V. de Meyere vervolgt zijn reeks *Vlaamsche Sprookjes*. - Onder de aangekondigde boeken vindt men o.a. Maurits de Meyer: *Het Kinderlied in Vlaanderen* (1923) en Gab. Celis: *Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land* (Gent, 1923).

De Bibliotheokgids. Nov. E. de Boek bespreekt *Nieuw werk van Aart van der Leeuw*, nl. een bundel verhalen *De gezegenden*.

Museum. Nov. D.C. Hesseling bespreekt de studie van D.B. Bosman *Oor die ontstaan van Afrikaans*, een omwerking van zijn proefschrift. Hij waardeert het, dat de schrijver ‘t vraagstuk van kreolisering niet van meet at uit de weg gaat’, al kan hij zich niet geheel met zijn uitkomsten verenigen.

Des. A. Kluyver kondigt de tweede druk aan van De Saussure's *Cours de linguistique générale*. - J.W. Muller beoordeelt uitvoerig de eerste delen van Te Winkel's hernieuwde *Ontwikkelingsgang*: ‘Een zóó volledig en betrouwbaar werk is voor alle beoefenaars onzer literatuur een onontbeerlijk en kostelijk bezit, dat een gevoel van rust, veiligheid en gemak geeft.’ Na een warme lof voor dit ‘kapitale, monumentale museum’ volgen enkele bedenkingen tegen te subjektieve oordeelvellingen, tegen de kompositie, waarin men ‘al te zeer het licht en bruin mist’, tegen het tekort aan ‘kleur en warmte’, het ontbreken van een internationale achtergrond en tegen de te grote vlakheid van stijl.

Neophilologus IX, afl. 1. Jo van de Poll wijst in een artikel *Busken Huet en Musset* op de treffende overeenkomst tussen een bekend toneel uit Huet's *Lidewijde* en Musset's novelle *Les deux maîtresses*, al is de verschillende uitwerking van het motief karakteristiek voor de beide auteurs.

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1922-1923. In de openingsrede van de voorzitter, G.J. Boekenoogen, vindt men een aardige verzameling volksrijmpjes over de 'Trap des ouderdoms.' - Onder de *Levensberichten* vindt men er een van Jacqueline van der Waals, door A.C.S. de Koe, van P. Buitensrust Hettema, door J.B. Schepers, en van A. Kuyper door H. Colijn.

Verslag van het verhandelde in de vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, 1923. In dit verslag is een typies-dilettantiese voordracht opgenomen van W.H.A. Elink Schuurman - in wie Bilderdijk herleeft! - *Over het ontstaan der taal uit spraakatomen*. Jespersen heeft 'een hoogst naïeve poging' gedaan om de wording der spraak te verklaren, maar 'elke kijk op dat eerste ontstaan der taal ontbreekt hem.' Daarentegen is het de spreker volkomen duidelik, wat de primitieve mens met zijn enkelvoudige artikulaties (spraakatomen) bedoelde, en hoe dat in onze taal nawerkt. Met een vermakelike reeks voorbeelden wordt deze stelling toegelicht.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Sept.-Okt. In een artikel *Experimentalphonetik und Sprachwissenschaft* richt Karl Luick zich tegen sommige experimentalphonetici, die ten onrechte met gezag spreken over problemen die niet louter met de menselike spraakorganen, maar ook met het taalgebruik samenhangen. In zulke gevallen moet men 'in erster Linie die Gesichtspunkte und Methoden der Sprachwissenschaft zur Geltung bringen.'

Wörter und Sachen VIII (1923). In een artikel *Die täglichen Fehler im Sprechen, Lesen und Handeln* bestrijdt Meringer de opvattingen van Freud, wiens werk hij als 'wissenschaftlichen Bluff' karakteriseert (vgl. in dezelfde jaargang zijn artikel *Der Spiegel im Aberglauben*). - Bach onderzoekt de *Ortsnamen auf -heim im Südwesten des deutschen Sprachgebiets*, waarbij hij de methoden van de dialektgeografie op het namenonderzoek toepast. - Schwentner geeft een bibliografie *Zur indogermanischen Wortstellung*, waarbij de verschillende Germaanse talen behalve het Nederlands tot hun recht komen.

C.D.V.

De twaalf sonnetten van de Schoonheyt ten onrechte aan Bredero toegeschreven.

Sedert Dr. J.B. Schepers in 1913 aan de twaalf sonnetten van de Schoonheyt een ereplaats toewees in Bredero's werk, is aan zijn auteurschap nooit openlik twijfel uitgesproken. Na de publicatie in *De Nieuwe Gids* (April 1913) zijn ze nog tweemaal uitgegeven: door Marnix Gijsen in een afzonderlik boekje (Antwerpen, 1919), door Schepers in zijn Bredero-bloemlezing van 1923 (Meulenhoff's bibliotheek).

Deze sonnetten-cyclus komt voor in het, waarschijnlik door Bredero bezorgde, liedboek *Apollo*, van 1615. Daar is *geen van de sonnetten* met Bredero's zinspreuk getekend. Dat Bredero de ondertekening achterwege liet, omdat het zulke ‘intieme dingen’ waren, kan ik niet met Schepers eens zijn. Een dergelijke lof op ‘de’ Schone, zonder enige persoonlike aanduiding of

zinspeling op een naam, zou elke schoonheid op zich zelf kunnen toepessen! Nu komt in het *Groot Liedboeck*, na Bredero's dood door zijn uitgever Van der Plasse bijeengebracht, uitsluitend het eerste sonnet voor, getekend met *'t Kan verkeeren*. Vermoedelik heeft de uitgever dit niet ontleend aan de *Apollo*, maar had hij een los afschrift in handen gekregen, dat hij aan Bredero toeschreef. Anders hadden de elf andere sonnetten niet onopgemerkt kunnen blijven. Was de spreuk daar door een afschrijver onder gezet![1] Was het alleen met Bredero's herkenbare hand, zonder ondertekening geschreven? Deze mogelikheden waarschuwen ons reeds, om aan Van der Plasse's mening geen te groot gezag toe te kennen. Pasten nu deze gedichten ten opzichte van stijl en taal geheel in Bredero's werk, dan zou men licht zijn twijfel onderdrukken. Mijns inziens is het tegendeel het geval. Bij nauwgezet onderzoek wijkt de twijfel voor de zekerheid dat Bredero deze sonnetten niet heeft kunnen schrijven.

Wie met open oren deze verzen leest, hoort er dadelik een heel andere toon in; een eigenaardige strakheid van ritme, een gewilde, vaak geaffekteerde sierlikheid, die afsteekt met de enigszins nonchalante losheid en natuurlikheid, die Bredero eigen blijft, ook als hij zich aan het sonnet waagt. Men leze b.v. het vijftal 'Margriete, Lief, mijn hart en wensche van mijn leven!'[2]

Ook de inhoud past niet bij Bredero's aard. Hij zou het zo lang niet uithouden, over 'de' schone te schrijven, in plaats

1) Op een afschrift wijst het feit, dat de tekst bij Van der Plasse (ed. 1622, blz. 80) grove fouten vertoont. Bij 'dickte tuyten' (voor *dichte*) kan men aan een over 't hoofd geziene drukfout denken, maar 'Mijn ziele *my* verbindt' geeft onzin, terwijl 'wilt*geluich* na sijn jonst' geen variant kan zijn, omdat dan 'na sijn jonst' zinloos wordt. Zou Van der Plasse Bredero's schrift zó slecht kennen, dat hij zulke fouten maakt? Als hij naar een slecht afschrift - mogelik al uit de tweede, hand - werkte, dan heeft de toekenning aan Bredero nog minder gezag. Dat Van der Plasse zich meer vergiste, is bekend: hij nam ook Hooft's lied 'Vaert wel Schepters' (*Granida* vs. 1520 vlg.) in Bredero's liedboek op. In dit verband wijs ik er op, dat ook het lied 'Adieu schoonheden preuts' (ed. Moltzer III, 421) in *Apollo* (blz. 97) geen ondertekening draagt. De toekomstige uitgever dient dus krities toe te zien.

2) Bredero valt bv. herhaaldelik uit de jambiese maatgang: 'dat mijn levens geniét' - van mijn hémelsche bloéme - met verwélking of dróógt. Een vers als 'Hare schoonheyt is altijdt wit, levende in 't groeyen' zou de meer 'korrekte' dichter van de twaalf sonnetten niet licht schrijven.

van aan ‘mijn lief’ of ‘mijn vrouwe.’ Rechtstreekse en openhartige uiting is al zijn lyriek eigen. Een gedachte aan het moederschap van zijn liefste, als in het elfde sonnet, is nergens anders bij hem te vinden.

Aan de kring waar deze sonnetten-cyclus wèl thuis hoort, is Bredero's meer volks-eigen kunst ontgroeid. Het is de kring van ‘hervormde rederijkers’, waar de Franse *Pléiade*-poëzie eenzijdig bewonderd en nagevolgd wordt, en die wij het best leren kennen in de *Nederduytsche Helicon*. Marnix Gijsen heeft reeds opgemerkt, dat deze sonnetten na-verwant zijn aan Van der Schuere's *Kluchtich versoeck om 's Liefs afbeeldinghe*, een verdienstelike navolging van Ronsard's gedicht.[1)] Ook Remy Belleau dichtte een *Portrait de sa Maitresse*, en de Zuid-Nederlandse dichter Justus de Harduijn volgde hun voetspoor, toen hij zijn Roosemond beschreef in een mooie *Elegie*.[2)] Het zou mij niet verwonderen als deze sonnetten vertalingen of navolgingen bleken te zijn van een Frans origineel. De onhandigheid en gewrougenheid, de duisterheid van uitdrukking in menige regel, zou het best te verklaren zijn uit de worsteling met de vorm van een niet al te bekwaam vertaler.

Een zo sterk verschillende indruk van geest en stijl zal voor menigeen voldoende zijn om de sonnetten aan Bredero te ontzeggen. Anderen zullen meer konkrete bewijzen verlangen. Naar mijn mening worden deze overvloedig verschaft door de zeer afwijkende taalvormen. De dichter van de twaalf sonnetten is ongetwijfeld een geboren Zuid-Nederlander, geestelik verwant aan Van Mander's kring, en nog geheel doordrongen van de bekoring der rederijkers-mode. Dit blijkt

1°. uit de verkleinwoorden, *uitsluitend* gevormd op *-(s)ken: boogskens, ooghskens, wijnbraukens, lipkens, rijkens, lachskens, streepkens, boefken*, enz. In de 12 sonnetten zijn er niet minder dan 27. Bij Bredero, die in zijn erotiese gedichten veel minder verkleinwoorden gebruikt, vindt men wel *bloemken, cusken*, maar de vormen op *-jen*, en *-gen* (*-gien*) overwegen verreweg. Men vergelijke b.v. in een soortgelijk gedicht (ed. Moltzer III, 492): *oechgens, mondetjen, borsgens, handetjens, vingertjens*.

1) Zie de uitgave in *Documenten en Kleine Teksten* No. 5 (Groningen - Wolters 1920).
2) Zie R. Foneke's uitgave van *De Weerliicke liejden tot Roosemond*, blz. 58 en de aantekening op blz. 115.

2°. uit de bij Zuid-Nederlanders om hun welludendheid zo geliefde vreemde woorden: *coleur, amoureus, fabrijck, sententieus, gagljaert, delicaet, porphier*. Bredero's lyriek onderscheidt zich juist o.a. van die van Hooft, door spaarzaamheid met vreemde woorden.

3°. uit andere Zuid-Nederlandse eigenaardigheden, als de regelmatige stoffelike adjektieven op -*en* (goud*en* silvr*en*), waar Bredero bij voorkeur -*e* gebruikt,[1] de slienger volgehouden buigingsvormen op -*n*, ook in de nominatief (b.v. IX, 12: sy zijn *eenen* lust), da *k* in *oorsprouck, suyghelinck, rinek*, vormen als *dertel, peerlen, snee, roo-roosen, omroaat* enz.

4°. uit vormen die een meer 'geleerde' dichter verraden, als de Latijnse genitief *Martis* (IX), de buiging in: van Levant*en* (II), van Auror*en* (VI), die mij bij Bredero niet bekend is, en vooral participium-konstrukties bij *zijnd'* (I), *gaend* (IV) *aanlockend'*, die in Bredero's lossere stijl niet passen.

5°. uit de talrijke rederijkerswoorden en wendingen, opzettelik afwijkende van de ganghare, b.v. die op -*ich* als *citroenich, sijdich, christaligh, ijvorijnich*; vaak in de plaats van participia: *golvich, melijdich, schadich, beladich*; modieuse omschrijvingen als: *versuchtigh sijn, omcluchtigh sijn* (IV). Verder de voorkeur voor woorden op -*lijck, suynichlyck, doorluchtelijck, engelyck, tooverlijck*, of - als toppant - *'t strepelijck beduyt* (IX) = de verklaring door middel van strepen. Zou Bredero dat ooit geschreven hebben? En zou hij iets gevoeld hebben voor ongebruikelike precieuse woorden en betekenissen als *verpurperen* (V), *marmen* (VII = *marmeren* in XII, 5) *verhanden, inhanden* (IX), om niet, te spreken van gezochte en gewrongen regels als III, 8 en IX, 14.

Eén groep van deze eigenaardigheden op zich zelf zou wellicht onvoldoende zijn, om deze sonnetten aan Bredero te ontzeggen; alles bijeen maakt het m.i. zeker, dat hier een ander dichter aan het woord is. Daar staat immers tegenover dat de Amsterdamse eigenaardigheden van Bredero's taal bijna geheel ontbreken[2].

1) Ook in XII, 2, waar Schepers *silver* afdrukt, staat in *Apollo: silvren*.
2) Wellicht heeft de Zuid-Nederlandse dichter vormen als *onderwinnen* = onderwinden, *mijn* = mij, *kennen* = kunnen (IX, 5), *beduyt* = bediet, *karmen, ontfarmen* in zijn nieuwe Hollandse omgeving opgedaan, als ze niet ten dele op rekening van de afschrijver of uitgever gesteld moeten worden.

Een argument van minder gewicht zou ik nog willen aanvoeren: de tekst van de sonnetten in *Apollo* heeft verscheiden zinstorende fouten, meer nog dan Schepers opgemerkt heeft[1)], terwijl ook in enkele duistere voren nog onnaspeurbare fouten kunnen schuilen. Zou Bredero, zulke fouten, die hij waarschijnlik onder ogen kreeg, in *eigen* werk hebben laten staan? Gaf hij het - misschien niet overal begrepen - handschrift van een ander aan den drukker, dan worden de fouten begrijpeliker.

Ten slotte nog een onderstelling, die aanvankelik bij mij opkwam, maar die ik daarna verwierp. Zou toch het eerste somnet van Bredero kunnen zijn, en de elf volgende van een of meer andere dichters, in wedijver met hun kunstbroeder? Dat is niet zo onmogelik als het op het eerste gezicht lijkt, indien we daarbij veronderstellen dat ze naar een Frans voorbeeld werkten. Artistiek en technies staat het eerste ongetwijfeld het hoogst. Het tweede met de opstapeling van juweliers-beelden, vertoont al een heel sterke inzinking. Toch zijn, bij nadere beschouwing, de overeen-komsten in stijl en taal te groot, om aan verschillende auteurs te denken. Het eerste, inderdaad mooie sonnet behoeft in onze bloemlezingen niet geschrapt te worden, al staat het dan niet meer op naam van Bredero; de volgende, m.i. voor een groot deel maakwerk van een zwak talent - die o.a. voor Van der Schuere en Harduijn moet onderdoen - zouden tot de roem van onze Amsterdammer toch weinig bijgedragen hebben.

C.D.V.

1) In II, 8 zal wel to lezen zijn: ‘van Jupiter ghesanten’; III, 5 ‘Des wreeden zijn se wreedt’ is stellig te verbeteren in *Den* wreeden. In XI, 4 acht ik, met Schepers *u* foutief, maar de lezing *is* verdient m.i. de voorkeur boven *o.* In XII, 12 is te lezen *ickt* voor *ick*, terwijl in vs. 13 ‘*als* den dach’ een betere lezing zou geven dan ‘*aen* den dach’. Daar-entegen wil Schepers in VII, 6 ten onrechte *vijltich* vervangen door *vijrigh*, dat geen zin geeft. *Vijftich* betekent - geblijk J. Wille onlangs opmerkte - een kralensnoer (eigenlik een rozenkrans; vgl. *Mnl. Wdb.*); de minnaar benijdt de bloedkoralen snoer, die haar hals mag omvatten. Hij wenst met beide armen hetzellde te doen. *Me* is dus *mee* = ook (vgl. I, 12. De verklaring van Schepers: *daarmee* = terstond is onjuist). Moet dan niet in plaats van *daer* gelezen worden *haer*?

Vandalisme.

Lyceum-Herdrukken II. Vondel's Gijsbreght van Aemstel en Leeuwendalers in verkorten vorm
Lyceum-Herdrukken III. Lucifer en Adam in ballingschap in verkorten vorm (bij J.B. Wolters).

Drs. Ph.A. Lansberg, leeraar aan ‘het Zeister Lyceum’, heeft blijkens de inleiding tot bovongenoemde uitgaven gemeend zichzelf ‘de verantwoordelijke plicht te moeten opleggen het werk van onzen grootsten dichter in verkorten vorm uit te geven’. ‘De afwisseling van het mannelijk en vrouwelijk rijm te handhaven bleek mij wel doenlijk’, klinkt het troostend, ‘maar wat beteekent dit bij het levend rythme van den diep-voelenden mensch! Hier worden, voor wie snoeien wil, eischen gesteld aan gevoel en gehoor, waaraan men ten hoogste bij benadering kan voldoen.’ ‘Een stip vóór den vers-regel duidt een weglating aan.’

De motieven voor deze onverantwoordelijke schoonheids-schennis, die zich met geen mooie inleidende woorden laat goedpraten, worden de lezer niet onthouden. ‘Dit wil een paedagogische, niet: een wetenschappelijke uitgave zijn.’ Het oordeel van breedsprakigheid, in vele Vondel-uitgaven voorkomend, heeft met andere overwegingen de heer L. tot zijn handelwijze gebracht.

De Lucifer (1388 verzon van 2183), Adam in in B. (1265-1709), Gijsbreglit (1282-1896) en Leeuwendalers (1160-2152) kunnen dus nu op onze middelbare scholen worden gelezen in verminkte vorm en zelfs heeft de bewerker de verwachting dat hij met zijn boekjes studeerenden voor de hoofdacte en hen, die zich tot zelfstandige studie bepalen, gelukkig kan maken.

Wat zou de kunstenaar zelf van deze tekstbehandeling gezegd hebben? Dit is de vraag, die na oppervlakkige kennismaking met de beide deeltjes onmiddellijk bij me opkwam on die ik na ernstige bestudeering de vermetele uitgever in het hart wilde branden. Een vraag, die men gerechtigd is na het doorbladeren van meer zoogenaamd populaire tekstuitgaven te stellen. Ze zien er keurig

uit - ook de firma J.B. Wolters heeft wat dit betreft alle eer van haar werk - maar Vondel waarschuwt:

> De dingen zijn niet als zij schijnen:
> De worm zit binnen leeker ooft,
> En levent kleur bedeckt vernijnen.

Welke eischen mogen, moeten wij stellen ook aan onze ‘paedagogische’ uitgevers naast die van hun werK (d.i. dat van een ander!) in een behoorlijk kleed te steken?

Eerbied voor de kunstenaar, wiens schepping men tot velen mag brengen, diep overtuigd zijn van de *verantwoordelijkheid* van een taak, die men zonder machtiging van de auteur op zich neemt. *Kennis*, een rijke kennis, van alles wat de tekst beter kan doen begrijpen d.i. dieper laten moevoelen en genieten.

Aan deze beide eischen voldoen de boekjes van L. geenszins. Laten we aannemen dat er inderdaad aan verkorte uitgaven van Vondel's drama's naast de bestaande volledige behoefte bestaat, dan kan men de uitgever verontschuldigen die van een drama enkele bedrijven of tooneelen neemt en het weggelatene op bescheiden wijze in eenvoudig proza samenvat. L. laat telkens weer[1)] verzen weg (de iriteerende puntjes duiden de schennis aan!) en waagt het zelfs alexandrijnen af te breken en te vervolgen met het tweede deel van een andere, later in de tekst geplaatste. Ik acht dit een handelwijze, die gefruigt van de hoogste arrogantie. Nergens heeft dit wanbedrijf mij dieper getroffen dan in het muzikaalste van Vondel's drama's, in de heerlijke eerste bedrijven van de Adam in ballingschap en in de beeldende verhalen uit Lucifer en Gijsbreght. Wat is geworden van tal van verrukkelijke paradijs- en gevechtsbeschrijvingen, hoe is de lezer verplicht te buigen voor wat L. in zijn eigen-gerechtigheid noodig en overbodig acht, hoe is door hem het forsche, breede geluid der verzen moedwillig stukgeslagen, wie heeft het recht gegeven een dergelijk Vandalisme te plegen? Speelt L. de droeve rol van Judas onder de Vondelapostelen of behoort hij tot hen, die slechts met de lippen belijden?

O, het mooie citaat ontbreekt niet; fier prijkt het boven de inleiding:

‘Sie bereiteten dem Gedicht einen Boden in den Kindern

1) Gijsbr. 57 maal, Luciifer 65 maal, Adam in B. 58 maal, Leeewendalers 80 maal.

und dann hoben Sie die ganze lebendige Pflanze mit allen seinen Wurzeln auf und pflanzten sie den Kindern direkt ins Herz.'

Maar bezint u op de beteekenis on ge voelt geen droefenis meer, maar ergernis over zulk een onoprechtheid.

L's Vondel-uitgaven mogon dan met het etiket 'paedagogisch' gesierd zijn, dit ontslaat de bewerker niet van een tweede plicht: zijn teksten door en door kennen en die kunnen toelichten.

Door het ontbreken van een inleiding wordt de lezer geen inzicht gegeven in het ontstaan, het wezen en de beteekenis van de verschillende drama's. Welke tekst de uitgever kiest wordt verzwegen; de voorberichten, opdrachten en in enkele gevallen ook de inhoud, door Vondel zelf gegeven, zijn weggelaten. De aanteekeningen op sterende wijze boven aan de pagina afgedrukt, zijn onvoldoende en oppervlakkig. Zo schijnen vooral te berusten op in de inleiding genoemde krantenverslagen van opvoeringen en bevatten citaten van ongenoemden als: De dichter geeft 'iedere handeling en elk motief in pracht-volle woorden en heérlijke volzinnen gestalte en vorm' (Gijsbr. blz. 15) Gezelligjes wordt er gebabbeld over een opvoering in Bergen (Adam in B. blz. 39): 'Bergen is een idylle. Alles is er groen, alles ligt in het groen verscholen. Het natuurtooneel in het bosch geeft werkelijk de illusie van het paradijs. Vóór den lusthog zitten in breede rijen de menschen, deels blootshoofd, aandachtig te luisteren: er valt verheven genot tesmaken!'[1)] En dan volgt nog wat over heusche vleugels, milde bronaders van lyriek en brillanten van onovertroffen schoonheid.

Onjuist lijkt mij (blz. 19): 'De climax in den Gijsbrecht ontstaat door de geleidelijke toename van het godsdienstig govoel, dat op den voorgrond treedt nevens de vertoonde of verhaalde gebeurtenissen'. De climax, als men dat woord wil gebruiken, ligt in het steeds meer naderen van het onheil (Vosmeer, droom, broer Peter), de, ondergang van de stad is immers het tragisch gegeven van dit drama. Het religeuse element is er verzoenend en troostend. Op zeer gezochte wijze wordt ook de Rei der huwelijksliefde tot 'de religieuze gedachte: de kern van Vondel's wezen' gebracht (blz. 24).

Het geheel draagt de stempel van haastig in elkaar te zijn gezet evenals de eerste bundel in de serie van Lyceum-Her-

1) Zie ook blz. 53, waar we hooren, dat het te Bergen in Augustus lichtelijk aanving te donkeren tegen half zeven (destijds geen zomertijd)!

drukken, een bundel die zooveel meer had kunnen geven, als de samensteller Staring en De Génestet beter had gekend. Kwam dit boek de bekende Horatiaansche negen jaar te vroeg, met de Vondel-uitgaven had L. nooit mogen komen. Honderdmaal liever nog de *ouderwetsch degelijke*, met noten bezwaarde en onoogelijk uitgegeven teksten dan deze boekjes met illustraties en citaten, maar *zonder karakter*.

Ter verantwoording van bovenstaand oordeel bespreek ik voornamelijk de Gijsbreght, zooals die door L. uitgegeren is. Daar inleiding en aanteekeningen vrijwel geheel ontbreken of onbelangrijk zijn, beperk ik mij er toe aan te toonen welke de gevolgen van de besnoeiing werden.

Alvorens daartoe over te gaan moet mij iets van het hart over de ergerlijke wijze waarop in het algemeen de *tekstverklaring* verzorgd, of liever niet verzorgd, is. De uitgever heeft het zich al zeer gemakkelijk gemaakt door menige overbodige noot toe te voegen en door moeilijke plaatsen b.v. de reien niet of hoogst gebrekkig te verklaren. Bestaande degelijke uitgaven (Gijsbr.: Terwey-de Vooys; Leeuwend.: Verwijs-Nauta; Lucifer: Cramer-Molkenboer) weet L. niet te gebruiken. Door onbevoegdheid of slordigheid worden er flaters gemaakt, die in uitgaven o.a. voor zelfstudie bestemd, ontoelaatbaar zijn. Welke waarde heeft het b.v. Lucifer 269: ‘Zijn geheimenis zij bondigh’ te verklaren bondigh = kort, wanneer onder meer niet gesproken wordt over het leesteeken na bondigh? Wat een grenzelooze oppervlakkigheid spreekt al uit zoo'n typeerend voorbeeld! Onjuist zijn:

Gijsbreght: 17: verbaest = onthutst (ontsteld) 76: twisten *ge*-slecht (*be*slecht), 149: en zocht het stuck te stijven = het plan te steunen (welk plan? lees: zijn partij krachtiger te maken), 259: 't opgedichte melden: erkennen (bekennen), 804: Haer schimme waert om u (om = ter wille van!), 993: proncken = uitkijken (bedrukt kijken) 1113: Een held zich zelf verreuckeloos = zich vergeefs offert (zijn leven roekeloos op het spel zet), 1132: gehengen is nooit behagen, 1193: Och mannen, houd hem vast = zorgt voor hem?!

Leeuwendalers: 121, 198, 424, 908 onjuist; 206: sla voort = doe het! (ga heen!), 215: verschoon uw fiere jeught = laat vrij?! 530: lobberde in dit wedt = waadde (plaste), 637 en 1002 goed verldaard bij Nauta.

Lucifer: Een paar sterke voorbeelden zijn: 747: De gansche

hemel waegt = gewaagt! (schudt: zie Glossarium bij Cramer). 802: Op zijn trommel en trant = gang (maat, zie Cramer), 1100: op 't aenstaen van den trouwen Gabriël = verzoek (aandringen, zie Cramer), 1172: donderkloot = kegelvormige steen, als wapen gebruikt! (zie Ned. Woordon boek III 2809).

Kooren we terug tot de besnoeide Gijsbreght-uitgaaf! Dat door de herhaalde coupures - zou men muziek zoo durven uitgeven? - behalve het *rythme* ook het *tekstbegrip* meermalen aangetast wordt, zal uit mijn bespreking blijken; de *karakterteekening* komt eveneens onvoldoende tot zijn recht. Die van de tragische held lijdt door het wegvallen van 33-61, 87-131, die van Willem van Egmont door het wegvallen van regel 522-531; de overredingskracht van Van Vooren blijkt niet (vs. 1125 vlg.), evenmin de kloekmoedigheid van Badeloch (1158 vlg.). Willebrord wordt in de aanteekeningen geheel verkeerd getypeerd als rustig en vastberaden ‘een wijs man, naar wien ook de vijand luistert.’ Ja, volgens zijn eigen woorden! maar men vergelijke vs. 438. Door het wegvallen van 187-195 wordt de indruk van 's vijands wreedheid bedenkelijk verzwakt. De droom van Badeloch mist vs. 769-789 waardoor onvoldoende aandacht wordt geschonken aan de persoon van Machteld van Velzen. 190-193 geeft L. Arent in de mond, terwijl 192-193 door Gijsbrecht gezegd zijn. Dwaas is de bekorting van Arent's verhaal:

> Hoe staet mij 't schouspel voor!
> Men sleepteze bij 't hair uit ons lievrouwe koor,
> Wij wijcken na den Dam, om versch te zijn gesteven.

Hier zijn van 17 *beschrijvende verzen* er 16, zegge zestien, weggevallen. Ook de *uitgewerkte vergelijkingen* zijn niet veilig:

> 900:
> Waer langs de vijand zocht geweldigh in te breecken:
> Gelijck een waterstroom geweld doet op een sluis,
> En elx gehoor verdooft met ijsselijck gernis.
> Doen was het elck voor zich, een yeder bergh zijn leven.

Ook hier verdwenen 10 verzen.

De eonsequentie van het beginsel brengt L. tot het aan elkaar passen van verzen door *veranderingen*:

157: Het misvertrouwen wies (Er staat: *En* misvertrouwen wies).

In het verhaal van Arent: Maer hooren eenen galm (*En* hooren).

Zij vechten om den buit (*En* vechten). Wij wijcken na den Dam (*En* wijcken).
Een sprekender voorbeeld van eigenmachtige verandering:

166:
‘Manhafte hoplien, God wil 't leger lange spaeren!
Wat middel is 'er, om den Aemstel 't hooft te bien,’

terwijl de tekst luidt:

262:
‘Manhafte hoplien, God wil 't leger lange spaeren,
In onderlingen peis, het eenigh dat 'er magh
Uw' vijand wie 't oock zij, gedijen tot ontzagh.’

Onbegrijpelijk zijn 238-239; daar is geen aansluiting, al verandert L. het vers in: Het heele ronde jaer nog niet was uitgerecht (er staat: niet meer was uitgerecht

Dan moeite en volck gespilt,....

En steeds stoutmoediger:

646:
Nu kent men Haerlem eerst: nu blijcken Egmonds laegen.
Van mijne bruiloft af, van dat ik zat verlooft:
Wat stermen zijn mij niet gegroeit al over 't hoofd?

Weggevallen is voor de 2de regel behalve de klacht: ‘Hoe veel geluckiger zijn arme en slechte dorpen’:

865:
Weet hier van eenigh mensch, ick weet 'er van te spreecken:
Als ick den ganschen tijd mijns levens overreken,
Van mijne bruiloft af, van dat ick zat verlooft:

Mislukt is het:

804:
Haar schimme waert om u, en moet ick 't u noch vergen?
Dat geenerley gevaer, noch zelf de felle dood
Mij hinderden uw lijf te bergen in den nood!

Weggevallen zijn 14 verzen; dan volgt:

en kan ick uw gemoed
Door smeecken noch gebeen noch bittre traenen buigen;
Zoo roep ik God en al zijn heilgen tot getuigen,
Dat geenerley gevaer, noch zelf de felle dood
Mij hinderden uw lijf te bergen in den nood.

Hier heeft dus de bewerker ter wille van het tekstbegrip de zin ingeleid door ‘dat’ een geheel andere beteekenis gegeven en een uitroepteeken geplaatst achter het volgende vers.

Het vijfde bedrijf heeft het meest geleden.

944:
Doen schrickte ik, en steegh af, en packte mij van daer,
Ick zagh, doen ick een poos verbaest had zitten proncken,
Een dicken roock on smoock, en na den roock, de vonken,

Gijsbr. was inmiddels in een boom geklommen, deze verzen (12) zijn uitgevallen en daardoor is 995 onbegrijpelijk. Ook Dies (vs. 997) heeft geen zin. In het bodoverhaal zijn de eerste regels zonder verband met wat volgt (1004-1006). 1021 sluit niet aan ondanks een ingevoegd ‘Zij’.

Heel sterk is de verandering:

Hij blijft'er noch niet bij,
En doet terstond den brand in 't dack van 't kloostersteecken.

Er staat:

1492:
't En bleef 'er noch niet bij.
Niet verre van 't autaer, vereert met rijcke gaven,
Staat een albaste tombe: in deze lagh begraven....

13 verzen verder gobruikt de dichter (zie boven) de tegen-woordige tijden. 't En bleef 'er wordt: Hij blijft 'er.

Zoo raeckte iok onbekent door 't krijgsvolck heen bij 't slot, wordt gewijzigd in: Ick raeckte onbekent....

1545-1553 zijn *weggelaten zonder aanwijzing*; eveneens 1655- 1663, 1873-1877. De samenspraak van Van Vooren en Gijsbrecht mist verband.

Iets nieuws is het *middenin afbreken van een vers*:

1670:
Waer zentghe mij? mijn lief, Persijn den grooten roover
Uw' vijand in den mond, | die op ons vlamt en loert
Uit Zwanenburgh, daer hij des graeven vlagge voert?

Na de eerste helft van 1671 volgt de tweede van 1691:

Gijsbr. Mijn lieve gemaelin, | ghij stelt u 't zwaerste voor.

Hetzelfde nog hinderlijker door 1875 en 1883 samen te koppelen, waardoor de karakteristieke stoet niet gebeeld wordt[1].

Een enkele keer heeft L. *een meevallertje*, zoo in 845 waar het rijmwoord kooren met overslaan van herboren en het een paar

1 Mishandeld zijn zoo ook Lucifer vs. 286 (L); vs. 1152 in het. Uriël-verhaal is samengetrokken uit 1816 en 1824; even verder 1170 uit 1862 en 1874. De bewerker krijgt blijkbaar de slag te pakken.

verzen later voorkomende verloren kan aansluiten bij ‘Schreierstoren’. Er staat nu:

> 639:
> De Kersnacht heeft gedient tot dit verraeders werck,
> Bestaan voor maeneschijn, doen 't volleck in de kerck
> Met offren bezigh was, en zingen in de kooren;
> Gijsbr. Ick zal terstond om hoogh gaen zien van Schreierstoren.

De analyse van de Gijsbreght kan, naar ik hoop, de overtuiging geven dat niet dan na ernstige bestudeering der uitgaven het afkeurend oordeel is uitgesproken. Een uitvoerige bespreking van de drie andere drama's mag ik overbodig achten. Ieder die overtuigd is dat rythme (interpunctie), beelding, begrip, kortom de schoonheid van de Gijsbreght geschonden is door L., moet dit apriori in nog sterkere mate toegeven van de Lucifer en Adam in ballingschap.

De heerlijke beschrijving van de slag door Uriël is op schandelijke wijze in zijn mooiste beelden getroffen (1837-1845). Het beeld van de adelaar wordt half voltooid (1862), dat van de woedende binnenzee weggelaten (1868). Wat is er gebleven van die forsche rythmen, nu telkens de vlucht der verzen gebroken wordt (1883 en 1900 verbonden) zelfs de val van Lucifer, beginnende met de regel: ‘De heirbijl klinckt en springt op 't heiligh diamant’, wordt niet gegeven.

Mijn verontwaardiging kan zich nauwlijks beperken ook bij het luisteren naar wat er geworden is van dat innig-menschelijk drama: Adam in ballingschap. En nu moge de bewerker bij het 2de bedrijf verklaren: ‘Heeft de klank der lyriek van het eerste bedrijf ons gelèèrd naar den 77 jarigen (!) dichter te luisteren, dan leven wij ook nu het paradijsgebeuren mee, en de natuur daarvan leeft vóór ons, óók bij de lectuur’; de samenspraak van de Aartsengelen moge ‘gelouterde menschelijkheid’ heeten, nergens toont L. de ootmoed van de wezenlijk getroffene. De man van de ‘gelouterde menschelijkheid’ is dezelfde, die al dadelijk in het 2de bedrijf vs. 313 en 325 aan elkaar verbindt na beide alexandrijnen gebroken te hebben. Als het ‘gelouterde menschelijkheid’ is wat we hier hooren, waarom dan deze eerste bedrijven niet volledig gegeven, waarom het paradijsgeluk zoo verstoord? De waardige aanspraak van de diep getroffen Adam tot de Aartsengelen is weggevallen en vs. 316 staat nn weer onverbonden in de tekst. De rei van het derde bedrijf, de Erfrecht-

vaardigheid, die dan toch zeker voor studeerenden een toelichting behoefden, moeten die missen, maar ex autoritate N.N. verzekert de bewerker - we mochten het eens niet bemerken! - ‘en heerlijk en diep leeft hij (Vondel) in de rustige blijheid van 't Aardsch Paradijs en het geluk van zijn eerste bewoners.’ De verrukking van dat eerste menschenpaar werkelijk meevoelen, zooals Vondel dat verlangt van ons, dat kan diezelfde bewerker echter niet, geschrapt zijn 959-990, die de heerlijkheid van de hemelsche paleizen uitbeelden.

Hierbij blijve het! Overbodig acht ik deze korte bespreking van Lucifer en Adam in B. niet; zij heeft op weer andere wijze dan de gedetailleerde Gijsbrecht-kritiek ons overtuigd en laten voelen dat het onze plicht is - om nu ook van plicht te spreken! - de uitgaven van de heer L. te brandmerken, en zoodoende te verdedigen de waarachtige belangen van onze studeerenden, maar allereerst een beleedigd kunstenaar.

Haarlem.
G.E. OPSTELTEN.

Het spel van Herodes in de Dom te Utrecht.

Over dit onderwerp schreef Mej. Dr. C.C. van de Graft in het *Jaarboekje van ‘Oud-Utreckt’ 1924*, een belangrijk artikel, voornamelik geput uit de rekeningen van de Domkerk.

In de eerste helft der 13e eeuw werd in de Dom een liturgies spel van de Driekoningen gespeeld, dat zich in de 15e eeuw ontwikkelde tot een spel van Herodes, waarin een bode, drie magiërs, vier profeten en later nog een krijgsman, vertrouwde van Herodes, en een knapen-koor optraden. De Latijnse tekst van het spel, dat een hoge graad van ontwikkeling bereikte, is verloren gegaan, maar wij kunnen ons van de inhoud uit soortgelijke buitenlandse stukken, een denkbeeld vormen. Tot het einde toe bleef het spel streng kerkelik: de benodigdheden werden bewaard in de schatkamer van de kerk; de spelers waren geesteliken, kanunniken en vicarissen. Men speelde op een ronde verhoging in het koor, door een gordijn afgescheiden van het schip, waar de toeschouwers op houten banken zaten. de laatste vertoning had plaats in 1498. Niet minder dan een veertigtal rolverdelingen zijn bewaard. Uit allerlei aardige kleine trekjes die Dr. Van de Graft voor den dag bracht, kan de verbeelding een stukje Middeleeuws leven opbouwen.

Boekbeoordelingen.

Uit Roemer Visscher's, Brabbelingh II door Dr. N.v.d. Laan (Utr. Bijdragen voor Lett. en Gesch. XVIII). Utrecht, A. Oosthoek, 1923. (Prijs ƒ2,75).

Met het doen verschijnen van dit werk vervult Dr. v.d. Laan de belofte in zijn proefschrift (*Uit Roemer Visscher's Brabbelingh* I) gedaan. Bevatte dat proefschrift een (zeer ruime) keuze uit de 'Quicken', 'Rommelsoo' en 'Raetiselen', het tweede deel bevat de 'Tuyters', 'Jammertjens' en de 'Tepelwercken', zijnde ''t Lof van Rethorica', 'Het Lof van een blaeuwe scheen', 'Een Visschers Praetjen', ''t Lof van de Mutse', 'Strijdt tusschen Waerheyt en Schijn' en 'Van den Os op den Esel'.

Het is goed, dat Dr. v.d.L. zich niet beperkt heeft tot de 'Quicken', maar dat hij ook dit werk van *Roemer* heeft gegeven, waarin deze zich, met name in verscheidene 'Tuyters' en 'Jammertjens', op een hooger plan stelt, dan in het overgroote deel der 'Quicken' het geval is. Mogen die 'Quicken' al een rijke bron zijn voor den filoloog en voor den onderzoeker van het Amsterdamsche leven in de tweede helft der 16e eeuw en ons in staat stellen ons een beeld te vormen van het beschavingspeil van een Amsterdamsch groothandelaar en gezeten burger dier dagen, uit een oogpunt van kunstwaarde zouden ze, op een enkele uitzondering na, gerust ongeschreven hebben kunnen blijven. Met vreugde begroeten we dus dit tweede deel, met nog meer vreugde zouden wij een uitgave der 'Sinnepoppen' begroeten. Wie geeft ons die?[1)] Een dertigtal bladzijden met aanteekeningen, die van de noodige belezenheid in *Roemer's* Fransche, Italiaansche en Latijnsche voorbeelden getuigen, geven menige opheldering, vooral ook met betrekking tot het hier, als in de 'Quicken', dikwijls typisch plaatselijk karakter van zijn werk. Natunrlijk kon niet alles opgehelderd worden, vooral in 'Van den Os op den Ezel' blijft daardoor nog al 't een

1) Wijlen Prof. Gallée heeft het willen doen. Ik bezit een, voor zeven achtste persklare copie der 'Sinnepoppen' van zijn hand, uit te geven, blijkens het ook reeds persklare titelblad, te Groningen bij J.B. Wolters A^{o} 1876. Waarom het niet geschied is?

en ander duister. Is in r. 14 ‘Heynst’ misschien een woordspeling te zoeken met den geslachtsnaam Heins? En wie wordt bedoeld met ‘de Mol’ in r. 115?

Een uitvoerige, volledige woordenlijst, tevens dienende voor het eerste deel, besluit het werk. Welk een grooten invloed heeft toch de rederijkerstaal op de wording van de letterkundige taal der 17e eeuw gehad! Hier bij *Roemer Visscher*, die, en niet alleen door Dr. v.d.S. een purist genoemd wordt, treffen wij telkens zinswendingen en uitdrukkingen in echten rederijkerstrant aan, terwijl deze ‘purist’ zich niet ontziet woorden te gebruiken als: blameren, faelgeren, fantasie, jolyt, minioot, opyni, solaes, parabulen, verjolysen, triumph, profyt, victorie enz. Is *Roamer* eigenlijk wel de ‘purist’, waarvoor sommigen bem houden? Een onderzoek naar den aard en den omvang van dezen invloed der rederijkerstaal zou zeker van groot belang zijn.

Een enkel vraagteeken door den schrijver geplaatst in de ‘Aanteekeningen’, kan misschien wel vervallen. ‘Tuyters’ 3, vs. 5 vlgg. geeft door verandering der interpunctie een goeden zin:

> 5.
> Ick weet, dat ick niet waerdich en bin,
> Soo hooghe te minnen, dan u deuchde stalt (= staalt)
> Mynen wille,.....

‘Het Lof van een blaeuwe Scheen’ 167, 168, is m.i. aldus op te vatten: Wie een blauwtje geloopen heeft, gaat, om zijn zinden te verzetten, licht aan den boemel, zoodat hij, als hij eindelijk gaat trouwen, uitgeboemeld is en oen rustig huisvader kan worden. (Kooten (r. 167) op te vatten in de beteekenis: geboemel, lust tot boemelen.) Vergl. voor deze meening in de ‘Historie van Mej. Sara Burgerhart’ in den zeven-en-zestigsten brief (A. Blankaart aan S. Burgerhart): ‘Ik heb wel gehoord, dat vele dames, bij de twaalf geloofsartikelen - die gij immers wel prompt kent, hoop ik? - dit tot het dertiende maken: “Ik geloof, dat de bekeerde lichtmis de beste man maakt”. Geloof het niet; 't is allemaal leugen; er is geen stip van waar aan, geen kriezel.’

Voor zijn degelijken arbeid, waardoor *Roemer Visscher*, tot nu toe alleen toegankelijk in het oorspronkelijk of in een bloemlezing (alleen uit de Brabbeling!) van van Vloten, nu ook meer in het algemeen bereik is gekomen, komt Dr. v.d. Laan onze dank toe.

G.A. BRANDS.

Oor die Afrikaanse Sintaksis, deur J.J. le Roux. I, Woordgroepe en Volsin. Amsterdam, Swets en Zeitlinger, 1923.

Beschouwingen over de oorsprong en de aard van een taal plegen vooraf te gaan aan nauwkeurige inventarisering van het materiaal. Men heeft behoefte om 't eerst te spreken over datgene wat ons 't belangrijkste schijnt; ‘jumping at conclusions’ wordt aan vrouwen verweten, maar is een algemeen-menselike eigenschap. Hoeveel theorieën over het ontstaan van het Afrikaans en hoeveel meningen over het al of niet ‘beschaafde’ en het al of niet levensvatbare van die taal zijn er niet verkondigd vóór Dr. T.H. le Roux, in 1910, een wetenschappelike beschrijving gaf van de klankleer, en zijn naamgenoot, Dr. J.J. le Roux, in 1921 eenhandleiding schreef voor Nederlandse beoefenaars van zijn moedertaal! Ernstige onderzoekers van de geschiedenis der Afrikaanse taal hebben 't onlogiese van zulk een gang van zaken wel begrepen, en beoordelaars - die in de regel minder angstvallig zijn - zullen ook wel eens een gevoel van onzekerheid bij hun uitspraken gehad hebben, maar beide kategorieën werden gelukkig niet afgeschrikt: hun werk heeft geprikkeld tot waarneming en vaststelling van de feiten en er kan aan voortgebouwd worden op breder grondslag.

De Utrechtse dissertatie die hier wordt aangekondigd bedoelt die grondslag stevig te leggen. De schrijver begint met zich de vraag te stellen: wat is syntaxis? Een ogenblik schijnt het dat hij van de verschillende antwoorden daarop gegeven zich zal verenigen met dat van Ries, doch op blz. 9 komt hij tot de overtuiging dat ook diens omschrijving en indeling niet alles omvat wat men in theorie en praktijk onder syntaxis heeft te verstaan. Het kwelduiveltje der grammatici, de bepaling van de ‘zin’, geholpen door zijn maat, de bepaling van het ‘woord’, verbreken het verband, en het einde is dat de schrijver het vreemde woord syntaxis behoudt, ‘juis omdat so'n vreemde term uiteraard vir ons 'n enigsins vae betekenis het’. Bravo!

Het overzicht dat Dr. le Roux ons in dit eerste deel van zijn syntaxis geeft, is vóór alles van beschrijvende aard. Wij vernemen allerlei dat ons uit lektuur reeds bekend was, maar nu ingedeeld en op zijn plaats gezet wordt. Soms moet de mededeling zich tot het aangeven van de hoofdzaak bepalen. Zo kan Dr. le Roux ons niet opgeven welke adjektieven uitgaan op *-e* (*-te*) en welke

zonder -*e* (-*te*) gebruikt worden; ‘iedere adjektief behoort uit, kragte van sy fonetiese of ritmiese eienskappe tot 'n bepaalde klas’; men zegt ‘*'n gladde vent, 'n sagte hand*, maar *'n sterk vent, 'n groot hand*' (blz. 44). Dit struikelblok voor elke Hollander kan dus niet weggenomen worden; 't gebruik moet ons de scheiding leren maken, waarbij de omstandigheid dat zich hier plaatselike verschillen voordoen de zwarigheid nog verhoogt. Hier hebben we nu een geval - en 't is lang niet het enige - waarin de Afrikaner ons betaald kan zetten wat wij hem door ons grammatikaal geslacht aan overlast aandoen.

Het zuiver beschrijvende deel van de syntaxis wil it met dankbaarheid aanvaarden, zonder mij aan een oordeel over volledigheid of juistheid te wagen. Waar afwijking van het Hollandse taalgebruik wordt opgemerkt, geeft de schrijver onder het opschrift ‘geschiedkundig’ een verklaring, en daarbij mag ook een buitenlander een bescheiden woord meespreken. Dr. le Roux bewijst bij 't bespreken van voorgestelde verklaringen en bij 't opperen van nieuwe dat hij volkomen objektief staat tegenover alle theorieën over de oorsprong van het Afrikaans. Het ontstaan van zijn moedertaal behandelt hij niet; op blz. 205 roert hij de kwestie even aan en spreekt dan als zijn overtuiging uit dat er geen voldoende grond is om ‘'n sterk oorwig aan een bepaalde taal toe te ken nie, maar dat die defleksie wat Nederlands in Suid-Afrika ondergaan het in die algemeen moet bevorder geword het deur al die groepe vreemdelinge wat Nederlands daar aangeleer het’. Aanleiding tot nieuwe groepering was daarbij reeds aanwezig door vermenging van Nederlandse en Nederduitse dialekten. - Wat van de deflexie gezegd wordt, zal vermoedelik ook wel gelden voor de zienswijze van de schrijver omtrent de andere verschillen met het Nederlands.

Dat ik voor mij blijf geloven aan de hoofdrol door het Maleis-Portugees gespeeld bij de vervorming van onze taal in Zuid-Afrika, berust op mijn opvatting van de oudste geschiedenis van het Afrikaans, zoals ik die getracht heb te schetsen in het eerste hoofdstuk van mijn boekje, getiteld *Het Afrikaans*; in de tweede uitgave, die voor enkele maanden verschenen is, heb ik daarbij gebruik kunnen maken van de eerste twaalf proefvellen van Dr. le Roux' dissertatie, die hij zo goed was mij ter inzage te zenden. Naar dat geschrift van mij kan ik dus voor biezonder-heden verwijzen. Een principieel onderscheid tusson zijn wijze van verklaren en de mijne zie ik niet. Zeer ver staat hij van de

hypothese die in ‘spontane ontwikkeling’ de oplossing ziet van bijna alle kwesties. Hij geeft mij dikwels een welkome steun bij mijn pogingen om een bepaald geval door het gebroken Portugees te verklaren (b.v. blz. 97, in zake de uitbreiding van *-se*, en blz. 177-179, naar aanleiding van reduplicaties als *lag-lag, loop-loop* enz.), waarbij hij dan wijst op meewerkende faktoren als het Hottentots of de negertalen der eerste slaven-bezending, al of niet als substraat beschouwd van hun aangeleerd Portugees. Ook met het Platduits, het Engels en het Algemeen Beschaafd Nederlands, dat vooral op de litteraire taal van heden veel invloed heeft, wordt nauwgezet rekening gehouden. De geringschatting, die men b.v. bij Prof. Boshoff vindt, van 't vergelijken met de lotgevallen van andere kolonistentalen, kent Dr. le Roux niet. Hij gaat van een verschijnsel in het Negerhollands der Deense Antillen uit bij de bespreking van de meervoudsvorming door middel van *-hulle* (blz. 80 vlg.).

Op enkele punten, die geen verband houden met invloed van vreemde talen, kan men m.i. de formulering van Dr. le Roux enigszins anders wensen. Is *hy ry bloots* wel gelijk te stellen met ‘*hij loop blootsvoets* enz., sonder substantief’? *Bloots* betekent hier *op de naakt rug van het paard* en ik zie in het woord niet anders dan een adverbium, zonder bijgedachte aan een verdwenen substantief. *Hij is pap* (blz. 165) zou ik liever opvatten als *hij is van pap* dan als ‘*hy is as pap*’. In zegswijzen als *half fluister gee hy sy naam op* (en dergel., blz. 173 vlg.) zie ik gewelddadige vervormingen, zoals behoefte aan vereenvoudiging doet ontstaan; ik geloof niet dat men aan een verminkt deelwoord behoeft te denken. Een uitdrukking als *van die appels het weggeraak* zou ik liever verklaren door het op de achtergrond geraken van het begrip *sommige, enkele* (zo ook in het latere Grieks) dan door analogie van een zin als *van die appels het hy geeët* (blz. 189)). Laat ik ten slotte nog opmerken dat een werkvoord *tolk*(*en*) (blz. 135) mij in 't Nederlands niet bekend is, tenzij in zeer persoonlik, dichterlik en op zich zelf staand gebruik.

Na het aangehaalde behoef ik wel niet met vele woorden te zeggen, dat naar mijn overtuiging, Dr. le Roux een zeer verdienstelik proefschrift heeft geschreven dat van blijvende waarde zal wezen bij de studie van het Afrikaans.

D.C. HESSELING.

Nederlandsche Liedboeken. Lijst der in Nederland tot last jaar 1800 uitgegeven liedboeken, samengesteld onder leiding van Dr. D.F. Scheurleer. Eerste supplement ('s Gravenhage, Mart. Nijhoff-1923). (Prijs f3,00).
Paul Alpers: Die alten niederdeutschen Volkslieder (Hamburg - Quickborn-Verlag - 1924). (Prijs M. 3,50, geb. M. 4,50).

Deze beide uitgaven zijn voor de studie van het volkslied van belang. De eerste geeft een aanvulling en een uitvoorig register bij de uitvoerige, reeds in 1912 gedrukte lijst van niet minder dan 1800 uitgegeven Liedboeken. Het Frederik Muller-fonds dat de uitgave steunde en de bekende muziek-historicus die het ondernam, verrichtten daarmee een nuttig werk, dat de studie van het lied ten goede zal komen.

Paul Alpers bracht voor het eerst de oude Nederduitse liederen in één bundel samen. Zijn werk getuigt van grote belezenheid en liefde voor het onderwerp. In een uitvoerige inleiding geeft hij eerst een overzicht van de geschiedenis van de Nederduitse volkszang, daarna een beschouwing over het Nederduitse volkslied in verhouding tot dat van de Germaanse buren. 'Eine Vergleichung der Lesarten zeigt uns die sehr engen Zusammenhänge zwischen der niederdeutschen und niederländischen Volksliedern.' De oorzaken liggen voor de hand: het handelsverkeer door scheepvaart, het trekken van de landsknechten, de verbreiding van de 'moderne devotie' in Duitse streken, ten gevolge waarvan 'die Verwandtschaft nirgends so eng ist wie zwischen den geistlichen Liedern' (blz. 24). Wie de bundel doorbladert treft dan ook al spoedig oude bekenden aan, als het lied van *Hildebrand*, van *Danhüser, Zwei Königskinder, Es taget vor dem Osten*. Zowel bij de inleiding als bij de liederen gaf de uitgever een reeks verklarende en bibliografiese aantekeningen. Voor de Nederlandse liederen haalt hij alleen Hoffmann von Fallersleben en Willems aan; het standaardwerk *Het Nederlandsche Lied* van Florimond van Duyse schijnt hem onbegrijpelikerwijze niet bekend te zijn.[1)] Enkele aanhalingen bewijzen dat de schrijver met onze

1) Aant. 49 van de *Inleiding* kan nog aangevuld worden met het opstel van E. Marriage Minkoff over het *Liederhandschrift* van Weimar *(Ts. v.N.T. en L. 1919*), terwijl de *Souterliedekens* van dezelfde schrifster (den Haag, 1922) voor het opsporen van de melodieën diensten kunnen bewijzen.

taal weinig vertrouwd is, te weinig, bij de behandeling van een onderwerp dat zoveel punten van aanraking met het Nederlands heeft. Intussen heeft hij de beoefenaars van de Nederlandse liederen-studie door deze uitgave verplicht.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Januarie-Februarie).

De Gids. Jan. André Jolles bespreekt de studie van Dr. G. Kalff Jr. over *De Vliegende Hollander*, waaraan hij ‘een betreurenswaardig gebrek aan methode’ verwijt, al kan uit de schrijver ‘wanneer hij zekere subjectieve hoedanigheden en iets van zijn al te haastige voortvarendheid heeft afgelegd, een voor-treffelijk onderzoeker groeien.’ - P.N. van Eyck geeft, onder het opschrift *Nederlandsche poëzie*, een brede en zeer waarderende beschouwing over de dichter *Albert Verwey*, naar aanleiding van zijn laatste boek, *De Weg van het Licht*.

Febr. André Jolles wijst op de betekenis van *G. Kalff*, als geschiedschrijver van onze letterkunde, naar aanleiding van zijn herdrukte *Inleiding tot de studie der literatuurgeschiedenis*, maar voornamelik op grond van zijn *Geschiedenis*, die hij om de geest en de methode prijst, als een ‘historische galerij van onderling verbonden schilderijen’, een ‘standaardwerk en in veel opzichten een meesterwerk.’ ‘Het historische beeld, in den zin waarin Kalff het wist te geven, schijnt ons een van de allerbeste grondslagen voor de studie van de letterkunde.’ - Onder *Nederlandsche Poëzie* bespreekt P.N. van Eyck de *Grieksche Lyriek*, in Nederlandsche verzen overgebracht door P.C. Boutens, Willem Kloos, Edw. B. Koster, Balthazar Verhagen e.a., verzameld en ingeleid door W.E.J. Kuiper.

De Nieuwe Gids. Febr. In een artikel *Heiman Dullaert* vertelt W. Kloos veel over zich zelf, en niets van betekenis over de zeventiende-eeuwse dichter.

Groot-Nederland. Jan. Frans Coenen vorvolgt zijn artikel *Bij den dood Van Marcellus Emants*, waarin hij de ontwikkeling van deze auteur nagaat: ‘In *Lilith* en *Godenschemering* is Emants zich bewust geworden van wat hij eigenlijk over leven en wereld dacht.’ Hij deelt Schopenhauer's besef van ‘de smartelijke absurditeit van het leven.’ In zijn novellen en romans tekent hij dan de ‘van alle romantiek ontdane menschheid’, met

levensware getrouwheid. *Juffrouw Lina* vormt ongeveer de overgang. Toch bleef Emants objektief en schiep hij ‘werkelijke menschen’, b.v. in de novelle *Vijftig*. - Jan Walch koos als onderwerp voor zijn *Mediaevalia* de Vizioenen-litteratuur, in 't biezonder Tondalus' Visioen. - Frans Coonen herdenkt *Frans Netscher*, die hij, eer dan Emants, ‘de voorlooper der Tachtigers’ zou willen noemen, als propagandist voor het Franse naturalisme. Dezelfde schr. beoordeelt beknopt een aantal letterkundige leesboeken, die hem geen van allen ten volle bevredigen.

Febr. Frans Coenen besluit het bovengenoemde artikel over Emants, met een beschouwing van enige der beste en rijpste werken: *Inwijding, Domheidsmacht* en *Liefdeleven*, waarftussen het ‘onvoldragen werkje’ *Waan*. Aan het einde wordt zijn liefde voor het toneel besproken, waar hij toch ‘zijn realisme niet goed kon onderbrengen.’ - ‘Zijn kunst was niet groot-geestelijk genoeg om aan den dialoog genoeg te hebben voor haar werking.’ Daardoor bleef die kunst halfslachtig.

Stemmen des tijds. Febr. Chr. W.J. Teenwen geeft een beschouwing over *Contrast en realiteit*, naar aanleiding van ‘De Zaligmaker’ door Mevr. Jo van Ammers-Küller, om haar eerlik ralisme te toetsen aan de christelike moraal. Haar verhaal blijft zo arm, omdat zij ‘uit den chaos, uit den baaierd van driften en ziels-conflicten geen kosmos kon scheppen, geen heiligen vrede in liefde's kracht.’ - C. Tazelaar bespreekt de opstellen van Caesar Gezelle: *Voor onze misprezen moedertaal* en zijn dichtbundel *Herbloei*.

De Beiaard. Jan. Jozef Simons bespreekt een lijvige eerstoling van een jonge Vlaamse dichter, de ‘volksjongen Karel de Winter, getiteld *Pan*. Hoewel hij “het vage pantheisme van een zoekenden geest, de overmoed van een die zingt in roes” niet onverdeeld bewondert, verheugt hij zich over “dit nieuwe dichtersgeluid.”

Febr. Bernard Verhoeven volgt in een uitvoerig artikel - waarvan deze aflevering het eerste gedeelte brengt - *De zielegang van Henriëtte Roland Holst*. Hoewel van Katholiek standpunt geschreven, geeft de schrijver hier de vrucht van liefdevolle studie, met een opmerkelike waardering voor “Hollands grootste dichteres.” - W. van Koeverden maakt in zijn *Vondeliana* juiste opmerkingen omtrent de versbouw en de weloverdachte interpunktie van Vondel.

Onze Eeuw. Jan. Mej. A.C.S. de Koe schrijft een waarderend opstel *Naar aanleiding van Albert Verwey's "Proza"*. Uit zijn Poezie en Prozawerk blijkt "dat men hier staat voor een geestesleven, dat zich uit één kern ontwikkelt en alle levens-indrukken op dien kern betrekt". Daarom is het nodig "zich eerst te bezinnen op den persoon van den schrijver en zijn levensgrondslag". De Schrijfster doet dit, met toelichtende aanhalingen uit de verzen en het proza. "Door de uitgaven van zijn "Proza" heeft Verwey als het ware opnieuw den strijd aangebonden voor het Dichterschap."

Opgang. Jan. Het vervolg van Wille's artikel over *Heiman Dullaart* behandelt de *Lof- en Graf-dichten*, die door inhoud en vorm boven de onbeduidende middelmaat van dit genre uitsteken. - Dezelfde schrijver oordeelt ongunstig over Prinsen's *Bredero*-studie en bespreekt de Bredero-bloemlezing van J.B. Schepers.

Opwaartsche Wegen. Jan. J.H. bespreekt de verzen *Om 't Hooge Licht* van Ben van Eysselsteijn.

Febr. K.H. Miskotte beoordeelt Rensburg's dichtbundel *Wereldbouw*; Fr. B. het proefschrift van Schoonees over *Die Prosa van die Tweede Afrikaanse Beweging*.

Elseviers Maandschrift. Jan. In de *Kroniek* herdenkt H. Robbers de verdiensten van *Frans Netscher*, die naast Prins reeds voor de verschijning van De Nieuwe Gids het naturalisme in Nederland beoefende en propageerde.

Museum, Jan. A. Beets beoordeelt de zesde druk van Van Dale's *Groot Woordenboek der Nederlandsche taal*. Hij wijst er op; dat "de onde, stemmige Van Dale steeds meer een boek is geworden van een geheel ander karakter: druk; rammelend; zonder veel eenheid van bewerking; zonder eigenlijk systeem." Dat heeft z.i. desse schaduwzijde, dat het minder dan vroeger gezaghebbend is. Wenken ten opzichte van korrekt taalgebruik ontbreken niet, maar - zegt de beoordelaar - "ik zou deze taalpolitie uitgebreider en straffer wenschen: strenger optreden tegen vreemdelingen; ze het verblijf lastig maken, en als het nog kan, de grenzen voor ze gesloten houden." Verder geeft hij op deze afl. 1-4 enige détail-kritiek.

Febr. J. Prinsen beoordeelt Tielrooy's proefschrift over *Conrad Busken Huet et la Littérature française*, dat hij prijst om de aangename, levendige voordracht, maar waarin hij meer "kordaat-

heid" had gewenst, waar gezegd moest worden dat Huet verscheiden "groote figuren uit de Fransche kunst der 19de eeuw nooit zuiver begrepen heeft."

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Jan. H. Padberg geeft een eerste hoofdstukje over *Frederik van Eeden*, waarin zijn jeugdwerk (tot 1885) behandeld wordt.

Febr. Het tweede gedeelte van Padberg's studie behandelt de Nieuwe-Gids-period (1885-1893).

Leuvensche Bijdragen XV, afl. 3-4. Blijblad. A. Carnoy bespreekt onder het opschrift *Grammaire morphologique: grammaire idéologique* het boek van Brunot: *La Pensée et la Langue*. - L. Grootaers drukt in de afdeling *Zuid-nederlandsch Dialect-onderzoek* de "zinnen van Wenker" af "in den vorm en met den konumentaar, die ons voor de Zuid-nederlandsche dialecten het best schijnt te passen." - Onder de *Boekbeoordelingen* vermelden wij een bespreking van *Le langage* van J. Vendryes door J. Mansion.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie April-Junie. Deze dikke bundel bevat vescheiden belangrijke bijdragen. K. de Flou ontdekte te Brugge een handschrift van *De oudste Dietsche vertaling der gulden legende*, van 1358. Waarschijnlik is dit het oudste handschrift van deze in tal van handschriften en drukken verspreide vertaling. - Maurits Sabbe wijst op proeven van *Fransch-Vlaandersche Rederijkerskunst*, uit de 18de eeuw, bewaard in een handschrift van het Museum-Plantijn, een verzameling "gladde verzen in opgeschroefde taal", maar voor de geest en de beschaving van die tijd karakteristiek. Enige staaltjes worden aan *Het Stafrijm bij Gezelle*: "Gezelle, met zijn trillende kunstenaarsziel voelde, wellicht beter dan wij, dat het stafrijm, niet alleen het rhythme versterkt, gehoor- en spierzin streelt en hart en verbeelding in roering brengt, maar ook een wonderen invloed heeft op de woorden waaruit het samengesteld is. Woorden die van oorsprong en beteekenisvoor malkander volkomen vreemd zijn, worden er aanverwanten door, en de lerzer of de hoorder komt onbewust onder de begoocheling dat zij voor malkander gemaakt en uit een zelfden stam gesproten zijn." - Dezelfde schrijver geeft een zeer uitgebreid opstel over *Het gevoel in de spraakkunst*. Als inleiding spreekt hij

over het begrip “ellips”, waarvan de oude spraakkunst zozeer misbruik maakte. Zijn bedoeling is niet, de zinsontleding uit de school te verbannen, maar hij is er tegen “dat de redekundige ontleding meesteres zou spelen over de gevoelstaal, want dan gaat zij buiten haar gebied.” De opmerkingen, met veel goed gekozen voorbeelden, zijn eerst ondergebracht in acht rubrieken, naar de woordsoorten. Dan volgt een behandeling van *De voornaamste kenmerken van den gevoelszin*. - De antwoorden op de prijsvragen van 1923, over de afhankelike zinnen, ingeleid door “of”, en over de geschiedenis van de kinderliteratuur in de Nederlanden tot en met 1900, kwamen niet voor bekroning in aanmerking. - J. Mansion behandelt, naar aanleiding van een studie van J. Hanst, *Waalsche en Nederlandsche Etymologieën*. - De aflevering besluit met een voordracht van Gustaaf Segers over *Onze volksletterkunde, haar geest, hare taal en haar terrein*.

Julie. In de plechtige vergadering sprak J. Vercoullie beknopt over het *Het Stamland der Indo-Germanen*, terwijl de feestredenaar J.F.M. Sterck in grote trekken *De ontwikkeling van Vondels Karakter* schetste.

Dietsche Warande en **Belfort. Des.** M.E. Belpaire schrijft een *In memoriam Virginie Loveling*. - Caesar Gezelle wijdt enige bladzijden *Aan de nagedachtenis van wijlen hoogleeraar Gustaaf Verriest*. - E.D.B. noemt zijn beschouwingen: *Een beetje wijsgeerigheid over de Vlaamsche Beweging*.

Jan. J. van Mierlo belooft in een opstel *Was Hadewijch de gelukzalige* geen nieuwe vondsten, maar een samenvatting, verheldering en bevestiging van zijn vroegere publicaties over dit onderwerp. - Het artikel van P. Thuysbaert: *De Herleving van het Katholiek Vlaamsch tooneel* bevat hoofdzakelik een aansporing om de voorwaarden voor die herleving te scheppen. - M. Sabbe's opstel *De Boekenmarkt ten tijde van Keizer Karel* steunt hoofdzakelik op W. Nijhoff's “Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540.”

Febr. J. van Mierlo besluit bovengenoemd opstel, waarin hij met enige nieuwe feiten zijn zeer aannemelike hypothese steunt, dat de mystica Hadewijch te vereenzelvigen is met de begijn Helwigis of Hadewigis, die in het midden van de 13de eeuw te Nijvel woonde. Zij zou dan ongeveer tussen 1180-90 in een adellijke familie te Antwerpen geboren kunnen zijn. - Ook Maurits Sabbe besluit zijn bibliografiese studie over *Antwerpen's Boeken-*

markt, waaruit blijkt dat “de Antwerpsche typographie in de eerste helft der 16de eeuw een der glorierijkste uitingen is van onze nationale beschaving.” - In het “Overzicht der tijdschriften” wordt gewezen op een beknopt artikel van Frederik van Eeden in het *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrfit* over *De Beteekenis der Nederlandsche Letterkunde*.

Vlaamsche Arbeid. Nov.-Des. Lode Baekelmans vestigt de aandacht op *Jan IJzermans*, facteur van de Antwerpse kamer “De Olijftack” (1590-1631) en dus tijdgenoot van Willem van Nieuwelandt. Gegevens uit de rekeningen geven een kijkje in zijn leven. Uit de zeldzame bundels *Triumphus Cupidinis* (1628) en *Nederlandtsche Poëmata* (1628), deels getrokken uit onuitgegeven toneelwerken, geeft de schr. een reeks interessante proeven van minnepoëzie en stichtelike verzen. - O. Dambre besluit een reeks *Getuigenissen over Justus de Harduijn* met een warm pleidooi voor de “lang vergeten schoonheid” van deze renaissance-dichter: naast de onlangs uitgegeven “Roosemond” hoopt hij een heruitgave van het overige werk te bezorgen. - In de *Kronieken* schrijft Paul van Ostaijen uitvoerig over *Modernistiese dichters*, en Jozef Muls o.a. over de bundel *Landing* van Wies Moens.

De Vlaamsche Gids XII, No. 3. M. Basse wijdt enige bladzijden aan de nagedachtenis van *Virginie Loveling*. - E. Blancquaert geeft een uitvoerig en leerzaam opstel *Over Dialectstudie*. Na een *Bepaling en verdeeling van de taalkunde* behandelt hij de *Rol van de dialectstudie in de taalkunde* en beantwoordt ten slotte, met uitvoerige, ook buitenlandse litteratuuropgave *Wat voor de kennis der dialecten, hier en elders, reeds werd verricht, en wat voor het Nederlandsche nog moet geschieden*.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Des. J. Kamp besluit zijn opstel over *Ons wordend volksleven en z'n wordende literatuur*, waarin hij het proefschrift van Schoonees “Die prosa van die twede Afrikaanse beweging” uitvoerig beoordeelt. Bij alle waardering voor het vele voortreffelike in dit werk, vergelijkt hij het proefschrift met “'n kundig en zeilvaardig schip, maar welks roer verkeerd staat en dat gevaarlike klippen tegemoet stevent.” - S.P.E. Boshoff bespreekt de hernieuwde studie van D.B. Bosman *Oor die ontstaan van Afrikaans*, met veel waardering.

Tijdschrift voor Nederl. taal en letterk. XLII. afl. 3. P.J. Meertens publiceert een aardig *Esbattement van de Appelboom*

waarschijnlik van Zeeuwse afkomst, en bewaard in het archief van “Trouw moet Blijken” te Haarlem. Opmerkelik is, dat daarin een oud volksvertelsel van Smeken-Smee, of - gelijk het is. - P. Fijn van Draat geeft een uitvoerige *Klankleer van den tongval der stad Deventer*.

Afl. 4. Deze aflevering brengt het tweede gedeelte van de studie over de Deventer klankkleer, besloten door een “vrije vertaling van Hildebrand's Veerschipper” in het Deventer dialekt. - C.B. van Haeringen vervolgt zijn kritiese beschouwing over *Sporen van Fries buiten Friesland*. “Het resultaat is slechts negatief”: het geloof aan een sterke friese “inslag” in de dialekten van de Hollandse, Zeeuwse en Vlaamse kuststreken, door gezag-hebbende handboeken verbreid, wordt door dit onderzoek ondermijnd. - In het artikel *Florentijn en de hertog van Bruyswye uit den Gloriant* gaat Marie Ramondt de sagen na, die met de *Gloriant* gaat Marie Ramondt de sagen na, die met de *Gloriant* overeenstemming vertonen. Naast alle epiese gedichten staat de Mnl. Gloriant onafhankelik, behalve wat de namen betreft. Waarschijnlik wordt, dat de dichter uit de Franse epiese poëzie geput heeft, en dat de *Gloriant* en de *Esmoriet* van dezelfde auteur zijn. - J.W. Muller komt terug op het raadsel van *Maerlant's Martijn*. Onwaarschijnlik acht hij Frantzen's gissing mogelik blijft dat hij niet één histories persoon, maar “de” bisschop van het Sticht heeft willen aanduiden. Waarschijnliker acht de schr. het intussen, dat de schepenklerk Maerlant, een Parijs rechtsgebruik volgend, de naam eenvoudig voor een gefingeerd persoon gebruikt. - P. Leendertz wijst op het éénmaal voorkomende woord *Moortmisse*: volgens een MIddeleeuws bijgeloof kon men iemand dodelik schaden door voor hem een mis te laten lezen, alsof hij reeds gestorven was.

De Bibliotheekgids. Jan. Eug. de Boek beoordeelt het eerste deel van Alois Walgrave's biografie: *Het Leven van Guido Gézelle*.

Febr. Albert Verwey waardeert in een artikel *Over Vondel* de nieuwe gegevens voor Vondel-studie in Sterck's “Hoofd-stukken”. - Stijn Streuvels kondigt de nieuwe uitgave aan van *Vrouwe Courtman's Volledige werken*, bezorgd door L. Opdebeek.

C.D.V.

Lamartine in Nederland

In 1820 verscheen to Parijs een bundeltje met vierentwintig gedichten, *Les Méditations*, waarvan de dichter Alphonse de Lamartine, behalve voor de salons waar hij zijn drama *Saul* en enkele gedichten had voorgelezen, nog een onbekende was.

Doch de *Méditations* zouden zegeviorend door Frankrijk, door geheel Europa, gaan.

Er was in die nieuwe zangen zoveel dal onmiddellik de ziel van de gevoelige tijdgenoot ontroerde. Een liefde werd erin verheerlikt, die herinnerde aan de aanbidding van Petrarca of van Dante, een liefde geheven van de aarde in 't hemelse licht, waar de jonge dichter, die de geliefde door de dood verloren had, zeker vertrouwde met haar herenigd te worden.

In die verzen vond men tegelijk een minnaar van de natuur, want de ziel van Franse zowel als Italiaanse landschappen werd erin vereenzelvigd met de aandoeningen van smart en vreugde van de dichter.

Chateaubriand, Lamennais, Bonald, Fontanes, hadden, na de eeuw van “Aufklärung”, de gemoederen wederom vatbaar gemaakt voor religieuse indrukken.

Geen wonder dat daarom de innige overtuiging, waarmede Lamartine, in weeldrig-vloeiende lyriek, die soms extaties klonk, zijn geloof in God uitjuichte, onmiddellik de harten van zovele tijdgenoten trof.

Verering van de beminde, liefde voor de natuur, aanbidding van 't goddelike, waren in deze verzen tot een schone harmonie saamgesmolten.

De *Méditations* werden gevolgd door de *Nouvelles Méditations*, die de eerste niet deden vergeten, en later door de *Harmonies*.

Maar intussen was de geest van de dichter niet onveranderd gebleven.

Al spreekt uit de *Méditations* niet de stem van een dogmaties christen, toch is er voortdurend in aanwezig een heimwee naar de Hemel, waarheen de dichter, die zich een balling op deze aarde voelt, met smachtende verwachting opziet:

Borné dans sa nature, infini dans ses voeux,
L'homme est un dieu tombé qui se souvient des cieux.

Doch de royalist Lamartine werd demokraat en republikein; zijn geloof week voortdurend meer af van 't dogmatiese, 't werd een mengeling van deisme en pantheisme, waarin we de invloed van Rousseau's *Profession de foi du vicaire savoyard* herkennen.

In het onder de indruk van de gebeurtenissen van 1830 geschreven gedicht *Les Révolutions*, wijst de dichter op de natuurlike noodzakelikheid van omwentelingen, en in zijn *Voyage en Orient*, beschrijving van een reis naar Jeruzalem, Syrië en Konstantinopel, zien we hem vol toegenegenheid het mahomedanisme huldigen als “een zeer filozofiese cultus, die slechts twee grote plichten aan de mens heeft opgelegd: gebed en liefde, *prière et charite*”, en het Westen, *pays d'or et de fer, de mouvement et de bruit*, tegenover 't Oosten stellen, *pays de méditation profonde, d'intuition et d'adoration*.

De reis naar 't Oosten, de verwezenliking van een schone dichterdroom, is van geweldige invloed op Lamartine's geestelike ontwikkeling geweest. Al zijn daarna geschreven dichterlik werk getuigt daarvan. Zo hij al niet, uit piëteit voor zijn gestorven vrome moeder, ostentatief de wijziging van zijn godsdienstig inzicht heeft verkondigd, zoals zijn vriend Dargaud 't gewild had[1)], zijn gedichten *Jocelyn* (1835) en *La Chute d'un ange* (1838) tonen voldoende dat zijn katholieke landgenoten gelijk hadden hem, de vroegere verdediger van troon en altaar, als een afvallige te beschouwen, en de Zwitserse kalvinist Vinet niet ten-onrechte het geloof van Jocelyn tekende als “le panthéisme de l'Orient transporté dans les hautes Alpes”.

Ook de redevoeringen die Lamartine als kamerlid uitsprak, en die even schoon van vorm als wijd van strekking waren, - men denke aan die tegen de doodstraf -, ook die redevoeringen moesten de konservatieve en orthodox-gelovige geesten van hem vervreemden.

Na de poëtiese geschiedenis der *Girondins* (1847), die overal de verheerliking van de revolutie-gedachte bevatte, brachten de gebeurtenissen van 1848 Lamartine tot een hoogte van aanzien, waarvan hij spoedig weer naar beneden zou sterten, omdat hij de konservatieven te vooruitstrevend, de demokraten te konservatief was. Bonaparte, en niet Lamartine, werd president van de nieuwe republiek. Zijn politieke rol was uitgespeeld, en ook als dichter had hij 't schoonste wat hij geven kon, voortgebracht.

1) Zie Jean des Cognets, *La vie intérieure de Lamartine*, Paris, Mercure, 1913.

Moeilike jaren moesten nog doorworsteld worden door de edele idealist, die als een oosters vorst in een sfeer van weelde en schoonheid had moeten kunnen leven, maar die, om de ontzettende schuldenlast te verlichten, die hij op zich gestapeld had, jarenlang gedwongen was een veelschrijver te zijn, die zelf moest zorgen voor de verkoop van de duizende bladzijden - waaronder nog zeer mooie[1] - die hij het drukken.

De neo-romantiek en 't realisme, die in de Franse letterkunde de romantiek opvolgden, schenen niet gunstig voor het sukses van Lamartine's vage spiritualistiese poëzie. Leconte de Lisle, die in sculpturale verzen de godsdienstige illuzieën der mensheid door de eeuwen uitbeeldde, verweet aan de *Méditations* hun slapheid en him tranen[2].

De dichters die meer suggeréren dan beelden of schilderen wilden, de symbolisten, toonden weer zekere sympathie voor Lamartine. Dat Sully Prudhomme en Brunetière hem recht lieten wedervaren, was niet verwonderlik, maar opmerkelik was 't oordeel van een critieus der jongeren, Ch. Morice, die in 1889, in zijn *La littérature de tout à l'heure*, Lamartine noemde “notre seul Poète”: seul il échappe à ce triple malheur du caractère français: le didactique, le critique et l'ironique’.

't Grote publiek heeft zich aan realistiese of symbolistiese stromingen in de litteratuur weinig gestoord, en is Lamartine trouw gebleven. Dat bewijzen de verkoopeijfers die de firma Hachette Gustave Lanson verschafte[3]. Zo men, met de talrijke nadrukken, het aantal exemplaren der *Méditations* dat van 1820 tot 1830 verkocht werd, op 35 tot 40.000 mag schatten, van 1869 tot 1914 heeft Hachette 81 226 exemplaren moeten leveren.

Lamartine, de dichter zowel als de politicus, werd ook voor Nederland een bezielende en.... fel bestreden verschijning.

21 Augustus 1820 schrijft Willem van Hogendorp aan de jeugdige Da Costa: ‘Doch een derde lectuur waarvan ik u met geweld onderhouden moet zijn eenige uitgekomen gedichten, van een jongfranschman *Lamartine* onder den titel van Méditations poétiques. Een waar gevoel en daarbij de diepste melancholy zijn er het wezen van, en geven er een tint aan die in de fransche

1) Vooral in de *Entretiens* van zijn *Cours familier de littérature* (1856 en volgende jaren).
2) In *Le Nain jaune* van 1804 (opgenomen in *Derniers poèmes*).
3) Zie Lanson's kritiese uitgave van de *Méditations*, I, p. LXXXVI.

poezy onbekend is. Ik kan u zeggen dat zij mij zoo bevallen hebben, dat ik er bij gelegenheid Bilderdijk eens mede wil bekend maken om zijn oordeel daarover te vragen.'

Het gelukte Da Costa niet terstond 't boek machtig te worden: het was in de boekhandels uitverkocht, doch in September had had hij 't eindelik gelezen, en zijn verrukking erover was niet minder groot dan die van zijn vriend van Hogendorp: 'Nu heb ik de lectuur van onzen Lamartine volbracht. Het is alleruit-muntendst. Indien Bilderdijk, zooals ik, het geheele stuk, aan Lord Byron gericht, gelezen had (*waarvan wij een gedeelte slechts doorgelopen hebben*), vooral die heerlijke hymne die tegen het einde van het vers komt, dan geloof ik dat hij meer tevredenheid nog betoond zou hebben.' En in dezelf de brief aan van Hogendorp spreekt hij zijn verlangen uit, 't een en ander uit de *Méditations* te vertalen. Maar hij vreest dat hij meer poëzie in het hart heeft, dan hij 'misschien ooit er toekomen zal om uit te brengen.'

In Lamartine voelde Da Costa onmiddellik een verwante ziel. De religieuse extase van de Franse dichter trof hem diep in zijn vurig gemoed, zoals ze andere mannen van het Réveil ontroerde, De Clereq o.a., die in zijn Dagboek vertelt hoe de *Méditations* hem uit de slaap hebben gewekt, hoe hij in Lamartine's verzen, die zijn vrouw en hij van buiten leerden, een bron van genot en geestelike leiding gevonden heeft.

We zagen reeds hoe Da Costa en van Hogendorp hun oude meester Bilderdijk in hun bewondering wilden doen delen. Maar Bilderdijk zag scherper dan zijn beide vrienden. Hit het gedicht waarin Lamartine aan Byron de weg tot God wijst als de enigware (*L'Homme*), blijkt een zó grote verering voor de Engelse 'demon' (die hij ook tegelijk 'engel' noemt) dat strenge kalvinisten of katholieken ze onmogelik kunnen goedkeuren.

Bilderdijk had reeds 't nieuwe aan Byron gewijde gedicht gelezen: *le dernier chant du Pèlerinage d'Harold*, toen hij, in 1825, aan Capadose schreef: 'Doch alles is met dezelfde dolheid ingenomen, en waar nog enig goeds in was of scheen te wezen, het wordt er door verwoest. Zie Lamartine met zijn vergoden van Lord Byron, zie Chateaubriand met zijn fraai geschrijf voor de Grieken. 't Is alles 't herstelde Heidendom.'

Doch Da Costa en andere jongeren bleven voorlopig Lamartine, - die ze voortdurend 'onze' Lamartine noemden, - bewonderen, bezingen, vertalen en navolgen.

Op een voetreis met enige vrienden in Overijsel draagt de

achttienjarige Bernard ter Haar de *Méditations* in zijn zak, en telkens komt het bundeltje te voorschijn als de stemming gewekt door een kerktorentje of een avondschemoring hem bewonderend Lamartine's zangen gedenken doet.

Da Costa leidt enige vertalingen van Lamartine in met een lofzang op de dichter (*Aan Lamartine*):

> Een Morgenlandsche lucht dooradem uw gezangen,
> en Frankrijks koude spraak herschept ge in poëzy!
> - - - - - - - - - - - - - - - - - -
> Daar zijn, daar zijn er nog, wier harten met u gloeien,
> als gij den lofgalm plengt voor God, en Deugd, en Schoon!

De populariteit van de *Méditations* hier te lande moge blijken uit 't feit dat *L'Isolement* zeven maal vertaald werd, o.a. door Da Costa, Mevr. Bilderdijk en Ten Kate, en *Le Lac* vier maal.

Doch wat in Frankrijk gebeurd was, zou ook hier geschieden. De gelovige en behoudende geesten, die in Lamartine hun dichter meenden gevonden te hebben, keerden zich met teleurstelling van hem af, toen hij een verheerliker van revolutie, deisme en mahomedanisme bleek te worden.

De *Voyage en Orient* werd hier druk gelezen, besproken, vertaald. Vooral de bewerking van de Bredase dichter J.J.F. Wap, een groot vereerder van Lamartine en die de Franse meester steeds trouw is gebleven, maakte grote opgang. En, juist als in Erankrijk, werd ook hier opgemerkt hoe ver de dichter was afgedwaald van 't zuivere geloof van zijn moeder. De *Nederlandsche stemmen over Godsdienst, Staat-, Geschied- en Letterkunde* van 1835 wijzen er op dat de reisbeschrijving deisme en rationalisme ademt, en keuren de plaatsen af, waar Lamartine het mahomedanisme boven het Christendom verheft.

Intussen was ook de Afscheiding van Coek en zijn aanhangers ontstaan, die veel protestantse gelovigen tot zich trok, en die de Réveillisten toonde welk een gevaar voor 't waarachtig geloof er lag in hun ietwat pantheistiese en al te poëties getinte religieuse opvattingen.

Ook de herleving van de eigen letterkunde, zich openbarend in de *Gids*-beweging on het ontluikend realisme van de *Camera, Studententypen* en *Schetsen uit de Pastorie van Mastland*, droeg er toe bij dat de aandacht van de letterlievende landgenoot niet meer uitsluitend naar buitenlandse modellen ging, en Lamartine's invloed hier verminderde.

Men kan begrijpen hoe in 1847 de *Histoire des Girondins*, die

hymne-in-proza op de Revolutie, hier te lande door orthodoxen en konservatieven ontvangen werd, en hoe in 1848 vooral, het jaar, waarin de dichter-staatsman, zij 't slechts voor korte tijd, aan een nieuwe revolutie leiding wist te geven, de naam Lamartine door tal van vroegere bewonderaars met afschuw werd uit-gesproken.

Regelrecht gingen b.v. de ideeën van Groen van Prinsterer, die hij uitsprak in zijn *Ongeloof en Revolutie* en zijn *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*, in tegen die van de afgedwaalde zanger, een der vertegenwoordigers van de boze tijdgeest. ‘C'est beau, mais dégoûtant!’ zegt Da Costa van de *Histoire des Girondins* in een brief aan Groen van Prinsterer, en in zijn gedichten (*Wachter, wat is er van den nacht, De Stem des Heeren*, 1648 *en* 1848) houdt hij zich voortdurend met Lamartine bezig.

Naar aanleiding van 't banket, waarbij de schrijver der *Girondins* werd verheerlikt, spreekt hij van ‘'t daverend onthaal van Robespierres leer in Lamartines taal!’

In *De Stem des Heeren* bezingt hij de val der Bourbons, en richt zich tot de ‘Zanger, eenmaal opgevoed bij gewijde Bijbelwoorden,’ om hem te vragen of hij, van wie hij niet weet of 't een ‘roekloos Wet- en eedverbreker’ dan wel een van ‘God verwekte Wreker’ is - we denken, dit lezend, aan de ‘ange ou démon’ waarmee Lamartine Byron begroette-, nog aanspraak op de naam van Christen maakt. Dit gedicht draagt de datum van 24 Februarie 1848; 25 April 1848 droeg Da Costa zijn ‘1648 *en* 1848’ voor, en veel beslister, wordt Lamartine daarin genoemd de

> ‘vermeetle, die den sterm al spelend dus ontketent,’

die geen rekening houdt met de zondige natuur van de mens, de

> ‘beklagenswaardige veel meer nog, voor wiens oor
> de stem des Levenden in d'Eeuwgod ging te loor!’

En evenzo spraken de *dii minores*.

De droeve jaren dat Lamartine met voortdurende geldzorgen te worstelen had en ook in Holland kopers zocht voor zijn talrijke geschriften, werd hij door Hasebroek in diens *Windekelken* (1859) gehoond als de tot bedelaar vervallen volkstribuun.

Doch er klonken ook andere stemmen. Lublink Weddink verweet in *Asters* (1861) Frankrijk ondankbaar te zijn tegenover zijn edele zoon. Trouw bleef vooral Jan J.E. Wap. In 1833 zong deze Lamartine-vereerder, bij het vernemen van de dood van

's dichters dochtertje gedurende diens reis in 't Oosten, hem woorden van beklag en troost toe. Clavareau vertaalde ze in 't Frans. Ziehier de eerste strofen van Wap's gedicht *Bij Julia's dood*:

Moest dat, onsterflijk Bard, u 't vroom gemoed verpletten,
De ziel u morslen door een droefheid zonder end,
Mocht gij den Pelgrimsstaf op Libans kruin niet zetten,
Of zwemt uw weeke borst in kommer en ellend!

Moest dan die lieve telg, uw Julia, zoo teder
Zoo overdier bemind, verdwijnen uit uw oog,
En knielt gij reeds op 't stof van 't jeugdig lijkjen neder,
Vóór nog op Christus' grat uw hoofd en knie zich boog!

Lamartine beantwoordde die zang met een gedicht, dat hij later opnam in zijn *Recueillements poétiques*:

Et qu'ai-je fait, dis-moi, pour mériter, ô barde,
Que ton front se convrit de cendre avec le mien?
Dieu n'avait pas remis cette enfant sous ta garde,
Mon bonheur n'était pas le tien!
Nous parlous ici-bas des langues étrangères.
L'onde de mes torrents n'est pas l'eau que tu bois;
Maia l'âme comprend l'âme et la pitié rend frères
Tous ceux dont le coeur est la voix.

't Is begrijpelik dat Wap, op zijn doorreis naar Rome, in 1837 hartelik door Lamartine in Parijs werd ontvangen. In een brief had de Franse dichter zijn verlangen te kennen gegeven op de hoogte te worden gebracht van onze letterkunde. Daarom had Wap een *Essai sur l'Histoire de la Littérature néerlandaise* van 's Gravenweert meegebracht.

Uitvoerig heeft Wap dit bezoek, waarbij hij de vorstelike weelde leerde kennen waarin Lamartine toen leefde - livrei-knecht achter de stoelen, wijnen van de Libanon, Oosterse konfituren, Arabiese nektar enz.! - beschreven in *Mijne reis naar Rome in het voorjaar van* 1837[1)].

Later, in 1854, zou Wap, toen de moeilike dagen voor de grote dichter waren aangebroken, deze uitnodigen in Holland te komen, om daar de gast te zijn van zijn bewonderaars. Doch Lamartine kon Parijs niet verlaten:

1) Breda, 1838-1839, 2 dln. Na de Arabiese nektar werd er.... Hollandae kaas opgediend, maar die was slecht. Wap zorgde er voor dat Lamartine later 'n betere kwaliteit van 't beroemde Hollandse produkt kreeg!

... Parcourir ainsi le monde d'amis en amis, guide par un ami, par un eitoyen et par un poëte, ce serait un acheminement au paradis. Mais je suis dan l'enfer des dettes, des créanciers, des affaires embarrassées, des travaux nocturnes pour suffire an jour....

De glorie van Lamartine was toen ook in ons land aan 't versterven. Wèl publiceerde L. de Visser in 1860 nog een volledige vertaling van *Jocelyn*, die merkwaardige roman-in-verzen, wèl vertaalde Ten Kate in 1866 nog een groot aantal van zijn gedichten, doch de beschouwingen die in 1869 bij Lamartine's dood in Nederlandse couranten en tijdschriften verschenen, tonen duidelik hoe de dichter der *Méditations* toen reeds beschouwd werd als een vertegenwoordiger van een verleden, romantiese tijd.

Evenmin werd Lamartine voor de mannen van '80 een bewonderde meester, naar wiens voorbeeld ze de Hollandse poëzie wilden hernieuwen, zoals Shelley en Verlaine dat waren. Hij zal hun te rheteries geleken hebben.

Tot de beste proefschriften die in de laatste jaren over de betrekkingen op geestelik gebied tussen Nederland en Frankrijk geschreven zijn, behoort zeker dat over *Les Premières Méditations en Hollande de* 1820 *à* 1880, waarop de heer J.H. Kool in 1920 te Parijs en in 1923 te Groningen, de doctorstitel verwierf.

Een groot gedeelte van wat ik hierboven meedeelde, mocht ik aan zijn rijk gedocumenteerd en aangenaam geschreven werk ontlenen.

Dit uitstekend boek geeft natuurlik niet een volledig overzicht van Lamartine's op- en nedergang in Nederland. Vertalingen van andere dan de *Premières Meditations* worden er slechts - het spreekt vanzelf - oppervlakkig in besproken.

Moge de heer Kool nog eenmaal de lust gevoelen zijn werk voort te zetten, en dan ook de invloed van Lamartine's politieke ideeën, en de waarde daarvan voor de ontwikkeling van het liberalisme in Nederland, op dezelfde nauwgezette wijze te behandelen.

Zijn brochure *Sur la Politique rationelle* (1831) en een van zijn redevoeringen ten gunste van de afschaffing van de dood-straf, werden hier door P. Andrea Menger vertaald, en zijn argumenten werden overgenomen door zijn Hollandse geestverwanten,

zoals P. van Bemmelon 't duidelik toont in zijn geschrift over *De Doodstraf* (1864).

Maar de heer Kool schrijve zijn nieuwe studie in 't Nederlands.

't Grote bezwaar van studies over Nederland in 't Frans geschreven, een bezwaar dat ik ook gevoeld heb bij Tielrooy's boek over Busken Huet, is dat we, dikwels moeilik terug te vinden, Nederlandse citaten in 't Frans vertaald zien, terwijl toch de Hollandse uitdrukking ervan voor ons, Nederlanders, van veel waarde is. Ook komt de schrijver er licht toe, met 't oog op zijn Franse lezers, allerlei biezonderheden te verzwijgen die voor ons belangrijk zijn, en daartegenover veel dingen mee te delen die hier bekend zijn, terwijl hij ze in Frankrijk niet bekend veronderstelt, of omgekeerd. Ik denk aan de schildering, in Kool's dissertatie, van de toestand van onze dichtkunst omstreeks 1820, en aan de opmerkingen van Tielrooy over de door Busken Huet besproken Franse schrijvers.

Dergelijke geschriften krijgen op die wijze eon soort hybridies karakter.

Misschien ware de moeilikheid voor in Nederland in de Romaanse talen promoverenden op te lossen, door voor proef-schriften in den geest van bovengenoemde, een Nederlandse tekst te vragen, maar daarnaast een kort overzicht in 't Frans, waarvan ook de Franse wetenschap voor haar kennis van ‘la pensée française à l'étranger’ voordeel zou kunnen trekken.

P. VALKHOFF.

Het Afrikaans.

Dr. D.B. Bosman: *Oor die ontstaan van Afrikaans* (Amsterdam-1923). Dr. D.C. Hesseling: *Het Afrikaans*. Tweede herziene en vermeerderde uitgave (Leiden-1923).

Het Afrikaans is zonder twijfel een dankbaar studieveld voor de taalvorser; niet alleen voor hem die deze taal zijn moedertaal noemt, of voor degeen die de geschiedenis van het Nederlands wil nagaan, maar ook en vooral voor de beoefenaar der algemene linguistiek, zoals Prof. Van Wijk in De Nieuwe Taalgids XVII blz. 184-185 heeft aangeduid.

De wetenschappelike belangstelling heeft zich totnutoe in hoofdzaak gekonsentreerd om de vraag, wat wel de oorzaken mogen zijn die het Nederlands in Zuid-Afrika een zo nieuw aanzien gegeven hebben. Men heeft daarbij de historiese weg ingeslagen, de gegevens bekeken die aanwijzingen verstrekken over vroegere toestanden op taalgebied, en door vergelijking getracht de veranderende faktoren vast te stellen.

De eigenlike stoot tot die studie is gegeven door ‘Het Afrikaansch’ van Prof Hesseling, verschenen in 1899, en sindsdien is een groot aantal geschriften, zo boeken als tijdschriftartickels, aan de Afrikaanse taalstudie gewijd. Prof. Hesseling heeft als voornaamste oorzaak van de spoedige taalverandering genoemd het zogenaamde Maleis-Portugees, de taal die in de 17de Eeuw gesproken werd over zo'n groot deel van de wereld, vooral ook in onze Oost, en blijkens vrij talrijke getuigenissen aan de Kaap. ‘Verschillende omstandigheden hebben echter gemaakt dat het Afrikaansch halverwege is blijven staan op den weg om Kreoolsch te worden’ (Het Afr. blz. 155), en dit proces heeft zich afgespeeld in de eerste tientallen jaren na de vestiging der Nederlanders aan de Kaap.

Dr. Bosman's Gronings proefschrift ‘Afrikaans en Maleis-Portugees’ (1916) is een polemiek tegen Hesseling's werk, en is dan ook in hoofdzaak negatief, terwijl de opbouw ervan geheel onder de invloed staat van zijn voorbeeld.

In de nazomer van 1923 is van beide werken, die men be-

schouwen kan als de voornaamste bijdragen over het vraagstuk, een tweede druk verschenen.

Een bespreking van beide booken in één opstel zal echter noodwendig een breder terrein moeten bestrijken, aangezien ongeveer alles wat door de verschillende vorsers gepubliseerd is over Afrikaanse taalverschijnsels, bewust of onbewust moet dienen om de oplossing van het éne grote vraagstuk nader te brengen. Dit is b.v. het geval met het lijvige boek van Dr. Boshoff: ‘Volk en Taal van Suid-Afrika’ (1921), dat volgens z'n inhouds-overzicht andere zaken behandelt, maar waaruit toch, en juist in dié gedeelten waar schrijver's taalbeschouwing spreekt, de onmiskenbare voorliefde voor een teorie blljkt (vgl. De Nieuwe Taalgids, XVI blz. 77 vlg.).

Dr. Hesseling's boek ‘Het Afrikaans’ ziet er in z'n nieuwe gedaante heel wat anders uit dan in z'n oude, hoewel men dezelfde hoofdlijnen in het betoog zonder moeite herkent. De tekst is, zo zegt ook het voorbericht, bijna op elke bladzijde belangrijk gewijzigd. Maar het eindresultaat is hetzelfde gebleven, alleen beter gedokumenteerd en op een bredere basis geplaatst door de vergelijking met soortgelijke gevallen van vervorming in andere talen. De overtuiging ‘dat het Maleis-Portugees beschouwd moet worden als de hoofdfaktor bij het tot stand komen van de Afrikaanse taal’ is ongewijzigd gebleven niet alleen, maar door allerlei vondsten bevestigd. Als één daarvan noem ik het zinnetje, gesproken door een dienstmaagd tot de reiziger C. Frikius bij het kasteel te Kaapstad, en door deze meegedeeld in zijn reisbeschrijving (1685 of 16S6): *mari disini Senior*! ‘koom doch tot mij, mijn Heer’; *mari* is 'n Maleis woord, *disini* laag-Maleis, *senhor* Portugees. Ook brengt Dr. Hesseling op blz. 69-71 een lijst van ongeveer 150 woorden, uit het Maleis, Portugees en Arabies afkomstig, woorden die omstreeks 1882 nog aan de Kaap gesproken werden, maar waarvan vele nu geheel onbekend of alleen onder de Slameiers in gebruik zijn. Ondanks dat Dr. Boshoff ‘aan die lys as sodanig weinig waarde heg’ (‘Die Burger’ 10 Jan. 1924, in 'n aankondiging van Dr. H.'s werk), is ze zeer belangwekkend, omdat ze laat zien hoe sterk de achteruitgang is van het aantal gewone. Maleise woorden, en hoeveel meer er dus waarschijnlik in de 17de Eeuw nog wel zijn gebezigd. Dat ‘die laaste snikke’ van het Maleis-Portugees pas omstreeks 1865 wegstierven, heeft de schrijver Von Wielligh ons uit eigen ervaring verteld.

Dr. Hesseling is zo gelukkig om een goede vraagbaak over Maleise zaken in Leiden te hebben, een voorrecht boven de Afrikaanse taalvorsers, die dan ook herhaaldelik worden terecht-gewezen. Hoewel Dr. Hesseling als Nederlander in een ongunstiger positie verkeert wat betreft het aanvoelen van tiepies Afrikaanse wendingen, is het Nederlandse taalgevoel een niet te onderschatten bezit bij de studie van Afrikaans. De wijze waarop bv. Dr. Bosman het Afr. lidwoord *die* heeft menen te herkennen in de gemeenzame omgangstaal van Nederland wordt in ‘Het Afrikaans’ zonder moeite afgewezen (blz. 116-117). Trouwens, dat de mening van Dr. Bosman die, als ze waarheid bevatte, zózeer voor de hand zou liggen, nog nooit is uitgesproken, bewijst wel dat hij hier overijld te werk is gegaan.

Het boek van Dr. Hesseling bezit, naast het overtuigende van de meeste détail-betogen, een suggestieve bekoring, doordat het zo konstruktief is, en alle delen zo wel van pas in de bouw zijn ingevoegd. Het is somtijds moeilik zich aan deze bekoring te onttrekken, ook al voelt men twijfel opkomen of al denkt men bij sommige punten aan nog andere inwerkende faktoren dan 't Maleis-Portugees alleen. De invloed van de inboorlingen, met name de Hottentotten, zal naar mijn mening groter zijn geweest dan men uit Dr. Hesseling's werk kan aflezen. We staan hier echter voor een grote leemte aan historiese gegevens, zodat ook dáárdoor de Maleis-Portugese invloed steeds gemakkeliker zal zijn aan te tonen. Ook indirekte aanwijzingen, behalve over het geklikkak der ‘stinckende beesten’, ontbreken bijna geheel. Op dit punt komen we beneden terug.

Van gewicht is ook de éénvormigheid die het Afrikaans vertoont over het hele uitgestrekte gebied, zodat men volgens de deskundigen nauweliks of in 't geheel niet van dialekten kan spreken. Dit geeft een sterke steun aan Dr. Hesseling's mening, dat het tegenwoordig karakter van het Afrikaans gevormd moet zijn in een vroeger periode; hij noemt als ronde jaartallen 1658 en 1685, daar in het eerste jaar de grote toevoer van slaven plaats had, en in het tweede de plakkaten tegen het wettig en onwettig verkeer met slavinnen werden verscherpt.

Wanneer we na de lezing van dit werk ons bezig honden met hetgeen de tegenstanders ervan geschreven hebben, dan treft ons dat de gezichtseinder van deze schrijvers heel wat meer beperkt is. Deze tekortkoming kan niet worden goed-

gemaakt door nauwkeurige détail-studie, omdat veel van de interpretatie der feiten en historiese aanwijzingen juist afhangt van het breder of beperkter inzicht in algemene taalverschijnselen. In plants van degelike bostrijding te leveren wordt door verschillende Afrikaanse taalgeleerden dan ook een meer of minder ‘handige’ polemiek gevoerd (Dr. Boshoff noemt bv. Bosman's polemiek: ‘'n knap stuk dialektiek’, Die Huisgenoot, Mei 1922), waarvoor ze bijna allen ijverig in de leer zijn gegaan bij Jespersen's ‘Progress in Language’, welk boek door z'n knappe advokaten-stijl, zoals J. Storm het heeft gekenschetst, een bizondere bekoring op hen schijnt uit te oefenen. Jespersen's uitspraken worden graag en veel aangehaald en zonder eigen gedokumenteerde studie van het onderwerp op de ontwikkeling van het Afrikaans toegepast.

Wanneer Dr. Bosman bv. op de eerste bladzijde van zijn Inleiding ons wil voorbereiden, door als algemene ontwikkelingslijn van de Indogermaanse talen te noemen: ‘die ontstaan van 'n vaster woordorde gepaard met verlies van vorme’ (Jespersen), dan maakt hij ons benieuwd om te vernemen in hoever de woordorde in Afrikaans zich gestabilizeerd heeft, en in welke mate die woordorde dus mede-verklaring zal zijn voor 't vormverlies. Voor zover ik weet heeft echter niemand zich nog bezig gehouden met een dergelijk onderzoek. Vooral Dr. Boshoff's opmerkzaamheid is meer gericht op de onderdelen dan op het geheel, zoals hij zelf het zegt, dat ‘ons in Afrikaans nog met die groot ruwe fondamentstene bezig is’ (Die Huisgenoot, Mei 1922). Het schijnt dat hij de konstruktieve gave mist om een bredere en diepere éénheid op te bouwen uit die onderdelen. De waarde van zijn boek: ‘Volk en Taal van Suid-Afrika’ ligt dan ook met in de brede opbouw on de grote éénheid van behandeling, maar in 't nauwgezette détailonderzoek. Wanneer hij, met anderen, vlijtig ‘aanknopingspunten’ voor de Afrikaanse eigenaardigheden in Nederlands opspoort, dan is dit nog niet het totstandbrengen van een éénheid. Het gaat evenwel niet aan om een ander, die wèl de konstruktieve gave bezit, het gebruik daarvan te betwisten, door schier bij elke gelegenheid te leraren: ‘Dan moet daar.. ernstiger studie gemaak word voor ons verder praat oor allerlei teorieë’ (Tydskrif vir Wetenskap en Kuns II 93) en: ‘met generalisasies kom ons nie verder nie’ (ibid. 143) en door te verkondigen dat bij een studie zoals hijzelf verricht ‘al die geteoretiseer vanzelf oorbodig word’! (Die Huisgenoot, Mei 1922).

Hoe tegenstrijdig zijn uitingen daarbij kunnen worden blijkt bv. wanneer hij (T.v.W. en K. II 151) de retoriese vraag: '*Wanneer* en *waaruit* het Afrikaans begin te ontwikkel? en *van wanneer af* kan ons dit al Afrikaans noem?' bezigt om te kennen te geven dat we dit niet weten; terwijl hij op blz. 146 weet te vertellen: 'Maar dan werk die verwarring veroorzaak deur die geadapteerde taal alleen versterkend in op 'n spontane tendens van die taal self. In die geval van Afrikaans moes die verwarring vanself daar gewees het, afgesien van die invloed van die vreemdelinge-Nederlands, en wel as 't gevolg van dialekmenging.' Wat hij zich onder die dialektmenging voorstelt wordt niet duidelik; men kan moeilik geloven dat hij een vermenging van Noord- en Zuid-Hollands, Zeeuws e.d. op het oog heeft. Dat hij bij interessante verschijnsels van 't Afrikaans soms ook niet juist beseft waar het om gaat, bewijst weer zijn verklaring van de wending *pa-hulle* (T.v.W. en K. II 89-90), door Dr. Bosman (blz. 83), Dr. J.J. le Roux (Oor die Afrikaanse Sintaksis § 138) en Dr. Hesseling (blz. 121) op goede gronden als een kreolisme beschouwd.

Dr. Boshoff meent een ellips te mogen aannemen, waardoor van een meervoudige groep zóveel is weggelaten dat alleen *pà* overbleef, dus: *Pa (en ma), hulle*... zou zijn geworden tot: *Pa hulle*. De vraag waarom die wending in andere talen niet 'spontaan' is ontstaan wordt niet opgeworpen; evenmin wordt getracht de nieuwe funksie en betekenis van *hulle* te verklaren.

Bij dit alles weet Dr. Boshoff als grootste lof aan 't boek van Dr. Bosman niets beters toe te zwaaien dan: 'Sy ondersoek het dus direk en indirek gelei tot groter presisering van ons kennis van die Afrikaanse taalgeskiedenis, en dit is ten minste reeds 'n metodelogiese vooruitgang wat nie alleen negatieve waarde het nie. Op hierdie resultate kan verder voortgebou word en ons kennis nog meer gepresiseer word' (T.v.W. en K. II 143). Dit is wel wat karig bedeeld, want 'Oor die ontstaan van Afrikaans' verdient meer waardering, omdat de schrijver blijk geeft van voorzichtig afwegen der waarschijnlikheden, en van een uitgebreider studie dan die hij voor z'n proefschrift heeft gemaakt. De kloof tussen de beschouwingen der beide tegenstanders is veel minder diep dan voor zeven jaren, blijkens de formulering van Dr. Bosman's opvatting op blz. 101: 'In so ver ns Afrikaans nie die spontane ontwikkeling van Hollands is nie, is dit 'n ontwikkeling van Hollands hoofsaaklik onder invloed

van die Nederlands van vreemdelinge'. De woorden: 'Daar kan m.i. dan ook geen beswaar wees vir Prof. Hesseling om my teorie aan te neem nie' (blz. 102) klinken als een soort verzuchting, die echter te weinig grond heeft om meegevoel op te wekken. De vijf hoofdbezwaren tegen de opvattingen van Dr. Hesseling zijn namelik op blz. 100 als volgt samengevat:

1. Afrikaans kan met geen reg 'n kreoolse of 'n mengeltaal genoem word nie. Waar Prof. Hesseling volhou dat Afrikaans dit wel is, beoordeel hij m.i. sowel die aard as die graad van beïnvloeding deur vreemde tale verkeerd; om Afrikaanse eienaardighede te verklaar wat nie aan spontane ontwikkeling kan toegeskrijf word nie, moet in aanmerking geneem word dat
2. invloed van Maleis-Portugees as handelstaal aan die Kaap miniem was, en invloed van dié taal as slawetaal in hoofsaak in die 18de eeu werksaam was en wel in die Suid-Weste van die Kaapkolonie;
3. ons daar bewijs voor het dat in die 17de een, in die tijd van van Riebeek en van der Stel, aan die Kaap ander vorme van Nederlands as 'recht Hollants Nederduyts' gepraat is, en wel o.a. 'een gebroken spraek' onder invloed van dit krom-Nederlands van die Hottentotte;
4. gewestelike spore van Maleise invloed kan aangetoon word in Afrikaans, en wel in diè streke waar die geskiedenis leer dat die slawe-invloed die grootste moes gewees het;
5. kennis van plaaslike toestande, soos diè wat vandag heers in dele waar blanke in aanraking lewe met Kaffers, aantoon dat die direkte inwerking van bediende- of slawetaal op diè van blank meesters gering is.

Wanneer we deze vijf punten nader bekijken, dan merken we het volgende op:

Punt 1 geeft een onzuivere en overdreven voorstelling van Dr. Hesseling's mening; de laatste wijst het dan ook van zich dat hij het Afrikaans zonder meer een kreoolse taal zou noemen. Om de polemiek te doen slagen wordt, misschien half onbewust, de term *kreools* van Dr. Hesseling erg aangedikt.

Punt 2 zal men na de lezing van 'Het Afrikaans' in zo'n besliste vorm niet kunnen handhaven. Zoals hierboven reeds is aangeduid, heeft Dr. Hesseling gewoonlik meer geluk bij de interpretatie der historiese gegevens. De tweede zinsnede van dit bezwaar is trouwens niet in tegenspraak met de teorie over de Maleis-Portugese invloed. Het getuigenis in punt 3 genoemd,

afkomstig van Kommissaris Adriaan van Rheede, geschreven in 1685, is in ‘Het Afrikaans’ behandeld op blz. 106-107. Weer is het hier een zaak van interpretatie. De hoofdzaak van de waarneming staat vast, namelik dat in 1685 reeds een sterk afwijkende taal aan de Kaap gehoord werd; maar de verklaring, dat de Hottentotten daarvan de indirekte oorzaak zouden zijn, doordat de kinderen der blanken hun gebroken taal zouden navolgen, is op z'n minst hoogst twijfelachtig. Dr. Hesseling neemt haar niet over, ‘want zij strijdt tegen de geschiedenis en ze is bovendien met 's mans eigen woorden in tegenspraak’ (blz. 106). Punt 4 schijnt in tegenspraak te zijn met de vastgestelde éénheid zonder dialektiese verschillen van het Afrikaans. Het centrum Kaapstad met z'n sterk Slams element zal echter wel altijd veel Maleise uitstraling hebben uitgeoefend, wat ook blijkt uit de boven genoemde lijst uit het jaar 1882. Welk argument hier echter uit geput kan worden om de vroege invloed van die taal, vermengd met Portugees, te bestrijden, is mij niet duidelik. Punt 5 ten slotte moet geheel vervallen.

Een grate metodiese font begaan namelik de meeste Afrikaners, wanneer ze op naïeve wijze, evenals Dr. Hahn dat indertijd deed (zie Hesseling blz. 94, 98, 103-104), de toestanden van het heden gelijk stellen met die van bv. de 17de eeuw. Er is reeds meer dan éénmaal op het verkeerde van deze handelwijze gewezen, en het schijnt of men er van terugkomt. Toch vraagt men zich nog verbaasd af hoe Dr. Bosman er toe kan komen om (op blz. 61-62) zijn bevreemding uit te spreken dat ‘Prof. Hesseling se teorie soveel ingang gevind het ondanks hierdie fundamentele tekortkoming’, welke dan hierin zou bestaan dat Dr. H. z'n teorie handhaaft, terwijl de toestanden van nu geen dergelijke verschijnselen meebrengen. Het spreekt overigens vanzelf dat zo'n waarschuwing voor Prof. Hesseling niet nodig is geweest.

Dr. Bosman zegt anders wel juiste dingen over dit onderwerp, bv. op blz. 87: ‘Die kwessie van die kleur - of geur - van aan Kreools-Afrikaans ontleende woorde is van baie belang vir die Afrikaanse taalkunde. Voordat daar nie 'n behoorlike studie van Kreools-Afrikaans gemaak is nie, waaruit allig fonetiese en ander kriteria kan vasgestel word, moet ons ons tevrede stel met gevoelsoordele.’ Hij wijst dus op het belang van de studie der kleurlingen-taal, zoals die ook nu nog wordt gesproken, een terrein dat betreklielik nog weinig is bewerkt, maar dat m.i. veel vrucht kan afwerpen ook voor de kennis van 't ontstaan

van Afrikaans. Dr. Hesseling merkt in de 2de uitgave van zijn boek op dat het voor iemand die niet in Zuid-Afrika woont en in de nauwste aanraking blijft met het levend taalgebruik, bezwaarlik is on met geluk de syntaxis van 't Afrikaans te behandelen (blz. 101). Nog meer noodzakelik is natuurlik direkte waarneming van de kleurlingen-taal. De opmerkingen hierover door de taalvorsers ten beate gegeven zijn verstrooid en weinig sistematies.

Een prinsipieel punt willen we hier even aanroeren. Het betreft de verhouding van het kleurlingen- of ‘plat’ Afrikaans tot wat we maar zullen noemen het ‘Algemeen Beschaafd’. Zeer zeker bestaan er tussen deze beide velerlei verschillen, maar even zeker is hun nauwe samenhang. Om nu de wijze waarop het Afrikaans is ontstaan, en het aandeel dat de inboorlingen en andere vreemdelingen daarbij gehod hebben te onderzoeken, is het leerzaam om vast te stellen welke uitbreiding een bepaalde konstruksie of een bepaalde woordbetekenis in beide taallagen vertoont. Het is reeds velen opgevallen dat wendingen, die een beschaafd Afrikaner gemeenzaam zijn, door lager staande blanken en vooral kleurlingen op overdreven wijze worden gebezigd. Men kan nu - en inderdaad gebeurt dat ook - op twee manieren redeneren, òf: het verschijnsel is in het kleurlingen-Afrikaans oorspronkelik aanwezig, en is vandaar, en dan in mindere mate, doorgedrongen in de taal der blanken, òf: een konstruksie uit het Nederlands, min of meer door de blanken zelf vervormd, is ook door de kleurlingen overgenomen, en dan met hun bekende overdrijvingszucht sterk uitgebreid in gebruik en ook in aard.

Het is van ingrijpende betekenis aan welke taallaag men de prioriteit toekent; in het eerste geval immers zal men de voornaamste wijzigende invloed toeschrijven aan het vreemde idioom, in het twede zal men aan ‘spontane’ ontwikkeling geloven.

Dr. Hesseling, voorzover hij zich over de kwestie geuit heeft, doet het eerste, en beschouwt de talrijke ‘ongewone’ wendingen van kleurlingen-Afrikaans als overblijfsels uit de tijd toen ze algemeen-Afrikaans waren, terwijl ze nu door meer dan één oorzaak teruggedrongen en beperkt zijn.

Dr. Bosman, hoewel hij een te streng onderscheid maakt tussen ‘suiwer’ en ‘kreools’ Afrikaans, altans voor de 17de eenw, volgt herhaaldelik Dr. Hesseling's metode. Hij is geneigd om in de wending *ek is honger* een kreolisme te zien, ondanks de ‘aanknopingspunte’ met Nederlands, en wel ‘omdat hierdie

verskynsel nie alleen, volgens Schuchardt, baie gewoon in alle kreoolse tale is nie, maar in die Afrikaans van kleurlinge in Suid-Afrika nog veel vaker voorkom as in suiwer Afrikaans' (blz. 86-87). Andere malen is hij onzeker in z'n principe. Ook Dr. J.J. le Roux, die herhaaldelik blijk geeft het probleem juist te zien (vgl. bv. 'Oor die Afrikaanse Sintaksis' § 344, en z'n kritiek op Dr. Boshoffs 'Volk en Taal' blz. 329-331) miskent de invloed van de inboorlingen- of een andere taal in het geval van de dubbele ontkenning (ibid. § 329), evenals trouwens Dr. Bosman (blz. 136).

Dr. Boshoff daarentegen stelt zich de verhouding der taallagen voor als ''n klimmende lijn van gebruiksuitbreiding' (T.v.W. en K. II 91), en wil uit de omstandigheid dat 'n konstruksie als: *ek is honger* in het Afrikaans van kleurlingen veel vaker voorkomt dan in zuiver Afrikaans afleiden dat 'die bepaalde konstruksie 'n groter uitbreiding- en gebruiksfeer in die Afrikaans van kleurlinge (as in die van blanke gekry het' (blz. 90). Wanneer het hem bij z'n polemiek te pas komt zal hij echter zonder bezwaar z'n instemming betuigen met het tegenovergestelde, bv.: 'Maar Hottentot-Afrikaans het, soos Dr. Bosman self erken, hoe langer hoe suiwerder geword...., sodat op den duur die onderskeid tussen die Nederlands van die blanke en die van die Hottentotte nie meer so heel groot was nie' (blz. 147-148).

Hoewel het mij toeschijnt dat de eerste zienswijze, die Dr. Hesseling het meest konsekwent toepast, en die Dr. Bosman en Dr. J.J. le Roux ook wel willen delen, de juiste is, en Dr. Boshoff's uitspraak in het teken staat van de 'vooropgestelde teorie', zal er toch nog voor het Afrikaans heel wat onderzoek dienen vooraf te gaan eer de juiste weg zal zijn gevonden en als afgebakend beschouwd kan worden.

Het is jammer dat sommige schrijvers onnodig bitterheid tot uiting brengen in hun bewoordingen. Dr. Bosman besluit bv. z'n uiteenzetting over de kwestie van het lidwoord *die* met de zin: 'Tensy Prof. Hesseling ook in die gebruik van *die* as lidwoord in die Hollandse volkstaal 'n Maleïsme wil sien, meen ek dat hierdie "kreolisme" in Afrikaans nie langer kan gehandhaaf word nie' (blz. 111). Dr. Boshoff vraagt bij de bespreking van de zin: 'die skape *dood* by hope', waarin *dood* als werkwoord gebezigd wordt, nadat hij uit Gallée het woord *dooien* aangehaald heeft met de betekenis 'sterven' in de Gelderse volkstaal: 'Sou dit daar ook een van die treffendste bewyse van kreolisering

wees? 'k vrees, dat daar dan ten slotte niks ongekreoliseerd oorbly nie' ('Volk en Taal' blz. 290). Het treft daarbij wel ongelukkig dat juist in deze gevallen verontwaardiging of bitterheid erg misplaatst zijn, doordat ze op een onjuist inzicht berusten.

Dergelijke feilen van de Afrikaanse taalvorsers zijn des te meer te betreuren, omdat juist zij ons de belangrijkste hulp moeten verschaften inzake waarneming en klassifisering van de levende taalwerkelikheid. Dr. Bosman beseft dit ook wel, en is spoedig gereed om een niet-Afrikaner bij dit werk te hulp te schieten, doch ook in dit geval is zijn hulp van zeer twijfelachtige waarde. Waar hij bv., in De Nieuwe Taalgids XVII blz. 299, de waarneming dat - altoos in gevallen van uitbreidingskon-struksies - 'in grotere perioden met negatieve strekking er een aaneenschakeling plaats vindt van groepen, elk met een eigen ontkenning aan het eind voorzien, welke in organies verband met elkaar staan' meent te moeten weerspreken, daar bewijst hij eerstens niet begrepen te hebben wat de waarde van dergelijke uitbreidingskonstruksies voor de verklaring van een algemeen verschijnsel is, en tweedens zijn gebrek aan waarnemingsvermogen (vergelijk verder J.J. le Roux, a.h.w. § 327, die gelukkig betere, al is het weinig, gegevens verschaft).

Uit de voorgaande opmerkingen, van vrij algemene aard, zal wel gebleken zijn dat de mannen van de Afrikaanse taal-wetenschap nog niet het recht bezitten zich ontgroeid te wanen aan alle teorie en met name aan die omtrent de invloed van het Maleis-Portugees op het ontstaan van Afrikaans.

De algemene taalwetenschap zowel als de apesiaal Afrikaanse zal veel baat vinden bij de resultaten van rustige, klassifiserende waarneming. Daartoe is onderlinge samenwerking een vereiste, en de monografie van Dr. Hesseling, die voorlopig, voorzover de gegevens het toelaten, een bevredigend inzicht geeft in het gebeuren van vrooger tijd, zal men ondertussen als een waardevol boek kunnen beschouwen, zonder dat het echter nodig is om het steeds als richtsnoer te gebruiken en bewust of onbewust zich ervóór of ertegen uit te spreken.

Stellenbosch.

A.C. BOUMAN.

Kan bij onze collectiva het praedicaat meervoudig zijn?

Verschil van gevoelen in 'n bepaald geval kan soms weggenomen worden door analoge gevallen in het geding te betrekken. Daarom heb ik hoop, door het volgende iets bij te dragen tot eenstemmigheid bij het beantwoorden van de vraag die hier als titel dient, mogelik zelfs van andere vragen. Ik zal eerst enige zinnen aan-halen die schijnbaar niet met het onderwerp te maken hebben. Ze zijn van tijdgenoten; men zal dus wel toestaan dat ik de vindplaatsen weglaat.

‘En het is ongetwijfeld aan dit innerlijk ontwaken, dat dit vluchtig oogenblik uit mijn leven zijn onpeilbare diepte te danken heeft en vooral ook de duurzaamheid, waarmee *ze* onuitwischbaar in mijn herinnering gebleven is.’ - ‘'t Verleden sterft niet. *Ze* blijft ook nu 'n kracht, als we *ze* maar eeren.’ - In deze zinnen is 'n pron. gebezigd, als aanduiding van 'n voorstelling die niet meer of nog niet in het volle licht van 't bewustzijn staat. Maar dat was het geval niet alleen met de benodigde voorstelling, doch met nog een. *Duurzaamheid* was pas gebruikt; deze verse voorstelling was aktiever dan het meer teruggeweken *ogenblik*, en z'n representant *ze* bezette onrechtmatig de plaats. *Verleden* was vervaagd toen de zin uit was; de aandacht wendde zich tot de volgende zin, en ontleende aan de daarin voorkomende substantienaam *kracht* het pron.

Volgens 'n onderneming die tochten in de Middellandse Zee ineenzet ‘zal in dit opzicht [talenkennis] geen moeilijkheden ondervonden worden’. - 'n Geleerde van wereldnaam, geen slecht steller, schrijft: ‘zooals de toestrooming van goede buitenlandsche elementen ook in vroeger tijden ons land hebben versterkt’. 'n Ander, van niet die vermaardheid: ‘'t Overige dezer aanteekeningen zijn zeer interessant’. Weer 'n ander: ‘Geen van zijn bedienden werden er naar gevraagd’. In 'n hulpoproep konden we lezen: ‘Deze zevenjarige oorlogstijd hebben de gestellen ondermijnd’. In 'n paedolegiese verhandeling: ‘de tijd van de kinderdroomen zijn dan voorbij, naar mate de eene groep van eigenschappen meer, de andere minder tot kracht en ontwikkeling zijn gekomen’. In 'n verslag van

de Zeeuwse landbouw: ‘De oorlogsjaren, die de tarwekultuur heeft doen toenemen’. Voorlopig eindig ik met: ‘Elke week wordt aan de inteekenaars de nieuw verschenen kaarten toege-zonden.’ Het psychies mechanisme werkt hier rechtstreeks, niet middellik door 'n bijgedachte (herkend of niet) te wekken. Dit laatste geschiedt b.v. wanneer t e g e n h e t t a a l g e b r u i k i n bij 'n collectivum de pl. staat. [Staat d i e o v e r e e n k o m s t i g het gebruik, dan verloopt het denken n i e t overmechanies, zomin als b.v. in ‘Non omnis error stultitia est dicend*a*’.]

Lichter dan anders wordt zulk 'n fout begaan, lichter ook blijft ze onopgemerkt, wanneer de uitdr. juist moet schijnen als het voorafgaande enigszins onzuiver in 't geheugen hangt. Daarbij is weer bizonder begunstigd het geval, dat het geheugen slechts iets hoeft te verliezen. Zo lees ik bij 'n schrijver bij wie het toch nog bevreemdt: ‘Men zou zelfs de vraag mogen stellen, of niet de hoog opgevoerde volmaaktheid onzer grafische middelen verslappend hebben gewerkt op de inspanning, die voor eene mauwkeurige lectuur geeischt mag worden’. Van het subj. blijkt slechts *onze* (zonder gen.-exponent, die licht meevervaagde) *grafiese middelen* herinnerd. Dit vergeten kon *semanties* de pl. uitlokken; het voorafgaan van 'n pl. vermag het, zoals we zagen, *mechanies*; voor de dubbele verzoeking kon bezwijken wie voor de enkele te sterk is.

Zinnen zoals ik meermalen hoorde en las zijn: ‘Hij was een van de eersten die tot bezinning kwam’, ‘Het is een van de beste redenaars die voor dit publiek is opgetreden’. [Herhaaldelik ben ik zelfs vergast op de wending ‘Hij behoort tot een van de beste...’]. Men houdt zich er aan, dat hij was een die tot bezinning kwam, dat het een is die voor dit publiek is opgetreden. Niet zo licht zou men bezigen: ‘Hij was van de eersten die tot b. kwam’, maar gebeuren doet zoiets wel, zodat reeds aan *hij was* invloed is toe te schrijven, dus aan perseverantie der aanvangsvoorstelling. 'n Geval dus als ‘Het grootste deel der be-zittingen dat L. heeft nagelaten’; z.N. Taalg. 13, 255.

Er zijn ongelijke uitdrukkingstypen die hetzelfde mededelen; in de ene ligt de andere opgesloten. ‘A draagt B’ en ‘B wordt door A gedragen’ zien dezelfde zaak van verschillende kant. En daar prakties veelal onverschillig is of men het een zegt of het ander, is men ook veelal zonder aandacht of zelfs gevoel voor de uitdrukkingswijs. Dit maakt weer mogelik, het ene te gebruiken waar het andere beter zou wezen. Even-

goed als uit synonieme woorden wordt uit synonieme wendingen niet zelden 'n min gelukkige greep gedaan. Ieder vergrijpt zich nu en dan; wie weinig taalgevoel heeft doet het telkens; onder begunstigende omstandigheden overkomt dat velen. Zodat de oorspr. fout zelfs taalgebruik kan worden. (Men denke aan pseudo-pass. ‘Er werd met vlaggen gezwaaid’.) - *'n Menigte mensen* is prakties ‘veel mensen’. Oorspr. zegt ‘Wij zagen daar 'n menigte mensen’ vrijwel hetzelfde als ‘Wij zagen daar 'n mensenmenigte’, met hetzelfde hier niet te onderzoeken verschil als in soortgelijke gevallen. Maar men vat het licht op = *veel mensen*; vooral zeker doordat het laatste veel gewoner is. Zo komt wel voor den dag, en gebruiken sommigen als regel, *'n Menigte mensen ging en* naar 't feest. 'n Stap verder gaan anderen; ze zeggen: *'n Menigte gingen*. En bij 't gemeenzame *'n boel* mag al of niet iets volgen als *mensen*, het praed. is altijd pl. [*'n Boel ging* zou betekenen ‘heel wat d i n g e n ’.] Voelt men nl. *'n menigte, 'n Boel* enz. als adjectieviese bep. bij *mensen*, dan is weglating van het laatste = substantivering van het eerste. Zoals naast ‘Veel mensen gingen’ staat ‘Velen gingen’, zo komt naast ‘'n Menigte mensen gingen’ te staan ‘'n Menigte gingen’. *'n Boel* is vergelijkbaar met eng. *people*; ook dit heeft in bepaalde betekenis steeds de pl. Dgl. specialisering van de bet. in verb and met de pl. is gewestelik tot stand gekomen bij *ons, uw* enz. *volk*; het is in Gron., altans in 't westen, ‘onze onders’ en ‘ons dienst-personeel’. Bij de bespreking hiervan in Dysmelie IV 2 heb ik er op gewezen, dat bij h o e v e e l h e i d s n a m e n [niet als *pond*, maar als *'n boel* = t e l b a a r] wel vóórkomt, dat men de pl. als geheel-normaal voelt. Het bleek ons reeds, dat de sing, zelfs onmogelik kan worden. [Eigenaardig is bij *'n boel* de psychologiese verbreiding. Waar nl. het woord zelf in deze bet. niet voorkomt, gebruikt men evenzo *'n bult* steeds met pl.] Hoever het gebruik van de pl. gaat bij c o l l e c t i v a , is nog te onderzoeken.

Meermalen worden vrb. gegeven als bov. voor hoeveelheidsnamen, en daarbij opgemerkt dat collectiva subj. kunnen zijn bij 'n pl. Beter schijnt in elk geval: Van coll. kan het praed. pl. zijn. Want de numerus komt primair toe aan substanties; in ‘De ridders vielen’ is *en* slechts congruentieverschijnsel, subjectselement in het praed. Maar ook dan wekt de formulering de indruk dat in dit opzicht onze taal nog is zoals eeuwen geleden. In werkelikheid is ze veel terughoudender dan ze was in de middeleeuwen en kort daarna. Men kan, zo nodig, vgl.

Stoett, Mnl. Synt.[1] § 205 [alsmede § 206 ‘Doe men die stienen (stenen) leiden’, ‘Daer omme bleven doot menich prince’, ‘Niement uter stat en conden ontfaren’ e.a.]. In 't NO schijnt men vooral *raad* met pl. te hebben vorbonden. Zo staat in *Ordelboek van den Etstoel van Drenthe* 164, a° 1490: dat verendeel wardeels (markaandeel) de raeth van Groningen van Jacob Goelekens gecofft hebben; de raeth moegen oer gelt maenen; in *Stadboek v. Gron*. (Oude Vaderl. Rechtsbr. I 9) o.a. p. 16 XXXIX: De raed sullen alle jaer machtich maken; p. 16, 17: alse de raed, dat verboeden hebben; 56 CLII: Were ienich man, de borgher were ende sich also tyerde, dat den rade duchte dat he siner borgherscap niet langher werdich en were, den moghen de raed syne borgherscap nemen; p. 84 CCXXXIX: so sullen de raed alle zaken rechten; 85 CCXLI: so moghen de raed dat ghebeden neder te legghen; den broke sullen de raed nemen. Hierbij luit aan het gebruik van *stad* Ordelboek 98, a° 1472: als de stad van Haszelt van em scriven.

'n Plur. doordat het praed. feitelik aan meer dan één toekomt (*kata synesin*, overoenkomstig de opvatting) staat tegen de uitdrukkingswijs in ook anders dan na coll. 'n Zeer voor-de-hand-liggende en zeer bekende onnauwkeurigheid is ‘Berend met z'n vrouw komen ook’. Maar de feitelike toedracht dat B. en z'n vrouw komen is tevens de gewone uitdrukking, zodat het zo sterk gebruik der wending tevens is toe te schrijven aan ‘B. en z'n vrouw komen ook’. Daar de pl. zelfs voor den dag komt na *vader of moeder* (N. Taalg. 13, 255) - ook bij 't spreken, en 't schrijven, zoals ik sedert heb opgemerkt - is hetzelfde stèllig te verwachten waar de storende uitdrukking, indien ze gezegd was, 'n onberispelike zin had gegeven. 'n Tegenhanger (waarvan ik geen vrb. vond in Mnl. Wb.) levert de Stadsrekening van Gron. van 1535/6 (Werken Hist. Gen. III 9) p. 176: Berent Jansen sulff soevende hebben... upt bolwarck arbeidet. Berent Timmerman sulff achte hebben... waeckhusen maket. Berent Jansen sulff seste hebben... verdeent[1]. Andere vrb. vindt

1) Merkwaardig is p. 185: Otto Oelyslager heft sulff achte waghen holt... ghehaelt ‘terwijl zijn wagen de *zelfachtste* was’; volgende post: O.O. sulff seste wagen hebben... holt ghehaalt. In de laatste zin is de pl. overgenomen van het veel gewoner geval dat *O.O. sulff seste* betekende ‘O.O. met vijf anderen’; dit ging niet al te bezwaarlik: de onnauwkeurige gehengeuwerking sloot aan bij het feit, dat O.O. het inderdaad met vijf anderen deed.

1) Erich Reisz Veriag, Berlin.

men van p. 172 af. - Het overgewone *en* maakt, dat soms pl. staat bij *èn ... èn, zowel... als, noch... noch, zomin... als*.

Sommigen verdolen wanneer de sing, t u s s e n de pl. moet komen. In 'n klas vonden verschillende leerlingen in 'n opstel z e e r verkeerd ‘toen ze elk zijns weegs gingen’; men zei altijd huns. Dat dit alleen past en aa *allen* werd door hun niet aangenomen; zelfs kwam de bewering: ‘*Zijns weegs* zou je niet dùrven zeggen’.

Volgens 'n bekende precisering der hier weersproken opvatting (ook bij Terwey) heeft 'n coll. het praed. in s. of pl. naar gelang òf de verzameling als geheel of de delen op de voorgrond gesteld worden. Maar 'n andere opvatting is oud, en minstens sedert Brill in Ndl. bekend, nl. dat de pl. staat waar regens + gen. (b.v. *'n beetje mensen*) neerkomt op 'n verbinding waarin het regens door 'n bep. v. hoeveelheid is vervangen (in dezen: *weinig mensen*). Dat is hetzelfde als wanneer men *collectiva* vervangt door het enger *hoeveelheidsnamen*. Vgl. nog ‘Een deel der aanhangers hadden zich vereenigd’, d.i. ongeveer ‘ettelike aanhangers’. Dat men, de oude uiteenzetting verlatend, van coll. spreekt, zou doen denken dat Schimmel (ik neem het vrb. uit T.) in ‘Een vendel hellebaardiers ging vooraan’ evengoed ging*en* had kunnen schrijven, en dat men hoort ‘Het vee weidden, sliepen’. Juist is dat alleen voor wie bij *vendel* aan de getalsterkte denkt. Maar voor hem is *vendel* hoeveelheidsnaam; voor gewone coll. bewijst dat dus niets. Toch is ondenkbaar dat men bij deze nooit pl. zou ontmoeten, zelfs niet onder begunstigende omstandigheden. Immers ieder drukt; zich nu en dan onjuist uit, sommigen doen het telkens. Op elk gebied houdt men rekening met vergissingen. Bij het horen en bij het lezen laten ze zich twijfelvrij vaststellen. Ook konstateert ieder telkens verspreken en verschrijven in engere zin. Er is 'n onmerkbare overgang van gevallen waarbij men zich zelden verspreekt tot aardigheden die men niet zonder moeite nazegt, en die Sommigen niet vloeiend k u n n e n herhalen; toch is elke verspreking foutief, en kan men geen enkele notoren als feitelik taalgebruik. Want niet op de usus berust ze, niet uit de geheugeninhoud wordt ze gereproduceerd, maar in elk afzonderlik geval is ze het kersvers voortbrengsel der omstandigheden. Dat nu verspreken en verschrijven behalve foneties ook semanties 'n gewoon verschijnsel is, kan almede niet ontkend. En toch, waar het maar enigszins of zelfs volstrekt niet mogelik is schijnt tans 'n gewone opvatting: wat voor den dag komt is schier altijd juist, en wat telkens voor den dag komt, is reeds

daarom juist. Men onderzoekt dan niet of soms telkens storende-omstandigheden aanwezig zijn, z o n d e r d a t deze geleid hebben tot veranderd taalgebruik. Is dat wèl het geval, wordt de wending voortaan geleverd door het geheugen en niet meer door 'n storende omstandigheid, dan is ze natuurlijk t a a l k u n d i g juist, onaangezien haar l e g i e s e juistheid. Maar dit mag ons niet doen meedrijven met 'n geestelike stroming die het verschil tussen normaal en abnormaal wegredenoert.

Congruentievormen - zoals *-en* in ‘De vogels floten’ - eisen niet, gelijk inhoudvoller elementen, min of meer afzonderlike aandacht van de spreker; en bij gemis aan opmerkzaamheid komt licht 'n vergissing. Het is ook overigens geen bewijs van in-gebruik-zijn, wanneer 'n wendig gehoord of gelezen wordt. Zoals we soms 'n spreekfout pas bespeuren wanneer 'n ander ons er op wijst, zo zou in veel gevallen de spreker of schrijver, er op gewezen, z'n uitdrukking als fout van 't ogenblik erkend hebben. Waar dat niet zou geschied zijn, blijft de vraag: eigenaardigheid van de persoon? of van enkelen? of van zóvelen dat het desnoods, of liefst, of stellig, eigenaardigheid van de taal is te noemen? Zei iemand herhaaldelik zinnen als ‘Het vee weiden niet meer’, dan zou men dat 'n persoonlike fout achten; ‘Het vee *hun (heur*) geschreeuw hield maar niet op’ is verbreider; men leest zulk 'n pron. ook, en ik zou het houden voor eigen aan 't gemeenzaam ndl.; maar in zulke zaken is nog veel te onderzoeken.

De hier gewraakte bewering is dus niet te staven door enkele voorbeelden; die ontmoet men onvermijdelik. Ik zelf tekende op: ‘Een groote kudde schapen graasden op het schrale veld.’ Maar deze zin kan ontstaan wanneer vervaagt wat aan *schapen* voor-afgaat, zodat de overblijvende indruk ongeveer is als bij het gewone *veel schapen*. Aangetoond zou moeten worden, dat de wending in een of andere taalkring herhaaldelik voorkomt. Want in dat geval moet het taalgevoel zich hebben aangepast aan de wending; anders gezegd, heeft die wending 'n *eigen* plaats verworven in dat gevoel, en kan zich dus tonen zonder te worden ingevoerd door 'n met de zin niet gegeven gedachtenverloop. Bij zulke onderzoekingen is in 't algemeen mogelik dat het gewondene in de ogen van A genoegzaam is, in die van B niet; maar voor dit geval betwijfel ik die mogelikheid. Het schijnt mij een van die onregelmatigheden die telkens op elk gebied van het menselik doen zijn op te merken voor wie wil, afwijkingen niet slechts van het wenselike maar tevens van het gebruikelike.

In mijn vrb. werd licht afgeweken: *kudde* is prakties = *menigte*; het plus ligt reeds in *schapen*.

Het voorafgegane moge tevens 'n vroeger ontstane onjuiste indruk wegnemen. Kooistra en - met enige uitzondering - ik zouden nl. 'n wending die zelden voorkomt naast 'n gewone zó verklaren, dat uit de zeldzaamheid nieuwheid wordt afgeleid, en dat dan de nieuwe ontstaan wordt geacht uit de oude (als hoedanig dan die geldt welke 't meest op de nieuwe gelijkt). Mijn mening is dit. Tot oudtijds-ontbreken mag zelfs niet besloten worden indien de genetiese verklaring bevredigt; de oorzaken die tans 'n zin in de war brengen of altans wijzigen kunnen dat ook lang-geleden gedaan hebben. Toch mag men van n i e u w spreken wanneer iets nieuwgeschapen is, zij het bij herhaling; z.N. Taalg. 14, 40. - Kooistra had ‘Wij worden weinig gedikteerd’ niet uit 'n gewone zin verklaard, maar uit het gevoel dat *dikteren* de leerlingen op dezelfde wijs treft als b.v. *berispen*. Ik ga mee; slechts betwijfel ik - misschien K. ook - de gebruikelikheid, het traditioneel-zijn (in elk geval: buiten 'n enge kring). Van opzettelike instemming voelde ik niet eens de wenselikheid. - Dat ‘Hij is overal naar gezocht beneden’ ontstaan is uit ‘Overal is naar hem gezocht’, beweerde geen van ons. (Waar ik 'n verklaring beproef, is die trouwens vaak uit twee zinnen.) Doch K. stelde de vraag: ‘Waarom *naar gezocht*, en niet als in 't eng. *gezocht naar*'!, en beantwoordde die m.i. onjuist. - Daar ik dus niet steeds voor 'n bevreemdende zin 'n oudere die er sterk op lijkt, zo ik die vind, als ‘vader’ aanwijs, heb ik ook niet steeds behoefte aan tussenleden, en daardoor aan 'n naam voor deze. Dat ik ze *media* noem, zoals N. Taalg. 16,173 gezegd wordt, moet ik weerspreken; want wie dat meent zal mij niet begrijpen. *Medium* heet bij mij wat ieder zo noemt: 'n genus van het verbum, het algemeenst bekend uit het Grieks. Natuurliklichtte ik dat niet toe. Het was duidelik dat ik rubriceerde, n i e t geneties verklaarde.

De titelvraag meen ik tans zó te mogen beantwoorden. In 't algemeen hebben coll. geen praed. in de pl. Het tegengesteld gevoelen berust òf op niet-uiteenhouden van coll. en (telbare-) hoeveelheidsnamen, òf op niet-uiteenhouden van taalgewoonte en vergissing (of misschien: en persoonlike afwijking). Vindt men 'n geval waarin voor kleiner of groter kring de pl. normaal is, dan is dat vermeldenswaard.

Groningen.

W. DE VREIS.

Jacob Revius' lied van den postilion.

Een door Walther Unus met zorg bijeengebrachte bloemlezing uit de Duitsche Lyriek der 17e eeuw onder den titel: Die deutsche Lyrik des Barock1 is ook voor Neerlandici van belang. Zij omvat n.l. gedichten uit den tijd, dat het jonge Duitscland ‘ins edle Niederland’ trok, om er kunst en wetenschap te bestudeeren. Wil men dus een illustratie van den invloed, die de Nederlandsche letterkunde toentertijd op de Hoogduitsche lyriek oefende, dan kan men deze bloemlezing naslaan. Een zeer overzichtelijke, vlot geschreven voorrede, met een goede beschrijving van de sfeer dezer poëzie kan als leiddraad dienst doen. Van Philipp von Zesen vinden wij een Scheidelied an seine betrübte Anemone, die, naar bekend is, een Amsterdamsche schoone was. Van Von Hofmannswaldan, bezongen door Poot, zijn gedichten opgenomen, die ons in Hollandsche sfeer brengen; zelfs treffen wij er onder een Zedeprint, van Huygens afgekeken. Van Opitz een bruiloftsgedicht op Hollandsche manier. Van de Kühlpsalmen in den kring der piëtisten bekend, zijn een paar voorbeelden in Unus' bundel.

In 't bizonder trof mij een Duitsch lied getiteld: *Postillion, In schneller eyl auszgeschickt, den verlohrnen Graff Johan von Nassaw zu suehn den* 13 *Septembris, Anno* 1631. Dit gedicht bleek letterlijk met Revius’ Postilion[2)] overeen te komen. Unus ontleende het vers aan een door E. Weller in 1855 uitgegeven bundel, Die Lieder des dreiszigjährigen Krieges, waar de dichter als onbekend voorgesteld wordt. Hetzij Revius, hetzij de onbekende moest nauwkeurig vertaald hebben.

De dateering der liederen gaf geen uitsluitsel daaromtrent. In een brief van 6 October 1631 van Baudartius aan Revius wordt gewag gemaakt van den Postilion[3)]. Het blad, waarop het Duitsche lied gedrukt is, moet volgens Weller het jaartal 1631 dragen. 't Eenige wat wij hieruit kunnen concludeeren, is, dat de vertaling bijna onmiddellijk op het origineel gevolgd is.

2) ‘Ick moet rijden, ick moet jagen Om na Grave Jan te vragen,’ is de aanhef.
3) Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, Deel V 1834, p. 185.

Bekijkt men de kwestie historisch, dan moet eerder Revius dan de onbekende Duitscher de oorspronkelijke dichter zijn. Immers de Postilion is een beschrijving van den slag op het Slaak in 1631, waarbij Graaf Johan van Nassau, kleinzoon van Graaf; Jan, broer van Willem den Zwijger, ternauwernood ontkwam. Graaf Johan was in Spaanschen dienst en katholiek. De aanval op Zeeland, waaraan hij deelnam, was een Duinkerksch-Spaansche onderneming en had dus niets met den dertigjarigen oorlog uit te staan. Wel had dit Graaf Johan, die eerst in Duitschen dienst was en in 1629 met een keizerlijk leger van den Rijn optrok, in Steenderen kampeerde om den IJsel te beschermen en het ondertusschen den Veluwschen boeren lastig maakte. Een Duitsch volgeling van Graaf Johan kan onmogelijk oen zóó bijtend spotlied op zijn heer gedicht hebben. Toch verraadt het gedicht een te goede kennis van de geografische gesteldheid der Nederlanden, dan dat het gemaakt kan zijn door iemand, die Holland nooit betreden had. Wie zal echter uitmaken of er aan den Hollandschen kant niet een enkel Duitsch-evangelisch strijder geweest is, in staat om een dergelijk gedicht te maken? Wat het meest voor het anteurschap pleit van Revius, is het feit, dat deze zich al vóór 1631 met Johan van Nassau bezig hield en met den 137sten Psalm als grondslag dichtte ‘Verwoestinge der Veluwe’ naar aanleiding van bovengenoemden inval van 1629. Ook in den Postilion wordt op dit wapenfeit van den afvalligen Nassau gezinspeeld. Bovendien lijkt het mij zonderling, dat Revius het gedicht aan vrienden stuurde als geheel van hemzelf, wanneer hij niets anders dan de vertaler er van was. Dit blijkt n.l. uit den brief van Baudartins, waarin geschreven wordt: ‘D. Sebelius heeft mij vereert een van uwe Rijmen op Graef Jan van Nassou gemaeckt, die trouwens wel aerdigh sijn, ende D. Bogermanno, ende anderen die ikse gecommuniceert hebbe, seer behaeghen, sij sijn trouwens prijsens weerdigh.’

Bij al deze verstandelijke overwegingen wilde mij echter één gedachte niet loslaten: het rhythme van den Postilion is Revius' eigen rhythme niet. Toen ik voor 't allereerst het spotlied op Graaf Johan las, twijfelde ik al onmiddellijk aan de algeheele oorspronkelijkheid van het vers. Hoe waren de streng gevormde gedichten van Revius te rijmen met dit levendige volkslied? Was een zoodanige soepelheid van talent mogelijk? Nu blijkt inderdaad, dat er een bestaand lied ten grondslag ligt aan den Postilion. In Weller's verzameling vond ik nog een gedicht

van 1621 gotiteld Post Bott. Het is een spotlied op den Winter-koning, die na zijn korte regeering onder een hagel van hekel-dichten Bohemen verliet. Het vers begint:

Ich bin ein Postbott auszgesandt,
Vom Graf Bucquoy in alle Landt.
Den newen KSnig nachzuiragon,
Der sich ausz Bohmen hat lassen jagen.
Ey liebe sagt wo find ich doch
Den verlornen Pfaltzgrafen noch?

Het behoeft geen betoog, dat de Postilion van 1631 hiermee overeenkomt:

Ick moet rijden, ick moet jagen
Om na Grave Jan te vragen,
Die, of levendich of doot,
Wert ghemisset uyt zijn Vloot.
Hoort doch, hoort, ghij goede luyden,
Cont ghij het my niet beduyden?
Hebdy niet vernomen van
Den verloren Graef Johan?

Ook het verdere verloop van den Post-Bott is gelijk: het overal navragen, eerst bij de gevluchte soldaten, dan bij de Praagsche burgers en arme boerenlieden, o.a. ook bij de Hollanders:

Und du Fürst, der Hollander Gott,
So ihm grhaten zu disem Spott,
Und gmaint dein Bruder Heinrich soll,
Ihm Land und Leut bewahren wel.
Ey liebe sag wo find ich doch
Den verlornen Pfaltzgrafen noch?

Dergelijk soort liederen, die een koerier in den mond gelegd werden, komen in dien tijd veel voor[1)]. Bveneens was het gebruikelijk, dat een dichter uit de tegenpartij een pendant maakte van een spotlied der andere zijde[2)]. Als een vinnig terugantwoord is de Postilion van 1631 op te vatten. Boven den Duitschen Postilion staat de aanwijzing: ‘In der Melodey: Wie man den verlohrnen Pfaltzgraff singt’ en boven den Hollandschen: ‘op de wijze van den verlooren Palatijn’. Het woord

1) Weller p. XLII en p. 265.
2) B.v. van den Pragischer Hofekoch p. 62 bij Weller.

Palatijn doet denken aan de Fransche vertalingen van Post-Bott, die eveneens van het jaar 1621 dateeren[1)], en tot titel hebben: La despesche du postilion, facétie par le comte Bucquoy, pour chercher le palatin iadis roy de Bohème, en: Le postillon depesche du comte de Bucquoy, pour1 chercher le Palatin Roy de Bohème etc. Aan het laatste is toegevoegd: Trad. de Flamand en François par L.S.D.D.D.B. Er is dus blijkbaar een Vlaamsche versie geweest, die Revius kan gekend hebben.

Echter komt de uitdrukking Palatin voor in nog een ander duitsch gedicht, waarvan Weller alleen den aanhef geeft. Het dateert eveneens uit 1621 en begint:

> Ich reit und renn starck auf der Post
> Das mich viel Müh und Arbeit kost,
> Zu suchen den der König war,
> In Böheimb jetzt verlohren gar.

De titel luidt: *Extra ordinari Postilion. Zu suchen den von Prag verlohrnen Palatin*[2)]. Deze komt dus nog meer met den Postilion van 1631 overeen dan die van den Post-Bott. Ook het ‘rijden en rennen’ komt nauwkeurig overeen met het ‘rijden en jagen.’

Samenvattend kom ik tot de conclusie: Revius is de dichter van den Postilion van 1631, gebruikte echter één lied of de twee liederen op den verloren Paltsgraaf of Palatijn als grondslag en als zangwijze. Hij heeft zijn gedicht blijkbaar eerst afzonderlijk laten drukken, waardoor het kwam onder de vliegende blaadjes der 17e eeuw en naar Duitschland geraakte, nauwkeurig vertaald.

MARIE RAMONDT.

1) Weller p. LV.
2) Weller p. LIV.

Heeft de onderscheiding van eigenlik en oneigenlik bij de samenstellingen recht van bestaan?

Een categories antwoord op bovenstaande vraag, in ontkenaende zin, gaf de Hr. *J.H.v.d. Bosch* in z'n artiekel: *Over samenstellingen* (Taal en Lett. III). Hij wil alleen 'graden van cohaerentie' onderscheiden. Na uitmuntend uiteengezet te hebben, wat men onder isolering van betekenis heeft te verstaan, komt hij (zelf m.i. vergetende dat hij in dit geval ook met isolering te doen heeft), tot de uitspraak: '..... een samenstelling *oneigenlijk* te noomen (gelijk men oudtijds deed en nu nòg onze ouderwetsche grammatica's) leidt dan ook op een dwaalspoor ten aanzien van het begrip samonstelling.'

Ondanks dit duidelike vonnis hebben onverdacht-moderne grammatika-schrijvers het tòch gewaagd, de oude onderscheiding, zij het onder een andere naam, in hun werken op te nemen: ja, terwijl Terwey en Den Hertog en ook Kummer nog, de onderscheiding negeerden[1], zien we bij Van Wijk, Tinbergen en Rijpma en Schuringa het verschillend karakter van beide wijzen van woordvorming min of meer uitvoerig besproken[2]. De begrippen omtrent het al of niet wenselike. van de onderscheiding hadden zich dus blijkbaar gewijzigd. Trouwens, Te Winkel in z'n: Inleiding t.d. Gesch. der Ned. Taal had er in een noot (op blz. 100) al op gewezen dat het opstel van V.d. Bosch door het uitwissen van de onderscheiding een terugkeer 'tot een sinds Grimm verouderd standpunt' betekende. - En tòch had V.d. Bosch, naar ik meen, in zeker opzicht gelijk; alleen lijkt me z'n bewijsvoering foutief. Het komt mo voor dat in geen van onze nieuwere grammatika's het *wezen* van de beide soorten van kompositie juist behandeld is, waartoe ongetwijfeld ook

1) Den Hertog, De Nederlandsche Taal II, § 118 Opm.: 'In de practische spraakkunst moet deze onderscheiding achterwege gelaten wordan.'
2) Een uitzoiidering vormt: Talen, Buitenrust Hettema en Kollewijn, Nederlandae Taal (z.a. blz. 133). Holtvast, Bekn. Ned. Spr. § 201 v.v. handhaaft de onderscheiding.

de omstandigheid dat we met schoolgrammatika's te doen hebben, aanleiding geeft. Een enigszins scherpere omlijning te geven van de beide begrippen: *eigenlik en oneigenlike* samenstelling met, als slot, een kritiek op het gebruik van die termen, is de bedoeling van dit opstel.

De machtigste faktor van woordvorming is *analegieformatie*. De meeste nieuwe woorden danken hieraan hun ontstaan. Daar-náást komt nog steeds voor de langzame aaneengroeiing in de zin (syntaktiese agglutinatie). Een analegieformatie onderstelt minstens één prototype. Dit prototype zou zelf natuurlik ook wel weer een analogieformatie kunnen zijn, maar éénmaal moet men toch een *oorspronkelike* vorming gehad hebben, d.w.z. de komposita die we nu alleen als analegieën kunnen verklaren, moeten, *formeel* gesproken, eenmaal een syntaktiese woord-verbinding gevormd kunnen hebben. Nu zien we dat in Oudgermaanse talen (en vooral in nog oudere Indogermaanse talen) het eerste deel van een nominale samenstelling gewoonlik in de *stamvorm*[1)] verschijnt. Daar nu van geen dezer stamvormen is aan te tonen dat er eenmaal een kasusuitgang heeft achter-gestaan[2)], moeten we aannemen dat een *stam* eenmaal als *woord* bestaan heeft. We gaan hiemiede terug tot een voorhistoriese tijd, tot een periode waarin de fleksie nog niet gevormd was. Een nominale stani kon toen, zonder hulp van kasussuffix of betrekkingswoorden, een bepaalde syntaktiese betrekking tot andere woorden in een zin uitdrukken. Een syntaktiese agglutinatie, in deze fleksieloze periode ontstaan, verschilde toen alleen van de losse-woordengroep waaruit ze gevormd werd, doordat er noodzakelikerwijze *isolering van betekenis* had plaatsgehad. (Precies dus als bij ònze agglutinaties). Zo werd tot *samenstelling* op het moment[3)] dat de fleksie gevormd was. Immers, juist toen deden zulke Oer-Idg. koppelingen aan als

1) Het begrip *stam* wordt hier bekend verondersteld. Zie eventueel Schrijnen, Handleiding, blz. 234 v.v.
2) für keine der Formen, an deren Ende ein Kasusformans nicht ablösbar ist, die also trotz ihrer Kasusbedeutung nur einen sogenannten ‘Stamm’ repräsentieren, ist wahrscheinlich zu machen, dasz einmal eine Endung ‘abgefallen’ ist. (Brugmann, Grundriss d. Vergl. Gr. d. Idg. Spr. IIn,[1], blz. 118).
3) Dit ‘moment’ eum grano salis op te vatten. Zo iets gaat natuurlik niet in eens.

'afwjkende' vormingen. De samenstellende delen konden nu niet meer als eertijds, zonder omzetting of nadere omschrijving, losgemaakt worden van elkaar, daar de kasus- on numerus-suffixen wèl aan het *twede* deel van de tot syntaktiese eenheid geworden stammengroep werden gehecht, doch het *eerste* deel zijn stamvorm behield. Zo gaat dus ook het stamkompositum terug tot een syntaktiese agglutinatie[1)].

Het blijkbaar aanzienlike aantal van deze koppelingen was oorzaak dat ze als prototypen konden optreden voor een ontzaglik getal analegieformaties. Het spreekt van zelf dat de syntaktiese agglutinatie *bleef* bestaan, steeds moeten er nieuwe *woordkoppelingen* gevormd zijn. Ze verschilden echter hierin van de oorspronkelike koppelingen, nu *samenstellingen* geworden, dat ze steeds een kasus- of numerussuffix als slot van het eerste deel vertoonden, terwijl ze (altans in de tijd v.h. ontstaan), in een losse-woordengroep opgelost konden worden. Grimm nu noemde de eerste wijze van kompositie *eigenlike*, de twede wijze *oneigenlike* samenstelling.

Zolang nu stam- en fleksiesuffixen intakt bleven, bleef ook het onderscheid tussen eigenlike on oneigenlike samenstellingen duidelik bewaard, maar de z.g. Germaanse apokope- en synkope-wetten, alsmede allerlei klankveranderingen, o.a. van de Idg. vokalen, verminkten de woorden danig. Daarbij deed zich de invloed gelden van de Germaanse aksentverschuiving (waarover aanstonds nader). Reeds in het Goties zijn dientengevolge allerlei - in him eerste lid van oorsprong verschillende - nominale komposita formeel samengevallen. Zo vinden we naast *himinakunds* (Germ. ăstam) niet alleen *airpa-kunds* (Germ. ô-st.), naar ook *guma-kunds* (Germ, ăn-st.) en *auga-daúrô* (Germ. ôn-st.)[2)], terwijl de *ĭ* als 'Kompositionsvokal' zowel bij langsilbige -ijă-st. (*arbi-numja*) en langsilbige -ijô-st. (*pusundi-faps*) als bij de zuivere ï-st. (*naudi-bandi, mati-balgs*) en *î*n-st. (*mari-saiws*) optreedt. En in deze gevallen is tenminste nog iets van

1) Aus der Zeit wo solche dem verschiedensten Stammklassen aangehörige Formen (bedoeld worden: de stammen) als Wörter noch in dieser oder jener syntaktischen Beziehung zu andern Wörtern des Satzez gebraucht wurden, stammt ihre Verbindung mit nachfolgendem Nomina zu sogenannten Stammkomposita (Brugmann t.a.p.). Zie ook Delbrück, Grundfragen, blz. 121.

2) Ook andere konsonantstammen kunnen -a vertonen: *mana-maúrprja, brôpra-lubo, nahta-mats*.

het oorspronkelike stamsuffix bewaard gebleven. Zelfs voor het Goties was dit geen regel (*weindrugkja, gudhus*, enz.).

En wat het Westgermaans betreft, hier heeft het verminkings-proses zodanig om zich heen gegrepen (synkopewet v. Sievers; de ongelijksoortige ontwikkeling van lang- en kortlettergrepige stammen; het toonloos-worden van onbetoonde vokalen), dat het oude onderscheid tussen stamkomposita en fleksiekomposita zo goed als geheel verloren ging.

Intussen was - tengevolge van de boven al aangeroerde Germaanse klemverschuiving, een *nieuw* onderscheid ontstaan tussen die komposita welke al vóór de terugtrekking van het aksent bestonden en degene die nog gevormd werden, nadat dit proses zich voltrokken had. Terwijl de eerste natuurlik het aksent op het *eerste* lid droegen, kónden de laatste ook op het *twede* lid botoond worden. Een scherp onderscheid kon dit niet zijn: immers in de eerste plaats moeten ook de oneigenlike komposita die vóór de aksentterugtrekking al bestonden, initiaal-aksent gekregen hebben en bovendien konden nieuwe syntaktiese agglutinaties evengoed geaksentueerd worden op het eerste lid. *Zij* toch moeten, normaal, *zin*saksent vertonen. Evenwel, wat de nominale komposita aangaat, kan men, afgezien van een enkele uitzondering wel zeggen: de oudere, eigenlike samenstellingen volgen de regels van het (Germaanse) woordaksent en hebben dus *eerste-lid-aksentuatie*; de jongere, oneigenlike hebben het aksent op het *twede lid*. Gedeeltelik naast, gedeeltelik in de plaats van het oude, eenmaal duidelike onderscheid tussen de beide soorten van komposita was nu een nieuw, doch veel minder zéker onderscheid ontstaan.

Maar evenmin als vroeger het *vorm*verschil bleef nu het *aksent*-verschil onaangetast. De grote massa van eigerjike samenstellingen met eerste-lid-aksentuatie werkten in aksentueel opzicht analegies op die koppelingen, welke de klemtoon op het twede lid droegen en dit des te meer, naarmate de isolering van betekenis aanzienliker was. Er kwarn dus tussen de oorspronkelike stamen fleksiekomposita een derde groep te staan van woorden, die gedeeltelik de kenmerken van oneigenlike samenstellingen vertonen, n.l. een eerste lid met buigingssuffix, doch daarnaast de vaste aksentuering van de stamkomposita. Zolang ze nog lòsgemaakt konden worden, opgelost in hun samenstellende delen (zonder ander nadeel dan dat daarmede de betekenis-isolering verdween), kòn men ze, ondanks hun woordaksent,

toch als koppolingen blijven beschouwen. Anders werd het echter, toen ze (beter gezegd: bepaalde groepen) ook in dàt opzicht een toenadering tot de stamkomposita gingen tonen. Wat was het geval? Wat we voor de Oerindogermaanse periode mogen *aannemen*, zien we nu in historiese tijd werkelik gebeuren, n.l. een verschuiving van syntaktiese woordkoppeling tot blote analegieformatie. Buitengewoon lrerzaam zijn in dit opzicht[1)], de z.g. *genitief-komposita*. Ontstaan als woordkoppeling in een tijd, toen een kombinatie als: *die hongers noot, die Gods viant*, enz. syntakties mogelik was, vertonen ze in hun eerste lid een genitiefs-s. Toen nu later woordgroepen van het type: *lidw.* + *gen. subst.* + *subst.* ongebruikelik worden, veranderde tegelijk het karakter van dit soort komposita. Van ‘oneigenlik’ werden ze ‘eigenlik’, beter gezegd: uitsluitend analegieformatie, want noemt men, zoals veelal gebeurt, dergelijke vormingen *eigenlik*, dan geeft men aan dit begrip een niet-wenselike uitbreiding. Vandaar de verwarring die in het gebruik van deze namen heerst. De een noemt alleen de analegieformaties van de oorspronkelike stam-komposita *eigenlike* samenstellingen (zie bijv. Te Winkel, Inleiding t.d. Gesch. der N.T. blz. 95 en blz. 100), een ander geeft als kriterium dat hij ‘oplossing’ van een eigenlik kompositum één der komponenten buiten syntakties verband komt te staan (de gewone opvatting in de schoolgrammatika's, zie echter ook: Cosijn - Te Winkel Ned. Spr. I, blz. 129, - en: L.A. Te Winkel, Grondbegr. der Ned. Sp. § 135). Een derde legt de nadruk op het aksentverschil en wijst dus op het vaste beginaksent bij de eigenlike (nom.) samenstellingen tegenover het dikwijls op de twede component liggende ‘eenheidsaksent’ bij de samenkoppelingen (Verdam-Stoett, Uit de Gesch. der Ned. Taal blz. 157 v.v.). Paul in z'n Prinzipien onderscheidt de beide groepen in: ‘Ursprache-bildungen’ of analegielormaties hiernaar en jongere ‘Einzelsprachen’ vormingen. Van Wijk gaat bij z'n indeling alweer anders en m.i. beter te werk. Hij onderscheidt:

1) Ook in een ander opzicht zijn ze ons nuttig: ze maken ons n.l. begrijpelik waarom de betekenisverhoudingen tussen de komponenten bij een eigenlike samenstelling zo talrijk kunnen zijn. Immers nu we in historiese tijd, onder invloed v.d. altijd werkende analegie, de oorspronkelike genitiefs-s zien ‘verworden’ tot louter ‘Kompositionsfugo’ (met de velerlei betekenisverhoudingen als gevolg), mogen we een dergelijk proses ook voor de oudste perioden aannemen.

samenkoppelingen en analegieformaties. Tot zover goed. Maar dan behandelt hij bij de laatste: samenstellingen en afleidingen, waaruit licht te konkluderen is dat een analegieformatie *nooit* iets anders dan een samenstelling of afleiding kan zijn. Afgezien van het feit dat ook de samonstellingen door afleiding gewoonlik analegieformatips zijn[1)], is er een veel ernstiger bezwaar: deze indeling sluit de mogelikheid uit van analegieformatie met een samenkoppeling als prototype (bijv. dóórfietsen naast dóórrijdon, dóórloopen). 't Gaat er immers niet om, of dergelike vormingen verklaard *kunnen* worden als syntaktiese aaneengroeiingen. Hoe vele van de z.g. scheidbaar samengestelde verba die alle zonder onderscheid als 'Zusammenrückungen' worden verklaard, zullen inderdaad analegioformaties zijn!

Kortom, er heerst geen éénstemmigheid in het gebruik van de namen. We zouden echter aan alle moeilikheden ontkomen, als onze- eerste indeling gebaseerd was op het ontstaans*tempo*. Men krijgt dan:

a. een primaire *langzame* aaneengroeiing van een woord-komplex tot een kompositum (het oertype van alle samenstelling).

b. een sekundaire *plotselinge* (analegie)vorming naar een volgens *a* gevormd prototype (het meest gebruikelike type van samenstelling)[2)].

Bij de tweede wijze van vorming kunnen we twee ondergroepen onderscheiden:

1º. de analegieformatie is *nog* syntakties 'oplosbaar',

2º. de analegieformatie is *niet meer* syntakties 'oplosbaar'.

Voor sommige komposita van de 2e ondergroep (o.a. de formaties met een genitief als 1e lid) kunnen we aantonen dat ze in vroegere perioden 'oplosbaar' zijn geweest, m.a.w. dat er mogelik onder de vele analegieformaties van deze soort echte syntaktiese agglutinaties schuilen. Voor andere (in 't bizonder de stamkomposita) kunnen we dat niet bewijzen, maar mogen we het met vrij grote waarschijnlikheid veronderstellen.

Een dergelijke indeling heeft verschillende voordelen. In de eerste plaats geldt ze voor alle tijden. - En verder worden de,

1) Vgl. T.W., Inleid. t.d. Gesch. der Ned. T., blz. 269. Zie ook Wilmanns, Deutashe Grammatik II, blz. 3.

2) Natuurlik kan ook een analegieformatie zelf weer als prototype optreden.

zeker merkwaardige, sokundaire verschillen gebracht, waar ze horen, n.l. op de 2e plaats. Aksent en vorm van het eerste lid toch zijn een te opstandvastig fundament om er een verdeling op te baseren. - Ten slotte kan men een mooie parallel trekken met wat we bij de afleidingen zien gebeuren. Immers hier hebben we:

a. affixen, waarvan we het ontstaan *nog* kunnen waarnemen (reuze-, -man),
b. affixen, waarbij dit *niet meer* gaat.

Groep *b* bevat:

1°. affixen, waarvan we kunnen aantonen, dat ze in historiese tijd zijn ontstaan (*be-, wan-*; *-heid, -schap*, enz.),
2°. affixen, waarvan we dit *niet* kunnen bewijzen.

Maar het belangrijkste voordeel zou toch zijn dat we van de verwarring-stichtende namen: *eigenlik* en *oneigenlik* af waren.

P.H. GREINER.

Boekbeoordelingen.

Johannes Tielrooy: Conrad Busken Huet et la littérature française. Essai de Biographie Intellectuelle. Proefschrift, verdedigd te Parijs en te Amsterdam (Paris - E. Champion; Haarlem - H.D. Tjeenk Willink - 1923).

Het werk van de prozaïst en criticus Busken Huet is zozeer doortrokken van de Franse geest, dat een grondige kennis van de Franse letterkunde en letterkundige kritiek onmisbaar is, om zijn ontwikkeling ten volle te begrijpen. Het is niet voldoende, vast te stellen dat hij in de Franse school gevormd is, dat de taal en de litteratuur van zijn tweede vaderland hem levenslang bekoord hebben; een détail-onderzoek naar de Franse boeken die hij las on beoordeelde, naar de invloed die hij daarvan onderging, is noodzakelik. Daarom mogen de Neerlandici zich verheugen, dat een konner van de Franse letterkunde deze moeielike en tijdrovende taak met liefde op zich nam en met geduld volbracht. Een lange reeks van artikels over Franse auteurs moest hij krities doorlezen en him soms bijna vergeten werken te voorschijn halen. Zijn resultaat getuigt van smaak en oordeel: waar Huet mistast, spaart hij hem niet, waar hij gelukkig is, brengt hij hem de verdiende lof. Good gezien is het ook, in de opeenvolgende

perioden na te gaan, welke belangrijke dichters en schrijvers door Huet niet werden opgemerkt en gewaardeerd: in de eerste periode behoren Taine en Leconte de Lisle tot ‘les absents’ (blz. 29); later Baudelaire en - wat minder vergefelik is voor de romanschrijver Huet - Balzac, Victor Hugo, Stendhal, Flaubert (blz. 63), terwijl auteurs van veel minder betekenis, als Souvestre, About en Feuillet - een van de voornaamste modellen voor zijn Lidewijde (blz. 109) - blijkbaar zijn volle aandacht trekken. Ook de betekenis van Zola heeft hij eerst laat beseft. Hoewel Tielrooy geneigd is, de lof ruimschoots tegen de blaam te doen opwegen, geeft het resultaat van zijn studie toch de indruk, dat Huet's onderscheidingsvermogen ten opzichte van de Franse letterkunde minder scherp was dan tegenover de gelijktijdige Nederlandse. Daar heeft hij zich niet vergist, wanneer hij Potgieter, Bosboom-Toussaint, Multatuli boven de vele middelmatigheden als de belangrijke auteurs onderscheidde, al heeft hij ook Perk niet kunnen waarderen.

Helder zet Tielrooy uiteen, onder welke invloed de criticus Huet zijn stijl en trant ontwikkelde: eerst onder de ethiese leiding van Vinet (blz. 37), wiens invloed geleidelik verdrongen werd door die van Sainte-Beuve (blz. 47, 80 vlg.) en van Renan, terwijl Taine's invloed, behalve op kunsthistories gebied, oppervlakkig blijft: ‘Jamais Huet n'a été aussi systématique que Taine: il lui ressemblait, mais assez superficiellement; c'était un Sainte-Beuve, doublé d'un Renan’ (blz. 290). Minder geneigd ben ik om hem gelijk te geven, wanneer hij, verleid door de parallel die Mevr. Huet eenmaal trok, als gemeenschappelike karaktertrek bij Sainte-Beuve en Huet noemt: ‘Soitir d'eux-mêmes pour se retrouver chez les autres ou par les autres: telle était leur joie à tous deux’ (blz. 89). Hoe is dit te rijmen met het feit dat hij Huet terecht beschouwt als ‘mordant, satyrique, voltairien’? (blz. 289). Een plooibare, dichterlik-aanvoelende natuur had hij allerminst: in dat opzicht is Allard Pierson veeleer een Nederlandse Sainte-Beuve geweest. Diep-religieuse geesten als Da Costa, onevenwichtigen als Bilderdijk heeft Huet nooit gepeild; het dogmaties-Kalvinistiese en als tegenpool het uitbundig-realistiese bleef hem vreemd. Doordringend begrijpen deed Huet alleen dat wat hem in wezen gelijk was.

Buiten zichzelf treden in romankunst lag eveneens buiten zijn vermogen. *Lidewijde*, waarvan de schrijver de beste verwachtingen had, liep op een mislukking uit, gelijk Tielrooy

ten volle erkent. Veel gunstiger oordeelt hij over *Robert Bruce*, waarvan de aanhef ‘rappelle *L'Education sentimentale*’ (blz. 189), maar m.i. is de tweede mislukte romanpoging ook in de verte niet met Flaubert's meesterwerk te vergelijken: de mogelike voltooiing zou tot Huet's roem weinig bijgedragen hebben. Juist is, dat Huet in zijn laatste levensperiode - evenals Vosmaer en Pierson - in kunstbeoofening vergoeding zocht voor verloren godsdienstige of maatschappelike idealen, maar past bij de intellektualistiese aanleg van de schrijver van *Het Land van Rembrandt* wel een sterke term als ‘la seule adoration de la Beauté’? (blz. 19).

Terecht begreep Tielrooy dat uit een reeks beschouwingen omtrent de Franse invloeden op Huet geen boek kon groeien, als die niet ingelijst werden in een biografie. Maar hier deed zich een moeielikheid voor, die de schrijver zelf voelde. Zijn dubbel doel was: ‘faire connaître Busken Huet en France - le faire mieux connaître en Hollande’ (*Introduction* IX). Het laatste was gemakkeliker dan het eerste. Voor de Nederlandse lezer brengt deze studie wel geen geheel nieuw ‘portrait littéraire’, maar ongetwijfeld een zeer welkome aanvulling van de bestaande litteratuur over onze grote criticus. Krijgt de Franse lezer een duidelik beeld van Huet's ontwikkeling en zijn betekenis voor de Nederlandse beschaving? Hij zal gevleid zijn, dat een van de grootste Nederlandse litteratoren ongeveer zijn gehele geestelike bezit aan Frankrijk dankte; hij zal de indruk krijgen dat Huet als eenzame profeet ‘in partibus infidelium’ de Franse kultuur in Holland ingang deed vinden. Dit is niet te verwonderen. Hoe kan hij de invloed van Soholten en het modernisme, van Potgieter en De Gids begrijpen, wanneer dat voor hem niet veel meer dan blote namen blijven? Men kan van mening zijn dat het een hopeloze onderneming is, dit alles aan een Fransman duidelik te maken, tenzij hij een diepgaande studie van Nederlandse maatschappelike en litteraire toestanden wil maken, maar in dat opzicht blijft toch Tielrooy's, ‘Biographie intellectuelle’ vrijwel zonder achtergrond. Potgieter's machtige invloed en steun is ongetwijfeld onderschat: de lezer bemerkt nauweliks dat Potgieter een voortreffelik kenner van de Franse letterkunde was, die Huet - zelfs later nog - in menig opzicht de weg kon wijzen, en als dichterlik criticus steeds zijn meerdere bleef. De invloed van Multatuli's radikalisme en satyre, door Meerkerk zo juist geschilderd als de macht die Huet geleidelik van Potgieter

vervreemdde, wordt in 't geheel niet vermeld. Allard Pierson, meer dan Huet discipel van Vinet, die een zo diepe blik sloeg in het zieleleven van zijn ‘jongere tijdgenoot’, had met vrucht geraadpleegd kunnen worden over Huet's predikantschap. Kortom, ook door samenvatting van wat anderen geschreven hebben, zou Huet's ontwikkelingsgang duideliker te schetsen geweest zijn. Maar wellicht stellen wij te hoge eisen aan een studie, waarvan het zwaartepunt moest blijven liggen in het gedokumenteerd-kritiese verslag van Huet's werkzaamheid op Frans litterair-histories gebied, en waarvan de leesbaarheid, goede smaak en de Franse klaarheid geen geringe verdienste is.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

Letterkundige Leesboeken.

In de laatste maanden ontvingen wij niet minder dan vier uitgebreide leesboeken, bestemd voor het letterkundig onderwijs. De twaalfde druk van *Nederlandsche Letterkunde*, door De Groot, Leopold en Rijkens kreeg een nieuwe mederwerker in Dr. G. Kalff Jr., die naast W. Pik voor herziening en aanvulling zorgde. ‘Bij wijze van Inleiding’ werden proeven gegeven uit de Middel-nederlandse dichtkunst en uit onze eerste Renaissance-dichters. Om plaats te winnen voor de jongeren, werden enkele oudere auteurs en evenzoo de Friese dichters en schrijvers geschrapt. Overigens trachtten de schrijvers de gehele opzet en het ‘historisch-aesthetisch karakter’ van het werk te bewaren.

In aansluiting bij het eerste deel van het *Letterkundig Leesboek*, door J.H. van den Bosch en Dr. C.G.N. de Vooys, dat reeds in 1919 gedrukt werd, verscheen een tweede deel, bewerkt door Dr. D.C. Tinbergen en Dr. C.G.N. de Vooys (einde 18de eeuw - heden). De bedoeling van de samenstellers blijkt uit deze zinnen van de *Voorrede*: ‘De zogenaamde volledigheid, waarnaar menige bloemlezing streeft, leidt tot versnippering, wanneer de vastgestelde omvang voor een zo groot tijdperk uiteraard beknopt is. Liever dan een lange rij van auteurs, ieder door enkele bladzijden te vertegenwoordigen, wilden wij belangrijke verschijnselen en schrijvers goed laten uitkomen. Natuurlik ontstaan daardoor “leemten”, die sommigen zullen betreuren, maar die ieder docent naar eigen behoefte door voorlezing kan aanvullen.’

Evenals in het eerste deel werd door afzonderlike hoofdstukjes de aandacht gevestigd op de ontwikkeling van letterkundige taal en stijl (*Taal en stijl in de achttiende-eeuwsche letterkunde. - Vernieuwing van de letterkundige taal in de periode* 1830-1840. - *De vernieuwing van de letterkundige taal door de Nieuwe-Gidsbeweging. - De taal van de Afrikaansche letterkunde*), terwijl ook de letterkundige kritiek door typerende proeven vertegenwoordigd is. Verklarende voetnoten geven zakelike en taalkundige toelichting.

Onze Letterkunde door Mej. A. Gratama, waarvan twee delen verschenen (Middeleeuwen, zeventiende en achttiende eeuw) geeft tegelijk een overzicht en een bloemlezing. Om de belangstelling te vergroten en het boek voor de leerling waarde te doen behouden, is het zó ingericht, dat het door de leerlingen zelf kan worden geïllustreerd: open gelaten bladzijden kunnen met tekeningen of ingeplakte plaatjes gevuld worden. ‘In den stijl, die zooveel mogelijk vertellend is en het op den voorgrond plaatsen van wat jonge menschen het meest interesseert, is een tweede middel gezocht, waardoor het boek een langen levensduur in de liefde der kinderen hoopt te behouden.’

Terwijl deze drie boeken bij de firma J.B. Wolters verschenen, kwam bij de firma P. Noordhoff een tweede verbeterde druk uit van D. Wouters' *Neerlandia*, een lijvig boekdeel dat een Litteratuur-overzicht, woordkunst en poëtica met bloemlezing geeft, en dat verlucht is met facsimilé's in kleur, reproducties van titels en getekende portretten. In deze tweede druk is ‘de afdeeling *inzicht* en *plastiek* belangrijk uitgebreid.’ Nieuw zijn ook de ‘aanwijzingen betreffende de voordracht’, die de heer B. Verhagen bij een 50-tal verzen heeft aangebracht. Alle teksten zijn overgezet in hedendaagse spelling, evenals in de eerste druk. De bewerker verdedigt deze handelwijze tegenover sommige critici, maar hij overdrijft m.i. door de bewering: ‘Slechts de toevalligheid van onbeholpen spelling heeft ons het verleden als een gesloten boek doen zien.’ Tegen modernisering van de spelling, die voor de klassieke Franse en Engelse litteratuur regel geworden is, bestaat inderdaad geen enkel principieel bezwaar. Vroeger reeds is dat op teksten van Cats, Vondel e.a. toegepast; Dr. Moller gaf een *Lucifer*-uitgave in vereenvoudigde spelling, waarin Vondel's taal in geen enkel opzicht geschaad werd. Toch is het gevaar niet denkbeeldig, dat de omwerking

van de spelling taal of ritme (d.w.z. de *klank*) van het vers wèl aantast of tenminste bij de lezer verkeerde klankvoorstellingen wekt. Maerlant heeft niet gezegd *skame* en *skalk*, evemnin als *fij* en *gekrij*, waarnaast de uitgever *twi* en *prisen* behoudt. Erger is het gevaar van misverstand, wanneer het modern geschreven vers onwillekeurig de moderne woordbetekenis oproept, b.v. in de *Wapene Martijn* (blz. 268): 'Lieve Jalob, zoo *bericht* mij...', waar geen noot de lezer waarschuwt, of in het begin van de *Carel ende Elegast* (blz. 213): *Fraaie* historie..., waar 'vraye' de lezer dadelik de mogelikheid van een ander woord zou doen opkomen. Wie dus de spelling moderniseert, moet zich voor deze klippen wachten. Zou het intussen ook pedagogies zo verkeerd zijn, de leerling te doen gevoelen dat taal niet aan één spelling gebonden is?

Nieuwe tekstuitgaven.

Als No. 9 van de reeks *Nederlandsche Schrijvers* (Zwolle - W.E.J. Tjeenk Willink) verschenen Fragmenten van den *Roman van Walewein*, naar het Handschrift uitgegeven en verklaard door Dr. G.S. Overdiep (1924). Nu de enige uitgave, van Jonckbloet (1846) niet meer binnen ieders bereik is, zal deze nauwkeurige afdruk van grote fragmenten, door aanvullende regels in verband gebracht, menigeen welkom zijn. 'Aan den gegeven overgeleverden tekst is zoo weinig mogelijk veranderd. Leesteekens zijn alleen geplaatst, waar zij de lectuur vergemakkelijken en het karakter van het Mnl. zinsverband niet aantasten.' Op verscheiden plaatsen heeft de uitgever door te schaarse interpunktie het verstaan, vooral voor de beginnende student, nodeloos moeielik gemaakt: zie b.v. vs. 257-265, waar tenminste vier onmisbare leestekens ontbreken. Omgekeerd staat b.v. achter vs. 769 (als drukfout waarschijnlik) een punt die de lezer in de war brengt, en door een komma vervangen zou moeten worden. Bij een herdruk is zorgvuldige herziening in dit opzicht aan te bevelen.

Bij de toelichting van moeielike woorden, door aantekeningen op de rand, heeft de uitgever inderdaad met bekwame hand de voornaamste struikelblokken uit de weg geruimd, terwijl de inleiding op de voornaamste moeielikheden bij de Mnl. enclisis en syncope wijst.

Wanneer de schrijver spreekt van 'het bescheiden doel dezer uitgave', dan hebben we niet te denken aan een vrije keuze,

maar aan de opdracht van een uitgevers-firma, dezelfde aan wie wij de voortreffelike *Zwolse Herdrukken*, waaraan dit boekje uiterlik herinnert, te danken hebben. Naast de Herdrukken, waaraan zo buitengewone zorg besteed werd, vertoont de nieuwe reeks tekstuitgaven, van wetenschappelik standpunt, een bedenkelike achteruitgang, die deels te wijten is aan krisis-bezuiniging, deels aan een noodlottige konkurrentie. Bij zogenaamde ‘schooluitgaven’ mocht de prijs niet te hoog zijn, zodat een voldoend honorarium voor degelik werk niet meer mogelik was; anderzijds moest de ‘aantrekkelikheid’ verhoogd worden door kleurige omslagen, portretten, facsimilé's enz., waarbij de innerlike verzorging in de verdrukking kwam. Dat hierdoor de oppervlakkigheid èn bij docenten èn bij leerlingen in de hand gewerkt wordt, is een euvel waarop wel eens met nadruk gewezen dient te worden. Een man als Dr. Overdiep had in de reeks *Zwolse Herdrukken* wellicht een uitgave geleverd, die als pendant van Hettema's Reinaert-uitgave de Nederlandse filologie tot eer strekte. Nu verkleint waarschijnlik deze uitgave de mogelikheid van een volledige nieuwe, wetenschappelik toegelichte editie.

In Meulenhoff's *Bibliotheek van Nederlandsche Schrijvers* verscheen een Bloemlezing uit *Jan Luyken's* gedichten, samengesteld door W. Kramer. Een uitvoerige, goed geschreven inleiding, gegrond op degelike studie, beslaat bijna de helft van het boekje. De bloemlezing van teksten uit de verschillende bundels bevat ‘in de eerste plaats wat (de samensteller) trof door schoonheid van gedachte en expressie, voorts enkele proeven van zijn speciaal leerende verzen.’ Ook door deze keuze toont hij zich een goed kenner van Luyken's werk. De plaatjes' hebben, zoals dat gewoonlik met dit etswerk het geval is, bij de reproductie veel van hun fijnheid verloren.

Een keuze uit het werk van *Joannes Stalpaert van der Wielen* gaf Dr. H.H. Knippenberg in de reeks *Zonnebloemboekjes* (Blaricum - Uitgevers-Maatschappij ‘De Waelburgh’)[1]. Ook deze uitgever toont in een brede, leerzame inleiding (24 blz.) zijn schrijver met liefde en grondig bestudeerd te hebben. Zijn keuze moest, door de geringe omvang van dit boekje, beperkter zijn dan die van Van Vloten (1865) en van Hoogewerff (1920)

1) Prijs ingen. ƒ1.20, geb. ƒ1.50.

maar terecht gaf hij ook proeven uit de geschriften van didaktiese aard, in verzen en proza, die Hoogewerff voorbijging. De verzorging en toelichting van de teksten, die bij zijn voorganger vrijwat te wensen liet, is in dit deeltje veel beter, waarbij de steun van L.C. Michels, die aan deze auteur veel studie wijdde, de uitgever te stade kwam. Of Stalpaert's dichterlike verdienste door de bloemlezer niet te hoog aangeslagen wordt, valt te betwijfelen. Er is bij hem maar al te veel kaf onder het koren. In een beknopte bloemlezing komt hij op z'n gunstigst uit, maar ook daar is het beeld van ‘stralende diamanten en briljanten, die ons tegenschitteren met wonderen gloed’ (blz. 15) niet zonder overdrijving. Naast een groot dichter als Gezelle b.v. verbleekt de kunst van deze zeventiende-eeuwer.

Een negende druk van de *Esmoreit (Van alle tijden*, No. 1) uitgegeven door C.G. Kaakebeen, is vermeerderd door de medewerking van een tweede uitgever, Prof. Verdeyen, die de tekst met het Hulthemse handschrift kollationneerde - een gefacsimileerde bladzijde is aan dit deeltje toegevoegd - en zijn lezing nauwkeurig verantwoordde. Blijkbaar had het voorbeeld van het Hulthemse handschrift enkele-klinker-spelling in gesloten lettergrepen. Dat wijst, volgens Verdeyen, tenminste op de 14de eeuw en op een waarschijnlike Oost-Brabantse of Limburgse afkomst. Daarbij ziet hij echter over het hoofd dat ook de Vlaams-Hollandse oorkondentaal van de 13^{6} en 14de eeuw deze spelling kent.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Maart-April).

De Gids Maart. Frans Erens trekt in een opstel, getiteld *Willem en Jaapje* een parallel tussen twee boeken die het kinderleven tot onderwerp hebben: *De Kleine Republiek* van Van Deyssel en *Jaapje* van Van Looy. Hij ziet een karakteristiek onderscheid in ‘de wijze waarop de twee schrijvers tegenover hun kleinen held staan’: ‘Van Deyssel staat boven zijn Willem, van Looy ziet min of meer tegen zijn Jaapje op.’ Van Looy is, naar zijn mening als schilder-met-het-woord geen scherp psycholoog. Daarom acht hij dit boek niet het beste van deze auteur. - P.N. van Eyek bespreekt uitvoerig de *Parijsche Verzen*

van Dop Bles, in wie hij ‘een conflict tusschen verlangen en daadkracht’ opmerkt.

De Nieuwe Gids. April. W. Kloos herdenkt de onlangs gestorven W.L. Penning in een gedicht; Albert Verwey in proza als ‘de dichter van de liefhebbende herinnering.’ - Joannes Reddingius geeft een beschouwing *Over den dichter Pol de Mont*, toegelicht met proeven van zijn poëzie. - W. Kloos verwijt in een breedsprakig betoog aan Ika Thomese, dat zij in haar proefschrift over *Romantik und Neuromantik* de Nederlandse tachtigers bij de romantici ingelijfd heeft en dat zij, hun werk onvoldoende kennende, ‘de socialistische en communistische partij-opstellen kopieert.’

Groot-Nederland. Maart. Frans Coenen bespreekt het boek van Adama van Scheltema over *Kunstenaar en Samenleving*.

April. F. Smit Kleine geeft een paar bladzijden met ‘persoonlijke herinneringen’ aan *M. Coens*, die voornamelik een parallel bevatten tussen de vroege verzen van Ooens, de ‘deemoedig sterke Christen’ en van M. Emants, ‘de opstandige Heiden.’ - H. Marsman prijst de verzen van Albert Besnard (*De Bloei en enkele andere gedichten*). - Frans Coenen spot met het nieuwe tijdschrift *De Vrije Bladen* dat naar opzet on inhoud z.i. weinig reden van bestaan heeft.

De Stem. Maart. Dirk Coster prijst de prozabundel *Een gunst en andere verhalen* van A.H. van der Feen.

April. Gabrielle van Loenen bespreekt *Het zwevende Schaakbord* van Louis Couperus.

Onze Eeuw. April. Bierens de Haan is vol lof voor Albert Verwey's Dante-vertaling: ‘Verwey vereenigt dichterlijk en verstandelijk vermogen. Dit maakt hem tot Dante-vertaler geschikt.’

Elseviers Maandschrift. Maart. H. Robbers bespreekt *Oostwaarts* van L. Couperus; D. Th. Jaarsma de roman *Jenny Heysten* van Jo van Ammers-Küller.

April. H. Robbers genoot van *Jaap*: de schrijver is ‘nog altijd dezelfde Jac. van Looy, die de heerlijke *Feesten* schreef.’ - D. Th. Jaarsma beoordeelt de *Opstandige Liederen* van A. van Collem.

Opwaartsche Wegen. Maart. W. Kramer wijdt een artikel aan de beide eerste delen van *Jaarsma's Roman van Thiss*, boeken ‘waaruit een sterkend idealisme straalt’ en als aanvang van de romanreeks ‘een rijke belofte.’

April. J. van Ham behandelt *Een veelbesproken boek*, namelik *De Heilige Tocht* van Ary Prins, waarvan eerst na tien jaar een tweede druk verscheen.

De Beiaard. Maart. Bernard Verhoeven besluit zijn studie over *De Zielegang van Henriëtte Roland Holst*. Naast de lyriese schildering der persoonlikheid in *Verzonken grenzen* en *Tusschen twee Werelden* beschouwt hij als bijeenbehorende werken: *J.J. Rousseau, De Held en de Schare* en *Thomas More*, waar ‘de persoonlijkheid van de schrijfster zich in de geschapen gestalte subjectiveert’, terwijl de drama's *De Opstandelingen, Het offer* en *Kinderen* ‘spelingen zijn van hetzelfde persoonlijk gevoel, maar nu in bespiegeling en moraal.’ Haar gehele werk, een ‘geweldige symphonie van heroïsch-smartelijke vrouwenliefde,’ roept volgens de Katholieke schrijver ‘om een andere finale’: de bekering tot het ware geloof.

Stemmen des Tijds. Maart. C. Tazelaar is van mening dat de verkorte Vondel-teksten in Lansberg's *Lyceum-herdrukken* ‘waardevolle voordeelen’ bieden. Dezelfde criticus vindt in de *Letterkundige Inzichten en Vergezichten* (VIII) van Kloos ‘belangrijk materiaal voor literatuurstudie’.

April. C. Tazelaar schrijft met grote waardering over de tweede druk van *Dr. J. te Winkel's ‘De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde’*, een boek dat onafhankelik zijn eigen plaats heeft naast de andere litteratuurgeschiedenissen en om zijn zuiver-histories karakter voor literatuurstudie onmisbaar is.

Oud-Holland XLI, afl. 3. Fr. Kossmann geeft een inleiding op de *Onuitgegeven gedichten van Anna Roemers Visscher*, die hij in de volgende aflevering zal bekend maken. De Kon. Bibl. in Den Haag bezit namelik een verzamelhandschrift met zeventiende-eeuwse gedichten, dat onder 59 nummers van Anna Roemers 42 onuitgegevene bevat. Daarbij zijn er verscheidene uit het oudere tijdvak, voor de dood van haar vader (1620) en dit is juist ‘wellicht het belangrijkste tijdperk van haar dichterlijke werkzaamheid.’

Roeping II, afl. 7. H. Moller bestrijdt in een artikel *Gerard Brom en de jongere Katholieke dichtkunst* een inleiding, die Gerard Brom in het tijdschrift *Orpheus* schreef vóór een twaalftal door hem bijeengebrachte gedichten van Katholieke jongeren. Naar de mening van zijn bestrijder houdt hij zich 'bijna voortdurend bezig met de uitwendigheid', terwijl ook de kritiek op de ingeleide gedichten, door de dichters zelf aangewezen, volgens de beoordelaar onjuist en ongepast is.

Museum. April. J.A.N. Knuttel oordeelt ongunstig over de Bredero-bloemlezing van J.B. Schepers, in het biezonder over de Inleiding.

Studien, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap on letteren. Maart. In het vervolg van zijn *Van Eeden*-studie behandelt H. Padberg *Johannes Viator* en de beoordelingen van dit boek door de tijdgenoten.

April. In het derde gedeelte van zijn studie over *Frederik van Eeden* behandelt H. Padberg *De literaire criticus*. Zijn ontwikkelingsgang, die door Kloos zeer onvoldoende behandeld is, wil hij in vier perioden onderscheiden. In de eerste (1887-1889) 'let hij enkel op het expressievermogen, op den mooien vorm'; later vraagt de inhoud het eerst zijn aandacht. De tweede periode (1889-1891) is te beschouwen als een overgang naar de derde.

Dietsche Warande en Belfort. Maart. In een opstel van Joris Eeckhont over de verschillende stromingen in *De Jongste Wereldpoëzie* krijgt ook Wies Moens zijn plaats.

De Vlaamsche Gids XII. No. 4. Maurits Sabbe vond in het Letterkundig Leesboek van Tinbergen en De Vooys aanleiding tot een uitvoerige beschouwing over *Onze letterkundige Taal in de* 19*de Eeuw*. - O. Dambre vervolgt zijn *Cultuur-historische Beschouwingen over de Renaissance, inzonderheid in de Nederlandsche Letteren*, bedoeld als een 'inleiding tot een studie over het leven en de werken van J. de Harduijn.'

Verslagen on Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Aug.-Sept. Gustaaf Segers geeft een bijdrage over *De Toponymie van Conscience's 'Loteling'*, waarin hij op grond van een onderzoek ter plaatse, ook de waarheid van de geschilderde toestanden en gebruiken bevestigt.

Okt. L. Simons vervolgt zijn studie over *Vondel's Tassovertaling*. Hij onderzocht ‘de rol van den verbeteraar in het handschrift van St. Petersburg’, die iemand anders moet geweest zijn dan Vondel zelf. Waarschijnlik is ook nog een tweede corrector aan het werk geweest. - Een lezing van Gustaaf Segers handelt over *Vlaamsche kunst in een Fransch kleed*: juiste schildering van het Vlaamse leven in een andere taal dan het Vlaams acht hij onmogelik.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Afl. 1 en 2. Jac. van Ginneken geeft een leerzame ‘semasiologische proeve’ over de ontwikkeling van de woorden *Raad* en *Raden*. Daarin betoogt hij o.a. dat Mnl. *ontraden* = vrezen afgeleid is van *raden* en niet, gelijk Verdam meent, met een onbestaanbaar **draden* samenhangt. - Zeer uitvoerig is een topografiese studie van D.A. Stracke over *Kriekeputte in het hulster loe*. De schr. meent dat de ‘krieke putte’ geen water maar een ‘stede’ was, gelegen in de streek, toebehorende aan de abdij Drongen, waar de Reinaert-dichter zich thuis voelde. Dit gedeelte van het gedicht (I B) moet z.i. reeds uit de 12de eeuw dagtekenen, omdat de streek in 1250 geen wildernis meer was. - H.H. Knippenberg bespreekt het boek van L. Simons over *Het Drama en het tooneel in hun ontwikkeling*. Onder de Boekbesprekingen vermelden wij die van W.H. Beuken over Schuringa's proefschrift (*Het dialect van de Veenkolonien*), van Gerard Knuvelder over een *Leerboek met bloemlezing der Nederlandsche Letterkunde* door P.A. Kerstens, dat hij beschouwt als ‘een uiting van bedenkelik wetenschappelik en literair dilettantisme’, en van L.C. Michels over de *Nederlandsche Lyriek* II (van Keuchenius en Tinbergen) en over Elzinga's proefschrift (*Les mots français et les gallicismes dans le Hollandsche Spectator*).

Volkskunde XXVIII, afl. 4-6. Jozef Cornelissen verzamelde gegevens over *De Joden in de Spreekwooordentaal en in den Volkshumor*. - H.W.J. Kroes wijst oud-germaanse gebruiken aan in de *Sluiterkensdag-Kinderendag en* 1 *April*. - P.A. Wansink geeft een psycho-analytiese verklaring van *Een eigenaardig Liedje*, waarbij men zich afvraagt of de ernst niet bedenkelik op een parodie gelijkt. - Jozef Goethals vertelt in dialekt *Sagen uit de omstreken van Dendermonde*. - Victor de Meyere vervolgt zijn reeks *Vlaamsche Sprookjes* (VII-XIII), elk toegelicht met bibliografiese *Nota's*.

C.D.V.

Stijl.

I. Duidelikheid en Kracht.

Tantje Betje is eens bij het publiek ingeleid. Een ietwat onbeduidende indruk maakte ze. Bleef ze daarom alleen? Toch is er ook voor deze pot een deksel: Jantje Sekuur.

In mijn omgeving zou een nieuw park komen. Het interesseerde me dus, toen ik las dat er geen prijsvraag zou worden uitgeschreven. Maar de krant zei het niet met zo weinig woorden. Het betreffende preadvies van B. en W. was van langer adem. Misschien had het ook meer inhoud? Toch niet! Ook bij herlezing vernam ik slechts de officiële mening dat

voor den aanleg van het Nieuwe Park een prijsvraag moest worden ontraden.

Natuurlik moest niet de beantwoording van die prijsvraag worden ontraden maar de uitschrijving. Jantje Sekuur zet er dat bij. Ook is ie met B. en W. van mening dat voor grote publieke werken zulk een uitschrijving uit aestheties princiep regel is of behoort te zijn, zodat van een stelsel kan worden gesproken; alzo moest

'het s t e l s e l t o t u i t s c h r i j v i n g van een prijsvraag worden ontraden.'

Maar goed bezien geldt het hier niet het stelsel zelf (dat is maar iets in abstracto!) maar de konkrete toepassing van het stelsel, zodat B. en W. met Jantje Sekuur van mening zijn, dat

'voor den aanleg van het Nieuwe Park de t o e p a s s i n g van het s t e l s e l tot u i t s c h r i j v i n g van een prijsvraag moet worden ontraden.'

Maar, sekuur bezien, geldt een prijsvraag niet direkt het aanleggen van een park maar de tekening vóór het aanleggen, het plan voor de aanleg, en dan wordt zo'n plan na de uitschrijving van een prijsvraag niet uit de mouw geschud maar stuk voor stuk met de pen ontworpen, zodat B. en W. met Jantje Sekuur van mening zijn dat

'met betrekking tot het m a k e n van een voor den

aanleg van het Nieuwe Park de t o e p a s s i n g van het s t e l s e l tot u i t s c h r i j v i n g van een prijsvraag moet worden ontraden.'[1)]

Daar staat nu de zin! Breed en dik! duidelik... en toch zwak!

Er is veel zwakke schrijftaal. Als lezer van een dagblad heeft men dageliks bedenken tegen wat Jan te Winkel zei: 'Deze tweede taal (d.i. de schrijftaal) die evenals hare oudere zuster, de klanktaal, haar oorsprong ontleent aan den geest van den denkenden mensch, is nu al sinds eeuwen haar eigen weg gegaan, zich vervolmakend in overeenstemming met haar karakter en de taak waartoe zij bestemd was.'[2)]

Neen! de schrijftaal vervolmaakt zich zelf niet. Dat doen de mensen. Als ze het doen. Maar hier zijn onvolmaaktheden zo goed mogelik als bij het spreken; ja juist omdat schrijven meer kultunr is dan spreken, is er het gevaar voor bederf groter. Naast veel kans op superioriteit is er veel drang naar ontaarding. Wat B. en W. zoal van mening zijn, zal men in gesprekken nooit zo uitbrengen.

Hoe kwam hier de klad er in?

Wat geschreven is, blijft staan; 't kan ook van hand tot hand gaan; zo wordt de zorg bij het schrijven allicht groter dan bij het spreken en ook zo de verzorging. In dat opzicht zijn de variaties talrijk. De een zoekt een sluitend geheel te verkrijgen, als een architekt; de ander let meer op de enkele stenen, op de zin en het woord. Bij deze kleinere zorgen is het het moeilikst groot te blijven. Wat 'n ontleende buigings-*n*'s! wat 'n geleende tropen! wat een geleerde onderscheidingen! Jupiter, voor de leek een ster, wordt door de telescoop een stelsel van s t e r r e n , een planeet met satellieten. Jantje Sekuur houdt er van, een begrip dat bij het spreken één is, te omeirkelen met bijbegrippen. 'Een a a r d i g kazernegebouw' wordt dan 'een a a r d i g *uitziend* kazernegebouw,' en als men *zegt* dat de mens 'w i l d wordt van paardevlees', dan wordt *geschreven*: 'w i l d *van het eten* van paardevleesch'. Bij het *spreken* is men 'optimisties omtrent zeker plan', bij het *schrijven*: 'ten aanzien van de *verwezenlijking* van dat p l a n '. Menigeen zal *zeggen*, dat

1) Dit en de nog volgende citaten zijn meest uit trouw bewaarde krantenknipsels.
2) *Afscheidscollege* (Haarlem, Erven H. Bohn 1918) blz. 18, geciteerd in *De Nieuwe Taalgids* XIV, blz. 98.

een man van smaak ‘in staat is tot een aesthetics o o r d e e l ’; maar een bouwkundige schoonheidskommissie *schreef*, dat ‘sommige leeken bekwaam kunnen worden geacht tot *het hebben van* een algemeen aestheties o o r d e e l ’. Eens werd de koningin te Goes verwacht voor een b e z o e k aan een tentoonstelling d.w.z. verwacht voor *het brengen van* een b e z o e k aan die tentoonstelling; en toen de leden van een congres overgingen tot een bezoek aan moderne woningen, ‘maakten ze zich op tot *het brengen van* een b e z o e k aan de nieuwe arbeiderswijk.’ Een uitgever vroeg eens iemands medewerking voor de herdruk van een boek d.w.z. ‘de medewerking van een deskundige voor *het bewerken van* den h e r d r u k van een boek’; in dezelfde krant werd een jongen gevraagd voor loopwerk d.w.z. ‘voor *het verrichten van* loopwerk’ en een juffrouw voor administratieve werkzaamheden d.w.z. ‘voor *het verrichten van* die werkzaamheden’. In de Middeleeuwen trokken ‘geeselaars van stad tot stad om de bevolking - niet tot boete, maar - tot *het doen van* boete te bewegen.’ Zo loofde ook eens een burgemeester ‘ƒ1000 uit niet voor een aanwijzing omtrent brandstichting maar voor *het doen van* die aanwijzing’, en in een andere gemeente zei de burgemeester ‘te zullen waken niet tegen onzedelijke vertoningen maar tegen *het doen van* die vertoningen’. Zo ook, ‘als men de erfgenamen van een histories persoon weet, kan dat de nasporingen d.w.z. het doen van nasporingen zeer vergemakkelijken’. En zo wordt, bij het schrijven, elke daad steeds gedaan, elke berovingen steeds gepleegd, elk besluit steeds gevat, elk oordeel steeds gehad. De citaten waarmee men een klas scholieren zou willen oefenen in het schrappen, zijn voor het grijpen.

Of men dan bij het spreken nooit vermeldt dat een handeling wordt g e p l e e g d , of dat een gebouw er aardig u i t z i e t ?

Jawel! maar dan is er meer reden voor. Vraagt bv. iemand op een wandeling: ‘Hoe vind je dat gebouw?’ dan kan het antwoord luiden: ‘'t Is heel aardig,’ of: ‘'t Z i e t er aardig uit.’ De kwaliteit ‘aardig’ krijgt een eigen gezegdewoord bij zich om het daarmee opzettelik aan het betreffende ding, het gebouw, te kunnen koppelen. Die omslag is te begrijpen. Door de vraag Hoe vind je dat? werd de kwaliteit van het betreffende ding opzettelik een punt van behandeling, de volle aandacht kwam op dat ene punt, en volle aandacht uit zich in een volzin, niet in een zinsdeel. Zo wordt bij de overvolheid van aandacht die het schrijven doorlopend kenmerkt, een zinsdeel licht iets

als een zin; ‘aardig’ wordt dan ‘aardig uitziend’, en als iemand wild wordt v a n p a a r d e v l e e s , dan wordt ic bij het schrijven: ‘wild o m d a t h i j p a a r d e v l e e s a t ’ m.a.w. ‘wild van h e t e t e n v a n paardevlees’, en een argeloos schrijver laat al die uitbundigheid van de aandacht toe. Maar als zo eenmaal het hek van den dam is, dan gaat de ene koe de andere na op de weg zonder eind. Als de koningin te Goes wordt verwacht voor een bezoek aan de tentoonstelling, dan is het een waarheid als een koe dat ze dat bezoek gaat brengen en ook, dat die tentoonstelling wordt gehonden en wel d a a r gehouden, zodat ‘H.M. te Goes wordt verwacht voor het b r e n g e n van een bezoek aan de a l d a a r . t e h o u d e n tentoonstelling. Duidelik als een koe is het ook, dat als men bij de verklaring van een feit let op “de omstandigheden”, het die omstandigheden zijn die meewerkten; waartoe meewerkten? natuurlik daartoe! zodat een geleerde er op wijst dat men bij de verklaring van een feit moet letten op de d a a r t o e m e e w e r k e n d e omstandigheden’. Ook wil een geleerde dat bij de verklaring van het volkskarakter op het landschap wordt gelet, op de bodemgesteldheid, de flora en de fauna, op de natuur in één woord, let wel: de natuur, d.i. de natuur die dat volk o m r i n g t , let wel: d a t v o l k omringt, niet een bos of een meer; zodat, sekuur gezien en geschreven: ‘Volkskarakter zich ontwikkelt in harmonie met de h e t o m r i n g e n d e natuur.’

Vooral opstellers van moties en rapporten menen door ongebreidelde duidelikheid te treffen, in dat opzicht zelfs B. en W. te evenaren. Een winkeliersvereniging besloot eens, onze nationale welvaartbronnen te bevorderen en daaronder vooral de visserij. Maar het schrijvende lid schoot het te binnen, dat die bevordering van onze welvaart een soort aktie was (zeer intelligent is dat woord aktie!) en dat die aktie dan ook geakteerd of gevoerd zou worden en dat zo ook de bevordering van onze welvaart zou bevorderd of begunstigd worden en dat de voornaamste welvaartbron nl. de visserij, onder die soort bronnen natuurlik ook een voorname plaats zou innemen, zodat de Vereniging bij monde van de sekretaris ‘besloot tot het v o e r e n van een a k t i e t e n g u n s t e van de b e v o r d e r i n g van onze nationale welvaart-bronnen, waaronder de visscherij een belangrijke p l a a t s zal i n n e m e n .’

Of die logiese duidelikheid nu allemaal zo heel logies is? Een verstandig mens deelt z'n gedachte toch zeker niet mee om scherp-

zinnig te blijken maar opdat een ander er deel aan hebbe d.w.z. die gedachte meeleve; die andere moet men daartoe suggereren; dat vereist naast duidelikheid ook kracht. Een schrijver die zich zonder erg laat gaan in slierten van scherpzinnigheidjes, die verzwakt. Een schrijftafel is geen stembureau, waar numerieke meerderheid zoals in de stoffelike wereld ook het meest superieur is. In de geestelike wereld geldt een andere wet; de totale waarde kan er groter zijn naarmate het getal kleiner is. De goede schrijver - ten onzent altans - doet niet als de marktventer, die met een stroom van woorden werkt. Al weet hij dat in onze tijd de ontvankelikheid voor oosters woordgekraam weer toeneemt, hij schrijft voor anders denkenden, die door kortspraak geboeid worden: *Overdaad schaad*! *Tijd brengt raad*! *Rust roest*! Vreemd, dat we, na eeuwen van onderwijs, voor zulke rake taal terug moeten in de historie!

Vanwaar de kracht van die Oudhollandse spreuken, van Cats' korte moraal, van Staring's puntdicht? De geestelik volwassen mens vangt van woorden niet alleen het klankensnoer op zoals een hond of koe of kuddemens, hij neemt ook het meer geestelike uit de taal, het geestelike deel, dat als zodanig jneer op gas dan op steen of ijzer lijkt, en gassen vragen om kracht te oefenen een kleine ruimte: de geest van wijn wil gisten in een fles. Ongebottelde geest stijgt een denkend lezer niet naar 't hoofd. Een schrijver die duidelikheidshalve z'n taal laat vloeien tussen brede oevers van onbeperkte lengte, werkt voor de drakkerij. Baat vindt de lezer bij geperste duidelikheid, zo, dat het half en half weer onduidelik, ja onlogies wordt. Aan die eis voldoet in niet geringe mate een spreuk als Rust roest. De zinsruimte is hermeties beperkt als een champagnefles en de zin is op het randje af dwaasheid. Niet de r u s t roest maar het roestende d i n g of de rustende m e n s , en dan r o e s t die mens eigenlik niet maar hij ondervindt de schadelike invloed van die rust, zoals het rustende ijzer van het water; van dat i j z e r kan men eigenlik alleen zeggen dat het r o e s t . Maar ach! wat vind ik me nu ineens pedant! Ik houd het nu maar weer liever met de tropen; bij dat poëties taalgebruik moest eigenlik ook zo veel anders zijn. Uit respekt voor de dichter bepaalt de logicist zich tot de term ‘oneigenlik woordgebruik’; op zijn standpunt moest ie het ‘verkeerd’ noemen. En hoe korter hoe verkeerder, poëtieser en... vitaal krachtiger. Zelfs tussen het meest banale babbelen door, honden die korte zetten de pit er in. En ook in buurpraat

zelf zit die Franse slag. Men vertelt mekaar dat op de hoek van de straat ‘de reklameborden verboden zijn’ en laat het aan de hoorder over te begrijpen dat het plaatsen van die borden verboden is.

Frans voelende schrijvers praten ook zo kort en... pétillant. In 1919 schreef een journalist: ‘Niet-ondertekening van het vredesverdrag betekent een bufferstaat.’ De zaak was zo, dat als zekere Regering niet ondertekende, dit oorzaak of aanleiding zou zijn tot de vorming van een bufferstaat. Maar hoe sukkelt die duidelike zin! en hoe steviger stapte die journalist. ‘Tabak en Brandewijn waren toen twee nieuwe hartstochten,’ schreef iemand over Adriaen Brouwer. Hij was pienter genoeg om te weten dat in h e t g e b r u i k v a n de tabak de hartstocht school, maar als schrijver wist ie ook,

hoeveel
De Helft hat wint van 't Heel.
(Staring)

‘Huet was de eerste ontdekking geweest,’ schreef eens iemand over Potgieter. Hij vergat dat Huet h e t v o o r w e r p v a n Potgieters ontdekking was geweest. En zo vergat ie zoveel. Maar juist dat vergeten deed de schrijver pittig zijn als Potgieter zelf en als Huet zo vlot.

Zo is ook de ellips. 't Interjektief karakter van zo'n zin drijft er het onderwerp of gezegde uit; 't is maar halve logika en dus ook in duidelikheidsopzicht zeer onvolkomen. Na *Aardig*! mag Jantje vragen *Wat is aardig*? 't Is waar, dat het verband meest alle twijfel weghoudt; maar op slot van rekening kan het verband zoveel zeggen dat de mond kan zwijgen en een gebaar volstaat. Schrijven nu kent geen handgebaar of mimiek; woordentaal is als zodanig het meest volkomen als het verband het minst hoeft mee te spreken. Dit nu is het geval als een verraste niet roept: *Aardig*! maar zegt: *Dat gebouw is aardig*! Roepen doet ook de koekoek, alle beesten roepen. Waar de mens ellipsen roept, nadert z'n taal die van het dier, z'n uiting is dan sterk biologies, te minder logies. De sekure heeft recht dat jammer te vinden. Ook de sterke? ‘Niet de logika regeert de wereld,’ schreven we eens, ‘maar de broodvraag en de sexevraag.’[1)] en we kunnen er hier bijvoegen dat de scepter, zinnebeeld van heersersmacht, een verlengstuk is van de arm, het orgaan voor

1) *Over enige faktoren bij de sexe-aanduiding* in De Nieuwe Taalgids VI blz. 273.

het grijpen en omhelzen. Ook de taal van heersers kan zeer biologies zijn. De ‘imperatief’, een ellips, herinnert aan de ‘imperator’, en kleine imperators hebben legers van rekruten steeds meer gedrild met kommando- en scheldellipsen dan met logika en volzin.

Of de schrijvende overheid in die richting heeft te werken? Nieuwste volksleiders doen het druk, buiten en binnen het parlement; overeenkomstig daarmee is de kracht van hun wil en hun geloof aan het recht van de sterkste. Maar fijn klinkt het niet altijd en kans om in een beschaafd gebleven demokratie de hoogste rangen te bezetten, geeft het ook niet steeds. Soms zouden ze meer hun kracht kunnen zoeken in de bondigheid van een Caesar of Napoleon. Jammer dat de andere voorgangers van ons volk, zij die tans de hoogste rangen vullen, hun niet ten voorbeeld zijn! Een huidig landvoogd zal een heel ander rapport schrijven dan *Veni, vidi, vici*! hij zal het meer doen in de geest van het uitbrengen van het praeadvies van B. en W., meer geschikt om grote vellen van de landsdrukkerij te vullen. Maar overdadige uiting die geen beheerste geest verraadt, duidt ook niet op geschiktheid om anderen te beheersen. Roerige individuen en beschaafde groepen waren altijd dood te nijpen, ware sterkte betoont zich tegenover brute menigten. De eindmiddeleeuwse magistraat die de nieuwe dominee verbrandde, gaf de beeldstormers die de ladders uit het stadsmagazijn opeisten, gedwee hun zin. Aan politici laat ik over, de d a a d k r a c h t van onze magistraat te meten; de t a a l k r a c h t is gering. En het een getuigt van 't ander. Zal het biologies element in de schare binnen zekere banen blijven, dan zal de taal van die die banen hoeden, ook gespierder moeten worden, hetzij meer sergeantiek, hetzij meer Caesaries.

Hier rijst een moeilikheid: de overheid is niet alleen wettenhoeder, maar ook wettenmaker. In trams hangt wel de waarschuwing dat het verboden is, ‘de wagen binnen te gaan met brandende sigaar, pijp of sigaret.’ Dezelfde dag dat mij die omhaal opviel, las ik in het portaal van een kerk dat het verboden was, ‘binnen te gaan met een brandende sigaar’; de pijp en de sigaret mocht de lezer er bij denken. Maar op zulke goede verstaanders rekent de Wet minder dan een pastoor. Waar niet gebeden en gepreekt wordt maar gestreden en gelold, daar is meer dan een half woord nodig, niet van mekaar maar van de wetgever, die het spel wil bederven of de hand wil intomen.

In een land waar het volk tot in de onderste lagen zinsontleding leerde, daar moet wettentaal als een net zijn met kleine mazen en dus met draden zo talrijk als... de artikelen van 'n wet en de woorden van een wetsartikel. Zo vindt Mozes in Jantje Sekuur z'n rechterhand. Maar een hand is geen handschoen die zich elk ogenblik laat afleggen. Zo wordt de overheid, ook waar het geen wettenmaken geldt, licht wijdlopig. Praeadviezen van B. en W. spreken boekdelen.

Overheidspersoneel zou zich het verschil tussen wetstaal en andere taal bewust kunnen maken, om z'n persoon naar die tweeheid te splitsen. Deed ook Caesar zo niet? en Napoleon? Zeker is, dat een ambtenaar uit onze Gouden Eeuw (Huygens) die de klerk van drie opeenvolgende prinsen was, ijverig het puntdicht beoefende.

Heil in dezen is ook te verwachten als in alle publiek bestuur dezelfde splitsing werkt als bij het beheer van een dagblad. Daar is een redaktioneel en een administratief deel. Dat geeft kans op goed werk, als elk deel z'n wezen kan ontwikkelen. In het ene deel, het meest techniese, is Jantje Sekuur op z'n plaats en wordt er nog eens een flinke Jan; in het redaktionele deel wijkt ic terug voor wie de buste van Homerus op z'n bureau plaatst, of van Lucianus, Goethe of Molière. De haast van de dag zal het ideaal verre houden, maar de richting van Solon gaat het toch nooit in. Of het ooit in g e h e e l tegengestelde richting zal gaan? We hopen op 'n tijd, dat begrip en levenshouding bij de menigte zal veranderen en een redacteur niet meer zal dwingen, dagelikse lektuur bij de el to verkopen.

Zo hopen we dat de duimstok van Jan Sekuur in het publiek beheer zal wegblijven zo dikwels het niet de letter maar de geest van de wet geldt, de geest, die voor een goed deel niet in wetswoorden is uit te drukken, omdat ie te ‘diep in hoofd en hart is ingeprent.’ Die geest zal de redaktioneel aangelegde verdedigen en de redaktioneel aangelegde inspekteur nagaan. De meer Goethiaanse ambtenaar is hier op z'n plaats; die mag nu en dan naïef voelen en zich lyries uiten, interjektief en ellipties, kort en vlot, niet omdat ie zo luchtig en zangerig is, maar omdat de begripsbondigheid een noodzakelike beschränkung is van zijn geest, waarmee ie dan op den duur even diep grijpt en even ver reikt als de momenteel onderscheidende en niets-ontziende kollega-technikus. De wetenschap dat hij er is, al is het op grote afstand, zal in zijn materie even zeer werken als de duimstok

van Jan, die met z'n neus vlak op de dingen zit. Een groot terrein kan ie dus ook daarom bestrijken omdat ie in z'n doen even ellipties mag zijn als in z'n taal. ‘Doen door laten!’ zal ie de Ouden weer nazeggen.

Zo wordt de Redaktie van Dagblad en Onderwijs, van Rijk on Gemeente, krachtig als de taal die steeds de groten ten beste gaven, in de wetenschap en in de kunst, in de kunst van de pen, van penseel en beitel. Bekend toch is het, dat genieën altijd veel te raden gaven en zo meer deden dan de volledige. Hun werk, zelfs als het wiskunstig was gevoeld, behield door de logiese leemten een romanties element en daarmee de macht van de Romantiek op de menigte, le prestige de P'inconnu, le prestige de l'inexpliqué, le prestige de l'éphémère, zoals een kenner van Watteau het schreef. Hun stem sprak als die van de hele Natuur. Deze werkt met reliefs en met vergezichten, met licht en met schaduw, met dag en met schemer en nacht. Dat houdt er het jonge leven in. Aan bleke nachtbrakers laat de Natuur het over, ook de nacht te verlichten en aan bloedarme Wagner's laat een genie het over precies uit to maken wat ie bedoeld heeft. Die genieën zelf, niet de Wagner's werden klassiek. In de klare hemel van 'r hoofd èn in de donkere diepte van 'r hart, in 'r scherp begrip èn in 'r mals gevoel hebben we het steeds gezocht. Klassieke opleiding was steeds het deel van toekomstige chefs in Staat en Bedrijf, van toekomstige dichters en vorsers, kortom van allen die - naar men verwachtte - een vruchtbaar aandeel in het menselik samenleven zouden hebben. Men kan twisten over de vraag of de school tot de Antieken of de Modernen zal gaan, in elk geval moet men zich tot de klassieken wenden, bij wie gemoedsdiepte en govoelsélan luide sprak uit het interjektief karakter en duidelik won door bondigheid. Een goede keus zal nu die school doen, die niet alleen weet dat *qui benc distinguit bene docet*, maar die ook het Hollands verstaat: *Goed Snoeien Doet Bloeien*. Hoe meer de beroering der tijden het volk tot lezen en schrijven brengt, hoe noodzakeliker het zal worden, dat de school de stroom leert lopen binnen gestelde oevers en tussen onwrikbare sluizen. Dat komt ook onze bezuiniging ten goede, in de landsdrukkerij en daarbuiten. Wie hier gevoel mist voor de faktor kracht, moge oog hebben voor de oekonomie in het geval; hij zal mee de kracht van het geheel verhogen.

Daarom is het te prijzen, dat Acket, Van den Bosch e.a. onze Staring in de school brachten en de onduidelikheid van die

auteur zo opklaarden dat in het werk het genie bleef en in de leerling de lust tot lezen. Hoe kan die hereboer met z'n oekonomiese pittigheid de aankomende stadsventjes zuinigheid leren en ze verheffen boven de taal waarmee later scheutige scribenten ze willen overstelpen, in strooibiljet en krant, en Staatscourant en reklame!

Of al die woordenrijken dan zelf niet in 'r jeugd het snoeimes zagen hanteren of de ‘vergiettest’ gebruiken of ‘kaneel bij het lood’ zagen wegen? Staring kennen is nog geen Staring zijn; we weten dat bij ervaring. Als scholier werden we geoefend in de kunst om volksspreuken te ‘verklaren’, Huygens of Staring te paraphraseren, zo, dat ‘alles volkomen duidelik’ werd. Het water dat de dichter had laten uitdruppen, moesten we in dubbele dosis weer op de groente werpen. Die kunst doceerden we later aan onze leerlingen. Liever had ik ze hun eigen opstellen leren ontwateren, maar dan was er soms geen halve bladzij van overgebleven en het moest voor hen zaak blijven, over elk onderwerp, ook dat hun niet interesseerde, minstens een paar bladzij vol te schrijven; voor examinandi zat niet in de vergiet maar in de waterkraan het heil.

Het jus promovendi heeft hieraan ten dele een eind gemaakt. De leraar mag het nu een lust zijn, de leerlingen aan allerlei citaten uit redevoeringen, rapporten, praeadviezen en moties te laten knijpen, persen of snoeien, zo ijverig dat het gaat vervelen en de jonge mens zich geërgerd afvraagt of de wereld altijd zo verkwistend en futloos moet blijven. De leraar zal zich daardoor op de goede weg achten en voortgaan, zo onverdroten, dat men hem te veel ijver voor de bondigheid zal kunnen verwijten, zoals hij zelf de vroegere leraar te veel ijver voor de logika verweet. Hoe dit te verhelpen? IJver voor het een wordt vanzelf getemperd door ijver voor het ander, en goede school is tweezijdig als de mens zelf. Een goed leraar kan het ene uur een Jan Sekuur zijn en het ander uur een rake Frans, zoals de tekenmeester die levende modellen voorhoudt, de andere keer een geraamte uitpluist en zoals een melodieus pianist (Schumann) een instrumentje voor vingeroefening bedacht. Ik kan mij het nut van opzettelike oefeningen in logiese taal goed voorstellen, al zou ik met een glimlach willen voorkomen dat Jan blijvend een Jantje werd. E n i g e overdrijving is in de school waar geestdrift heerst, noch in de ene noch in de andere richting, geheel te vermijden. Het rustige midden, de krachtige harmonie, is toch niet te oefenen,

omdat het niet als één ding te analyseren en bewust te maken is. Als eenheid heeft men het of men heeft 't niet. Wie er aanleg voor heeft, voelt het op z'n tijd komen en zal het willen vasthouden, voor altijd. In hem keert de Kultuur, de Gesplitste, weer tot de Natuur, de Gekombineerde, terug, om als een meer natuurlike Beschaving het hoogtepunt van menselike groei te bereiken. Dagbladbeheer dat administratief èn redaktioneel goed is, onderwijs- en staatsbeheer dat Solon èn Goethe waardeert, poezie die metrum èn ritme, muziek die maat èn avontuur, schilderkunst die plasties èn pittoresk, stijl die duidelik èn bondig, onlogies èn verstandig, kort èn krachtig is, 't behoort allemaal tot die gaven waarom de vrome bidt, waarop de idealist vertrouwt en waarvoor de nijvere werkt, met woord en voorbeeld.

> Schoot ik in 't laatst te kort,
> Wat niet en is, misschien dat 't wordt.

PH.J. SIMONS.

Nog iets over tante Betje.

In aansluiting aan het bovenstaande en na vroegere beschouwingen van Martin J. Premsela (*De N. Taalgids* XII, 130) en van A.C. Bouman (*De N. Taalgids* XVI, 65) is nog het volgende op te merken.

Naast verschillende oorzaken wordt ook op het feit gewezen dat het verschijnsel alleen in de geschreven taal voorkomt. Maar is dan het schrijven ook geen oorzaak? In de reeks up-and-down's die de taal zoals elke levensuiting te zien geeft, zijn de up's bij het schrijven vanzelf talrijker en hoger dan de gelijksoortige bij het spreken, maar ook kunnen er, als natuurlike reaktie, de down's talrijker en lager zijn. In opstellen van kinderen is dat na te gaan, ook in brieven van niet-auteurs zoals ‘oude tantes’. Men vindt er ellipsen die onmogelik als gevoelskrachtig zijn te prijzen maar alleen als intellektueel zwak zijn te laken, o.a. blijven de subjektvoornaamwoorden soms weg, ook inleidende bepalingen als *toen, daar*. Die laatste zwakheid valt in Tante Betje samen met zwakheid van woordorde n.l. inversie. Dat inversie, evenals de ellips, niet altijd aan gevoelskracht doet denken (zoals wel in de vraagzin en in jodentaal) maar soms enkel aan intellektueel tekort, zou in een stijlbeschouwing over *zwakte* nader te bespreken zijn.

PH.J.S.

Groenstraat-Bargoens[1].

De aanleiding tot het hieronder volgend artiekel was, in verband met de aard van het onderwerp, vrij karakteristiek. Een bewoner der Groenstraat (gemeente Ubach over Worms), was betrokken in een rechtszaak en had tijdens de instruktie aan een der mede in de zaak betrokkenen dit brietje, in niet onberispelik Bargoens, geschreven: ‘Alpese mirm mar, ming fiet wit nulles.’ Dit briefje word in beslag genomen en, toen de beklaagden tot bekentenis werden gebracht, hadden zij er geen bezwaar tegen, de betekenis dezer woorden aan de instruktierechter mede te delen. ‘Moeder zeg maar, mijn persoon weet niets’ aldus luidde letterlik de verklaring, welke zij gaven. De instruktierechter Mr. J. Gadiot, die zich qualitate qua voor dergelike geheimtaaltjes interesseerde, deelde mij het geval mede en wij besloten gezamenlik een nader onderzoek in te stellen. De heer Moormann had reeds enige tijd geleden in zijn artiekel *Het Bargoensch van Maastricht* (Taal en Letteren Jg. 1922, blz. 159-232) de belangstelling weer gaande gemaakt voor de Limburgs-Bargoense groeptalen en de gedachte, ook een kleinigheid tot het onderzoek ervan te kunnen bijdragen, nu de gelegenheid zich zo ongezocht voordeed, werd voor mij een prikkel, de hieronder volgende verzameling bijeen te brengen. En Mr. Gadiot èn de heer Wijnen, hoofd der school te Waubach, hebben, ieder op zijn wijze, mede geholpen tot het tot stand komen ervan. Gezamenlik hebben wij, de heer Gadiot en ondergetekende, Bargoenssprekers bezocht, woorden genoteerd en uitdrukkingen verzameld. Inzonderheid past hier een woord van dank aan het adres van de heer Wijnen, die ons een groot aantal woorden mededeelde, opgetekend uit de mond der Groenstraters, en ons ook anderszins door zijn kennis der lokale toestanden voortreffelike diensten bewees.

Geraadpleegd werd in de eerste plaats de preventief zittende schrijver van het boven vermelde briefje. Tweemaal heb ik in een lang onderhoud met hem, voorraad Bargoens opgedaan. In de Groenstraat zelf hebben Mr. Gadiot en ik nog twee

1) Het Groenstraat-Bargoens wordt, voor zover mij bekend is, alleen terloops vermeld bij *Winkler*, Nederduitsch en Friesch Dialecticon en *v. Ginneken*, Handboek der Ned. Taal.

Bargoenssprekers leeggepompt, terwijl een, sedert enige tijd te Maastricht wonende, oud-Groenstrater door ondergetekende een avond werd uitgeperst.

We spraken boven van een geheimtaal. In zeker opzicht is deze naam niet toepasselik op het Groenstraat-Bargoens, nl. wanneer men de uitdrukking opvat in de zin, alsof een bepaalde groep mensen er een diep geheim van maakt. Al de sprekers waren onmiddellik bereid hun kennis te luchten, ze hadden er zelf pleizier in, wanneer zij eens op dreef waren. Dat iemand het hun kwalik zou nemen, de 'geheimtaal' aan niet-kenners bekend te maken, was blijkbaar buitengesloten. Dit hangt natuurlik samen met het feit, dat dit Groenstraat-Bargoens volstrekt geen 'Gaunersprache' is. De sprekers zijn niet gelijk te stellen met 'de jongens van de vlakte', waarvan Kōster Henke de woordenschat noteerde. Marskramers, venters, mijnwerkers vormen de leden dezer groep in de allereerste plaats. Maar ook meer gezeten burgers, leden van de handeldrijvende middenstand, kennen het Groenstraat-Bargoens en maken er ook wel gebruik van, inzonderheid, als het nodig blijkt in tegenwoordigheid van een of andere klant, van gedachten te wisselen over het al of niet mogelike van prijsverlaging van een winkelwaar. Handelsreizigers - in klein formaat althans - uit en in deze streek behoren eveneens tot de sprekers van deze taal. Van het bestaan ervan is bijna iedere 'inboorling' op de hoogte en enige woorden of zegswijzen kent hij vast. Het schijnt, dat na de jaren 1870, dit Bargoens een zekere bloei heeft gekend. Het waren de jaren van het zogenaamde gaan op de 'haorsjnit'. Dit gaan op de 'haorsjnit' was het gevolg van de toen algemene vraag naar natuurlike haarvlechten. Naar de arme streken in de Eifel en verder diep Duitsland, ook België in, zwierven de Groenstraatse 'haorsjnieërs' om een of ander 'fietjə' (meisje) of 'gruus' (vrouw), van haar overtollige 'reespələ' (haar) te ontdoen tegen betaling van enige marken of franken. Die 'reespələ' werden gedund, niet geheel afgesneden, en die de gelukkige eigenaar was geworden, trok er mee naar Aken, Keulen, Luik, Maastricht om ze aan de haarkunstenaars kwijt te raken. Menige chignon bestond uit de blonde, bruine of zwarte 'reespələ' van het vrouwvolk uit de Eifel. Het was juist bij het onderhandelen met de haarverkoopsters, dat zulk geheimtaaltje van pas kwam. Het kon overigens ook onder andere omstandigheden goud waard zijn, bv., als smokkelaars elkaar wilden waarschuwen voor kommiezen of grenssoldaten.

In Nieuwenhagen heersten soortgelijke toestanden. Ook daar waren er, die op de ‘hoarsjnit’ gingen. Later werd èn uit Nieuwenhagen èn uit de Groenstraat weer veel gevent met lucifers. Nieuwenhagers en Groenstraters waren dan ook volgens een oude Groenstrater, ‘door die edelsjte vrientsjap verbonden’! Ofschoon de Groenstraat vlak bij Waubach ligt en er een gemeente mee vormt, hebben de Groenstraters zich altijd afkerig getoond van de ‘boeren’ van Waubach. Kermis vierden ze niet in dezelfde tijd als Waubach, maar samen met de Nieuwenhagers en de ‘edele vrienden’ konden dus tegelijkertijd ‘braatsj fieəstə en sjwatte of ee klingskə pojjə’, om daarna met de ‘t͡ʃi͡ətjəs in de s͡ʃi͡əp te foekkə.’

Dit Bargoens is, zoals elke taal, geëvolueerd. Analogie deed voor nieuwe begrippen nieuwe woorden ontstaan. Onder het oudere geslacht Bargoenssprekers was er meer dan één, die de door het jongere geslacht opgegeven woorden wel als een soort Bargoens wilde erkennen, maar er uitdrukkelik bijvoegde, dat dit toch niet het eigenlike Bargoens was (zie hierover beneden).

Karakteristiek, ook voor déze groeptaal, is het primitief karakter ervan. Zeer terecht maakt Moormann de opmerking, dat een parabel van de Verloren Zoon al tot de meest ongeschikte onderwerpen behoort om te laten vertellen in het Bargoens. Een samenspraak over een of ander handelszaakje, een avontuur met veldwachters of grenssoldaten past heel wat beter in het kader. Of eigenlik past een samenhangend verhaal er ook niet in, omdat dit in de praktijk nooit of bijna nooit voorkomt. Het Bargoens wordt, en zoals wij beneden zullen zien, ook het Groenstraat-Bargoens, bijna altijd in korte zinnen gesproken, meestal met dialektiese woorden of zinnen afgewisseld.

Een opmerking moet ons bij deze gelegenheid van het hart. Men gaat o.i. veel te ver, wanneer men uit de woordenschat van een of ander Bargoens onmiddellik konkludeert tot een bekrompen zieleleven der sprekers. Ja, als deze mensen niets anders dan Bargoens spraken. Maar in de meeste gevallen, of liever alle, is dit een ‘Nebensprache’, een hulpmiddel voor biezondere omstandigheden. De uitroep

> Arme dieven wat is hun leven!

die zich bazeert op de woordenschat van de dieventalen, is o.i. niet geheel gemotiveerd. Zeker zou de uitroep niet toepasselik zijn op de sprekers van zogenaamde ‘Krämersprachen’, waartoe het Groenstraat-Bargoens behoort. Deze sprekers hoorden wij in

de plaatselike zangvereniging het ‘Salve fac reginam nostram’, in het Latijn wel te verstaan, met veel sukses ten gehore brengen. Bargoens-sprekende winkeliers, die hun jongens naar Roldue sturen, die pastoors of dokters onder hun naaste familieleden tellen, hebben toch iets meer dan een bekrompen zieleleven.

In het gewone leven, in de dagelikse omgang spreken de Groenstraters dus niet hun Bargoens. Een groot aantal woorden kunnen in allerlei betekenissen worden gebruikt. De op een bepaald moment vereiste betekenis, wordt de toegesprokene duidelik door de situatie, een begeleidend gebaar, de er bij uitgesproken dialektiese of andere Bargoense woorden. *Fonkel* betekent zowel *lucifer* als *kachel* of *sigaar*; *grannig* betekent *groot, rijk, dik, vet, aanzienlik* enz., al naar gelang de omstandigheden. De psychiese ‘Einstellung’ is voor de betekenis beslissend. Lange zinnen, geheel uit Bargoense woorden bestaande, komen niet voor. In dezelfde zin wordt voor hetzelfde begrip door de een een Bargoens, door de ander een dialekties woord gebruikt. Naast elkaar hoort men: *dər knôl van dər prang is noppəs* (= de jongen van de boer is gek) en *dər knôl van dər prang dräjt noppəs*. Vermoedelik zal het dialektiese woord de voorkeur genieten, als de onverstaanbaarheid van de gehele zin toch gewaarborgd is door de andere woorden.

De woordenschat bestaat uit zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en werkwoorden. De telwoorden, behalve *twee* = *beis*, de voorzetsels en de lidwoorden zijn aan het dialekt ontleend. Deze eigenschap van net Groenstraat-Bargoens komt dus geheel overeen met hetgeen Kluge ons mededeelt van de Hennese-Flick van Breyel. Dit taaltje is immers ook ‘keine Volkssprache, die für jeden Gedankenausdruck ihre eignen Worte hat, sondern nur etwa 300 Begriffswörter enthält und die Formwörter zur Bildung der Sätze meistens nach dem Breyeller Dialekt hinzufügt.’ De voornaamwoorden zijn eveneens gelijk aan de dialektiese voornaamwoorden. Evenals echter in Breyel als persoonlike voornaamwoorden *minotes* (= ik, mij) en *zinotes* (= alle andere vormen van 2de en 3de persoon enkelv. en meerv.) gebruikt worden, zo hebben de Groenstraters voor de persoonlike voornaamwoorden (respektievelik de refleksieve) min of meer zelfstandige vormen.

Deze persoonlike voornaamwoorden hebben echter geen verschillende vormen voor onderwerp en voorwerp, maar zijn in alle naamvallen gelijk. Zij luiden:

ik, mij = měchels of mienən h̄ach (letterl. mijn persoon)
jij, jou = dienən h̄ach
hij, hem = sienən h̄ach
wij, ons = oos hechtə
jullie = urrən h̄ach
zij, hen, hun, haar = hunnən h̄ach.

Zeer dikwels echter worden ook de dialektiese gebruikt. Indien de nadruk er op valt, of indien men de onverstaanbaarheid van de zin groter wil maken, geeft men, schijnt het, de voorkeur aan de boven vermelde, die overigens ook weer gedeeltelik dialekties zijn. De door ons genoteerde werkwoorden zijn bijna alle zwak, hetgeen dus overeenstemt met het verschijnsel, dat in het Algemeen Beschaafd de nieuwvormingen in de regel zwak zijn. Bij voorkeur wordt echter in plaats van de onvoltooid verleden tijd, de voltooid tegenwoordige tijd gebruikt. Meestal werden dus zinnen als: *wij kochten een koe* omgezet in: *vir han ən vatsj gəzūəmt* in plaats van: *vir zūəmdən ən vatsj*.

Hogere kultuurwoorden komen zo goed als niet voor. Kleurennamen ontbreken totaal. Niet heel talrijk zijn in het Groenstraat-Bargoens de echte dievenwoorden en hiermede in verband de Joodse woorden. In dit laatste opzicht past dus op dit Bargoens volkomen de door Moormann gegeven definitie een geheimtaal, die ‘bijna geen Joodsche elementen heeft.’ Geheel ontbreken deze bestanddelen echter niet. Woorden als *prang, gruus, talfe, knietə, hens, lōəts, grannig* enz. verraden duidelik nog de familiebetrekking tussen Groenstraat-Bargoens en de echte dieventaal. Al deze woorden prijken op de zogenaamde Bargoenslijsten, maar ook op de lijsten der Gaunersprache. Wij bedoelen hier dus lijsten, zoals juristen als bijlage in hun handboeken hebben gepubliceerd onder namen als ‘Vokabular der Gaunersprache’[1].

Een talrijker groep dan de Gaunerwoorden vormen de klanknabootsingen en de woorden, welke met de naam van een der karakte-

1) In het Handbuch für Untersuchungarichter von Dr. Hans Gross 6de druk I Deel 1914 J. Schweitzer Verlag. München, Berlin, Leipzig, worden bv. vermeld *dalfen* = bedelen (zie Woordenlijst i.v. bedelen); *plattel* = zwanzigkreuzerstück (zie Woordenlijst i.v. Daalder) *schuf dich* = zwijg, wees stil (zie Woordenlijst i.v. stil zijn). In het Praktisches Lehrbuch der Kriminalpolizei von Dr. jur. Hans Schneickert 2de dr. 1921 A.W. Hayn's Erben Potsdam vinden we naast de bovenvermelde *dalfen, platten* en andere ook *polente* = polizei (zie Woordenlijst i.v. gendarm).

ristiekste eigenschappen, het begrip aanduiden: fonksə (= branden; verband houdende met vonk); kŏppət (= frank; wegens de beeldenaar of kop; verg. pop); mā̆kət, blā̆kət (= geit); zjwī̆əns (= visch; verband houdend met schwimmen = zwemmen); mauwət (= kat); kwakət (= kind); tratsjət (= voet, klomp, schoen); tratsjə (gew. treden, lopen); sjwattə (= koffie; eig. zwarte); sjtŭbbət (= meel; verg. stuiven; gew. stöbbə); wittə (= melk); sjnŏ̆əvət (= neus; verg. snuiven); treppət (= paard; eig. de trapper); sjtinkət (petroleum); ploensjə (= regenen, wassen; verg. plonsen); flem of flemmət (= sigaar; eig. de vlammer); halm (= stro); kwiekət (= varken; kwiekə, gewestelike wisselvorm van kwaken); sjumət (= zeep; eig. de schuimer).

Het opzettelike veranderen van gewone woorden, hetzij door de klanken te wijzigen, hetzij door de woorden af te korten en van een andere uitgang te voorzien, het vervangen van gewone woorden door vreemde, echter weer sterk gewijzigd, het gebruiken van bekende woorden met een andere betekenis, deze verschijnselen zijn ook in het Groenstraat-Bargoens waar te nemen. Men kan gerust zeggen, dat de meest typerende eigenschappen van de Bargoense geheimtaaltjes, inzonderheid van de ‘Krämersprachen’, in het Groenstraat-Bargoens zijn te vinden. Zo is ook het in Bargoense groeptalen voorkomen van Latijnse elementen in het Groenstraat-Bargoens te konstateren: kanəs = hond; Lat. canis); noeəbis (= neen; Lat. nobis?); nullə̆s (= niet of niet; Lat. nullus).

Het Groenstraat-Bargoens bevat eindelik nog een aantal elementen, welke de sprekers zelf als Bargoens opgaven, maar welke ook in de aangrenzende Limburgse en Duitse dialecten voorkomen. Of bedoelde woorden uit het Groenstraats in deze angrenzende dialekten zijn doorgedrongen, of omgekeerd, is niet altijd uit te maken. Een woord bv. als *nostərə*, als Bargoens opgegeven, komt in andere delen van Zuid-Limburg voor. Beek, Geverik, tussen Maastricht en Sittard, kennen het als zeer gewoon. Syntaksis en grammatiese struktuur van het Groenstraat-Bargoens zijn overigens geheel gelijk aan die van de omgevende dialekten. Het Duitse woord *Feldhuhn* werd het model van *veldkoks = patrijs*.

Karakteristiek voor de gedachtengang bij de betekenis der woorden is wel hetgeen gebeurt bij de namen der kaartkleuren. *Klaveren* heet *sanks* (= kerk, dus ook kruis), *ruiten* heet *kläof* = venster), *schoppen* heet *b□əgəl* (= arbeid, met de schop werken

is zwaar werk, de spade is het zinnebeeld van arbeid), *harten* heet *mi͡ojlɔs* (= buik, ook romp, cf. het mnl. buke, ook hart). Deze uitdrukkingen zullen menig partijtje kaart met een vreemdeling wel beslist hebben in het voordeel der onder één hoedje spelende Bargoenskenners.

Twee lagen zijn in de woordenschat duidelik waar te nemen. Een oudere en een nieuwere. De grens tussen beide is niet altijd aan te geven. Bij een zeker aantal woorden waren de meningen der geraadpleegde heren zéer verdeeld. Een deel werd door de meest onvervalste oude Groenstraters onmiddellik als nieuwvormingen gesienjaleerd. Dat waren niet de echte Bargoense woorden, die maakte het jongere geslacht naar het voorbeeld van oudere woorden. Een oude Bargoenssprekerr noemde ze met een minachtend gebaar, mijnwerkerswoorden. Tot dit onecht Bargoens behoorden o.a. woorden als *flo͡ep* (= angst), *vlakət* (= bord), *hemkə* (= centime) *fietsjənoeək* (= conducteur), *wiervələ* (= dansen), *erm wichter* (= erwten), *sipäorət* (= fiets) enz. enz. Toch hebben wij gemeend, dat het niet onbelangrijk was, ook deze woorden mede te delen. Zij werpen ten slotte toch een aardig licht op het evolueren van een geheimtaal. Maar daarenboven bleek het uit een vergelijking met andere Bargoense lijsten, dat sommige der niet als echt erkende woorden wel degelik echt moeten zijn, maar de heren niet bekend waren. De door verschillende Bargoenssprekers, onafhankelik van elkaar wel te verstaan, als echt, onvervalst Bargoens gesienjaleerde woorden hebben wij voorzien van een †, waardoor men dus min of meer in de gelegenheid is de verschillen waar te nemen. Zeker is het, dat in de zogenaamde jongere laag veel minder Gaunerwoorden en Hebreeuwse elementen voorkomen dan in de oudere laag. De jonge vormingen zijn in het algemeen doorzichtiger en maken soms de indruk van schertsende, grappige woordscheppingen.

Vele woorden, die wij bijeenbrachten, zijn uit andere Bargoens-sprekende streken reeds genoteerd. Wij zullen na de woordenlijst, van de meesten dan ook een of meer plaatsen kunnen opgeven, waar ze eveneens voorkomen, natuurlik met dialektiese verschillen, inzonderheid wat de klinkers betreft. Wenselik ware het in het vervolg bij een enigszins uitvoerige studie van een Bargoense groeptaal, de struktuur van het omgevende dialekt aan te geven en met de Bargoense woorden de korresponderende dialektiese woorden, de verbuiging enz.

Een zekere moeielikheid bij het noteren der woorden leverde de spelling op. In de eerste plaats spraken de geraadpleegde Groenstraters de klinkers met tamelik grote verschillen onderling soms uit. Zelfs bij een of andere medeklinker was er verschil. Wij hebben die klinker, die lengte, dat aksent genoteert, welke het meeste voorkwamen en door allen als min of meer juist erkend werden. Waren de verschillen te groot, dan hebben wij de twee vormen opgegeven. Een fonetiese transskriptie door middel van een ingewikkeld foneties letterschrift hebben wij voor ons doel onnodig geacht. Wel hebben wij getracht de klankwaarde enigszins te benaderen, al blijft het gebrekkig, door gebruik makende van de bestaande lettertekens, de woorden meer foneties te spellen. Ook maakten wij gebruik van de tekens - = gerekt, ◡ = kort en de ə voor de 'toonloze' *e*, de ǟ = de Duitse ä in spät; de □ = de Duitse ö in Göthe, de ȫ = de Duitse ö in Götter; de äo = eu in freule; de G = k in zakdoek; de sj = sj in vaasje; de zj = g in gendarme. Men houde derhalve in het oog, dat een stemhebbende medeklinker steeds op het einde van een woord door een stemloze is voorgesteld. De stemhebbende, welke dan bij de verbuiging gehoord wordt (dus bv. bij een voltooid deelwoord als adjektief, bij een zelfstandig naamwoord in de meervoudsvorm enz.) is herkenbaar, doordat het imperfectum, en de meervoudsvorm worden opgegeven. De imperfecta komen prakties, zoals wij boven zeiden, niet veel voor en moeten dus dikwels als gerekonstrueerde vormen beschouwd worden. Overigens maken wij de waarschuwing uit het Liber Vagatorum tot de onze:

'De Autheur des boecx waerschout u van sommige vocabulen die in 't voorschreven boec niet te voorschijn ghecomen en sijn.'

Ofschoon ook wij dus volstrekt niet aanspraak maken op een zuivere fonetiese transskriptie, menen wij toch te mogen opmerken, dat de spelling in sommige Bargoense lijsten met een kleine moeite een beter beeld kon geven van de klanken. De pelling van de Limburgs-Bargoense woorden bv. moet menige lezer geheel op de verkeerde weg brengen. Het is een feit, bij de Groenstraters konstateerden wij dat elk ogenblik, dat het Bargoens van een bepaalde streek, zeer sterk de invloed van het omgevende dialekt ondergaat. De isoglossen lopen ook door het Bargoens. Wanneer dus Bargoense dorpen aan de westzijde van de Panninger-linie, Panninger-zijlinie enz. gelegen zijn, dan vertoont dat Bargoens daar de klank-eigenaardigheden van het aldaar gelegen dialekt en wordt door deze isoglossen van de aan

de oostzijde gelegen dorpen gescheiden. De artikulatiebazis van de Bargoenssprekers is dezelfde als die van dorpsgenoten, welke geen Bargoens spreken, het dynamies aksent, het tijdsaksent, het muziekaal aksent verschillen evenmin. Op al deze punten dient toch enigszins gelet te worden, vooral wanneer men het Bargoens van één plaats met dat van een andere vergelijkt. In meer dan één opzicht zal dus het Bargoens van de Groenstraat meer overeenstemrnen met het dialekt van Heerlen, Palenberg, Waubach, dan bv. met het Bargoens uit Twente, Amsterdam enz. En nu is het m.i. zeer jammer, dat in sommige lijsten niet het minst hiermede wordt rekening gehouden. In het 'Handboek der Nederlandsche Taal' van Prof. Br. J.v. Ginneken worden b.v. van St. Truiden en Bilsen een groot aantal Bargoense woorden, gedeeltelik ontleend aan Teirlinck, Labbé en anderen, vermeld. Bilsen, dat oostwaarts van de Panninger-zijlinie ligt, kan onmogelik Bargoense klanken gehad hebben als *schiks, schoep, schoften, schouten, schroks* enz., indien een Nederlander die woorden tenminste uitspreekt naar de hem bekende spelling. Die *sch* is natuurlik de boven vermelde *sj* (of *zj*). En de woorden dienden dus om een ietwat zuiverder beeld van de klank te geven eerder genoteerd te worden als *sjiks, sjoep, sjoftə, sjoutə, sjroks* enz. Des te meer, omdat in de onder deze woorden vermelde zegswijzen de notering met *sj* voor deze klank wèl gegeven wordt bij een uitdrukking als 'sjoft tig veur de stiggels' (of: sjtiggəls?). Ook de zo interessante lijst van Moormann gaat aan dit euvel mank. Zelfs aannemende, dat het aldaar genoteerde taaltje Maastrichts-Bargoens is, en het dus niet in Oost-Limburg thuishoort, kunnen wij ons niet verzoenen met een spelling als *te schuften* (blz. 160), *schwimmerik* (blz. 162), *schmerissen, scheften* (blz. 163), *schrit, schaufel* (blz. 164), *braatsch* (blz. 187), *fletschert* (blz. 191), *schenteling, schmiks* (blz. 222) *schmirten, schoeppen, schok, schokkelen* (blz. 223), *schrit, schuf dich, schwimmel, schwing* (blz. 224). Al deze *sch's* zijn, ook in het Maastrichts, *sj*-'s of *zj*'s. Daarenboven in geen Zuid-Limburgs dialekt wordt nog de *en* uitgesproken van het meervoud of van de werkwoordsvormen, tenzij voor klinker of *h*. Ook voor *d* hoort men de *n* dikwels, dus: *ənə knôl*, maar *ənən doeffət*. O.i. diende men dus te noteren: *sjoeftə, sjmerissə, zjwimmərik, sjmerissə, sjeftə, sjrit, sjaufel, braatsj, fletsjərt, sjentəling, sjmiks, sjmirtə, sjoeppə, sjok, sjokkelə* (of: sjoGGelə?; G = k van zakdoek), *sjoef tiech, zjwimməl, zjwing* en alle infinitieven te spellen met de uitgang *-ə* en niet *-en*.

Trouwens de heer Moormann noteert elders inderdaad *sjaufel, sjoof, sjpannen*. (Deze laatste vorm met *sj* voor *p* is zuiver Oost-Limburgs en komt in het Maastrichts alleen als affektieve taalvorm voor). Terloops zij de drukfout op blz. 224 hersteld. Het Maastrichts *sjuggele* verbetere men in *sjöddelə*[1].

A.

Aardappel - † pums, poms, m. pumzə pomzə: Wat zūəmə die pomzə = wat kosten die aardappelen? Dat träjə pūəkə pomze = dat zijn mooie aardappelen. De pomzə wallə = koken; 2 † pom v. pommə.
Aas (kaart) - † sjtup, m. stuppə:
Angst - 1 flo͡ep, m. gmv.: flo͡ép hā'ən = angst hebben; 2 ru'əs gmv.; 3 † bəgiet'.
Angstig - rū'əzətig: ən rūəzətigə fi͡et = een angstige meid.
Arbeider - † bö'əgəlsnoeək, m. b□əgəlsnoeəkə.
Arbeid, Arbeiden - Zie Werk, Werken.

B.

Baard - † rēēs'pəl m.: laot tər rēēspəl hangə = laat de baard staan; zie Haar.
Baas - † hā̄ch, heech, m. hechtə: dər hā̄ch bōōst tər knöl op tər kiēbəs = de baas slaat den jongen op zijn kop; kom hechtə, sjpörə vir nao kaastə = kom jongens, laten wij naar huis gaan.
Bang zijn - 1 flo͡ep hā'on: flo͡ep hā'an vö̆r də sjpitsə = bang zijn voor de gendarmen; zie Angst; 2 † bəgiet' sin.
Bed - 1 † pul. v. pullə; 2 kaas'tə, m.: mienən bā̄ch sji͡elt nao pul (of: kaastə) = ik ga naar bed.
Bedelaar - tal'fər, m. -s: dər talfər fa͡ijt ən breng = de bedelaar krijgt brood en vlees.
Bedelen - 1 m□'sjə, m□zjdə, gem□sjt: de fi͡et m□sjə = het meisje gaat bedelen; 2 tal'fe, talvdə, getalf(t).
Bedriegen - 1 † bərö̆œ'zə, bərö̆œzdə: dienən hā̄ch bərö̆œst tər prang = jij bedriegt de boer; 2 knal'lə, kaaldə, gəknalt; 3 † bəflō'jə, bəflōōjdə, bəflōōjt: de fiet bəflōōjt dienən hā̄ch = de meid bedriegt je; (Bedrieger = bəflōjər, m.); 3 † bəsjö̆e'mələ, bəsjö̆ərnəldə,

1) De spelling met *sch* is o.i. alleen te verdedigen, indien men uitdrukkelik eerst verklaart, dat men de Hoogduitse uitspraak bedoelt. Het is o.i. ook min of meer misleidend, als in de aflevering van het Woordenboek der Nederl. Taal (Schilderachtig - Schommelkoek) genoteerd is de vorm schoeveren = huiveren, in Brab. en Limb., terwijl de aanhaling van Jongeneel 'Het sjoevert mich', de *sj* heeft evenals de ook vermelde infinitief 'sjoevere'.

bəsjoeməlt; 4 † bədis'sə, bədizdə, bədist; nog: iech h□p tər kn□l bəkaan genommə = ik heb de vent beet genomen; ook bədiezə, z. Stelen.
Been - 1 krāān, v. kranə: dər kanəs nengt tər kn□l in də kranə = de hond bijt de jongen in de benen; zie ook Voet; 2 in het mv. † də sipö'rə.
België - † 't m□sj of m□ksə: nao 't m□ksə sjĭĕllə = naar België gaan; ənə m□ksjə noeək = een Belg.
Betalen - 1 † bətōē'ənə, bətōēəndə, bətōēənt: bətōēən dər prang də blā̆kət = betaal de boer de geit; 2 † bəsjŏ͡ĕl'mə, bəsjŏ͡ĕlmdə, besjŏ͡ĕlmt.
Bezem - kā̆'rət, m. kā̆rətə: də gruus bo͞o͞st tə kn□l mit ənə kōFrət = de vrouw slaat de jongen met een bezem.
Bidden - 1 † sanG'zə, zie Trouwen; 2 † nos'tərə, nostərdə, genostərt: də fĭĕt nostərə = het meisje gaat bidden.
Biechten - † ka'bəsə, kabezdə, gəkabest: mienən hā̆ch sjīēlt ziech kabəzəa = ik ga blechten.
Bier - † ro͞o͞s, o.: ro͞o͞s pojjə = bier drinken; ook in de betekenis van ‘een glas bier, een biertje’, bv. ce klee ro͞o͞s pojje = een klein glas bier drinken.
Big - † snie'ələs kwie'kot, zie Varken.
Bijten - † nen'gə, nengdə, genengt: hat tər kanəs dienən hā̆ch in də sjme͞e͞k genengt = heeft de hond je in de broek gebeten?
Boer - † prang m. prangə: dər knŏ͞l van dər prang dräjt noppəs = de jongen van den boer is gek.
Bord - vla'kət m. vlakədə: sjtī͞ep ənə zjwī͞eəms in mienə vlakət = leg een haring op mijn bord.
Boter - † sjmo͞o͞t o. gmv.: sjmo͞o͞t op 't bo͞o͞t = boter op het brood.
Boterham - 1 † fe͞e͞m v. feeme: † də fĭĕt fieəst ən fe͞e͞m = het meisje eet een boterham; 2 † m□sj, v., m□sjə.
Branden - fon'ksə, † fonGzdə, gefonks(t):
Brief - 1 † knī͞ə'tət m. knī͞ətətə: verdoef tə knī͞ətət = verberg de brief; 2 † fak'kəl, m. fakkələ.
Bril- 1 † lŏ͡ĕk'kət m. lŏ͡ĕkkədə; 2 vins'tər: stī͞ep tor knŏ͞l ənə lŏ͡ĕkkət = geef de jongen een bril; 3 † loen'sər, m. -s; 4 sjpan'dərək, m. sjpandərəkə.
Broek - † sjme͞e͞k v. sjmēkə: wat zūəmt tə sjme͞e͞k = wat kost de broek?
Broekzak - veu'gət m. veugətə: stī͞ep at ko͞o͞t in ənə veugət = steek het mes in een broekzak.
Brood - † bo͞o͞t o. gmv.: bo͞o͞t fieəstə bie də sjwattə = brood eten bij de koffie; bo͞o͞t wordt ook gebruikt inde betekenis van: een snede brood.
Buik - † mĭ͡ĕ'jləs m. mĭ͡ĕjləzə: dər grŏ͡ppigə hat ənə grannigə mĭ͡ejləs = de burgemeester heeft een dikke buik.
Burgemeester - † grŏ͡p'pigə m. grŏ͡ppigə: dat is ənə kanəs van dər grŏ͡ppigə, die dər knŏ͞l hat gənengt = dat is een hond van de burgemeester, die de jongen heeft gebeten.

C.

Cacare - † roe'əzə, roeəzdə, gəroeəst: sjĭēl əns roeəzə.
Cachot - † kiet'jə o. kietjəs: nao 't kietjə sjĭēllə = naar het cachot gaan.
Cent - † sīēs, m. sīēzə: stīēp də gruusənə sīēs = geef de vrouw een cent; dər prang heet sīēzə (of: dräjt granig in də sīēzə): de boer heeft geld, zit er warmpjes in.
Centime - hem'kə, o. hemkəs:
Conducteur - fiet'sjənoeək m. fietsjənoeəkə; (ook: ənə noeək vör də fietsjə): dao kŏmt tər noeək vŏr də fietsjə = daar komt de conducteur.

D.

Daalder (Duitse) - † fonk'sə plat'tə, m. fonksə plattə: stīēp tə fĭēt də rēēspələ ənə fonksə plattə = geef het meisje voor het haar een daalder; 2 † fonk'sə knaak, m. fonksə knakə.
Dansen - 1 wier'vələ, wiervəldə, gəwiervəlt: mienən hā̈ch sjpōōrt wiervələ = ik ga dansen; 2 † foe'kkə, foèGdə, gefoek(t).
Deugen - † b□'əmə, b□əmdə, gəb□əmt: dao b□əmt 't noppəs = daar deugt het niet.
Deur - 1 † val, v. valle; 2 pie'ək, v. pieəkə: knŏl knŏp tə pieək mŏəl = jongen, sla de deur stuk.
Dief - fĭē'əkər m. fĭēəkərs zie Stelen.
Dikzak - † k□s, m. k□sə.
Domoor - † roe'əsbikkər, m. roeəsbikkərs; 2 † roe'əsvā̈gər, m. - s.
Dood - † mŏ'əl: dər prang is mŏəl = de boer is dood; mŏəl gəknŏp(t) = doodgeslagen.
Dorp - rōēmsj o. rōēmsjə: sjpōōr nao 't rōēmaj = ga naar het dorp.
Dorst - pŏj: mienən hā̈ch hat pŏj = ik heb dorst.
Duitsland - † 't fonks o.: ee fiétjə van 't fonks = een meisje uit Duitsland.
Duitser - † fonks, m. fonksə: dräjt tat ənə fonks = is dat een Duitser? də fonksə bōzə Paries = de Duitsers beschieten Parijs.
Drinken - † pojjə, pojdə, gəpojt: də prangə pojjə rōōs = de boeren drinken bier.
Dronken - 1 † prang: dər fonks dräjt prang = de Duitser is dronken; 2 gries; 3 buis.
Duur - † heet: ən heetə vatsj zūəmə = een dure koe kopen; † gəhait'.

E.

Ei - † klau'ət m. klauətə: oos hechtə fieəstə klauətə = wij eten eieren.
Eten - 1 † fie'əstə, fieəzdə, gəfieəst: breng ən erm wichtər fieəstə = vlees en erwten eten; 2 † vā̈gə, vā̈gdə, gevā̈cht.
Erwt - in de zegsw. erm wichtər = erwten.

F.

Fles - † (h)uls, v. hulsə: knŏl zūəm ən huls rōōs = jongen koop een fles bier.
Fiets - sjpäo'rət, m. sjpäorətə.
Frank - 1 † kŏp'pət, m. kŏppətə; 2 † bal.

G.

Gaan - 1 † sjĭĕl'lə, sjĭĕldə, gəsjĭĕlt; † 2 sjpō'rə, sjpōōrdə, gəsjpōōrt: dər kabəs sjpōōrt, sjĭĕlt haas = de pastoor gaat weg; 't sjpoort miech noppəs = het gaat mij slecht, 't sjpoort miech pūək = het gaat mij goed.
Gaffel - krōōk, v. krōkə: stĭēp mienən hā̆ch tə krōōk = geef mij, de gaffel.
Geestelijke - ka'bəs, zie Kapelaan en Paatoor.
Garen - † vā̆'mət, m. vā̆mətə; ook = draden.
Geit - 1 blā̆'kət v. blā̆kətə: oos hechtə sjĭĕllə nao də loĕnzə = wij gaan naar de geit kijken; 2 mā̆'kət, v. mā̆kətə.
Gek - bijv. mv. 1 nop'pəs: dən hā̆ch van dər prang drā̆jt noppəs = de jongen van de boer is gek; 2 maf: die fiĕt dā̆jt maf = dat meisje is gek; als zelfst. nw. m. noppəsə.
Geld - 1 † lō'əts, o.: dər treppət zūəmt veel lōəts = het paard kost veel geld; 2 † hens, o.; hens lotərə = geld tellen; toftə hens = goed geld; 3 † poen, o.
Gendarm - † sjpits m. sjpitsə: verdoef 't breng, dat träjə sjpitsə = verberg 't vlees, dat zijn gendarmen; z. ook Politie; een Duitse gendarm = 1 pōleng, m. pōlengə; 2 ənə fonksə sjend'ling.
Geven - † sjtīĕ'pə, sjtĭĕbdə, gəsjtĭĕp(t): mienən hā̆ch sjtĭĕpt tər knŏl ənən doeffət = ik geef den jongen een grosschen.
Gevangenis - 1 h□'əks, o. h□əksə; 2 † ba'jəs.
Geweer - 1 bōēs, v. bōēzə: wat zūəmt tie bōēs = wat kost dat geweer? ən pūəkə bōēs = een goed, of mooi geweer; 2 poet, poetə.
Gierig - kar'rig: ənə karrigə prang = een gierige boer.
Gierigaard - 1 sjnŏĕ'vət m. sjnŏĕvətə: dər sjnŏĕvət neet = de gierigaard geeft niet; 2 sjŏĕf'fət, m. sjŏĕffətə; † ənə linkə sjnŏĕvət = een valse kerel.
Glas in de uitdrukking een glas jenever = ee klink'sjkə gries of ee sjnīĕ'əps klinksjkə = een klein glaasje.
Goed - 1 † pū'ək: pūək rōōs = goed bier; 2 † tof(t): toftə hens = goed geld.
Goedkoop - 1 † hakkəzū'əmə; 't is goedkoop = 't hakkəzūəmt; dat. träjt hakkəzūəmə = dat is goedkoop; 2 † bəzol'.
Groot - † gran'nig of granig: ənə gran(n)igən hā̆ch = een groot heer; ənə gran(n)igə fieəstər = een grote eter.
Grosschen - 1 † doef'fət m. doeffədə; zie Geven; ook: † doe'vət; 2 † ba'chəm, m. bachəms.
Gulden - † floe'ər(ə), m. floeərə; ənə floe'ərəsnoeək = een gulden-kerel, een Hollander; ən floe'ərəsgruus = een Hollandse.

H.

Haan - 1 † krä'jər, m. kräjərs; 2 leu'rəs, m. leurəsə: də koksə mit ənə leurəs = de kippen met een haan.
Haar 't - rēēs'pələ, rēēspələ: wat zūəmə die rēēspələ = wot kosten die haren; ook wordt rēēspələ van de baard gezegd; ook Ris'pələ.
Haas - † 1 sjtŭŭp, m. sjtŭŭppə: (ənə) sjtŭŭp fieəstə = (een) haas eten; dər sjĭēldə rut = de haas liep weg; 2 lie'əbəs, m. lieəbəsə.
Handelaar - 1 r□'golsnoeək, m. r□'gəlsnoeəkə: dər rögəlsnoeək verzūəmt sjmerrəsə = de handelaar verkoopt sigaren; 2 r□'gələr, m. r□gələrs.
Handelaarster - r□'gəlsgruus, v. r□gəlsgruzə.
Handelen - r□'gələ, r□gəldə, gər□gəlt: nao 't fonks sjĭēllə r□gələ = in Duitsland gaan handeldrijven.
Hand - 1 † vīēf v., vīē'və: dər kanəs nengdə mienən hā̆ch in də vīēvə = de hond beet mij in de handen; sjtī̆ēp tər kn□l də vīēf = geef de jongen de hand; 2 jat tə.
Haring - zjwī̆ē'əms, m. zjwī̆ēəmzə: dər kabəs fieəst zjwī̆ēəms = de pastoor eet haring.
Opm. Vis in het algemeen wordt zjwī̆ēəms genoemd; zie Vis.
Harten - (kaartspel) mĭē'jləs; zie Buik.
Heer - † hā̆ch, heech, zie Baas.
Hebben = † dräjə, zie Zijn.
Heks - † hā̆s, v. hā̆sə: də hā̆s drā̆jt in ə bŏ̄jkə = de heks woont in een hutje.
Hemd - † lī̆ējms, o. lī̆ējmsə: wat versjmikkəlt dienən hā̆ch də lī̆ējmsə = wat verkoop je de hemden? də alpəssə ploensjt ə lī̆ējmsj van dər knŏ̄l = de moeder wast een hemd van de jongen.
Herberg - † sĭē̆p, v. sĭē̆pə: dər r□gəlsnoeək sjiēlt nao də sĭē̆p = de marskramer gaat naar de herberg; sjpōōr in də sĭē̆p ə klingskə pojjə = ga in de herberg een borreltje drinken.
Herbergier - † tŏ̄ps, m. sĭē̆ppənoeəkə: dər sĭē̆ppənoeək tər sjpits ənə zjwī̆ēəms = de kroegbaas geeft de gendarm een haring.
Hoed - 1 † tŏ̄ps, m. tŏ̄psə: dər b□əgəlsnoeək träjt ənə noppəsə tŏ̄ps op tər kī̆ēbus = de arbeider heeft een slechte (of: gekke) hoed op zijn kop; 2 tī̆ētsj; m. tī̆ētsjə; inzonderheid wordt met tī̆ētsj bedoeld ‘een slappe hoed’.
Holland - † 't lōē'rəs, o.: də granigə fem van 't lōērəs = de koningin van Holland; ənə lōērəsə noeək = een Hollander, letterlik dus iets als: kaaskerel, kaaskop.
Hond - 1 † ka'nəs, m. kanəsə: dat träjt ənə pūəkə kanəs = dat is een mooie hond; vərzūəm mienən häch tər kanəs = verkoop mij de hond; dər kanəs zūəmt 25 floeərə = de hond kost 25 gld.; 2 plat'sjət, m. platsjətə; 3 † kĭē'ləf, m. kieləfə.

Honger - † fāāns, fāāns, m.: dər fāāns dräjt fāāns = de jongen heeft honger; 2 bot'lak.
Hoofd - † kīĕ'bus, kīĕ'bəs, m. kīĕbussə, kīĕbəssə: mienən hā̆ch bōōst tienən hā̆ch op tər kīĕbus = ik sla je op je kop.
Horloge - 1 reup v. reubə: ən reup van ənə fonksə plattə = een horloge van een daalder; 2 tik'kər, m. tikkərs; 3 † ok'sənaar, m. oksənaars; 4 knal, v. knallə: wat träjt tə knal = hoe laat is het.
Huis - 1 † bŏj, v. bŏjjə; 2 kaas'tə, m.: nao kaastə sjĭĕllə - naar huis gaan.

I.

Ik - † mĕ'chels.

J.

Ja - 1 † sie'bas: 'fīĕt, vlem ənə fleppət'; 'siebəs' = meisje rook een sigaret; ja!; 2 † ken.
Jas - 1 † sent, m. sentə: ənə pūəkə sent = een mooie jas; ənə sjnīĕəpsə sent = een slechte, oude, versleten jas; 2 sĭĕs, m.
Jenever - 1 grīĕs, m.; 2 kläo'ərə, m. ə klingskə grīĕs pojjə in də sĭĕp = een glaasje jenever in de herberg drinken; zie ook Dronken.
Jongen - † knŏl, m. knŏllə: wat träjt tat vŏr ənə knŏl = wat is dat voor jongen; dər knŏl van dər grŏppigə hat tər treppət gəbōōst = de jongen van de bnrgemeester heeft het paard geslagen.
Jood - † hā̆'pələr, m. -s of hā̆'pələr, m. -s: dən hĭĕplər vərzuəmt tə rēēspələ = de Jood koopt de haren; dər lŏĕnst nulləs, sjtĭĕp ton hā̆ch ənə lŏĕkkət = de Jood ziet niets, geef de man een bril.

K.

Kaart(spel) - tŏĕp v. tŏĕppə († tup): dər r□gəlsnoeək berōēəst tər prang mit te tŏĕppə = de marskramer bedriegt de boer met de kaarten; Spoorwegkaartje - fietsj v. fietsjə, z. Conducteur.
Kaas - † lōē'rəs, m. (z. Holland): dräjt tər lōērəs rut = is de kaas weg? fĭĕt, fieəst tə lōērəs = meisje, eet de kaas.
Kachel - 1 † fon'kət, m. fonkətə: dər fonkət fonGzdə = de kachel brandde; sjĭĕllə os hechtə ənə fonkət zūəmə in 't fonks = laten we een kachel gaan kopen in Duitsland; 2 uul, m. ulə.
Kam - kem'mət, m. kemmətə: ənə pūəkə kemmət = een mooie kam.
Kapelaan - 1 † ka'bəs m. kabəsə: wo dräjt tər kabəs = waar is de kapelaan? toch wordt kabəs meer van de pastoor gezegd; 2 † prie'mərik, m. priemərikkə.
Kar - 1 † krieks, v. krieksə: də krieks sjpōōrt rut = de kar rijdt weg; ənə krieks träjt vŏr də sĭĕp = een kar staat voor de kroeg; 2 sjĭĕl, v. sjĭĕllə.

Kat - † mau′wat, v. Mauwətə: dar knŏ͡l tə mauwət - de jongen slaat de kat; ook: Mau′wərt.
Katholiek - † rū′əmsj: də fiē͡t träjt rūəamsj = het meisje is Katholiek. Kerel - 1 † noe′ək, m. noeəkə: ənə granigə noeək = een grote kerel; z. Handelaar, Conducteur; 2 † knöl m. knŏllə′: ənə mŏəllə knŏ͡l = een dooie diender; zie ook Jongen; ənə bəroeəzdə knŏ͡l = een mispunt, een beroerling.
Kerk - † sanks, v. sanksə: dər kabəs träjt in də sanks = de pastoor is in de kerk; knŏ͡l, sjī͡el nostərə in de sanks = jongen, ga in de kerk bidden.
Kermis - wier′vəl, v. wiervələ: braatsj fieəstə op tə wiervəl = vla eten op de kermis; mienən hā̆ch sjī͡elt mit man fiē͡t nao də wierval = ik ga met mijn meid naar de kermis.
Kiel - klet′sjəs, m. gmv..
Kijken - 1 lo͡ē͡n′sə, lo͡ē͡nzdə, gəlo͡ē͡nst, zie Zien; 2 † sjpan′nə, sjpandə, gəsjpant.
Kind - 1 † dab′bət, m. dabbətə; 2 kwa′kət, m. kwakətə: sjo͡ē͡f tiech vŏr də kwakəte = neem je in acht voor de kinderen.
Kip - † koks, v. koksə: de koksə ən dər leurəs = de kippen en de haan; die koksə dräjə hakkəzūəmə = die kippen zijn goedkoop.
Klaveren - † sanks, z. Kerk: (bij het kaartspelen) ə sanks, knŏ͡l = klaveren, kerel!
Kleed - mal′busj, o. malbusjə: (inz. vrouwenkleed): ee pūək malbusj träjt tə fiē͡t = het meisje heeft een mooi kleed.
Klein - † snie͡ē͡ps: ənə snie͡ē͡psən dabbət = een klein kind.
Kleermaker - † sen′təfrensər, m. sentəfrensərə: lo͡ē͡k tə sentəfrensər = kijk de kleermaker.
Klomp - trat′sjət; zie Schoen.
Koe - † vatsj, v. vatsjə: wat zūəmt tə vatsj = wat kost de koe? De vatsj zūamt veel lōəts = die koe kost veel; vat′sjəbreng = vlees van de koe.
Koffie - 1 (gezette) † sjwat′tə, m. sjwattə pojjə en braatsj fieəstə = koffie drinken en vla eten; 2 (niet gezette) kie′vərt, m.
Kok - † pos′tələnoeək m. postələnoeəkə: dər postələnoeək hat tə pomzə gəwalt = de kok heeft de aardappelen gekookt.
Koken - 1 † pos′tələ, postəldə, gepostəlt: postəl də breng = kook het vlees; hat tienən hā̆ch tər sjwattə gəpostəlt = heb jij de koffie gezet; 2 † wal′lə, waldə, gəwalt; 3 † sjtōvə, sjto͡ō͡vdə, gəsjto͡ō͡f(t).
Konijn - lie′avəs, m. lieəvəsə: verzūəm mienən hǽch tər lieəvəs = verkoop mij dat konijn; nobis, dər verzūəmt mienən hǽch nit = neen dat verkoop ik niet.
Kop - zie Hoofd.
Kosten of Kopen - † zū′əmə, zūəmdə, gəzūəmt: mienən hǽch hat r□gal gəzūəmt = ik heb handelswaar gekocht; wat zūəmt te vatsj = wat kost de koe?

Krentje(gew. halve mark) - klĭĕt'sjkə, o. s. : sjtĭĕp tə dabbətə ə klĭĕtsj-kə = geef de kinderen een halve mark.
Kruiwagen - † krieks, v.z. kar.
Krijgen - † faĭ'jə, faĭjdə, gəfaĭjt: dienən hæch faĭjt nulləs = jij krijgt niets;
Krijt - in de zegsw. ik sta nog bij hem in het krijt = mienan hæch träjt bej dem in dər kniet; zie Brief en Schrijver.
Kwaad - 1 † bīĕ'əms: dər pluk träjt bīĕəms = de veldwachter is kwaad; 2 grel'lig.

L.
Lachen - gre'mələ, greməldə, gagreməlt: lōĕk tə sjpitsa gremələ = zie de gendarmen lachen.
Lamp - † fon'kət, m. fonkətə; zie Kachel en Lucifer.
Leem - melm, m.: de krieks träjt vol melm = de kar is vol leem.
Landheer - granigə prang; zie Boer.
Lepel - ga'pət, m. gapətə: dər snīĕapsə gapət zūəmt ə klĭĕtsjkə = de kleine lepel kost een halve mark.
Liegen - † beu'sə, beuzdə, gəbeust: nobəs, dər prang beust = neen, de boer liegt.
Logement - † pen, o. pennə: mienən hæch sjĭĕlt nao ət pen banə = ik ga naar het logement slapen.
Lopen - 1 † sjpō'rə, sjpōōrdə, gəsjpōōrt: rut sjpŏrə = weg lopen; nao kaastə sjpōrə = naar huis gaan; sjpōōr nao de rongə = loop naar de maan; 2 † sjĭĕl'lə; z. Gaan.
Lucifer - † fon'kət, m. fonkətə: dräjt tienan hæch ənə fonkət = heb jij een lucifer?
Luiaard - meu'jərt, m. meujərts.
Luizen - pō'sə: sjōĕf tiech vŏr dər noeək, dər dräjt plattə pōsə = neem je in acht voor die vent, die heeft wandluizen.
M.
Maan - † ron'gə.
Man - 1 † noe'ək, m. noeəkə; 2 sjnōĕ'vət, m. met ongunstige bijbetekenis.
Mark - pie'əts, v. pieətsə: vŏr ing pieəts flebbədə zūəmə = voor een mark sigaretten kopen; ook: † pie'əs; zie Krentje.
Maken - † fren'zə, frenzdə, gəfrens(t); ee malbusj frenzə = een kleed maken. *Frenzə* heeft een zeer algemene betekenis en wordt van allerlei dingen gezegd.
Meel - 1 sjtŭb'bət, o.; 2 sjtu'vət o.
Meisje - 1 † fĭĕt v. fĭĕtə: fĭĕt, flemt tienan hæch flebbədə = meisje, rook je sigaretten? 2 † fem, zie Vrouw.
Melk - 1 wit'tə, v.; 2 lepsj: lepsj (of: wittə) in dər sjwattə = melk in de koffie.
Mergel - trip'pət o.

Mes - † kōot o. Kōtə: wat träjt tat kōōt = wat is dat voor een mes? *Koot* wordt voor allerlei snijdende voorwerpen gebruikt; zie Snijden.
Middag - mad′diems, m.: in dər məddiems fieəstə = in de middag eten.
Mond - 1 † mierm, m. miermə: wat ənə mierm dräjt tər pluk = wat een mond heeft die veldwachter; 2 ga′pət, m. gapətə.

Mingere - flō′jə, flōōjdə, gəflōōjt.

Mooi - 1 † pū′ək; 2 pluus; beide woorden worden ook gezegd voor *lekker, flink*.
Moeder - † al′pəssə, al′bassə v. alpəssə, albəssə: də alpəssə van da granigə fem van 't loərəs = de moeder van de koningin van Holland.
N.
Neen - † noe′abas, no'bis: nobis, mienən hǽch flemp nulləs = neen, ik rook niet.
Niet(s) - † nul′ləs: mienən hǽch kniet nulləs mee = ik schrijf niets meer.
Neerleggen - neer′boeəzə, neerbōze; zie Slaan.

Neus - sjnoe′vət, m. sjnoevətə: ənən hieplər mit ənə granigə sjnoevət = een Jood met een grote neus.
O.

Oog - loe′kkət m. loekkədə: loens mər oet ten loekkədə = kijk maar uit je ogen.
P.

Paard - trep′pə(r)t m. treppətə: Dər treppət träjt nit pluus = het paard is kwaad.
Pap - sjlemp, m.: sjlemp fieəstə = pap eten.

Pastoor - ka′bəs m. kabəsə inz. granigə kabəs: dər granigə kabəs sjielt nao də sanks = de pastoor gaat naar de kerk.
Paraplu - sjpits v. sjpitsə: də fem dräjt ənə granigə sjpits = de vrouw heeft een grote paraplu.
Patrijs - veld′koks, v. veldkoksə: veldkoksə bōzə = patrijzen schieten.

Petroleum - sjtin′kət m.: sjtiep sjtinkət in dər fonkət = gooi petroleum in de kachel.
Pistool - knep′pert m. kneppərtə: mienən hǽch hat ənən noeək mit ənə kneppərt gəloenst = ik heb een vent met een pistool gezien.
Pijp - 1 sjm□əl v. Sjm□ələ: dər pluk vlemdə ə sjm□əl = de veldwachter rookte een pijp; 2 † r□′kət, m. r□kətə, zie Tabak.

Politieagent, veldwachter - 1 † fik′skə o. Fiks′kəs: dao hoeək ə fikskə = daar is een politieagent; 2 pluk, m. plūke.

Pot - floej′muzər m. floejmuzərs.

Potlood - pŏt′tər, m. pŏttərs: kniet 't mit ənə pŏttər = schrijf het met een potlood.

Pond - peuzə v.: ee peuzə lont = een pond worst.
Praten - 1 kwie′əstə, kwieəzdə, gəkwieəs(t): də fem kwieəsdə mit tər kabəs = de vrouw praatte met de pastoor; 2 mier′mə, zie Zeggen; 3 flai̯′jə, flai̯jdə, gəflai̯jt: dan flai̯jt mienən hæch 't = dan zeg ik het.
R.
Rijk - gra′nig; (zie Groot); ook: deftig, aanzienlik, voornaam.
Regen - ploensj, m.: vir fai̯jə ploensj = wij krijgen regen.
Regenen - ploen′sjə, ploenzjdə, gəploensjt: 't ploensjt = het regent; zie ook Wassen.
Roken - vlem′mə, vlemdə, gəvlemt: də fiet vlemdə flebbədə = het meisje rookte sigaretten.
Ruiten - (kaartspel) kläof z. Venster; knŏl, aon də kläof = jongen (speel) ruiten!
S.
Samen doen: in de uitdrukking: pra′məs gö′zə; dit wordt gezegd, wanneer twee Groenstraters elkaar in tegenwoordigheid van een derde aansporen om samen te werken. Onze zegsman voegde er bij: wanneer Duitsers elkaar ontmoetten, dan zeggen ze: *kippie*, aldus ook bij Kluge blz. 438: kippe = gemeinschaftlich handeln.
Schaamte - sjoef; zich schamen - ziech sjoevə, sjoevdə ziech, ziech gəsjoef(t): sjoef tiech vŏr də kwakətə = schaam je voor de kinderen.
Schoen - † trat′sjət, m. tratsjətə of tratsjədə: sjpan nao də tratsjətə van dan hæch = kijk naar de schoenen van de jongen; tratsjətə frenzə = schoenen maken; zie ook Klomp.
Schoenmaker - trat'sjətəfrenzər, m. tratsjətəfrenzərs.
I. Schoppen - voe′əzə, voeəzdə, gəvoeəst: voeəs tegə də pieək = schop tegen de deur; ənə kanəs voeəzə = een hond schoppen.
II. Schoppen - (kaartspel) b□əgəl(e) z. Werken; aon də b□əgəl = schoppen!
Schrijven - † knie′tə, gəkniet: kniet tə albəssə = schrijf aan je moeder; 2 † fak′kelə, fakkeldə, gəfakkelt.
Sigaar - 1 flem v. flemma: wat zūəmə də flemmə = wat kosten de sigaren? 2 † flem′mət, m. flemmətə; 3 † flet, flettə; 4 † sjmer′rəs, m. sjmerrəsə. Sigaret - flebbət, m. flebbədə.
Slaag - † knŏp: knŏp = slaag krijgen; də gruus hat knŏp gefai̯jt = heeft slaag gekregen.
Slaan - I † bō′zə, bōōzdə, gəbōōst: dər sjpitz bōōsdə mienən hæch op tər kīēbəs = de veldwachter sloeg mij op mijn kop; 2 kn□′pə, knŏbdə, gəknŏp(t); 2 knok′sə, knoGzdə, gəknoks(t).
Slager - 1 kū′zər, m. kūzərs; 2 kud′dələr, m. kuddələrs: dər kuddələr dräjt ənə beflöjar = de slager is een bedrieger.
Slapen - 1 † ba′nə, baandə, gəabaant: sjiēlt tienən hæch al banə =

ga jij al slapen? mienən heech hat in dər halm gəbaand = ik heb in het stro geslapen; 2 pen'nə, pendə, gəpent.
Smid - plem'pər m. plempərs: dər plempər vlemt ənə rōkət = de smid rookt een pijp.
Smokkelen - poe'əkə, poeəGdə, gəpoek(t): Hat tienən heech krakət gəpoeəkt = heb jij suiker gesmokkeld? smokkelaar - poe'əkər, m. poeəkers.
Snijden - † kō'tə, kōōddə, gəkōōt: breng kōtə = vlees snijden; kōōt ər granig van = snij er flink van af.
Soldaat - sjtub'bəl, m. sjtubbəls: dər sjtubbəl stīēpt tər plempər də kōtə = de soldaat geeft de smid de messen.
Spreken - 1 flā'jə; 2 kwie'əs'tə; 3 mier'mə; zie Praten.
Springen - foek'kə, foeGdə, gəfoek(t): mienən hǟch is in dər ploensj gəfoek = ik sprong in het water.
Stad - feel, v. felə: nao də feel sjpōrə = naar de stad gaan; də rēēspələ verzūəmə in də feel = de haren in de stad verkopen; ook: vel.
Steen - klau'wət, m. klauwətə: wat ən granigə klauwətə dräjen dao = wat liggen daar voor grote stenen! z. Ei.
Stelen - 1 fie'əkə, fieəGdə, gəfieək(t); 2 klau'wə, klauwdə, gəklauwt: ənə treppət klauwə = een paard stelen; 3 bədie'zə, bədiezdə bədiest.
Sterven - † mol'lə, moldə, gəmolt: (dər) alpessə zal mollə = (de) vader zal sterven.
Stil zijn - † sjo͝ef'fə: sjo͝ef tiech knŏl = wees stil jongen.
Stok - † 1 sjtū'əms m. sjtūəmsə; 2 fie'əstər, m. fieəstərə: dər bōōzdə mit ənə fieəstər də vatsj = de jongen sloeg met een stok de koe.
Stro - † halm, m. in dən halm banə = in het stro slapen.
Suiker - kra'kət, m.: sjtīēp krakət in də sjwattə = doe suiker in de koffie.

T.

Tabak - r□'kət, m. r□ketə: mienən hǟch dräjt tər r□kət vŏr də sjm□əl = ik heb tabak voor de pijp; zie ook Pijp.
Tafel - 1 ben, v. bennə: ən ben frenzə = een tafel maken; wat zūəmt tə ben = wat kost de tafel? 2 † breng, v. brengə: ho͝eək tiech aon də breng = zet je aan tafel.
Timmerman - m□'bəlfrenzər m. m□bəlfrenzərs: ənə fonksə m□bəlfrenzər = een Duitse timmerman.
Trein - 1 † sji͝el, v., sji͝ellə: veer sjpōrə mit tə sji͝el = wij gaan met de trein; z. Kar; 2 puf'fert, m.
Trouwen - † sanG'zə, sanGzdə, gəsanks(t): ən gəsanGzdə gruus = een getrouwde vrouw; is tə fi͝et gəsankst mit ənə lōērəs = is het meisje getrouwd met een Hollander? də fi͝et sanGzə = het meisje gaat trouwen.
Twee - † beis.

U.

Uur - hens; drie hens ən ən half = 3½ uur.

V.

Vader - † al'pəssə, al'bəssə, m. alpəssə, albəssə: dər alpəssə is rut gəsjpōōrt = de vader is weg.
Vangen - † faĭjə z. Krijgen.
Varken - 1 kwie'əstət, m. kwieəstətə: ənə kwieəstət poeəkə oet 't m□ks = een varken uit België smokkelen; 2 † kwie'kət, m. kwiekətə: ənə granigə, pūəkə kwiekət = een dik, vet varken.
Veldwachter - 1 poĕts, m. poĕtsə: dər poĕts is haas gesjpōōrt = de veldwachter is weggegaan; 2 † fiks'kə o. fikskəs, z. ook Politie.
Venster - † klöaf, v.
Verblijven - 1 hoe'əstə, hoeəzdə, gəhoeəst; 2 † hoĕəkə, hoĕəɑdə, gə· hoĕək(t): də sjpitsə hoeəstə in də siĕp = de gendarmen zitten in de herberg; *hŏeəkə* betekent ook in de gevangenis zitten bv. mienən hā̆ch hat ach daag motə hoĕəkə.
Verdienen - kwin'tə, kwində, gəkwint: wat kwint dienən hā̆ch = wat verdien je?
Verkopen - 1 vərsjmik'kə, vərsjmiɢdə, vərsjmik(t): vərsjmik tər prang də vatsjənoeək = verkoop de boer de stier; 2 vərzū'əmə.
Verhuren - vərpan'gə, vərpangdə, verpangt: de bŏj vərpangə = het huis verhuren.
Verstaan - † vərsjtrun'kələ, vərsjtrunkəldə, vərsjtrunkəlt: dər lōērəsə sjtubbəl vərsjtrunkəlt oos hechtə nulləs = de Hollandse soldaat verstaat ons niet.
Vinger - tas'tət m. tastətə: dər prang bōōst dən hā̆ch op də tastətə = de boer slaat de jongen op de vingers.
Vis - zjwiēəms, zeer in het algemeen, dus gebruikt in de betekenis van haring, bokking, stokvis etc. z. Haring.
Vla - braatsj, v. braatsjə: fiĕt də braatsj ən də sjwattə = meisje geef de vla en de koffie.
Vlees - 1 breng, o.: wo dräjt 't breng = waar is het vlees? 2 kä'zər, m.
Vlo - foĕk'kət, m. foĕkkətə: mŏəl də foĕkkət = dood de vlo; dər sjtubbel dräjt vol foĕkkətə ən pōsə, sjoĕf tiech vŏr dər noeək = de soldaat zit vol vloien en luizen, neem je in acht voor de vent.
Voet - 1 trat'sjət, zie Schoen; 2 Kraan, zie Been.
Vork - krook; zie Gaffel.
Vrijen - sjtau'wə, sjtauwdə, gəsjtauwt: mit tə fiĕt van dər prang stjauwə = met het meisje van de boer vrijen.
Vragen - † flik'kə, fliɢdə, gəflik(t): flik 't tər prang = vraag het de boer.
Vrouw - 1 gruus v. gruzə; 2 fem v. femmə.

W.

Waar - 1 † rōgəlswaar v.: pūəkə rōgəlswaar = goede waar; 2 † rōgəls.
Water - † ploensj m.: sjtiep ploensj vŏr də dabbətə tə ploensjə = geef water om de kinderen te wassen.
Weg - kei'jət, m. keijətə: dər knŏl dräjt op tər keijət = de jongen staat op de weg.
Wassen - † ploen'sjə (z. Regenen): ploensj tiech mit sjumət = was je met zeep.
Weggaan - † rut sjiellə, haas sjpōrə; z. Gaan.
Werk - b□'əgəl gmv.: hast tə gein b□əgəl knŏl = heb je geen werk jongen; nobəs, nulləs te faijə = neen, geen te krijgen.
Werken - 1 sjoef'tə, sjoefdə, gəsjoeft; 2 b□'əgələ, b□əgəldə, gəb□əgelt: op 't fonks sjiellə b□əgələ = in Duitsland gaan werken.
Wijn - rū'əmsjə m.: pojt dienən hăch rūəmsjə? nulləs, ploensj = drink jij wijn? neen water.
Winkel - † bok, m. bokkə: fiet, sjiel nao de bok en zūəm zjwieəms = meisje ga naar de winkel en koop vis.
Winkelier - 1 bok'kənoeək, m. bokkənoeəkə: əne grannige bokkənoeək; 2 bok'houwər, m. bokhouwaərs.
Wittebrood - † wulm, m. wulmə: mienən hăch hat granig wulm gəfieəst = ik heb flink wittebrood gegeten; ook: Wilm.
Worst - † lont v. lontə: pūəkə lont mit wulm fieəstə = lekkere worst met wittebrood eten.

Z.

Zeep - sju'mət m.: dər rōgəlsnoeək vərsjmik pūəkə sjumət = de marskramer verkoopt goede zeep; sjumət poeəkə = zeep smokkelen.
Zien - † loensə, loenzdə, gəloenst: loens nao dər knŏl zən tratsjədə = kijk naar de jongen zijn voeten; † sjpan'nə, sjpandə, gəsjpant.
Zitten - 1 † hoe'əmə, hoeəmdə, gəhoeəmt (inzonderheid in de gevangenis z. Verblijven): mienan hăch hat gəhoeəmt = ik heb gezeten; 2 † hoe'əkə; zie Verblijven.
Zout - sjpran'kət m. faij wat sprankət vŏr 't breng = krijg wat zout voor het vlees.
Zijn - † dräjə, dräjdə, gədräjt: dräjt tat tə granigə fem = is dat de koningin?

OPMERKING. De ‘toonloze’ *ə* na klinkers en tweeklanken schijnt zuiver dialekties te zijn. De oud-Groenstrater te M. liet ze veel minder horen. We hebben ze weergegeven, waar wij ze hóórden. Als ze hier niet staat, bv. bij *sjumət* (zeep), dan volgt er nog niet uit, dat ze er nooit bij voorkomt. Zo is het ook met de als gerekt of kort door - en ◡ aangegeven klanken, waarvan de uitspraak (het gerekt-zijn, het kort-zijn) niet bij iedere spreker onder alle omstandigheden hetzelfde was.

Vergeleken zijn enige lijsten, welke Kluge, v. Ginneken, Moormann publiceerden[1]. Het is onze bedoeling aan te tonen, dat het Groenstraat-Bargoens een Krämersprache is, dialekties gewijzigd natuurlik, maar ten nauwste verwant met de Krämersprachen van het Oosten van ons land.

In 'Das Pleisslen der Killerthäler' (K blz. 434) vinden we:

flämmle(n) = rooken; flämmler, flimmerle = Pfeife, Zigarre; z. Rooken, Sigaar.
käppelespink = Pfarrer, z. Pastoor.
käppele = Kirche, z. Pastoor.
nôbis = gut, z. Neen.
poje = zahlen, z. Drinken.
spanne(n) = sehen, beobachten; spanner = angen, z. Zien. haelmle = Haare, Bart (auch Sauerkraut) z. Stro.
Staub = Mehel, zie Meel.
Stiebe(n); abstieben = verschwinden, sterben; anstieben = etwas ausführen, beginnen, thun; herumstieben = hausieren; z. Geven.

In Die Sprache der Pfälzer Händler (K blz. 437) vinden we:

bais, bôies = Hans; z. Huis.
besold = billig; z. Goedkoop.
dôf, tôf = gut; z. Goed.
funkert = Feuerzeng; z. Kachel.
jat = Hand; z. Hand.
kêluf = Hund; z. Hond.
kent = Ja; z. Ja.
kittche = Gefängniss; z. Cachot.
kîwes = Kopf; z. Hoofd.
malebúsch = Anzug z. Kleed.
walmäsch = Rock z. Kleed.

In de 'Winterfelder Hausirersprache' (K blz. 439):

Baies = Haus; z. Huis.
Funkert = Feuer; z. Kachel.
kenn = ja; z. Ja.
doff = gut; z. Goed.
fünkern = kochen; z. Branden.

1) *Friedrich Kluge*, Rotwelsches Quellenbuch, Strassburg. Verlag Karl J. Trübner 1901.
v. Ginneken, Handboek der Ned. Taal, Malmberg, Nijmegen 1914.
Moormann, Taal en Letteren, Jg. 1922, blz. 159-232.
K betekent Kluge, G v. Ginneken, M Moormann; het cijfer verwijst naar de bladzijde in bedoelde werken.

In ‘Nordwestliches Bargunsch oder Humpisch’ vindt men soortgelijke samenstellingen met hŭ̂tsche = mann, als in het Groenstraat-Bargoens met noeək (b□əgəlsnoeək enz.), bv. hŭ̂tsch, brügel-h. enz. Verder de vlg. woorden:

soimer, säumer = Kaufmann; z. Kosten, Kopen.
stübber = Soldat, Polizist; z. Soldaat.
kabbes = Priester, Pastor.
funke = Kaiser, Köning; z. Duitsland (?).
grüse = Mädchen; z. Vrouw.
knölle = Knecht; z. Jongen.
Sankse = Kirche; z. Kerk.
nosterpradde = Beichtstuhl; z. Bidden.
posselkasse = Küche; z. Koken.
rîssen = Haare; z. Haar.
snüwert = Nase; z. Neus.
gäppert, gâwert = Mund; z. Mond.
fiwe, maunso = Hand; z. Hand.
rôsert = Podex; z. cacare.
mauke = Katze; z. Kat.
swemmling = Häring z. Haring, Vis.
schwumse = Fisch z. Haring, Vis.
lûrs = Käse; z. Kaas.
knackert = Zucker; z. Suiker.
ross, klarross = Bier; z. Bier.
knôk (Ph. koeeke oder kniök) = Thaler; z. Daalder.
lîm(e)s = Hemd, Leinwand; z. Hemd.
tîms (tümes) = Hut; z. Hoed.
rumpsen, rummsel = Dorf; z. Dorp.
rôse = Exkremente; z. Cacare.
flôje = Urin; z. Mingere.
grennig = viel; z. Groot.
moll = tot; z. Dood.
flôjen = mingere; z. ald. en Pot.
rôsen = cacare, z. ald.
nostern = beten; z. Bidden.
betünen = bezahlen; z. Betalen.
brügeln = arbeiten; z. Werken.
prîmen = predigen; z. Kapelaan.
posseln = kochen; z. Koken.
kriksen = fahren, lügen; z. Kar.
soimen, säumen = kaufen z. Kopen
insoimen = einkaufen z. Kopen
betoenen, faiten = machen; z. Betalen.

nobis = nein; z. Neen.
simes = ja; z. Ja.

In ‘Der Breyeller Hennese Flick’ vinden we (K blz. 447):
meles = Bauch; z. Buik.
teps = Hut; z. Hoed.
Rühlbalg = Kaufman; z. Handel.
troppert = Pferd; z. Paard.
Voks = Kuh; z. Koe.
Schwömsel = Fisch; z. Vis en Haring.
bott = Speise, Essen; z. Brood.
luhrmen = Käse; z. Kaas.
poy = Wasser; z. Drinken.
sanktes = Kirche; z. Kerk.
bölt = Bett; z. Bed.
koter = Messer; z. Mes.
fonkeknucker = Fenerstahl en andere samenstellingen met fonke; z. Branden, Kachel.
plotte Gehl = Friedrichd'or z. Daalder.
plotten = Thaler z. Daalder.
knok = Reichsthaler z. Daalder.
fehm = garn; z. Garen.
rispel = Flachs; z. Haar.
röhl = Handel, Kauf; z. Handelen.
klau = stein (5 Pfund); z. Ei.

In de door K medegedeelde zinnen (blz. 453 en vlg.) vinden we nog woorden, welke in het Groenstraat-Bargoens voorkomen bv. wat hucken dot för parz = wat zijn dat voor twee? (hueken, z. Zitten).
heet = theuer; z. Duur.
mol = tot; z. Dood.
nobis = nein; z. Neen.
flicken = fragen; z. Vragen.
hucken = sein, bleiben; z. Zitten.
rühlen = handeln z. Handelen.
verröhlen = verhandelen z. Handelen.
versömen = verkaufen; z. Kopen.
knöp stiepen = Schläge geben; z. Geven en Slaag.

In het Bargoens van Zeele vinden wij:
Ans, ansken = oortje; z. Geld.
Buis = dronken; z. ald.
Fleur = gulden; z. ald.
Flossen = mingere; z. ald.

Grandig = groot, goed, vet, wel; z. Groot.
Knul = zoon, jongen, jongeling; z. Jongen.
Kopken = frank; z. ald.
Maf = zot, gek; z. ald.
Melis = zak; z. Buik.
Michels = mij; z. Ik.
Mollen = sterven, Mol = dood; z. Dood.
Noppe = neen, niet, niets, eer niet; z. Neen.
Nostern = lezen; z. Bidden.
Ploemp = water, thee, rivier; z. Water.
Pommen = appelen; z. Aardappel.
Sjanken = huwen; z. Trouwen.
Sjanksken = kapelletje; z. Kerk.
Stuipen = geven, toebrengen; z. Geven.
Terterik = voet; verg. Voet, Schoen.

Eindelik komen nog in ‘Die Schwäbische Händlersprache’ (K 476 e.v.) allerlei woorden voor, die in net Groenstraat-Bargoens gevonden worden, maar welke reeds in de hier boven vermelde lijsten aanwezig zijn. We vermelden alleen de daar niet voorkomende:

Beschulmen = bezahlen.
Kaffee = schwärzling; z. Koffie.
Milch = Weissling; z. Melk.
Pferd = Trabbert, Treppert; z. Paard.
Schreiben = fackelen; z. Brief.
Still = schupf dich auf; z. Stil.
Sich waschen = pflötsche; z. Wassen.

Uit deze lijsten blijkt dnidelik de verwantschap van het Groenstraat-Bargoens met de Krämersprachen. Afgezien van enige doorzichtige analogie-vormingen of onomatopoëeen blijft er nog slechts een klein groepje woorden over, welke niet in de door **K** gepubliceerde. Krämersprache-lijsten voorkomen. Ook dit groepje krimpt nog in, wanneer wij de lijsten van v. Ginneken en Moormann even doorlopen. Natuurlik komen daar ook de meeste woorden in voor, welke we uit **K** aanhaalden. Op deze letten we derhalve niet. En we vinden dan:

sporen = gaan G blz. 107; z. Gaan en Spreken.
kwisten = spreken G blz. 107; z. Gaan en Spreken
bal = frank G 109; z. Frank.
smonk, snots = boter G 112; z. Boter.
gruus = meisje F. 114; z. Vrouw.
morf, gawert = mond G 115; z. Mond.

bedissen = krijgen, betalen M 182; z. Stelen.
hecht = heer M 196; z. Baas.
Huls = fles M 197; z. Fles.
Klinske = borrel M 203; z. Borrel.
Knappert = buskruit M 205; z. Pistool.
Nook = man M 215; z. Kerel.
Noppus draaien = de clown van het gezelschap zijn M 215; z. Zijn en Gek.
Polenter = politie M 218; z. Gendarm.
Wullem = witbrood M 231; z. Wittebrood.

Het is verleidelik zich eens te wagen aan de etymologie van de woorden uit de door ons gepubliceerde lijst. Maar dit plan hebben wij opgegeven, omdat wij bedachten, dat het aantal lijsten tooh nog te klein is, om een behoorlike vergelijking te maken tussen deze woorden en de woorden uit andere Bargoense talen. Het zal de taak zijn van hem, die in de gelegenheid is al de Limburgs-Bargoense talen te vergelijken. En deze zijn toch nog in de verste verte niet voldoende vastgelegd. Ook het Groenstraat-Bargoens is met de hierboven verzamelde woorden volstrekt niet ‘erschöpft’. Hopen we, dat de heer Moormann ons nog eens met een volledig overzicht zal verrassen van de Limburgs-Bargoense groeptalen[1)], zo mogelik vergeleken met de dialekten der omgeving.

1) Wij maken van deze gelegenheid gebruik om te wijzen op het ietwat misleidende van de uitdrukking *Het Bargoensch van Maastricht*, de tietel, waaronder de heer Moormann zijn boven aangehaalde studie heeft geschreven. Wel zegt de schrijver uitdrukkelik, dat hij de term Maastrichts-Bargoens heeft gekozen, omdat hij dit geheimtaaltje noteerde uit de mond van een zekere J.B., toentertijd wonende te Maastricht. Evenwel... gesproken, behalve door vreemdelingen, wordt dit Bargoens te Maastricht niet, het moet elders tuis horen, en wel in het Zuid-Oosten van Limburg, - allerlei argumenten zijn hiervoor aan te voeren - en gaat het nu wel aan dit Bargoens schijnbaar te lokalizeren op een plaats, waar het niet inheems is? De heer Moormann houde ons deze opmerking ten goede. Wij willen hiermede natuurlik niet de minste afbreuk doen aan de innerlike waarde van zijn studie. Maar, als de waar goed is, dan moet het etiket toch ook deugen.
J. ENDEPOLS.

Zang- en spraakles.

Taalzuivering is altijd een hachelik iets. Want men legt daarbij een norm van juistheid of schoonheid vast, soms in het bestaande, vaker in net bestaan hebbende, niet zelden buiten de werkelikheid om in de eigen denkende geest. Zo weet de echte taalzuiveraar, hoe het wezen moet, schrijft voor en regelt. Maar hoe vaak worden zijn dammen en versperringen door de zegevierende stroom der taalontwikkeling stuk- of omvergelopen!

Wie zeer 'modern' voelt en het ideaal van de zuivere 'schrijftaal' heel erg losgelaten heeft, die kan komen tot het andere uiterste: het standpunt van laissez faire. De taal verandert immers onophoudelik, 'fouten' bestaan ternauwernood, 'mooi' of 'lelik' is in de grond niets anders dan 'gewoon' of 'ongewoon': we moeten eenvoudig afwachten, waarheen het verloop gaat, het gebruik beslist.

Horen we iemands mening ten aanzien van een of andere poging tot taalzuivering, dan kunnen we allicht iets concluderen omtrent zijn 'richting', zijn standpunt tussen die twee uitersten het conservatieve activisme en het moderne passivisme. Want op alle gebied zien we die uiterste rechter- en linkervleugel, met al de overgangen daartussen natuurlik: de een wil met de Algemeen-Nederlandsch-Verbonders zoveel mogelik weren, wat op vreemde woorden of wendingen lijkt, de ander is blij met elke 'buit', waarmee het Nederlands zich 'verrijkt' uit andere talen. De een is meer geneigd in contaminaties van allerlei soort 'verwarringen' of 'slordigheden' te zien, de ander volgt met een liefdevolle belangstelling zulke afwijkingen en ontsporingen.

Taalzuiveraars op het terrain van de u i t s p r a a k ontmoet men in kranten en algemene periodieken heel weinig. Er zou tronwens over zulke phonetiese dingen haast geen mededeling mogelik zijn zonder gebruik te maken van vreemde, voor het grote publiek ongenietbare, letterbeelden. Toch bestaat er een sterke, goed aaneengesloten macht van phonetiese puristen. Hun invloed en gezag is veel sterker dan van de stijlbloemplukkers en ismenjagers in de periodieken, die tevreden mogen zijn, als hun vluchtig genoten bladvullingen zo geestig worden opgediend, dat de herinnering niet even vluchtig vervliegt. Charivarius

- om maar ineens de scherpe tuchtmeester te noemen, die zelfs bij de verstoktste anarchist geen ergernis zal wekken - Charivarius werkt voor een publiek van, misschien welwillende en goedgezinde, maar in ieder geval tijdkorting vragende l e z e r s , de uitspraak-puristen (o prachtige Haje-prooi!) staan als docent tegenover gewillige l e e r l i n g e n , zelfs vaak als redding brengend mediens tegenover p a t i ë n t e n . Moge hun publiek minder talrijk zijn, dat wordt door het persoonlik contact meer dan vergoed.

Ik heb op het oog de spraak- (en zang-) onderwijzers. Over hun invloed op de beschaafde uitspraak heb ik het al even gehad in een vorig artikel van deze jaargang, p. 78. Door de vriendelikheid van Prof. Brom kon ik sedert kennis maken met de 18e druk (1923) van een veel gebruikt leerboek voor zang en spraak nl. Eldar, *Spreken en Zingen*, welks snel opeenvolgende drukken sedert 1906 bezorgd worden door Mevrouw W. Brom - Struick.

Het is niet mijn bedoeling dit boek, dat zijn sporen reeds verdiend heeft, te bespreken of te beoordelen. Er zijn trouwens grote gedeelten in, waarover ik niet zou kunnen oordelen, zo b.v. het gehele Boek III: ‘Zang’. Maar ook op het overige zal ik geen kritiek oefenen. Veel aanmerkingen zouden er trouwens niet op te maken zijn: de Afd. I ‘Stem’ en II ‘Spraak’ geven in een kort bestek een heldere uiteenzetting van de hoofdzaken der phonetiek, die van veel nut kan zijn, ook voor ieder die aan taalstudie doen wil. Dat Mevrouw Brom regelmatig spreekt van lipl e t t e r s , tongl e t t e r s enz., moge voor de beginnende taalstudent niet zonder paedagogiese bezwaren zijn, wie zal het haar kwalik nemen, dat zij in een boek voor een ander doel en groter publiek bestemd, het veel te veel omvattende woord ‘klanken’ vermijdt? Vooral voor een lezerskring, die zovaak met ‘klank’ in andere betekenis te maken krijgt, is de term te ruim en onprakties. En met het onbeholpen ‘spraakklank’ voortdurend te opereren past niet in de vlotte stijl, die de schrijfster hanteert.

Liever wilde ik *Spr. en Z*. volgen als een betrouwbare gids bij de beschouwing van de methoden der spraakdocenten, vooral waar zij gangbare uitspraak trachten te veranderen, of altans invloed daarop uit te oefenen. En zo het spreek- en zangonderwijs bezien als ‘taalzuiverende’ kracht. Wat hier volgt, zal zodoende niet veel anders zijn dan een uitweiding bij meer terloops gemaakte opmerkingen in het vorige opstel.

Niet veel aandacht zal ik dan ook schenken aan het spraak-onderwijs als therapie voor keelziekten, zoals die bij veel-sprekende mensen vaak dreigen of voorkomen. Tegenover de lof en dankbaarheid, waarmee men veel ex-patiënten over de resultaten hoort spreken, kan men moeilik scepsis volhouden. Toch geloof ik dit wel te kunnen zeggen, dat die mooie resultaten meer te danken zijn aan de rationele adembeheersing en -verdeling, die de spraakleraren hun leerlingen bijbrengen, dan aan de veranderingen in articulatie, die zij bij sommige klanken voorstaan. Wanneer de door nederlandse spraakleraren bevorderde articulatie dè ware was, en de 'verkeerde', die zij bestrijden, heus uit hygiënies oogpunt verderfelik, dan zouden er verscheiden ongelukkige volken zijn, waaronder keelziekten epidemies en chronies heersten. Verderop komt hiervan een enkel geval ter sprake.

Hier hebben we ons echter meer met de aesthetiese kant van de zaak bezig te houden. Want de spraakdocent neemt geen relativiteitstandpunt in ten aanzien van 'mooi' en 'lelik': welbewust tracht hij de uitspraak naar schoonheidsnormen te regelen. En het schijnt niet meer dan een gelukkige toevalligheid, dat het mooie altijd tevens het hygiëniese is.

Het is van te voren te verwachten, dat de taalman, die allicht meer de laissez-faire-richting ingaat dan de spraakdocente, hier en daar de voorschriften van deze laatste te kras zal vinden. Talrijk zijn deze gevallen echter niet, en die weinig talrijke zijn niet ernstig. Ze betreffen meestal die punten, waar men waarneemt wat ik in het meer genoemde opstel als 'nuances b i n n e n het beschaafd' heb aangeduid. *Spreken en Zingen* kiest dan telkens met overtuiging voor één van de twee of meer mogelikheden partij.

Bij de vocalen is op te merken, dat Mevr. Brom het verschil tussen *ó* en *ò* handhaven wil. Gezien de feitelike ontwikkeling der dingen, die ik in deze jaargang, p. 80 vlg.[1)], heb uiteengezet,

1) In de noot op bldz. 80 vermeldde ik het woordpaar *póp* en *pòp*, waarbij in mijn uitspraak het verschil in betekenis gesteund wordt door het onderscheid *ó-d*. Sedert ben ik opmerkzaam geworden - door een werkelik gepasseerd misverstaan - op nog zo'n paar, nl. *bót* subst. 'been' of 'soort vis' en adj. 'stomp', naast *bòd*.
Evenals Mevr. Brom houdt Mej. L. Kaiser vast aan het onderscheid in haar *Contributions to an experimental phonetic investigation of the Dutch language*. I. *The short o*, medegedeeld door Prof. van Rijnberk in de zitting der Kon. Acad. v. Wetensch. te Amsterdam op 29 Sept. 1923, en afgedrukt in de *Proceedings* der Academie, Vol. XXVI, p. 745-754. Over het totaal verdwijnen van het verschil spreekt Mej. Kaiser nergens, wel blijkt altans iets van de grote variatie in de verdeling der klanken tussen de *ó-ò*-sprekers onderling p. 753 vlg. Hoe groot die variatie is, blijkt b.v. daaruit, dat ikzelf bij verschillende woorden zoals *dol, dorst* (subst.), *port* (van *porren*), *motje* (verkleinw. van *mot*), niet de vocaal spreek die Mej. Kaiser opgeeft. En al deze voorbeelden dienen Dr. Kaiser juist om te laten zien, dat sommige woorden 'have either *ò* or *ó*' (Mej. K. gebruikt andere tekens) 'according to their meaning', b.v. *dorst*, subst., naast *dorst* van *dorsen*. ww. [Beter in overeenstemming bevind ik mij met Prof. v.d. Meer, *Tijdsch. v. Ned. Taal en Lettk.* XLIII, 23 vlgg. Toch komen er onder de nederlandse woorden van franse afkomst, die v.d. Meer opsomt, nog enkele voor, waarin mijn uitspraak van de zijne verschilt, nl. *rol* en *rollen, galop, mossel*].

vrees ik dat het zangonderwijs hier voor een verloren zaak strijdt. Vermoedelik zal de onderwijzer, die *Spreken en Zingen* gebruikt, bij de oefeningen van § 80 vlgg. wel eens in conflict komen met leerlingen, en niet alleen met dezulken, die de onderscheiding nièt kennen, maar ook met die ze wèl maken.

Niet hierin alleen is *Spreken en Zingen* behoudend, het is het ook, bij de consonanten, ten aanzien van de *r*. Te prijzen valt, dat de schrijfster gulweg de werkelikheid aandurft: ‘de meeste Nederlanders brouwen’ (p. 62). Maar het niet-knnnen-zeggen van de dentale *r* dan nog steeds te qualificeren als ‘spraakgebrek’, dat doet wat ouderwets aan. Over de noodzakelikheid van dentale *r* voor keellijders (p. 61) ben ik zo vrij het mijne te denken. Een beetje leken-eigenwijsheid tegenover therapeutiese opvattingen der laryngologie is, dunkt mij, niet misplaatst. Dat zal menigeen met mij eens zijn, die weleens met de beoefenaars van deze tak der mediese wetenschap, of liever techniek, van nabij heeft kennis gemaakt.

Het spreek- en zangonderwijs dan steunt de dentale *r*. Het is evenwel nog lang niet zeker of het de definitieve overwinning van de ‘gebrouwde’ *r* zal kunnen beletten. Er is tenminste éen land in Europa, waar het spreek- en zangonderwijs het verzet tegen de velare *r* heeft opgegeven, nl. Denemarken. In het Deens is de velare *r*, een variëteit zeer ver achter op de tong, de absoluut heersende en bij het zingen wordt dan ook deze *r* met rust gelaten, hoewel de methodies geschoolde deense zanger, wanneer hij in een willekeurige andere taal zingt, de dentale *r* gebruikt. Het

zou de moeite waard zijn, het aantal keellijders in Denemarken statisties te vergelijken met dat van andere landen![1)]

Intussen, niemand kan v o o r l o p i g de spraakdocenten in Nederland verwijten, dat ze het onmogelike verlangen of natuurlike uitspraak geweld aandoen.

Zo is het ook, wanneer ze de *eh* en *g* niet te zeer achter op de tong, en zonder huig-schraping wensen gesproken te horen. Wie zelf sterk velare *ch* en *g* spreekt, zal zich niet ergeren, wanneer hij een ander deze klanken meer palataal lioort spreken. Integendeel, 'men' schijnt deze laatste wijze van doen eerder aardig te vinden, vgl. boven p. 79.

Daarentegen maak ik me altijd boos - ik weet niet, hoe het de lezer gaat -, als ik een 'geschoolde' zangstem nederlandse *l* hoor produceren. Niemand bereidwilliger dan ik om te erkennen de platheid en vulgariteit van de dikke hollandse *l*. Maar waarom nu in de bestrijding daarvan doorgehold tot het andere uiterste, zodat de *l* gelijk wordt aan de duitse? Want dàt is het ideaal van het zangonderwijs: men kan het waarnemen bij elk gemengd koor van ook maar enige pretentie, om van de officiële solisten te zwijgen. En Mevr. Brom schrijft het in haar boek ook ontwijfelachtig duidelik voor, p. 219: 'De *l* moet altijd zoo ver mogelijk naar voren in den mond gevormd worden.' Ondubbelzinnig ook op p. 227, waar een raad gegeven wordt aan 'wie veel moeite heeft om bij 't lezen van Hollandsch en Duitsch de dikke plat-Hollandsche *l* te vermijden....' Blijkbaar eisen dus beide

1) De Denen zijn tòch een lastig volk uit keelhygiënies oogpunt. Mevr. Brom, als alle spraakdocenten, ageert sterk tegen de vaste toonaanslag of glottis-slag, zoals men die in het Duits veel, in het Nederlands soms, maar niet zo sterk, kan horen aan het begin van een woord, dat met vocaal begint. Ook wel aan het woordeinde, o.a. bij een nijdig afgebeten *ja, nee*. (*Spr. en Z.* p. 61). 'Menig redenaar krijgt zoo een ernstige keelaandoening, die niet geneest, vóór hij zich den vasten toonaanslag voorgoed heeft afgewend': dat is het schrikbeeld waarmee Mevr. Brom dreigt.
In het Deens nu is deze glottis-slag, aan het eind van of midden in het woord bij zeer uitgebreide categorieën van woorden de onontbeerlike finishing touch, waaraan men de goed-deense uitspraak kent. En mensen uit het uiterste zuiden van het land, waar de z.g. 'stoot' in de dialecten niet voorkomt, leren hem wel opzettelik aan om onberispelik beschaafd te spreken. 'De stakkerds', zegt de nederlandse keelhygiënist, meewarig het hoofd schuddend.

talen dezelfde *l* volgens de schrijfster. Dat zal dunkt mij ieder die beide talen goed beluistert, tegenspreken. M.i. is het juist zo'n fijn kenmerk van beschaafd Nederlands, om met *l* het juiste midden te houden tussen de zeer dunne duitse *l* en de vulgaire dikke *l*. Daarom is hier het drijven van het zangonderwijs onnederlands te noemen.

En onnodig ook. Want de zangdocent zal misschien hiertegen opmerken, dat het dun-maken van de *l* de duidelikheid, de verstaanbaarheid bevordert. Och ja, die verstaanbaarheid bij het zingen! Zo gauw de zang zich merkbaar verwijdert van het eenvoudige recitatief, is het met de verstaanbaarheid droevig gesteld. Bij koorzang in de eerste plaats, maar bij solozang niet veel beter. Om 'vlak'heid en schelheid van toon te vermijden worden, vooral in de hogere toonliggingen, vocalen als *a, ie* gerond en daardoor onherkenbaar. En vocalen zijn toch niet zo onbelangrijke factoren voor de verstaanbaarheid! Wat men onderscheidt, is meestal een soort *oe*, met uitwijkingen naar *o* ener-, naar *uu* anderzijds. Het is een scherp hoorder, die bij koorzang (het hoeft nog niet eens meerstemmig te zijn) of bij een hoog sopraansolo uit kan maken, of er Italiaans of Nederlands of Frans gezongen wordt. Als hij de tekst niet kent natuurlik. En zolang dat zo blijft, zolang zal een enkele verduidelikte consonant de koorzang niet anders kunnen maken dan wat het feitelik geworden is, en de solozang in veel gevallen ook: een eigenaardig bezielde instrumentaalmuziek.

Wat mij verder in *Spr. en Z.* frappeerde, is het leren van *sj* als één klank (p. 64): 'de *sj* wordt uitgesproken als de Duitsche *sch* (in *schön*) of de Fransche *ch* (in *chat*)'. Ik beschouwde totnogtoe het zuiver één-maken van deze klank v e r b i n d i n g (want dat is het voor mij nog steeds min of meer) als een precieuze neiging van de jongste tijd, en daarom verwonderde me de houding van het spreekonderwijs in dezen. Die is trouwens niet van de aller-laatste tijd, reeds de eerste druk (1911) van een ander leerboek, nl. Veldkamp, *Techniek van het Spreken* § 212 geeft hetzelfde voorschrift. Ik voor mij zeg wel ongeveer de *s*-klank in woorden als *meisje, bees*(*t*)*je*, maar nà velare vocalen als in *vaasje, poosje* meen ik na de (weliswaar wat naar *j* toe geassimileerde) *š* nog een duidelike *j* te horen. Evenwel, ook bij De Froe-Jongejan, *Klanken v.h. Nederl.*, p. 15 vlg. wordt de *sj* van *jasje, sjouwen* enkelvoudig genoemd. Daar men nu van dit boek verwachten kan, dat het uitsluitend *be*schrijft en niet *voor*schrijft, moet de

eenstemmigheid van al deze getuigenissen zwaar wegen. En wanneer voor mij de uitspraak *š* in veel gevallen niet zonder affectie is, dan kan dat wellicht een provinciate eigenaardigheid zijn.

In tegenstelling met de besproken gevallen wordt op bldz. 259 uitdrukkelik verboden *s-j*, wanneer die 'in verschillende woorden toevallig samentreffen', als één medeklinker te spreken. Zo één in *Koosje, kiesje*, maar twee in *Koos-je, kies-je*. Zonden niet de meeste Nederlanders in het laatste geval *zj* spreken, of de klank van fra. *jeter*? Zo ja, dan zou deze maatregel voor de duidelikheid en verstaanbaarheid - want dat is toch wel de bedoeling ervan - overbodig zijn.

Bevordering van verstaanbaarheid, meer dan nauwkeurige weergeving van de feitelike toestand in het Beschaafd, is ook zeker het doel van de schrijfster, als zij op p. 49 zegt, dat in de tweeldank *aai*, b.v. *baai* 'de eindvocaal *ie*' gehoord wordt, en evenzo *oe* als eindklank in b.v. *leeuw*. Want dat is een graad van distinctie die geen gewoon spreker bereikt.

In zulke gevallen komt uit, dat het boek vooral let op de eisen van de z a n g en bij het streven naar de vervulling daarvan niet schroomt te gaan tot wat bij spreken onnatuurlik of overdreven zou moeten heten. 'Waarom spreekt menig zanger zoo leelijk?' die veelzeggende vraag stelt Mevi. Brom zelf, p. 84. En we zouden willen antwoorden, mèt de schrijfster: 'omdat zijn stem behandeld is als een instrument' en (enigszins anders voortgaande als de schrijfster), omdat ie wel voelt, dat de strenge voorschriften, die hij bij het zingen volgen moet, hem bij het spreken tot in het absurde zouden voeren. Daarom laat hij bij het spreken maar àlles na, wat op verbetering van zijn natuurlike uitspraak lijkt. En is dan die natuurlike uitspraak niet van de edelste, dan kan het inderdaad een teleurstelling zijn de vocale kunstenaar als gewoon mens te ontmoeten.

Wie *Spreken en Zingen* gaat lezen als een phonetiese beschrijving van beschaafd Nederlands, die zal er op voorbereid moeten zijn, dat hij 'zo móet het' meer zal aantreffen dan 'zo is het'. Volkomen te billiken, en zolang de grenzen van het gewone beschaafd hiermee niet geforceerd worden, zal niemand daartegen bezwaar kunnen maken. Als men een enkele maal neiging tot tegenspraak krijgt, is dit meestal blijkbaar daaraan te wijten, dat het accent wat veel op de zang valt. Het is inderdaad niet gemakkelik, een handleiding voor spreken en zingen tegelijkertijd

te geven: daarvoor heeft zich het ‘zingen’ van de nieuwe tijd te ver van het ‘spreken’ verwijderd.

C.B. VAN HAERINGEN.

Op het gezigt van trekkende kraanvogels.

Ieder kent Starings mooie gedichtje over de kraanvogels die, wanneer hij ze op een herfstavond in een V ziet voorbijvliegen naar het Zuid Westen, zoo diepe gedachten in hem wekten. De vogel die daar hoog boven de aarde met haar rampen, in onbekommerde zielsrust zijn dagenlange tocht vervolgt om eindelik in betere gewesten rust te vinden, wordt voor de dichter het zinnebeeld van de gelovige, die, verheven boven ‘de werrelt die zoo dwerrelt,’ zijn gedachten richt op het hemelse Vaderland. Het is natuurlik heel goed mogelik dat Staring werkelik door het zien van die vogels plotseling deze analogie in zich voelde ontstaan. Toch schijnt mij een andere verklaring meer aannemelik.

Van den Bosch, in de aantekeningen achter zijn uitgaaf in de Zwolsche Herdrukken, wijst op een regel bij Göthe die er in de verte aan herinnert: ‘Doch ist es jedem eingeboren, *Dass sein Gefühl hinauf und vorwärts drängt*, Wenn über uns im blauen Raum verloren Ihr schmetternd Lied die Lersche singt, Wenn über schroffen Fichtenhöhen Der Adler ausgebreitet schwebt, Wenn über Flächen, über Seen *Der Kranich nach der Heimat strebt*’.

Van ontlening kan men hier natuurlik niet spreken. Veel treffender is de overeenkomst met een embleem van een vergeten 17de-eeuws dichter, Dirk Pieters Pers, wiens *Bellerophon of Lust tot Wijsheydt* (1614) in de 17de eeuw naar prof. Kalff's mededeling niet minder dan 10 drukken beleefde. Staring schrijft

boven zijn gedicht: ‘de trant van Cats gevolgd’. Ook Pers schrijft soms in Catsiaanse stijl. Het embleem waarover ik sprak, stelt voor een ooievaar, hoog vliegend, boven een wolkenkrans, naar stralend licht. Uit de wolken stroomt regen. Beneden zien we een stad met poorten en torens en daarachter vlammen en rookwolken. Rondom het ovaal van de tekening lezen we: *Heic tute contemnimus imbres* en er boven: Wat is hier te beleven?

Pers' toelichting laten we hier in zijn geheel volgen:

Waerom de Oyevaer met dese omschrijvinge: Heic tute contemnimus imbres, uytgebeeldt is, daer van sal u de reden werden vertoont: Hier mede wordt te kennen gegeven, dat een Godtsdienstigh en vroom man, die in dese werreldt alle ramp en tegenspoet, soo van moorden, branden, rooven, verjagen, met sijne oogen moet aanschouwen, altijdt in sijne ziele den toekomenden standt der gelucksaligen overweeght, en siet wel dat hier in dese werrelt niet als drocfheydt en hertzeer is te beleven; daerom stijgt hij met sijne gedachten al veel hooger als de Sonne en Mane konnen bereycken, ja klimt soo verre, dat hij by sich selven seyt: A l h i e r l e v e n w y s e k e r , e n v r a g e n n a g e e n s t o r m o f s l a g h - r e g e n , maer soecken dat eeuwige, alwaer de vreese en alle de ongevallen deser werreldt uytgesloten zijn. Hierom seyt P e t r o n i u s , dat dese vogel *Pietati cultrix*, of de Godsdienstighste van alle voghelen genoemt wordt, die alle des werrelts schatten verachtende, in den Hemel haer woonplaets schijnt te besitten; want sy leeft hier, als sonder haet of nijdt, niemant verkortende noch andere vogelen verongelijckende, maer wapent sich alleen tegen de snoodste, en suyvert de velden van alle schadelijcke gedierten. Soo behoort dan een wijs man niet altijdt den steen van Sysiphus te rollen, en al te veel moeyte op den hals halen, waer in hy dagh noch nacht kan rusten, maer behoort sich veel liever te laten genoegen, siende de ware ruste te gemoet, en sich wapenen tegens de snoode sonden, om Godt noch den Menschen te bedroeven.

Hier is gewoel en wildernis,
By Godt al ons verlangen is:
Wy leven hier in smert en pijn,
By Godt sal onse ruste zijn.

Alwaer de lichte Son en Phoebi guide wagen
  Beschijnt het aerdtsche rond, is niet dan pijn en smart:
De pijn kan al ons vreughdt en vrolijckheyt verjagen,
  En maecken onse Ziel door teghenspoedt benart.
Wat is in dit gewoel en woest gespuys der volcken
  Al moeyelijck verdriet! 't is een vergramde Zee,
Waerin wy gaen te grondt, dan weder aen de wolcken,
  Dan over ebb' en vloed, dan op een schorre ree.

Hier is maer schrick en vrees, hier zijn de hooghe vloeden,
Hier is geweldt en moordt, hier is het hooghste quaet,
Daer statet in de vlam, hier branden de gemoeden,
En staen nae 's naesten doodt, door een ontsteken haet.
De Goddelijcke Storck vlieght met ontslagen vlercken,
En acht der wolcken damp, den regen, noch de Maen,
En hooger als de Son wil sy haer geest verstercken,
En laten al 't geraes van dese werrelt staen.
'Dus wie de ware rust op aerden meent te vinden,
Die vindt niet wat hy soeckt, bedrieght sich door den schijn:
De wellust laet haer niet in dese werreldt vinden,
By Godt moet onse vreughdt en onse wellust zijn.'

Mij dunkt, de overeenkomst, zelfs in onderdelen, is te groot, om aan toeval te mogen denken. Dat Staring de ooievaar door de kraanvogels verving, ligt voor de hand, als we bedenken dat hij deze vogels in de herfst meermalen zag overvliegen. Onder de aardse rampen worden bij Pers genoemd de 'hooghe vloeden' en 'daer statet in de vlam'; Staring spreekt van 'sulfergloed' bij aardbeving en van overstrooming. Waar Staring er op wijst, dat aan de kust, waar aller zorgen woeling rust, geen 'Twistvuur brandt', zegt Pers: 'hier (op aarde) branden de gemoeden'. De enigszins wijdlopige voorstelling van Pers is door Staring gewijzigd tot een bondigheid, waarin geen woord te veel is.

K.H. DE RAAF.

Boekbeoordelingen.

De sage van den Vliegenden Hollander naar behandeling, oorsprong en zin onderzocht door Dr. G. Kalff Jr., Zutphen, W.J. Thieme & Cie., 1923.

Het hier boven genoemde boek is reeds vrij lang geleden verschenen en ook al van verschillende kanten besproken; er is over 't algemeen nog al lof aan toegezwaaid. In een aankondiging in het eveneens bij de firma Thieme & Cie. uitgegeven blad *De Vacature* (30 Nov. 1923) heet het: 'Het werk van Dr. Kalff dwingt eerbied en bewondering af voor den ontzettenden arbeid, dien de studie van den Vliegenden Hollander moet gekost hebben' en verder wordt gesproken van het boek, 'dat gelezen en bestudeerd zal worden door ieder, die het wondere, raadselachtige

wezen “Mensch” tracht te begrijpen’. Bij de vermelding van de nieuwe boeken in de Amsterdamsche Openbare Leeszaal (*Algem. Handelsbl.*, 9 Febr. 1924) wordt het een ‘van artistiek en literair inzicht getuigend boek’ genoemd, waarvoor ‘alle beschikbare bronnen zijn doorgewerkt’. Dat zal zeker wel overgenomen zijn uit een artikel van een anonynius in de *Haagsche Post* van 1 Dec. 1923, die het bovendien o.a. nog ‘een wetenschappelijk werk van buitengewone verdienste’ vindt. De heer A. Jolles in zijn Gidsartikel van Jan. 1924 oordeelt, dat er, al heeft hij er nog al bedenkingen tegen, toch veel in valt te prijzen en Prof. Prinsen (*Letterk. Bijbl. v.d.N. Rott. Ct.* v. 22 Dec. 1923) noemt het zelfs ‘een voortreffelijk boek’, al voegt hij er bij ‘,met een ontstellend slot.’

Met de laatste woorden van Prinsen kan ik meegaan - al begint dat slot voor mij heel wat eerder -, met de eerste niet. Juist omdat ik in de waardeering van het werk nog al afwijk van de verschillende genoemde en ongenoemde lofredenaars, voel ik mij gedrongen, ook 't een en ander er over op te merken. Bovendien echter nog om een andere reden en wel omdat mijn naam in het voorbericht genoemd wordt. Ik heb nl. den heer Kalff verschillende gegevens verschaft, die ik langzamerhand verzameld had, omtrent het verhaal van den Vlieg. Holl. en over de litteratuur daarover. Wei eens meer was ik in de gelegenheid iemand met dergelijke aanwijzingen omtrent het een of ander motief te helpen en het is mij altijd een genoegen geweest, als ik iemand daarmee een dienst kon bewijzen. Nooit heb ik daarvan spijt gehad, behalve dezen keer. Als ik had kunnen vermoeden, dat ik ook maar eenigszins zou bijdragen tot het doen ontstaan van een product als dit boek, dan zou ik zeer zeker mijn medewerking niet verleend hebben. Tot mijn verontschuldiging wil ik er echter direct bijvoegen, dat mijn medewerking zich bepaald heeft tot het verschaffen van gegevens; aan de uitwerking daarvan, aan al den verderen omhaal en al de uitweidingen van den heer Kalff ben ik gelukkig onschuldig.

De schrijver heeft de vriendelijkheid gehad, mij, als belooning, een exemplaar van zijn boek te zenden. Daarvoor ben ik hem natuurlijk dankbaar en ik zou er mij ook oprecht over verheugd hebben, als er niets dan goeds van te zeggen was. Ik had toen niet dadelijk den tijd, het boek nauwkeurig te lezen, maar ik stelde mij van een nadere kennismaking een groot genoegen voor, omdat juist onderzoekingen omtrent

de verspreiding en den oorsprong van sprookjes, sagen e.d. mij altijd zeer veel belang inboezemen. Nu ik echter het boek nauwkeuriger heb leeren kennen, is dat geen genoegen, maar eerder het tegendeel voor mij geworden. Ik moet zeggen, dat ik zelden bij het lezen van een boek, dat toch zeker op den naam van wetenschappelijk aanspraak wil maken, zoo dikwijls een gevoel van ergernis heb voelen opkomen als bij dit geschrift. Toch heb ik, juist omdat ik er eenigszins bij betrokken ben, nog een tijdlang geaarzeld, of ik er wel iets van zou zeggen, maar ten slotte leek het mij toch beter, met mijn meening voor den dag te komen.

Wat bedoelt de heer Kalff eigenlijk met dit boek? Wil hij werkelijk een wetenschappelijk werk geven of een populair, voor 't algemeen publiek bestemd boek? Het is eigenlijk noch het een, noch het ander: voor een populair werk is het te ‘geleerd’, voor een wetenschappelijk werk heeft het te veel van een populair geschrift, ook wat het uiterlijk (het stemt overeen met de bekende sprookjes- en legendenuitgaven van de firma Thieme) en de illustraties betreft. Dat hybridisch karakter wil ik echter nog daarlaten. Waar ik me vooral aan geërgerd heb, dat is de hooge toon van den heer Kalff en dan zijn manier van schrijven. Hij slaat een toon aan, die hem, al heeft hij reeds een dissertatie geschreven en al belooft hij nog meer geschriften (want ook daarvan wordt ons de mededeeling hier en elders niet gespaard), toch eigenlijk niet past. Dat is niet alleen het geval, wanneer hij spreekt over anderen, die over het onderwerp geschreven hebben, maar het heele boek door. Het is werkelijk een ‘toon van onverdragelijke arrogantie’; ik kan er geen betere uitdrukking voor vinden dan de geciteercle van Dr. J.G. van Dillen in diens bespreking van Kalff's dissertatie (z. *Tijdschr. voor Geschiedenis*, XXXVI (1921), p. 133). Het schijnt dat diens afkeurende woorden niet veel indruk op den heer Kalff hebben gemaakt, althans niet veel uitwerking hebben gehad. Dit boek heeft ten minste op mij denzelfden indruk gemaakt als die dissertatie blijkbaar op dien beoordeelaar. Ook de ‘preektoon’ ontbreekt hier niet; sommige bladzijden zouden best dienst kunnen doen voor de Zondagochtendeditie van 't Handelsblad.

Dr. Kalff zegt ergens, waar hij spreekt over de kunst van een dichter, die hij verklaart niet volkomen te begrijpen (wat dan ook geen wonder is, want het is een ‘kunst, die als een blinde

gigant rekt en tuimelt'): 'Ik ben te Hollandsch om er mij heelemaal door te laten overweldigen'. Nu, ik ben dan zeker nog 'Hollandscher' dan hij; ik ben ten minste in 't geheel niet te 'overweldigen' door sommige van zijn passages. 't Zal misschien wel aan mij liggen, maar hier en daar begrijp ik absoluut niet, wat hij eigenlijk bedoelt. Verder spant hij zich blijkbaar in, om de dingen nu eens heel bijzonder en heel mooi te zeggen. Wat er dan voor den dag komt, kan men zien aan staaltjes als: 'Wanneer de eb der ikverloochenende doodsverlangens tot het uiterste is gekrompen, stuwt de springvloed der ikbeaming haar toppen tot de onsterfelijkheid op,' of 'De kuiven van Lamartine's golven zijn te koket gefrizeerd, dan dat wij geloof wenschen te slaan aan zijn stormachtige verlangens', of 'Want als we deze twee spreuken metafysisch transponeeren, krijgt men de hemelsche boventonen van deze aardsche kinkhorens te beluisteren.' - De Duitsche dichter Alfred Mombert heet 'de fiere adelaar buiten de volière der lyriek'. - 'Plons! - daar zakken wij tot het middel in de moddersloot der Vaderlandsche Romantiek. Zeg in 's hemelsnaam dan maar gauw op,' met deze woorden wordt de bespreking van de Nederlandsche bewerkingen ingeleid. - Van Lenau heet het: '.... tot zijn Stradivarius de stroomen van hartstocht en vertwijfeling niet meer verzwelgen kon, en voor goed ontstemde' enz. Prinsen vindt: 'Zooals Kalff zijn stof bewerkt heeft, is zij een bron van genot geworden voor elk algemeen ontwikkeld mensch, die zin heeft voor schoonheid, fantasie en innige menschelijkheid.' Als dat waar is, dan behoor ik zeer zeker niet tot die menschen. Misschien geldt zoo iets tegenwoordig als een bewijs van goeden smaak, mijn smaak is het in ieder geval niet en in een onderzoek over een sage vind ik een eenvoudiger en begrijpelijker stijl wel zoo gewenscht.

Dr. Kalff vertoont ongetwijfeld een - vooral zijn jeugdigen leeftijd in aanmerking genomen - benijdenswaardige belezenheid, al is het dan ook soms misschien inderdaad meer vertooning dan werkelijkheid. Ik bedoel hier natuurlijk niet, dat hij het telkens had moeten vermelden, als hij iets van een anderen schrijver over het onderwerp heeft overgenomen, maar een aanteekening als op p. 67 maakt toch wel een wat zonderlingen indruk. De schrijver noemt daar een twaalftal verschillende werken op en laat daarop volgen: 'A. Emil. Brachvogel's vierdeeligen roman D e r f l i e g e n d e H o l l ä n d e r (1871) heb ik niet kunnen be-

machtigen'. Mij dunkt, iedereen zal hieruit lezen, dat hij de tevoren genoemde werken wel heeft 'kunnen bemachtigen'. Dat betwijfel ik echter wel eenigszins, want ze worden alle genoemd in vroegere artikelen over deze stof, de meeste in dat van A.K.L. Thielo in *Euphorion*IX (1902), p. 377 vv., door Kalff een paar bladzijden eerder smalend als een 'wel wat gronderige studie' gekenmerkt, waaraan hij echter nog al 't een en ander te danken heeft.

De verschillende bewerkingen van de stof worden nagegaan in het eerste hoofdstuk, achtereenvolgens in de Engelsche (en Amerikaansche), Duitsche, Nederlandsche en Fransche litteratuur. Zijn ijver om dat bijeen te brengen valt zeer zeker te prijzen en waarschijnlijk heeft hij daarbij ook wel een tamelijke volledigheid bereikt, al zal dat wel niet heelemaal het geval zijn; maar dat mag natuurlijk niet als een bezwaar worden aangevoerd; dat is bij zoo iets niet te vermijden. Hij geeft in ieder geval heel veel, mij zelfs veel te veel. Hij spreekt nl. niet alleen over auteurs, die de figuur van den Vlieg. Holl. behandeld hebben, maar ook over schrijvers, die het niet gedaan hebben, maar van wie de heer Kalff dat wel gewenscht zou hebben. Aan Byron en Shelley b.v. worden eenige bladzijden gewijd, ofschoon de Vlieg. Holl. daar nergens genoemd wordt. Met een 'sneer' vermeldt Kalff (p. 35) een bewering van Andrae omtrent een gedicht van Von Eichendorff, waarin deze den Vlieg. Holl. ziet, en haalt daartegenover een strophe aan uit een ander vers van denzelfden dichter; ik kan echter niet inzien, dat het iets met het onderwerp te maken heeft, zeker niet meer dan de door Andrae geciteerde regels. En zoo is het met verscheiden andere der door Dr. Kalff aangehaalde schrijvers het geval. Op die manier had hij nog wel een heel wat lijviger boek knnnen maken. Ook in het verdere gedeelte van het boek komt veel voor, dat m.i. best gemist had kunnen worden, zoo b.v. al de aanhalingen uit oude reisverhalen, die alleen moeten dienen om het stormachtige van de omgeving van Kaap de Goede Hoop aan te wijzen. Mij dunkt, dat is toch bekend genoeg; de vermelding van den naam 'Stormkaap' alleen zou hier al voldoende zijn geweest. Zoo zou ik nog verschillende zaken kunnen noemen.

Geeft dus de heer Kalff veel, heel veel zelfs, wat m.i. overbodig is, in andere opzichten is hij mij niet uitvoerig of liever niet nauwkeurig genoeg. Zoo b.v. in het tweede hoofdstuk, waarin voornamelijk de oorsprong van de sage behandeld wordt.

Volgens Kalff is de sage of althans die benaming van Engelschen oorsprong. 't Is mogelijk, maar het bewijs heeft hij niet geleverd. Door de omstandigheid, dat de eerste tot nog toe bekende vermelding Engelsch is, wordt natuurlijk niets bewezen, nog minder door aardigheden als: ‘Dus is het 't eenvoudigst aan te nemen, dat ook hier de Engelschen weer neutralen tegen hun vijand wisten op te stoken!’

Aan een historischen oorsprong van de sage gelooft Kalff niet. Er worden nl. hier en daar verschillende personen genoemd, die het prototype van den Vlieg. Holl. zouden geweest zijn. De eenige, werkelijk historische persoonlijkheid, die hier in aanmerking kan komen, is, zooals Kalff terecht opmerkt, de Friesche zeevaarder uit de 17e eeuw, Barent Fockesz. Prinsen in zijn bovengenoemd artikel is dan ook van meening, dat dat werkelijk ‘de legendarische Vlieg. Holl. is geworden’; Kalff wil er niets van weten. Ik geef hem volkomen gelijk, als hij den eisch stelt, dat zij, die dat beweren, eenig bewijs voor den samenhang moeten aanvoeren en dat heeft niemand tot nog toe gedaan. De eerste, voor zoover bekend, die de mededeeling doet, is de ongenoemde schrijver (hij onderteekent alleen: L..) van het artikel ‘Ueber den Ursprung der Sage von dem fliegenden Holländer, oder Gespensterschiff’ in het tijdschrift *Das Ausland* XIV (1841), p. 945. Door anderen is dat later zonder eenige contrôle overgenomen en soms nog wat aangedikt (zoo komt, geloof ik, de door Kalff vermelde zwarte poedel alleen bij Waling Dijkstra voor). - Al voel ik in dit opzicht voorloopig meer voor de opinie van Kalff dan voor de andere opvatting, toch is m.i. de kwestie nog niet heelemaal beslist. Ik zou willen vragen: waar heeft de schrijver in *Das Ausland* dat toch vandaan, hoe komt hij aan zijn wetehschap omtrent Barent Fockesz? Zoo'n bekende historische figuur is dat toch ook niet. Hij moet dat toch ergens gevonden hebben en is die verbinding met den Vlieg. Holl. van hem afkomstig of heeft hij dat ook ergens anders aangetroffen? Het zal misschien van het toeval afhangen, of dat nog eens aan den dag zal komen, maar uitgemaakt lijkt mij de zaak nog niet.

Onduidelijk en verward vind ik Kalff's uiteenzetting van de betrekkingen, die er kunnen bestaan tusschen verschillende bewerkingen van de stof, bv. Wagner, Heine, Marryat, Fitzball.

Op p. 111 heeft Kalff het over de merkwaardige overeenstemming in den naam van het schip bij Hauff en Longfellow. Hij maakt zich daar wel wat heel gemakkelijk af. ‘Zelfs met een dichterbij

gegeven naam als “Carmilhan” weten de geleerden geen weg’, zegt hij. ‘Een ander moge deze vragen oplossen; ik zie er met mijn gegevens geen kans op.’ Het had, dunkt mij, juist op zijn weg gelegen, te trachten, hier meer gegevens te verkrijgen. En één stap verder had hij althans kunnen komen. Door een toeval zijn hem enkele van mijn aanteekeningen onbekend gebleven. Ik heb die natuurlijk niet met opzet verzwegen, maar waarschijnlijk - zeker weet ik het niet meer - is mij bij de eenige bespreking, die ik met hem over de zaak gehad heb, gebleken, dat Hauff's bewerkingen van de sage hem bekend waren, zoodat ik daar toen verder geen acht op heb geslagen en mijn aanteekeningen daarbij niet heb nagezien. Anders zou ik er hem op hebben kunnen wijzen, dat de bron van Hauff's ‘Die Höhle von Steenfoll’ bekend is. Trouwens, als hij in denzelfden jaargang van *Euphorion*, waarin het reeds genoemde artikel van Tielo voorkomt, iets verder had gekeken dan.... ik hem heb aangewezen, dan zou hij het zelf gevonden hebben. Dat heeft hij blijkbaar met gedaan en zoo is hem ontgaan, wat daarin (p. 842) door H. Hofmann, den schrijver van *Wilhelm Hauff. Eine nach neuen Quellen bearbeitete Darstellung seines Werdegangs*, wordt meegedeeld, nl. dat hij de bron van Hauff's vertelling gevonden heeft in een van de *Tales of a Voyager to the Arctie Ocean* (Lond. 1826-1829), anoniem verschenen, maar 't werk van R.P. Gillies. Iets uitvoeriger heeft Hofmann daarover nog gehandeld in *The Athenaeum*, 1903, nr. 3950, terwijl J. Arnandoff in zijn Münchener dissertatie van 1915, *Wilhelm, Hauffs Märchen und Novellen. Quellenforschungen und stilistische Untersuchungen* (p. 33 vv.)[1] een uitvoerige vergelijking heeft gegeven tusschen Hauff's novelle en het oorspronkelijke, of liever de Duitsche vertaling daarvan, door Ed. v. Bülow uitgegeven onder den titel: *Erzählungen eines Reisenden nach dem nördlichen Eismeer* (Leipzig, 1827). Daaruit blijkt o.a. dat de naam ‘Carmilhan’ daar ook voorkomt. Er blijft dus in de eerste plaats over te onderzoeken, hoe Longfellow aan dien naam gekomen is.

Bij het opstellen van de bij deze plaats in zijn boek gevoegde noot schijnen de aanteekeningen van Kalff totaal in de war geraakt te zijn. Hij verwijst hier naar H. Andreae in *Anglia (Beiblatt*) III, p. 362 vgl. Nu heeft A. Andrae (zoo is de naam van den schrijver en niet Andreae, zooals Kalff hem met volharding

1) Voor de andere novelle van Hauff, ‘Das Gespensterschiff’, z. ald. p. 12.

noemt) in verschillende jaargangen van het *Beiblatt zur Anglia*[1] aanteekeningen gegeven bij de vertellingen van Longfellow en zoo ook, en voor 't eerst in dl. III, p. 362, maar over het hier bedoelde verhaal is daar juist niets te vinden. - Naar aanleiding van het woord ‘Carmilhan’ heet het: ‘Men zou aan verminking van een Hollandschen naam door Hauff en Longfellow denken: alleen later wordt een zuivere naam “Rotterdam” vermeld!’ Het woord ‘Rotterdam’ komt N.B. noch in 't verhaal van Hauff[2] noch in Longfellow's gedicht voor! Zelfs nergens, bij mijn weten, noch in de *Märchen*, noch in de *Tales of a wayside inn*. Hoe komt Kalff er aan? De eenige plaats, voor zoover ik me op 't oogenblik herinner, waar als naam van het schip in een dergelijke sage ‘Rotterdam’ voorkomt, is in ‘The Folk-Lore of Sutherland-Shire’, door Miss Dempster uitgegeven in *The Folk-Love Journal* VI (Lond. 1888), p. 154, terwijl een ander verhaal, dat ook in sommige opzichten overeenkomst met onze geschiedenis vertoont, gedeeltelijk in Rotterdam speelt, nl. ‘Die frommen Schläfer’ in H. Smidt, *Seemanns-Sagen und Schiffer-Märchen* II (Berl. 1836), p. 159. Beide plaatsen kan de heer Kalff gekend hebben en zoodoende is misschien die naam ‘Rotterdam’ in deze aanteekening verzeild. - Aan het slot van de noot verwijst Kalff zonder aanwijzing van de bladzijde naar W. Gregor, *Notes on the folklore of the Northwest of Scotland*. Ik ken wel een boek van dien schrijver onder bijna gelijk luidenden titel (*North-east* i. pl. van *Northwest*), maar daar komt niets overeenkomstigs in voor.

Ook andere onnauwkeurigheden ontbreken niet; namen en titels worden nog al eens verkeerd opgegeven: de naam van den directeur van het Scheepvaartmuseum is onjuist; het werk van Hauff heet niet: *Wirtshaus zu Spessart*, maar: *Das Wirthshaus im Spessart*; de verwijzing op p. 61 naar *Anglia* moet zijn: *Beiblatt zur Anglia*; met *Van den ouden tijd* Jrg. 1849 (p. 2) zal wel bedoeld zijn *De oude tijd*, jrg. 1869, enz. Aan drukfouten is ook geen gebrek. En al dergelijke dingen bij iemand, die een ander gebrek aan ‘akribeia’ verwijt!

Tegen een artikel van een van zijn voorgangers W. Golther, een studie, die Kalff in alle afmetingen, ‘in lengte, breedte en diepte’, heeft teleurgesteld, voert hij als een van de bezwaren aan, dat daarin ‘reeds vóór de mythologie halt wordt gemaakt.’

1) 't Laatst in XXVII (1916), p. 56, met behulp van welke plaats men de vroegere kan vinden.
2) ‘Amsterdam’ staat wel bij Hauff.

Als hij het voorbeeld van den schrijver van het *Handbuch der germanischen Mythologie* gevolgd had, zou een heel stuk van zijn werk achterwege gebleven zijn, maar of dat aan zijn boek kwaad gedaan zou hebben, betwijfel ik.

Maar de mythologie is nog niet voldoende; ten slotte verschijnt de psycho-analyse! Dat is in hoofdstuk III, 'het ontstellend slot.' Wat de beteekenis van de psycho-analyse voor de verklaring van sprookjes, sagen e.d. aangaat, ik wil mij allerminst als een specialiteit op dat gebied uitgeven. Wel wil ik echter verklaren, dat het mij, na wat ik daaromtrent gelezen heb, toeschijnt, dat ook hier weer, zooals zoo dikwijls bij een of andere nieuwe theorie, te veel gegeneraliseerd wordt. Wat in het eene geval waar is, behoeft dat nog niet altijd in een ander te zijn. Overigens meen ik hiervoor te mogen verwijzen naar een m.i. voortreffelijk artikel van Dr. J. de Vries in het *Nederl. tijdschr. voor volkskunde* XXVIII (1923), p. 1 vv., geschreven naar aanleiding van een proeve van psycho-analytisch onderzoek omtrent het Lied van Halewijn, dat in den vorigen jaargang van dat tijdschrift was verschenen. Met de verstandige opmerkingen van De Vries kan ik geheel meegaan, de beweringen van Kalff in zijn laatste hoofdstuk komen mij grootendeels al heel onwaarschijnlijk voor. Zelfs Prinsen kan bij een van de hoogdravende tirades van Kalff niet nalaten, spottend op te merken: 'Dat had die pientere Barent ook niet gedacht!' Het is soms inderdaad, of we weer in den tijd van Max Müller c.s. verplaatst zijn. Wat hier niet alles ter sprake komt: Mevr. Blavatsky; de beweging van '80, Mozes in het biezenkistje, Schopenhauer, het Egyptische doodenboek, de Indische vuurgod Agni, Thomas à Kempis, het zijn maar een paar grepen uit de inderdaad 'ontstellende' massa. Men zal vragen: Wie reimt sich das zusammen.... en met den Vlieg. Holl.? Ja, wie daar verder nieuwsgierig naar zijn, kunnen dat bij den heer Kalff nalezen, als ze het ten minste zoo ver in het boek brengen. Ik heb er genoeg van. Aan de vele citaten van den schrijver wil ik alleen nog één toevoegen: Credat Iudaeus Apella.

Alles samengenomen, vind ik het een zeer onverkwikkelijk boek, waarin allerlei dingen op een soms onbegrijpelijke wijze dooreengehaspeld worden, waarvan de waarde voor de vergelijkende litteratuurgeschiedenis en de volkskunde mij twijfelachtig lijkt en waarvan het me spijt, dat mijn naam er aan verbonden is.

De heer Kalff is nog jong en kan dus nog veel leeren; ik wil hopen, dat matiging en bescheidenheid daartoe mogen behooren.

Als hij weer eens wat schrijft, kan wat meer nauwkeurigheid, zelfs bij de correctie, ook geen kwaad.

Aangezien nu dan toch een keer mijn aanteekeningen - al is het niet op een wijze, als ik wel gewenscht zou hebben - in dit boek grootendeels verwerkt zijn, wil ik er nog 't een en ander aan toevoegen, dat hier en daar tot aanvulling kan dienen. Gedeeltelijk is het door de boven genoemde omstandigheid den heer Kalff onbekend gebleven, gedeeltelijk heb ik het pas later gevonden. Enkele van de genoemde boeken zijn pas na Kalff's werk verschenen. - Ik begrijp niet, waarom Cohen's *Nederl. Sagen en Legenden* ontbreken. Het boek is anders nog wel bij denzelfden uitgever verschenen. Het had toch, al was het maar volledigheidshalve, even vermeld kunnen worden. Ik vind het jammer, dat Cohen in zijn anders in vele opzichten verdienstelijk werk nergens zijn bronnen noemt. No. 47 ‘De vliegende Hollander’ is vermoedelijk naar Wagner bewerkt, no. 48 ‘Ontmoeting met den Vlieg. Holl.’ zal wel aan W. Dijkstra, *Uit Friesland's volksleven* II, p. 209 ontleend zijn. Ook de sage van Reginald van Valkenburg staat bij Cohen als no. 13 ‘Kain’[1)]. Deze sage komt behalve op de door Kalff (p. 112) genoemde, nog op verschillende plaatsen voor. Het is een van de vele nummers, die aan Wolf's *Niederländische Sagen* ontleend zijn in de *Vlämische Sagen, Legenden und Volksmärchen*, hrsg. v.G. Goyert u.K. Wolter (Deutscher Sagenschatz, hrsg. v.P. Zaunert; Jena, 1917, p. 11). Ook Thorpe, *Northern Mythology* etc. III, p. 294 bevat niets anders dan een vertaling van Wolf. - Eveneens naar Wolf vertaald staat het verhaal in het eerste deel van H. Welters, *Limburgsche Legenden, Sagen, Sprookjes en Volksverhalen* (Venloo, z.j.), p. 156 en daarnaar weer in een boekje van Th. Dorren, *Het Kasteel van Valkenburg, zijne beknopte geschiedenis, legenden en sagen* (Valkenburg, 1921) p. 76, waarbij nog meegedeeld wordt, dat deze sage uitvoerig bewerkt is ‘in een boekwerk van 189 bladzijden, door Lod. Janssens, Antwerpen van 1877 en 1906.’ Een berijming er van in het dialect van Maastricht door G.D. Franquinet verscheen in *De Maasgouw, Weekblad voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde*, I, no. 3 (v. 16 Jan. 1879), p. 9, is ook opgenomen in Joh. A. en L. Leopold, *Van de Schelde tot de Weichsel* I (Groningen, 1882), p. 378, en - met kleine

1) De nummers zijn die uit den eersten druk; in den derden van 1921 zijn het resp. 33, 41, 42.

wijzigingen - in het bovengenoemde werkje van Dorren (p. 79). Evenals in de *Limburgsche Sagen* van Rutten vindt men 'Reginald van Valkenburg' ook in het onlangs onder denzelfden titel verschenen boekje van Kleyntjens en Knippenberg (Leiden, z.j., p. 83). Hierin wordt deze aan 't slot maar eenvoudig met den 'Vlieg. Holl.' vereenzelvigd. - Zouden met de door W. Bassett vermelde namen Nothvogel en Konigsmunde, die Kalff niet thuis kan brengen (p. 67), niet Nodnagel en (Müller von) Königswinter bedoeld worden? - Van de op p. 108 vermelde Nederlandsche vertaling van Körber's verhaal is later een nieuwe omwerking gegeven in een jongensboek v.P. Visser, *De Vliegende Hollander* (Alkmaar, z.j.). - In het boven genoemde artikel van Miss Dempster worden een paar regels aangehaald uit Delabouche's gedicht 'Le navire inconnu.' Mij is er verder niets van bekend, maar bij Kalff wordt er, als ik goed gezien heb, geen melding van gemaakt. - Een bewerking van den VI. H. onder den titel 'Le Hollandais errant' komt voor in de *Contes hollandais* van Gustave Kahn (Paris 1908, p. 253). - Een boek, waarvan de titel aanvankelijk aan een behandeling van de sage zou doen denken, is *Le navirefantôme. Voyage du 'Van-Diemen', navire hollandais, dans une île d'anthropophages*, p. William d'Arville (Limoges, z.j.). Het is een jongensboek, waarin alleen in 't begin over een verschijning van het spookschip gesproken wordt. Overigens heeft het er niets mee te maken[1)]. - Eindelijk blijven mij nog twee boeken te vermelden over. Het eerste, waarin een soort van Vlieg. Holl. schijnt behandeld te worden, doet door den naam van den held denken aan den 17e eeuwschen Frieschen zeevaarder. Het is de roman van H.F. Blunck, *Berend Fock*: *Die Mär, vom Gottabtrünnigen Schiffer*. Het werk is mij alleen bekend door een bespreking van Augusta de Wit in het *Letterk. Bijbl. v.d.N. Rott. Ct.* van 3 Mei 1924. - Van het andere is mij nog minder bekend, nl. alleen de naam van den schrijver en de titel: H. de Vere Stackpoole, *Vanderdecken*: *the story of a Man* (Lond. 1923). De in den titel genoemde naam doet natuurlijk aan verband met den Vlieg. Holl. denken.

Amsterdam.

A. BORGELD.

1) Is het misschien een deel van een reeks? Voorin staat: Le navirefantóme, 4e série.

Hadewijch: Visioenen, opnieuw uitgegeven door Dr. J. van Mierlo, S.J.; I. Tekst en commentaar. Leuvense studieën en tekstuitgaven (Leuven - De Vlaamsche Boekhalle - 1924).

De nauwkeurige tekstuitgave der Visioenen, die wij reeds in 1908 prijzend aankondigden (*N. Taalg.* II, 219) heeft Van Mierlo vervangen door een model-editie, een vrucht van veeljarige arbeid en toewijding. De tekst is met zorg kerzien en met evenveel eerbied behandeld. Ook waar een aannemelike verbetering aan de hand gedaan werd (als op blz. 100 *cunuchus* voor het onbegrijpelike *cunustus*) wordt de nieuwe lezing als gissing btiiten de tekst gehouden. Aan elk Visioen gaat vooraf een inhoudsopgave, algemene beschouwingen, en soms een beschouwing van ‘enkele bijzondere leerstukken’. Het belangrijke veertiende Visioen - heeft Van Mierlo opgemerkt - is geen nieuw visioen, maar een toelichting van het vorige. Uitvoerig is de kommentaar bij de *Lijst van volmaakten*, die elke uitlegger biezondere moeilijkheden bereidt, en waarbij de scherpzinnigheid en de brede kennis van de uitgever duidelik uitkomen. Aan de voet van de bladzijden vindt men een doorlopende toelichting van de tekst. Terecht mag hij in zijn ‘Woord vooraf ’ zeggen dat ‘de Visioenen nu in hunne breede lijnen tamelijk klaar voor ons openliggen’, al voegt hij er bescheiden aan toe dat bij dit ‘lastigste werk van Hadewijch’ anderen ongetwrjfeld voor meer dan een plaats anders en beters zullen vinden.

Een goede gedachte was het ook, een uitvoerige *Woordenlijst* te geven, niet alleen om weinig gebruikelike woorden te verklaren, maar ook om ‘een voorstelling van Hadewijch's gewonen taalschat te vergemakkelijken’: voor de studie van haar taal en techniek is dat ongetwijfeld van belang.

De brede *Inleiding*, waarin Van Mierlo de uitkomsten van zijn Hadewijch-studie wil samenvatten, zal weldra deze voortreffelike uitgave komen volledig maken.

C.d.V.

Verbetering. In de aankondiging van Dr. Paul Alpers: *Die alten niederdeutschen Volkslieder* (in deze jaargang, blz. 105) is ten onrechte beweerd, dat Van Duyse's *Nederlandsche Lied* hem onbekend bleef. Het is in de litteratuurlijst onder *D* genoemd en herhaaldelik geraadpleegd.

Uit de tijdschriften. (Mei-Junie).

De Gids. Junie. In de rubriek *Nederlandsche Poëzie* bespreekt P.N. van Eyck de *Verzen* van H. Marsman: de beide eerste afdelingen bevatten een aantal goede gedichten, maar de derde is mislukt, doordat hij de waarheid uit het oog verloor dat ‘een opeenvolging van interpretatieve indrukken’ geen gedicht is. ‘De geestesbeweging der verbeelding heeft, wat de taal betreft, haar uitdrukkingsmiddel in het organisme dat de volzin is. Er bestaat geen ander.’

De Nieuwe Gids. Mei. W. Kloos schrijft over de laatst verschenen bundel van L. van Deyssel.

Junie. J.B. Schepers bestrijdt in een artikel *De twaalf sonnetten van de Schoonheyt* het betoog in de vorige Taalgids-aflevering, dat deze sonnetten ten onrechte aan Bredero toegeschreven zijn. Hij begint met een groot aantal voorbeelden aan te halen, waaruit blijkt dat de genoemde Zuid-Nederlandse eigenaardigheden ook in ander werk van Bredero voorkomen; en dat hij de Zuid-Nederlandse mode-taal bij Van Mander's kring geleerd kan hebben. Dit feit was mij natuurlik bekend: ik wilde slechts betogen dat de taal van de sonnetten vrijwel *zuiver* Zuid-Nederlands is, terwijl de enigszins slordige Bredero steeds inkonsekwent is, en bij hem begrijpelikerwijze de Amsterdamse schering steeds tussen de Zuidelike inslag merkbaar blijft. Dat de Amsterdamse elementen in de echte gedichten overwegen, zou gemakkelik statisties aan te tonen zijn. Schepers geeft toe, dat aan Van der Plasse ‘noch ter ene, noch ter andere zijde gezag ontleend kan worden’, m.a.w. dat aan de ondertekening die Van der Plasse onder het eerste sonnet plaatste, weinig waarde gehecht mag worden. Dan zou dus het bewijs dat deze twaalf sonnetten van Bredero zijn, alleen op innerlike gronden moeten berusten. Tenzij men iets voelt voor Schepers' bewijs uit het ongerijmde: ‘Gesteld dat het eerste sonnet niet van Bredero was, welk Nederlands dichter buiten Hooft was dan toen tot zo'n schitterend sonnet in staat?’

Groot-Nederland. Junie. D. Th. Enklaar schreef een opstel, getiteld *Van zwervende dichters en reizende meesters*, waarin met een reeks van aardige voorbeelden aangetoond wordt, dat

de laat-Middeleeuwse letterkunde ons in de kringen van de ‘Aernoutsbroeders’ een geleerden-proletariaat vertoont, waarin naast de zwervende dichters ook de beoefenaars van populaire geneeskunde aangetroffen worden, want de grens tussen de geneesheer en de kwakzalver is in die vroege tijden nog niet te trekken. - Onder de boekbeoordelingen vindt men er een van Jan Walch over Robbers' roman *Op Hooge Golven*.

De Stem. Junie. Stijn Streuvels geeft een persoonlik gekleurde beschouwing over *Kinderlectuur*. - P.M. beoordeelt *De Mythe van een Jeugd* door Aart van der Leeuw.

Elseviers Maandschrift. Mei. Jo de Wit bespreekt de gedichten van twee jongeren: Johan Theuniss en Ben van Eysselstein.

Junie. H. Robbers bespreekt *Het Demonise Eiland* van P.H. van Moerkerken; D. Th. Jaarsma *De Droomer* van Antoon Thiry.

Oud-Holland XLI, afl. 4. Fr. Kossmann publiceert de *Onuitgegeven gedichten van Anna Roemers Visischer*, waarop hij in de vorige aflevering een inleiding schreef. Ze zijn in twee afdelingen ondergebracht: de aanvullingen op de *Christelijke zinnebeelden en Emblemata amatoria* en de *Kleine Gedichten*. Uitvoerige voetnoten geven zakelike en taalkundige toelichting. - In aansluiting geeft Ferrand Hudig een geïllustreerd artikel over het *Graveerwerk van Anna Roemers Visscher*.

Stemmen des Tijds. Junie. C. Tazelaar herdenkt Adama van Scheltema door een beknopt overzicht van zijn leven, zijn krities werk en zijn poëzie.

Opwaartsche Wegen. Mei. De *Gossaert-studieën* van J. Haantjes berusten op een nauwkeurige studie van Gossaert's gedichten, van beschouwingen over de dichter en op gegevens uit partikuliere korrespondentie.

Junie. A.J. van Dijk wijdt een waarderende beschouwing aan de nagedachtenis van Adama van Scheltema.

Opgang. Febr.-Maart. In deze laat verschenen slotaflevering van de jaargang besluit J. Wille zijn uitvoerige en degelike studie over *Heiman Dullaert*, waarin hij achtereenvolgens behandelt: de *Mengeldichten*, voor een groot deel gelegenheids-gedichten, maar geen maakwerk, meer Vondeliaans dan Catsiaans

van toon; *Het Nederlandsche Israel*, waarin o.a. een uitbreiding van enige psalmen, waarvoor de schr. matige lof heeft; de *Hoogste Bloei*, d.i. de periode waarin hij o.a. de bekende Christus-sonnetten schreef: en *De Waardeering* door de beoefenaars van onze letterkunde.

Opgang VIII, afl. 1-2. April-Mei. Een artikel van J.F. handelt over *Zintuigelijke reproductie en aanschouwelijkheid der taal*.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Mei. H. Padberg vervolgt zijn studie over *Frederik van Eeden* met een beschouwing over *De literaire criticus*. Zijn konklusie luidt: Van Eeden maakte zich verdienstelik '1°. door zijn aanvankelijke Tachtiger critiek; 2°. door zijn daarop volgende anti-Tachtiger critiek, die niet ophield op de voosheid der moderne lettervruchten te wijzen en aan volkomen schoonheid ethische wijsheid tot eisch te stellen.'

Junie. G.F. Bouman geeft het tweede deel van zijn opstel over *Louis Couperus*, waarin hij de romans, te beginnen met Eline Vere, beknopt bespreekt.

De Vlaamsche Gids XII, No. 5. In de *Vlaamsche Kroniek* bespreekt Lode Monteyne een lange reeks werken, o.a. het overzicht *La Littérature flamande contemporaine* van André de Ridder, dat zeer geprezen wordt, en Vermeylen's boek *Van Gezelle tot Timmermans*, dat de schr. minder bevredigt. Enigszins uitvoeriger wordt het laatste werk van Toussaint van Boelaere beschouwd (*Het Gesprek in Tractoria*) als een poging om te ontkomen aan de neiging om 'te pallieteren of Streuveliaansch te doen.' Intussen ziet hij in dit werk 'een zekere onevenwichtigheid tusschen inhoud en vorm.'

Den Gulden Winekel. Mei. G. van Eckeren herdenkt Adama van Scheltema en beoordeelt de bundel *Zomerwolken* van P.C. Boutens.

Junie. Een 'Winckel-bediende' schrijft over het eerherstel van Heiman Dullaert in de 19de en 20ste eeuw.

De Bibliotheekgids. Mei. Albert Verwey bespreekt met veel waardering de nieuwe uitgave van *Hadewijch's Visioenen* door J. van Mierlo. - G.W. Spitzen herdenkt *Willem Levinus Penning*.

Junie. Een artikel van de redakteur kondigt de *Jubileum-uitgave van Stijn Streuvels' Lenteleven* aan.

De Gulden Passer, II. No. 1. Ferd. Donnet brengt nieuwe gegevens te voorschijn uit *Un manuscrit de la chambre de rhétorique anversoise 'De goudtbloemen'*. - A. van Schevensteen schrijft *Over kwakzalvers-strooibriefjes in de zestiende eeuw*, een opstel dat ook uit taalkunig oogpunt van belang is.

Museum. Mei. A. Kluyver bespreekt de *Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache* van Noreen. - J.F.M. Sterck prijst de uitgave van Roemer Visscher's *Brabbeling* door N. van der Laan. - G. Kalff Jr. bespreekt Vermeylen's boekje *Van Gezelle tot Timmermans*.

Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde, XLIII, afl. 1. A.A. Verdenius spreekt, naar aanleiding van Oostmiddelnederlandse vormen als *gaedet, regendet*: *Over de inclinatie in het Middelnederlandsch*. Hij stelt deze verzachting van *t* tot *d* op één lijn met die in vormen als *gaedi* < gaetji. De moeielikheid is, dat men in onzekerheid verkeert of de geïnklineerde vorm luidde *et* of *het*, want in het laatste geval kon de *h* de verzachting verhinderen. De schr. neemt het eerste aan, en onderstelt dus ook voor het Frankies een ondere inklinatie *gaedet*, maar terwijl *gaedi* een moeielik oplosbare vorm geworden was, bleef een zelfstandig *et* bestaan, zodat een nieuw inklinatie-type *gaetet* mogelik werd, dat de verbaalvorm vertoonde zoals die ook buiten enklise voorkwam. - M.J. van der Meer behandelt, ter aanvulling van Salverda de Grave's boek de *Scherpkorte en zachtkorte o in Nederlandse woorden van Franse afkomst*. Hij meent als regel gevonden te hebben 'dat aan de scherpkorte o een Franse o en aan de zachtkorte o een Franse ou beantwoordt.' - M.E. Kronenberg publiceert een fragment van een onuitgegeven Middelnederlands gedicht *Van den here van Valckenborch*, bewaard in een waarschijnlik Antwerpse druk van ± 1510. - M. Boas vertelt biezonderheden over *C.A. Boomgaert, een vriend van Coornhert en Spieghel*, wiens vertaling uit Plutarchus vóór 1612 geschreven moet zijn, en die ook behalve Cato's *Disticha* een bundel *Meditatiën* (1618) uitgaf. De schrijver acht het waarschijnlik dat wij aan deze Boogaert, die het eerste deel van Coornhert's werken verzamelde en inleidde (1612), ook

de uitgave van Coornhert's Brievenboek (1628) te danken hebben. - De *Vondelstudies* van H. Moller betreffen: 1°. *Vondel's oudste gedichten*, die hij anders wil dateren dan Sterck: hij stelt nl. de *Jaght van Cupido* en de *Dedicatie* op 1608; 2°. *Vondel's Geusevesper*, waarvan hij de titel verklaart als ''t uitvaartluien van de Geuzen, de 24 Contra-remonstrantse rechters.' Met de *vesper* of *vigilie* wordt nl. herhaaldelik bedoeld: (het begin van) de uitvaartdienst, terwijl 'geus' als schimpwoord van de contra-Remonstrant gewoon was; 3°. *De huldiging van Vondel op 't St.-Lukasfeest*, die hij op 1653 blijft stellen, en dus niet, met Sterck, op 1654. - D. Th. Enklaar onderstelt dat de *Reinaert*-dichter met 'dame Hawy' een onvriendelike zinspeling zou gemaakt hebben op zijn tijdgenote, de dichteres *Hadewijch*. - J.W. Muller geeft enkele aanvullingen bij *Het esbatement van den appelboom*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Mei. Zr. F. maakt enkele kanttekeningen bij Eymael's uitgave van *Hofwijck*. - H. Moller bespreekt krities de *Hoofdstukken over Vondel en zijn Kring* van J.F.M. Sterck. - D.A. Stracke onderzoekt de betekenis van de plaatsnaam in *De pape van Boloys* (blois?), uit de Reinaert bekend. - H. Linnebank oordeelt zeer ongunstig over *Alois Walgrave's Leven van Guido Gezelle*, dat hij bij het werk van Caesar Gezelle achterstelt: 'bij de vergelijking kruipen telkens dezelfde twee woorden tussen de regels uit: kopie en fantasie.'

Leuvensche Bijdragen XVI, afl. 1. Bijblad. L. Grootaers publiceert mededelingen over *Zuidnederlandsch Dialect-onderzoek*, waarin o.a. een nieuwe vragenlijst opgenomen is. Onder *Boekbeoordeelingen* bespreekt hij Schrijnen's *Nederlandsche Volkskunde*.

Ons eigen blad. Junie. Gerlach Royen O.F.M. geeft in een artikel *Onze litteraire taal* een degelike en uitvoerige bespreking van Padberg's boek *De mooie taal*. Bij alle waardering wordt toch met nadruk op sommige tekortkomingen gewezen. 'Voor de school durf ik 't boek niet zonder meer aanbevelen, om de eigenaardige moeilikheden aan stof en bewerking verbonden. Maar voor eigen gebruik heeft 't mijn onverdeelde sympathie.'

C.D.V.

Kunst, schoonheid en smaak.

I. Inleiding.

'.... En zoozeer volgt de dichterlijke roem, zelfs der grootste geesten, de golving der zee, in zijn rijzing en daling, naarmate de hoofden en harten zich neigden en wendden, dat ieder toeschouwer, wien de gave der verwondering niet geheel werd ontzegd, zichzelven moet afvragen, waartoe die warreling en wisseling van begrippen dient, en of niet de literaire kritiek behoort gezet te worden bij de onderwerpen als godsdienst en metaphysika, waarover men onder verstandige lieden liefst het stilzwijgen bewaart.'

Aldus Kloos in zijn beroemde 'Inleiding' tot de Gedichten van Jacques Perk[1].

Inderdaad, wie over literatuur en in het algemeen over kunst wil schrijven, heeft behoefte aan een leidend beginsel.

Noodzakelik moet hij eerst voor zichzelf trachten te beantwoorden de vraag: 'Wat is kunst?' Wie eenvoudig definieert: 'Kunst is het maken van mooie dingen'[2], vervangt de eerste vraag door een nieuwe, n.l.: 'Wat is mooi?' dus: 'Wat is schoonheid?' Wie Merop tracht te antwoorden door te zeggen, dat wie smaak heeft, wèèt wat mooi is en wat niet[3], verplaatst wederom de moeilikheid en stelt het nieuwe probleem: 'Wat is smaak?' En wie hierop antwoordt, dat het al of niet hebben van smaak volgt uit het al of niet mooi vinden van algemeen als schoon erkende kunstwerken[4] - voltooit de vicieuze cirkel.

Telkens weer heeft men getracht aan deze noodlottige cirkel te ontkomen.

1) 10° druk blz. 227.
2) Poelhekke: 'Woordkunst' blz. 1.
3) H. Robbers: 'Litteraire Smaak' (Elseviers Algemeene Bibliotheek 1924) blz. 10.
4) Robbers, t.a.p. blz. 10.

Tallozen hebben zich sinds Baumgarten (1714-1762) bezig gehouden, met de problemen die de definitie der begrippen kunst en schoonheid opwerpen, om hier van de opvattingen der klassieken nog te zwijgen.

Ook in Nederland zijn in de laatste honderd jaar verschillende opvattingen over wezen en doel der kunst verkondigd. Enkele dier opvattingen mogen hier kortelings worden gememoreerd.

Na de maatschappelik-zedelike periode, die Potgieter inluidde, door van kunst veredelende werking te eisen, kwamen de asociale, amorele tachtigers met hun stelling: 'kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie', en brachten zo de oplossing van de beschouwer tot de kunstenaar terug. Albert Verwey zocht echter al spoedig de wegen naar de samenleving terug, en dacht zich als wezen der kunst, het 'zichtbaar' maken van de 'geheime' 'beweging' in het volle leven. Ook Scharten sprak van 'de roeping der kunst'. H.P. Bremmer echter nadert in zijn stelling: 'kunst is datgene wat emotie geeft en gemaakt is met de bedoeling om een emotie te geven'[5)], wel enigszins tot de toeschouwers, maar blijft in zijn andere fundamentele stellingen: 'schoonheid is al wat emotie geeft' en 'schoonheid is geen eigenschap der dingen', doch wordt door de kunstenaar in zijn werk gelegd[6)], zeer individualisties. In Nederland is het vooral het tijdschrift 'De Stein', dat de kunst weer tot de gemeenschap wil brengen, en kunst en moraal en religie hoopt verenigd te zien[7)].

We kunnen in de vermelde meningen, voornamelik twee hoofdneigingen opmerken: eerstens het willen vaststellen wat kunst is (Kloos, Bremmer), tweedens het willen vaststellen wat kunst moèt zijn. (Potgieter; 'De Stem').

5) 'Inleiding tot het zien van beeldende kunst' 1914^2 blz. 16. (Amsterdam, W. Versluys).

6) Vgl. Hartmann: 'de schoonheid ligt in den "schijn" door den kunstenaar te voorschijn geroepen' (1842).
En vgl. Fichte (1762-1814), die ook de schoonheid dacht ontsproten aan de schone ziel van de kunstenaar.

7) 'Want vóór deze stroomingen samensmelten, vóór zij eindelijk elkaar verdiepen en ophetten, zal er geen diep en krachtig, geen Europeesch geestesleven mogelijk zijn in Nederland' (aangehaald in Prinsen's 'Geillustr. Nederlandsche Letterkunde' 1924 blz. 255, Menlenhof-editie).

Het verschijnen nu van Robbers' boekje: ‘Litteraire smaak’ bracht mij er toe, het heldere werk ‘Wat is kunst?’[8] van Tolstoy te herlezen, door de opmerkelike tegenstelling die beiden vormen.

Robbers zet de lijn Kloos-Bremmer voort, Tolstoy, de moralist, zoekt, als ‘de Stem’, vereniging van kunst en religie.

Merkwaardig: Tolsloy uitte 25 jaar geleden reeds de gemeenschapsidee, die Dirk Ooster als ‘de nieuwe geest’ aanmerkt, Robbers herhaalt de individualistiese idee die in 1880 de geldende werd[9].

Het is dan ook misschien maar wijzer niet te spreken van oude en nieuwe geest, maar op de voorgrond te stellen de eeuwige antithese ‘individualisme en socialisme’.

Zij die kunst zochten te definiëren, probeerden te komen tot een objectieve maatstaf voor kunst. Zo dus ook de tachtigers. Zij verlangden individueel gevoel en individuele uitingswijze en namen als criterium de echtheid van het geval en de schoonheid van de aan dat gevoel adaequate vorm. Deze objectieve kritiek staat theoreties het sterkst, maar faalt practies a posteriori meermalen, door de onmogelikheid om objectief te zijn en de dientengevolge zeer afwijkende resultaten bij verschillende critici[10].

Zij die van kunst veredeling of religieuse aandoening eisen, nemen eigenlik van te voren aan, dat er een, zij 't een onuitgesproken eensgezindheid bestaat in de mening wat kunst is. Voor men immers heeft vastgesteld, wat kunst is, kan men niet gaan voorschrijven hoe kunst moet zijn, wat dus goede kunst is[11]. Maar 't is duidelik, dat men bij de vaststelling van wat kunst moet zijn, bouwt op eigen levensidealisme, dus zeer subjectief is. Goed en slecht, zijn zeer betrekkelike begrippen en in

8) L. Tolstoy: ‘Wat is kunst?’ Internat. Bibl. (S.L.v. Looy, Amsterdam 1899).
9) Men denke in dit verband aan de neiging naar het Russiese, die ‘De Stem’ steeds heeft gebad.
10) Vgl. de deer Is. Querido in ‘Muziek, Tooneel en Literatuur’ naast elkaar afgedrukte kritieken van Kloos en V. Deyssel op van Eeden, van Kloos on Gutteling op Bastiaanse, enz. (Amsterdam, z.j. blz. 136 e.v.)
11) Tolstoy besteedt in ‘Wat is Kunst?’ dan ook eerst vier hoofd stukken aan het vaststellen wat kunst is, on spreekt daarna eerst over wat z.i. goède kunst is.

de grond van de zaak berusten zij op de religieuze opvatting die men heeft. Dit subjectivisme nu in de literaire kritiek is zeer gevaarlik. De predikantenliteratuur bij ons vòòr 1880, Tolstoy's oordelen over Shakespeare en Beethoven, Dirk Coster's boekje 'De nieuwe Europeesche geest'[13], zij tonen dit gevaar maar al te duidelik. Deze subjectieve kritiek, uitgaande van een eis aan de kunst gesteld buiten het terrein der kunst, faalt dus theoreties a priori. Maar, mits op afzonderlik werk toegepast en niet bij de beschouwing van een periode, ze is vaak vruchtdragender want meer levenwekkend.

Goed en slecht - relatieve begrippen. Wat A. goed acht, acht B. slecht. - Is schoonheid ook zoo'n subjectief begrip? A. vindt mooi. wat B. leelik vindt! Maar is er toch een onbetwijfelbare schoonheid? Robbers antwoordt bevestigend: ze is in de werken, die zij met een goede smaak steeds hebben bewonderd; Bremmer gelooft het ook: schoonheid is wèl een eigenschap der 'artefacten'! - Tolstoy gelooft van niet. Hij ziet disputeren over schoonheid in kunst uitloopen op disputeren over smaak. Hij zoekt het criterium voor kunst elders, n.l. in de suggererende kracht op àlle mensen.

Het is opmerkelik, dat asociale, amorele, areligieuse mensen steeds schoonheid als maatstaf voor kunst hebben willen gebruiken, goedheid en slechtheid als zeer subjectief hebben beschouwd.

Daarentegen hebben sociaal, moreel en religieus aangelegden steeds òf schoonheid als zeer subjectief beschouwd, òf als iets immoreels, òf haar ver beneden goedheid gesteld; goedheid en slechtheid waren voor hen objectief; zij zochten een maatstaf voor kunst in het religieuse en veredelende.

Vergis ik me, of voelt toch ieder, dat kunst en schoonheid bij elkaar horen, en dus eerder in die richting gezocht moet worden? Of komt dit, doordat ik van nature overhel naar de eerste groep?

Berust dan kunstfilosofie, evenals àlle wijsbegeerte, in diepste wezen op een geloof?

13) D. Coster wijdt ± 10 blz. aan Henriette Rolancl Holst. Albert Verwey wordt echter slechts in een 'Naschrift' (niet gedrukt in de internationale uitgave) even genoemd.

Onlochenbaar echter is het belang van het pogen vast te stellen ‘wat kunst is’, of in meer beperkte betekenis, ‘wat literatuur is’, voor allen die geroepen zijn, de jongeren op de scholen in aanraking te brengen mèt literatuur. Zo lang men het met zichzelf daarover niet eens is, loopt men voortdurend gevaar, iets anders te behandelen dàn literatuur. En hier denk ik aan Vermeylen's woorden: ‘Ik ben zoo stout te beweren, dit zij voorop gezegd, dat kunstgeschiedenis in de eerste plaats .... geschiedenis der kúnst behoort te zijn.’[13] Stel voor ‘kunst’, ‘literatuur’, en het belang van de vraag: ‘wat is kunst’ (‘wat is literatuur’) moet voor ieder die literatuurgeschiedenis doceert, evident zijn.

De volgende bladzijden willen niets anders zijn, dan een tegenover elkaar stellen van Tolstoy's en Robbers' ideeën, zonder een van beiden te willen veroordelen. Ik ben er te zeer van overtuigd, dat ieder ‘voor zich slechts waarheid vindt’.

II. Tolstoy's ‘Wat is kunst?’

Toen Tolstoy dit boek publiceerde was hij 70 jaar (1898). Hij had er echter al 15 jaar over nagedacht. De grote innerlike crisis die hij van ± 1878-1886 doormaakte, zowel wat betreft zijn godsdienstige als zijn sociale overtuigingen, bracht hem ook tot geheel nieuwe ideeën over kunst en zelfs tot verlochening van al zijn vroeger verschenen werken[14].

Veertig jaar vroeger (4 Februarie 1859) had hij in zijn ontvangstrede bij de ‘Moscovitiese Vereniging van beminnaars der Russiese Letteren’ de stelling: ‘de kunst om de kunst gehuldigd, en het was toen Rhomiakof, de Voorzitter der Vereniging, die na “in hem den vertegenwoordiger der eigenlijke artistieke literatuur te hebben begroet”, de sociale en moreele kunst tegen hem verdedigde.’[15] Zijn rede, getiteld: ‘Over de superio-

13) A. Vermeylen: ‘Geschiedenis der Europeesche plastiek en schilderkunst’. Deel IA blz. 6. (Amsterdam 1921).
14) Hij noemt alle eigen werk ‘slechte kunst’, en zondert alleen uit de vertellingen: ‘God ziet de waarheid’ en ‘De Gevangene van den Kaukasus’ (‘Wat is kunst?’ blz. 234 noot 1).
15) Romain Rolland ‘Het leven van Tolstoy’ blz. 53. (Amsterdam. Em. Querido).

riteit van het artistieke element in de literatuur boven alle tijdelijk in zwang zijnde begrippen' vormt dan ook een volkomen tegenstelling met zijn boek: 'Wat is kunst?'

Het is mogelik, dat de asceet Tolstoy[16a)] te veel oud man was, om zuiver over kunst, die toch zeker op sterke emotie berust, te oordelen. Maar hier staat tegenover, dat zijn werk getuigt van een bewonderenswaardige denkkracht, een zeldzame helderheid, en een grote moed in de consequente doorvoering van zijn grondidee.

Men kan Tolstoy's boek verdelen in drieen, met een voorafgaand inleidend hoofdstuk.

Hfdst. I wijst op de belangrijkheid der vraag 'wat is kunst?', gezien de grote massa energie aan kunst besteed, in een wereld waarin velen geen brood hebben.

Hfdst II, III, IV verdedigen het weglaten van het begrip 'schoonheid' uit een definitie van kunst[16)].

Hfdst V t.m. XV bevatten Tolstoy's definitie van kunst (blz. 70) en een beschouwing over de oorzaak van de verwording der kunst sinds de Renaissance.

Hfdst. XVI t.m. Slot behandelen het verschil tussen goede en slechte kunst en de conclusie: '... in onzen tijd is de bestemming der kunst duidelijk en bepaald. De taak voor de christelijke kunst is de algemeene broederschap onder de menschen te stichten'[17)].

1. Tolstoy over 'schoonheid'.

Hoe komt Tolstoy (in het 1e gedeelte) er nu toe, het begrip 'schoonheid' uit zijn kunstdefinitie te bannen? Iedere leek, in het vak aesthetica, zegt T., zal op de vraag wat kunst is, onmiddellik antwoorden: 'Kunst is die werkzaamheid, die schoonheid voortbrengt' (blz. 16). Dus stelt T. de vraag 'wat is schoonheid', en somt achtereenvolgens de definities op, sinds Baumgarten van schoonheid gegeven. Hij laat de meningen van de wijsgeren der oudheid buiten beschouwing, 'omdat die oude wijsgeeren inderdaad niet dat begrip van schoonheid onderscheiden van goedheid kenden, dat de grondslag en het

16a) Vgl. noot 32 en noot 63.
16) T. erkent dat Véron (1823-1889) in 'L'esthétique' (1878) dit ook al deed. (t.a.p. blz. 48).
17) t.a.p. is. blz. 291.

doelwit vormt van de aesthetica onzer dagen.' (blz. 27). Zijn conclusie luidt dan: 'Wanneer we geen rekening houden met de door en door onnauwkeurige definities van schoonheid, die geen uitleg geven van het begrip kunst en die veronderstellen, dat schoonheid bestaat òf in nuttigheid[18)], òf in het beantwoorden aan een doel[19)], òf in orde[20)], òf in proportie[21)], òf in harmonie der deelen[22)], òf in eenheid onder verscheidenheid[23)], wanneer we deze ontoereikende pogingen voor een objectieve omschrijving wegdenken, leiden alle aesthetische definities van schoonheid tot twee fundamenteele begrippen. Het eerste is dat schoonheid iets is met een onafhankelijk bestaan, dat zij een der openbaringen is van het absoluut volmaakte[24)], van de Idee[25)], van den Geest[26)], van den Wil[27)], of van God[28)]; het andere is, dat schoonheid een soort van genoegen is, dat door ons wordt gesmaakt zonder eenig persoonlijk voordeel te hebben als haar doel'[29)] (blz. 53).

De eerste definitie nu doet volgens Tolstoy het begrip schoonheid 'verzinken in de hoogste Volmaaktheid, God - een fantastische definitie op niets gegrond.'

Bovendien erkennen wij dan toch dat absoluut volmaakt zijn van het schone alleèn, door een zeker soort genoegen dat wij bij de aanschouwing ondervinden, en lopen beide begrippen dus op genot uit.

18) Burke 1729-1797.
19) Sulzer 1721-1777 Mendelssolm 1729-1786.
20) Coster (19e Eeuw).
21) Herbart 1796-1841.
22) Baumgarten 1714-1762. Shaftesbury 1670-1713.
23) Hutcheson 1694-1747. Ook ongeveer bij Cousin 1867.
24) Baumgarten 1714-1762.
25) Schelling 1775-1854. Hegel 1770-1831. Jouffroy 1796-1842. Taine 1828-1893. Coster (19e Eeuw).
26) Fichte 1762-1814 (ongeveer). Lévêque (19e Eeuw.).
27) Schopenhauer 1788-1860.
28) Shaftesbury 1670-1713. Pedalan (1894: 'L'art idéaliste te mystique') Mozley (1876).
29) Home 1696-1782. Battaux 1713-1780. Diderot 1713-1784. d'Alembert 1717-1783. Voltaire 1694-1778. Hemsterhuis 1720-1797. Kant 1724-1804. Schiller 1759-1805. Cherbuliez 1829-1899.

Maar zo kwam men er dus toe zich af te vragen, waarom een ding genoegen verschaft en werd de discussie over schoonheid tot een kwestie betreffende de smaak[30].

'Maar alle pogingen om aan te duiden wat smaak is, moeten wel leiden tot niets. Er is en kan geen nadere verklaring gegeven worden, waarom 't eene ding den een be- en den ander mishaagt. En bijgevolg blijft de geheele bestaande wetenschap der aesthetica in gebreke te doen, wat wij van haar mochten verwachten,.... daar zij n.l. geen omschrijving weet te geven, van de hoedaniheden en de wetten van de kunst, of van het schoone (als dat de strekking van kunst is), of van de aard van den smaak (als de smaak moet beslissen wat kunst en wat de verdienste van kunst is), om dan op den grondslag van dergelijke definities als kunst te erkennen die producten, die aan deze wetten voldoen en te verwerpen die voortbrengselen, die daaronder niet gerangschikt kunnen worden. Maar deze wetenschap der kunst begint met aan te nemen, dat een zekere groep van producten tot het gebied der kunst behooren[31] (omdat zij ons genoegen verschaffen[32]) en dan bouwt zij daarop zulk een theorie der kunst, als geschikt is om deze producten, die aan een zekere kring van menschen behagen, daaronder op te nemen' (blz. 57).

Tolstoy ziet in het in verband brengen van de begrippen kunst en schoonheid (d.i. genot) een beletsel om een definitie van kunst te geven en noemt het aannemen van genot (schoonheid) als doel der kunst 'slechts een uitvlucht om het bestaan van kunst te rechtvaardigen' (blz. 63).

2. Tolstoy over 'kunst'.

In het tweede gedeelte van zijn boek gaat Tolstoy nu na, wat kunst is als wij ter zijde stellen het begrip schoonheid, dat de hele kwestie maar bemoeilikt.

30) Hutcheson, Home, Voltaire, Diderot, d'Alembert, Reid (1704-1796), E. Darwin (1731-1802) Todhunter, Grant Allen.

31) Vgl. vooral Robbers t.a.p. blz. 8 e.v. Zie beneden en vgl. noot 71[a].

32) Het woord 'genoegen' lijkt wat .... banaal, daar T. hier òòk mee aanduidt de geestelike vreugde die wij ondervinden bij het erkennen van het Volmaakte in het Schone. De term 'geestelike schoonheid' wijst T. dan ook al; dat begrip noemt T. goedheid.
Voor den asceet T. is "genot" natuurlik niet "deugd". Ook erkent hij niet, dat genot deugd "doet". (Vgl. Robbers t.a.p., blz. 46). (Zie noot 16[a]).

Hij bespreekt de physiologies-evolutionistiese definitie van Schiller, Darwin, Spencer en Grant Allen, die als oorsprong van kunst aanwijzen neiging tot spelen en sexuele begeerte, maar daarmee misschien wel de oorsprong aangeven, maar niet de werkzaamheid zelf bepalen[33]; de experimentele definitie van Véron, dat kunst is de openbaring van emoties, waarin echter vergeten wordt de eis, dat kunst ook bij anderen die emoties moet wekken; en de definitie van Sully, dat kunst is het voortbrengen van een voorwerp or voorbijgaande handeling, die niet alleen genot verschaft aan de vervaardiger maar ook aan toeschouwer of toehoorder, waardoor echter vele handelingen (gocheltoeren b.v.) binnen het terrein der kunst komen te liggen en andere, b.v. droevige tonelen buitengesloten worden - en T. stelt vast, dat ook hier weer de fout schuilt in het wijzen op genot. Kunst is geen middel tot vermaak, doch een zeer waardevol middel van verkeer tussen de mensen onderling. En dan geeft Tolstoy eindelik zijn eigen definitie van kunst:

'Kunst is die werkzaamheid van den mensch, die daarin bestaat, dat iemand met bewustheid, door middel van zekere uitwendige teekenen gevoelens op anderen overdraagt, die hij heeft doorleefd, en dat andere menschen door deze gevoelens worden aangeraakt, en ze ook ondervinden' (blz. 70).

Tolstoy wil niets weten van de metaphysiese definitie, volgens welke kunst is de openbaring van een geheimzinnige Idee van schoonheid, of God - en misschien heeft Tolstoy hier in zoverre gelijk, dat het vervangen van iets onbekends door een ander onbekend iets geen verklaring is[34].

Het lijkt vreemd in een definitie van kunst het woord schoonheid te missen. Maar noemen wij niet juist diè uiting 'schoon',

33) Vgl. tegenover Spencer's: 'Kunst is nabootsing van arbeid', Karl Bücher 'Arbeit und Rhytmus' (Leipzig 1919^5).

34) Uit de wijze waarop T. de meningen der hier bedoelde metaphysici (Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Jouffroy, Ravaisson, Lévêque) weergeeft, blijkt duidelik dat T. weinig voelde voor speculatieve wijsbegeerte, wat begrijpelik is bij deze bewonderaar van de eenvoudigen van geest. T. neigt sterk naar het romantiese in de geest van Rousseau. De uitingen over kunst, van hen die de Klassieken sterk bewonderden, (Baumgarten, Winckelmann, Lessing en de oudere Goethe) vermeldt hij wel, maar wijdt er weinig woorden aan. T. sluit zich meer aan bij hen die kunst met goedheid in verband brengen (Sulzer, Mendelssohn, Shaftesbury, F. Schlegel).

die in staat is ons de door de schepper gevoelde emotie te suggereren - zodat ons idee van ‘kunstschoon’ toch - zij het verzwegen - in Tolstoy's definitie opgesloten ligt?

Het dubieuse punt is echter het woord ‘andere’. Wie zijn dat? *Alle* andere mensen? En zo nièt, welke dan wel? Hier zijn slechts twee mogelikheden: àlle onbedorven, eenvoudige mensen - òf zij die ‘smaak’ hebben. Tolstoy kiest de eerste oplossing, Robbers de laatste[34a)].

Dan gaat Tolstoy na, hoe het komt dat tans kunst, die enkel genot van schoonheid geeft, zò hoog gesteld wordt, terwijl vroeger alleen kunst die uiting was van het religieuse besef der tijden, in tel was en andere kunst, mits niet dat besef schadend, hoogstens geduld werd. En hij wijst dan als oorzaak aan het ontstaan van twijfel aan de Christelike overlevering sinds de Renaissance, welke twijfel de rijken der aarde er toe bracht zich weer te wenden ‘tot de heidensche beschouwing der dingen, die 's levens beteekenis in persoonlijk genot stelt’[35)], aangezien zij evenmin de zedelik-maatschappelike leer van Christus konden volgen, zoals b.v. Sint Franciscus, daar die leer hun maatschappelike positie ondermijnde. Daarom trachtten zij goedheid en schoonheid te identificeren, zich beroepende op de klassieken, voor wie nu eenmaal genot deugd en dus schoonheid goedheid was. En ‘wanneer een theorie de valsche positie rechtvaardigt, waarin een zeker deel van de maatschappij verkeert, dan wordt zij aangenomen, hoe ongegrond en in het oog loopend valsch zij ook moge zijn en wordt dan een artikel des geloofs, voor dat gedeelte der maatschappij’[36)] (blz. 92). Zo ontstond de schoonheidscultus - echter slechts voor bepaalde standen, in W. Europa en voor slechts enkele eeuwen. Het grootste deel der mensheid staat vreemd tegenover die kunst, kan en zal ze nooit begrijpen, zelfs al kwam eens de maatschappij, waarin die kunst voor allen bereikbaar zou zijn. Maar als dit zo is,

34a) Zie vooràl noot 76.

35) ‘.... tot ideaal van hun leven te kiezen, het ideaal dat werd hooggehouden door een klein, halfwild, slavenhoudend volk, dat 2000 jaar geleden leefde’ (blz. 96). Voor den asceet Tolstoy is schoonheid allèèn natuurlijk van niet genoeg waarde. Vandaar zijn afkeurend oordeel over de Grieken en de Renaissance. (Vgl. noot 16[a], 32 en 34).

36) Nadert T. hier niet de ideeën van Gorter, II. Roland Holst en C.S. Adama van Scheltema?

zegt Tolstoy, dan is òf kunst zo belangrijk niet als men het voorstelt, òf dèze kunst is niet de goede kunst.

Duidelik blijkt weer het dilemna. Men kan nu eenmaal twee richtingen gaan om tot een definitie van kunst te komen, de ené leidt naar de kunstenaar, de andere naar de mensheid. De eerste richting, de individualistiese, beschouwt kunst als iets dat nu eenmaal alleen voor de ‘geestelike élite’ bestemd is; neemt de ‘schoonheid’ als criterium; zij laat het publiek buiten beschouwing, kàn onbegrijpelik worden[37)]; zij staat ver van het volk, er zijn ‘glazen huisjes’ en ‘ivoren torens’; het is de richting der hoge Renaissancisten, van Guinizelli, Ronsard, van der Noot; van de Tachtigers in Nederland. De tweede richting, de ethies-religieus-sociale, aanvaardt de leuze ‘kunst voor allen’, zij aanvaardt als criterium de veredelende kracht, zij wil gaan tot het volk, dus niet onbegrijpelik zijn; 't is de grote ‘religieuse’ kunst, de ethiese en sociale, de Middeleeuwse volkskunst; 't is het pogen van ‘De Stem’ in Nederland; men spreekt van ‘de nieuwe geest’; de beoordelaars zijn hier misschien meer mens dan in de eerste groep, de scheppers echter vaak minder kunstenaar.

Beide richtingen kunnen goed zijn en zijn verdedigbaar, mits consequent doorgevoerd. De Tachtigers deden zo - maar Tolstoy niet minder, die eiste dat waarachtige kunst alle eenvoudige onbedorven mensen zou ontroeren[38)].

Daarna tracht Tolstoy te bewijzen, dat dit voor een bepaalde stand bestemd zijn, de kunst sinds de Renaissance heeft bedorven:

1e. door haar te ontnomen de oneindige verscheidenheid der religieuse leerstof,

2e. door haar haar schoonheid van vorm te ontnemen en haar onverstaanbaar te maken,

3e. door haar te dwingen van eenvoudig en oprecht, verdicht en gekunsteld te worden.

37) Denk aan Van Deyssel's sensitivistiese periode, en aan de nieuwe richtingen in de schilderkunst en ook wel in de literatuur.

38) Robbers aanvaardt de consequenties van zijn ideeën echter niet. Hij *is* in zijn hart Tachtiger, maar roept toch: ‘weg met de ivoren torens’ (blz. VIII); hij wil tot de mensen gaan, maar bedoelt alleen de mensen met smaak; hij spreekt ietwat smalend van ‘het mooi en leelijk vinden der zoogenaamd eenvoudigen, zuiveren en argeloozen, de kinderlijken en onbedorvenen’. (t.a.p. blz. 5). Vgl. Tolstoy t.a.p. blz. 105 en noot 75a.

Wat het eerste punt betreft: voor Tolstoy is de religieuse gewaarwording onbegrensd, omdat ‘zij is de eerste aankondiging van datgene wat tot aanzijn komt, namelijk de nieuwe betrekking van den mensch tot de wereld om hem heen’[39] (blz. 108). Daar nu echter genot doel der kunst werd, en dat wat genot verschaft begrensd is, want al eerder ondervonden, verarmde de kunst en moest zij het zoeken in het interessante[40]. Te meer omdat de kunst ook ophield ‘populair’ te zijn en zich dus de inspiratie die het leven van de werkende mens geeft, ontzegde. Tegenover deze stof der ‘goede’ kunst, staan nu volgens Tolstoy slechts drie soorten gevoelsaandoeningen van de moderne mens uit de betere standen[41]: hoogmoed, sexualiteit en levensmoeheid.

Wat betreft het tweede punt: Tolstoy gaat alleen dieper in op de onverstaanbaarheid der kunst; over de schoonheid die verloren ging, praat hij verder niet[42]. Wat 't duistere en

39) Wanneer men de religieuse gewaarwording een zó uitgebreide betekenis geeft, is zij ongetwijfeld *de* belangrijkste stof voor kunst. Maar dan valt ook de areligieusheid en de scepsis er onder en in West-Europa, waar deze betrekking er een is van oneindigheidsverlangen, uiten de grootste kunstwerken (Don Quichotte, King Lear, Hamlet, Faust) dan ook die idee òf de daardoor ontstane weemoed. Tolstoy echter verlochent deze werken. ‘King Lear’ noemt hij ‘een smakeloos werk’ (1903 ‘Shakespeare’); ‘Hamlet’: ‘valsche nabootsing van een kunstwerk’ (‘Wat is Kunst’ blz. 206); ‘Faust’: kan niet een werkelijk artistieken indruk voortbrengen, (t.a.p. blz. 153). Dit is alleen te verklaren, door te beseffen liet verschil tusschen de Russiese ziel en de Westeuropesche (de ‘Faustische’), waardoor de eerste geheel vreemd staat tegenover dat oneindigheidsverlangen. (Vgl. Oswald Spengler: ‘Der Untergang des Abendlandes’ II (‘Welthistorische perspektiven’) 231 e.v.).

40) Daarom zochten de kunstenaars het genot te verhogen door overname van anderen, opsiering, effectbejag, en het wekken van belangstelling. (Tolstoy t.a.p. 147). ‘Poetisch beteekent: ontleend’ (id. 153). (Vgl. Verwey's studie ‘Dichterlijke taal’ in ‘De oude strijd’).

41) Zou het verschil van ‘mens’ en ‘mens’ niet groter zijn, dan van ‘stand’ en ‘stand’?

42) Dit kan hij ook niet: hij geeft zelf toe, dan te komen op het gebied van de smaak, waarover niet te twisten valt. Ook màg hij hèt niet, daar hij het begrip schoonheid uit zijn kunstdefinitie bant, en dus nu ook niet het verminderen der schoonheid (als dit zo is!) aan mag voeren in het nadeel der door hem gelaakte kunst.

verwarde aangaat: Tolstoy wijst op Baudelaire, Verlaine, de Symbolisten, de Decadenten en de Magi in de literatuur; op de Symbolisten, de Impressionisten en de Neo-Impressionisten in de schilderkunst; op Wagner en Strausz in de muziek. Maar hij voelt zelf heel goed het sterk subjectieve van deze bewering, (wat hèm duister is, kan anderen helder zijn) en hij weet, dat als hij dit geen kunst noemt, de gehele arbeidende helft van het volk, die de volgens Tolstoy grote Schiller, Hugo, Dickens, Beethoven, Chopin, Raphael, da Vinci e.a. niet begrijpt, evenveel recht heeft, dàt geen kunst te noemen[42a)]. We naderen dan ook weer het kritieke punt: wie zijn de 'andere mensen' uit Tolstoy's kunstdefinitie? (blz. 70, zie boven). Tolstoy zegt: 'Echte kunst valt altijd in den smaak bij iedereen'[43)] - een uitspraak die echter nergens anders op berust, dan op het geloof dat de mens van nature goed is, ongetwijfeld een deel van Tolstoy's geloof. Zijn verheerliken van eenvoud en natuur doet sterk denken aan Rousseau's 'retournons à la nature'[44)], een ideaal dat in Rusland misschien met nog meer reden ontstond, dit land van de 'pseudomorphe cultuur'[45)]. Tolstoy heelt een zeer groot vertrouwen in de onbedorven Russiese boer[46)]. ('De Stedeling is een wortelloos mens' zegt Spengler[47)]. De 'élite' die die 'lastige kunst' dan zegt wèl te begrijpen,

42a) Zie noot 71.

43) 'De meerderheid heeft altijd verstaan en verstaat nog, wat ook wij erkennen als de allerbeste kunst: de verhalen van Genesis, de gelijkenissen van het Evangelie, de volkslegenden, sprookjes en volksliederen' (blz. 140).
Vgl. hiertegenover Robbers (t.a.p. blz. 28): 'Iets populairs kàn voortreffelijk zijn. Doch voortreffelijkheid uit populariteit te concludoeren is uiterst gevaarlijk.'

44) Vgl. noot 34.

45) O. Spengler, t.a.p. blz. 227 e.v.

46) 'Een goed en verheven kunstwerk moge onbegrijpelijk zijn, maar niet voor eenvoudige, onbedorven boerenarbeiders (alles wat hoog is, wordt door hen verstaan)' (t.a.p. blz. 142). 'Voor iemand met een onbedorven smaak, voor een boer, is dit' (nl. het onderscheiden van kunst en namaakkunst) 'even gemakkelijk als het voor een dier met onbedorven reuk is, om het spoor te volgen, dat hij moet hebben onder duizend andere in bosch of woud' (t.a.p. blz. 199). Vgl. noot 43.

47) t.a.p. I, blz. 605.

weet ze anderen toch niet duidelik te maken; zij zeggen alleen: ‘herlees ze’[48], maar - ‘de mensch kan zich gewennen aan alles, zelfs aan de meest afschuwelijke dingen’ (blz. 139).

Tolstoy vervolgt: ‘.... maar als kunst is de vertolking van gevoelens, die voortkomen uit 's menschen religieuse aandoening, hoe kan een dergelijk gevoel onverstaanbaar zijn dat zijn grond heeft in de religie, d.w.z. in 's menschen gemeenschap met God? Zulke kunst moet begrijpelijk zijn, en is dat inderdaad ook altijd geweest voor iedereen, omdat de betrekking tot God bij iederen mensch één en dezelfde is’ (blz. 142).

Maar men kan ook denken, dat de betrekking van de mens tot God, juist bij ieder die. ‘wat menschelijk waar is, zelf ontgint’ een andere is! Weer stuiten we op verschil van levensfilosofie als oorzaak van verschil in kunstfilosofie. En zoo wordt kunstkritiek tot levenskritiek[49].

Wat het derde punt aangaat - ‘van eenvoudig en oprecht, werd de kunst verdicht en gekunsteld’ - na de methoden dezer beroepskunst te hebben opgesomd (zie noot 40), gaat Tolstoy de voorwaarden na, die deze namaakkunst zo snel deden vermeerderen, en wel (blz. 160):

a. ‘De aanzienlijke belooning van de kunstenaars voor hun producten[50],
b. De kunstkritiek,
c. De kunstscholen.’

Door de invloed der kunstkritiek wordt kunst niet meer beoordeeld ‘door eenvoudige menschen, maar door beschaafde,

48) Vgl. vooral Robbers t.a.p. blz. 26: ‘En wat gij er voor moet doen (nl. om een literairen smaak te krijgen) is .... lezen, lezen en nog eens lezen’: en ‘Bereid staat daar voor U het heerlijkst maal, voor uw diepste, uw eigenlijkste wezen, een maal dat gij misschien - zoo gaat het immers met verschillende van de fijnste gerechten - moet lèèren eten....’ (t.a.p. blz. 27). En Tolstoy vervolgt inderdaad: ‘Evenals menschen zich kunnen gewennen aan slecht eten, aan sterke dranken....’ (blz. 140). Zie noot 75.

49) Vgl. vooral: M. Nyhoff: ‘De Geestkracht der Kunst’ ‘Gids’ van September 1922.

50) “Zoolang de kooplieden niet uitgedreven zijn, zal de tempel der kunst geen tempel zijn. Maar de kunst der toekomst zal ze uitdrijven” (t.a.p. blz. 268).

d.w.z. door bedorven individuën[51], die tegelijkertijd veel zelfverbeelding hebben'[52] (blz. 161).

'De critici zijn de dommen, die redeneeren over de wijzen. Critici verklaren? Wat zouden ze verklaren? De kunstenaar, als hij werkelijk een kunstenaar is, heeft door zijn werk aan anderen vertolkt het gevoel dat hij ondervond. Wat moet er dan nog verklaard worden'[53] (blz. 162).

'Critici zijn altijd menschen geweest, minder vatbaar voor de bezieling der kunst dan andere menschen. Hun vermogen om door kunst bezield te worden is totaal bedorven of kwijnende. En daarom heeft hun geschrijf altijd veel bijgedragen, en draagt het nog bij tot het bederven van den smaak bij het publiek, dat het leest en er op vertrouwt' (blz. 163). Zij missen het 'inwendig criterium,' voor kunst ('het religieuse bevattingsvermogen') en kiezen dan als uitwendig criterium de smaak der fijnst beschaafden, zo een traditionele verheerliking van enkelen scheppende, ter rechtvaardiging waarvan zij dan een schoonheidstheorie bedenken.

Van de kunstscholen zegt Tolstoy: 'Kunst kan niet onderwezen worden'. 'Even onmogelijk als het is in een school een mensch te kweeken, zoodat er een godsdienstleeraar uit hem groeit, even onmogelijk is het ook een mensch te leeren, hoe hij kunstenaar moet worden' (blz. 172). 'In de kunst der letteren, worden de menschen onderricht hoe zij, zonder iets te hebben wat zij wenschen te vertellen, een opstel van vele bladzijden moeten schrijven over een thema waarover zij nimmer hebben nagedacht. Dit wordt op de scholen onderwezen'[54] (blz. 168).

En Tolstoy eindigt dit tweede gedeelte van zijn boek met weer te wijzen op het allèèn waarde hebben van het inwendig criterium: 'wanneer iemand bij het lezen, hooren of zien van een andermans werk, een gevoel krijgt, dat hem met dien man en met andere menschen, die ook dat kunstwerk genieten, één

51) Vgl. Rousseau's prijsvraagantwoord (1750). Zie noot 34 en 44.
52) Vgl. Robbers t.a.p. blz. 10, 11, 12, (zie beneden). Zie noot 72.
53) Stel hier tegenover Robbers t.a.p. de hoofdstukken VI en VII, die toch voor ons gevoel veel moois bevatten.
54) Vgl. Tolstoy's mooie opmerkingen over 'Opstellen maken' in zijn work: 'Het schoolleven te Yasnaya Pohana' (Hoofdst. XXI) (1912, Intern. Boekerij voor opvoeding, Oostende). (Russiese uitgave 1861-62). Zie ook Kropotkin: 'Idealen en Werkelijkheid in de Russ. literatuur' blz. 154. (Amsterdam, Van Looy 1907).

van zin doet zijn, dan is het voorwerp, dat dit gevoel teweegbrengt een echt kunstwerk' (blz. 208). En in deze macht tot verbroedering ligt ook de grote waarde der kunst (blz. 209). De grootte der bezielende kracht bepaalt het gewicht van een kunstwerk afgezien van haar inhoud. En de bezielende uitwerking zàl groter zijn, naarmate het gevoel van de schepper meer individueel, de vertolking ervan duideliker en hijzelf oprechter is. Want hoe persoonliker de zielstoestand is waarin de opnemer wordt gebracht, en hoe duideliker hij a.h.w. een gevoel vertolkt ziet, dat hij reeds lang, naar hem toeschijnt kende en gevoelde[55], en hoe meer de opnemer beseft, dat de kunstenaar zelf waarachtig de emotie voelde en zich niet voor hèm aanstelt - hoe meer hij getroffen zal worden. En deze individualiteit, duidelikheid en oprechtheid - vooral het laatste - beslissen er over of iets al of niet kunst is.

3. Tolstoy over 'goede' en 'slechte' kunst.

In het derde gedeelte stelt Tolstoy nu vast wat goede, en wat slechte kunst is. Kunst is communicatiemiddel en geeft toegang tot al de gevoelsindrukken die de voorvaderen hebben ondervonden.

'De evolutie van het gevoel gaat vooruit door de kunst, wanneer minder weldadig en voor het welzijn der menschheid minder noodzakelijk gevoel vervangen wordt door een ander, dat meer weldadig en noodzakelijk is. Dat is het doel der kunst. En wanneer wij nu spreken over haar inhoud, dan is de kunst beter, naarmate zij aan dat doel meer voldoet, en slechter, naarmate zij daaraan minder beantwoordt' (blz. 214.). 'En de waardeering van het gevoel hangt af van de religieuse opvatting die men in een bepaald tijdvak[56] heeft' (blz. 215). 'De religieuse

55) Vgl. G. Heymans: 'Een aesthetische aandoening ontstaat wanneer de hoeveelheid aanwezige psychische energie gelijk en gelijksoortig is met de energie van den ontvangen indruk.' Zie: C. Pekelharing: 'De laatste hypothese over het wezen van het schoone' (Gids 1914 Juni).

56) Voor Tolstoy die een subjectief criterium voor kunst gebruikt, bestaat er dus geen kunst die 'goed' is voor alle tijden en volkeren. Voor wie 'schoonheid' als objectief criterium aanwendt wel. Maar bedenk dat T. hier spreekt over 'goede' kunst. Zijn bepaling van 'kunst' (afgezien van de inhoud) was immers veel ruimer (zie boven). En zeggen niet velen dat men een werk moet beoordeelen 'd'après sa date'? En men denke in dit verband aan het histories-materialisme in de literaire kritiek (H. Roland Holst, H. Gorter). (Vgl. M.H.v. Campen 'Over literatuur', blz. 99).

opvatting van een tijd is de opvatting van de beteekenis des levens in dien tijd en in die maatschappij, de opvatting die een omschrijving geeft van het hoogste goed, waarnaar die samenleving uitziet. En wanneer het ons toeschijnt, dat er in onze maatschappij geen religieus gevoel is, dan is dit niet omdat er inderdaad geen is, maar enkel omdat wij het niet willen zien. En wij wenschen het vaak niet te zien, omdat dit gevoel het feit blootlegt, dat ons leven met dat religieus gevoel in strijd is' (blz. 215). 'Ons leven is niets dan een poging in de richting van het goede, d.w.z. tot God' (blz. 94). Daarom is altijd die kunst alleen geprezen, die het religieus gevoel van een bepaalde tijd werkzaam deed optreden in het actuele leven. Bij de Grieken dus b.v. de kunst die het gevoel van schoonheid, kracht en moed vertolkte. En zo moet het in deze, tijd ook zijn, al tracht de kunst sinds de Renaissance het onbetekenende en verkeerde van het leven der mensen te bemantelen. 'De religieuse opvatting van onzen tijd is het bewustzijn dat ons geluk, stoffelijk zoowel als geestelijk, persoonlijk zoowel als voor het algemeen, tijdelijk zoowel als eeuwig, alhangt van het toenemen der broederschap onder alle menschen' (blz. 219). Al datgene uit het gebied der kunst, dat een gevoel vertolkt, voortkomend uit deze religieuse opvatting nu, is volgens Tolstoy 'goede kunst'. Alle overige kunst noemt hij 'slechte kunst', die geminacht en afgewezen moet worden[57)].

Tolstoy beschrijft nu verder die 'goede kunst':

'Er zijn slechts twee soorten van gevoel, die alle menschen vereenigen: in de eerste plaats alle gevoel dat voortkomt uit het bewustzijn van ons kindschap tegenover God en van de broederschap met de menschen en in de tweede plaats het eenvoudige gevoel van het gewone leven, dat door iedereen zonder onderscheid kan worden verstaan - zooals het gevoel van vreugde, van medelijden, van blijmoedigheid, van gerustheid etc. Alleen deze beide soorten van gevoel kunnen thans de stof

57) Weer wijs ik op de historis-materialistiese opvatting die in onze tijd alle niet-revolutionaire kunst afwijst. En zonder commentaar versterk ik deze verwantschap met Tolstoy door uit Spengler's voortreffelik werk aan te halen: 'Tolstoy ist nur ein Revolutionair. (Dostojewski ist ein Heiliger) Das Christentum Tolstois war ein Miszverstandnis. Er sprach von Christus und meinte Marx'. (t.a.p. II, 237).

leveren voor kunst, die echt zal zijn naar haar inhoud'[58] (blz. 226). De eerste soort gevoel levert religieuse kunst in de beperkte zin van het woord, (zij kan negatief zijn, d.w.z. afschuw uitdrukken over het schenden der liefde tot God en de naaste), de tweede geeft de kunst van het volk: algemene kunst.

Tot de 'religieuse kunst' (in beperkte zin dus) rekent Tolstoy b.v. 'Die Räuber', 'Les misérables', 'The Christmas Carol', 'Uncle Toms Cabin', 'Uit Siberië' (= 'Aus einem Totenhause' van Dostoievsky), het schilderwerk van Millet en Léon l'Hermite.

Van de 'algemene kunst' weet Tolstoy uit de nieuwe tijd nauweliks voorbeelden te geven, op één lijn staande met b.v. de Geschiedenis van Jozef, ('verstaanbaar voor ieder, 't zij Russische boer of Chinees, Afrikaan, kind of grijsaard, geleerd of ongeleerd' blz. 232). 'Don Quichotte', Molière, 'Pickwick Papers', Gogol - 't is alles toch arm van inhoud, en alleen verstaanbaar voor mensen uit de eigen kring. Bijzonderheden ter opsiering - 't verhaal van Jozef heeft ze niet. 'Maar beroof eens de beste romans van onzen tijd van hun versiersels, en wat blijft er over?' (blz. 233). 'De werken zooals er nu bestaan, zijn in hooge mate bedorven door wat men gewoonlijk noemt: "realisme", maar wat beter zou kunnen worden aangeduid door provincialisme'[59] (id.). Ook zijn eigen werk noemt Tolstoy 'slechte' kunst[60] en na 1900 bleef al zijn werk van artistieke beteekenis in handschrift[61].

Tot de 'slechte kunst' zegt Tolstoy, 'behooren in de kunst der letteren alle romans en gedichten, die kerkelijk of vader-

58) Merk op dat T. *niet* noemt: de liefde tusschen man en vrouw, de liefde voor de natuur; ook niet de 'romantiese liefde' en de romantiese weltschmerz; niet de wanhoop, de twijfel en de weemoed. T. staat hier vreemd tegenover: op blz. 13 zegt hij: 'De menschen leven dwaas en verkeerd en geven daarvan de schuld aan de inrichting van het heelal,' hiermee miskennende de zucht tot wanhopig doortwijfelen in het ondergaande avondland.

59) Ook hier is Tolstoy antipode van Robbers, de burgerlike realist. (Merkwaardig: Robbers stelt van van Looy dan ook klaarblijkelik 'Feesten' en 'Jaapje' boven 'Reizen' en 'Gekken') (t.a.p. blz. 64).

60) Zie noot 14.

61) Romain Rolland 'Het leven van Tolstoy' blz. 146. Een Nederlandse uitgave van Tolstoy's nalatenschap verscheen bij H.J.W. Becht te Amsterdam. (z.j.).

landsch gevoel vertolken en evenzeer die het gevoel beschrijven, dat in hot bijzonder alleen aan de klasse der nietsdoende rijken eigen is, b.v. aristocratisch eergevoel, verzadiging, zwaarmoedigheid, pessimisme en verfijnd gevoel voorkomende uit sexueele liefde[62)] - die alle voor de groote meerderheid der menschen totaal onbegrijpelijk zijn' (blz. 237), '.... en bovenal de schilderijen met wellustige onderwerpen, al die verfoeilijke vrouwelijke naaktheid[63)], waarvan alle tentoonstellingen en kunstgalerijen vol zijn ....' (id.), '.... verder bijna al de kamer- en operamuziek van onze dagen - te beginnen inzonderheid met Beethoven (Schumann, Berlioz, Liszt, Wagner) - die door haar inhoud gewijd is aan de uitdrukking van dat gevoel, dat alleen verstaanbaar is voor menschen, die in zich hebben ontwikkeld een ongezonde, zenuwachtige prikkeling' (id.). Beethoven's 'Negende', Dante's 'Comoedia', Tasso's 'Jeruzalem verlost', zeer veel van Shakespeare, Goethe - Tolstoy verwerpt het als nutteloos on schadelik.

Zó hoopt Tolstoy de geestelik voedsel gevende kunst te redden en haar haar ware werkingssfeer te geven. Want door de grote hoeveelheid wankunst, wordt energie verknoeid, de lediggang der rijken verzoet, verwarring gebracht in het hart der eenvoudigen, die vereerd zien kunstenaars die vaak zeer slechte mensen waren, schoonheid boven zedelikheid gesteld, bijgeloof, zinnelikheid en patriotisme aangewakkerd.

'De kunst van onzen tijd en van onzen kring is een prostituée geworden. Evenals deze is zij niet beperkt tot bepaalde tijden, evenals zij wordt zij voortdurend aangebeden, evenals deze is zij aldoor te koop, en evenals zij is ze verleidelijk en verderfelijk' (blz. 262).

Maar Tolstoy ziet tot zijn vreugde meer en meer doordringen het besef van de reële betekenis van Christus' leer. En de kunst der toekomst zal als bestemming hebben 'de algemeene broederschap onder de menschen te stichten' (blz. 291).

***

Men kan de schouders ophalen over Tolstoy's verwerping van talrijke 'algemeen' als zeer schoon erkende werken (vaak echter lang niet algemeen 'gekende' werken!) - men moét

62) Zie noot 58 en 63.

63) Zie noot 16[a] en 32.

bewonderen de moed van de schrijver en de kracht van zijn overtuiging, de doorvoering van zijn grondgedachte ook op zijn eigen werk met een pijnlik nauwkeurige consequentie. Men kàn - tijdelik - aan zijn greep niet ontkomen. - En tenslotte erkent immers ook hij die ‘erkende werken’ als ‘kunst’ - maar als slechte, te verwerpen kunst![64)]

(*Wordt vervolgd*.)

W.L.M.E. VAN LEEUWEN.

64) Vgl. vooral de mooie opmerkingen over de betekenis van Tolstoy's werk in Rusland en in het buitenland bij Kropotkin. (t.a.p., blz. 379 e.v.).

Eenheid en nuance in beschaafd-Nederlandse uitspraak [1].

Wie zich tot de aardige en delicate taak zal zetten om een enigszins uitgebreide phonetiek van het huidige Nederlands te schrijven, die zal zich telkens de vraag hebben te stellen, wat nu eigenlik phoneties-zuiver beschaafd Nederlands is. Stel, dat hij die vraag beantwoordt: het Nederlands, zoals het in de uitspraak van beschaafde Nederlanders klinkt. Hij zal dan nog zoveel nuance opmerken, dat het hem moeilik zou vallen, één phoneties transcriptiesysteem te vinden, dat practies bruikbaar zou zijn om dat beschaafde Nederlands af te beelden.

Zal een algemene landstaal werkelik een eenheid zijn, zodat de phoneticus weet, wat hij aan zijn beschrijving ten grondslag leggen zal, dan moet het criterium opgaan, dat Jespersen geeft voor ‘de beste uitspraak’: goed, d.w.z. beschaafd Nederlands spreekt hij, aan wie men niet horen kan, uit welk gewest hij afkomstig is. Hiermee is dus geenszins bedoeld een eenvormigheid, die alle persoonlike verschillen buitensluit. Maar wel mogen die variëteiten niet zodanig zijn, dat men er de afkomst van de spreker naar kan vaststellen.

Goed, laten we een ogenblik deze maatstaf aan de Nederlandssprekenden aanleggen. Er zijn Nederlanders van grote naam, behorende tot de beste vertegenwoordigers van de huidige nederlandse cultuur, aan wie je ogenblikkelik hoort, bij de een dat hij een Fries, bij de ander dat hij een Limburger is. Een ander, van oud patricies geslacht, bekleder van een ‘hoge landsbetrekking’, doet zich na een zin sprekens als Groninger van geboorte kennen. Niet graag zou ik op me nemen te beweren, dat deze mensen niet beschaafd Nederlands spreken. Zo blijkt dan, dat de eenheidstaal volgens Jespersens criterium nog niet samenvalt met: het Nederlands, zoals het door beschaafden gesproken wordt. Het ideaal van de toekomst, of laat ik me neutraler uitdrukken: het eindpunt, waar de ontwikkeling naar

1) Dit artikel is de omwerking en uitbreiding van een voordracht, die gehouden is op het Vlaamse Philologencongres te Antwerpen in Augustus 1923 en in de *Handelingen* van dat congres zal worden afgedrukt.

toe gaat is, dat die twee werkelijk identiek zijn, m.a.w. dat ieder, die beschaafd spreken wil, er naar streven zal, welbewust al het dialectiese af te leren.

Dat klinkt wel heel erg voor wie de bestaande toestanden kent, maar toch geloof ik, dat het verloop der dingen onmiskenbaar in die richting gaat en onafwendbaar zal blijken. Men kan dit betreuren - het is eenmaal niet anders: beschaving is afschaving, Mooie, karakteristieke kleding verdwijnt voor modieuze eenvormigheid. Oude traditie wordt opgeofferd aan de vrees voor alles wat afwijkend of ongewoon lijkt. Men moge die oude klederdrachten, die oude gebruiken om hun curiositeit aardig vinden, welk beschaafd mens wil nog door uiterlik of manier van doen curieus zijn voor anderen? Zo ook op het gebied van de taal. Men idealiseert de originaliteit van de 'kleurige volkstaal', maar de cultuurmens, die er zover van af staat, dàt hij er die romantiese bewondering voor voelen kan, wil er niet naar terug en kan ook niet. Men moet de allesbehalve romantiese beschouwing van de versteedste plattelandsdochter kennen over de 'boerse' drachten van haar geboortedorp, de hautaine minachting van de half beschaafd sprekende tegenover 'platte' dialecten, om te beseffen, hoe onherroepelijk het nivelleringsproces zijn gang gaat. Belangstelling en waardering is er slechts bij hem, die op veilige afstand, gevrijwaard voor 'besmetting' of verdenking daarvan, toeschouwer kan zijn.

Langs deze weg hebben we dan al gekregen wat men een eenheid kan noemen, het 'algemeen beschaafd', zij het dan ook vooralsnog een 'eenheid in verscheidenheid'. (De Vooys, *N. T.* VIII, 81). Maar we zijn er nog niet: die verscheidenheid, voorzover die uit dialectiese reminescenties bestaat, zal stellig nog verminderen. Hoe hechter de eenheid van het land, hoe despotieser de macht van één cultuurcentrum tegenover 'de provincie', hoe scherper en onmeedogender oor men krijgt voor alles wat gewestelik is. Frankrijk met zijn Parijs, Denemarken met zijn Kopenhagen geven ons stadia op deze ontwikkelingsweg te zien, die Nederland nog niet heeft bereikt.

Laat mij een bekend voorbeeld mogen noemen, waaraan het voortschrijden op de weg tot eenheid duidelik blijkt. In het Noordoosten van het land is de *-n* aan het einde van woorden als *werken, slapen, stoelen* niet afgevallen. En de meer vasthoudende sprekers uit die streken leren veelal de uitspraak *werke, slape, stoele* niet aan, wanneer zij beschaafd trachten

te spreken. Veelal, want er zijn er ook heel wat, die het wèl doen: zoeen ben ik b.v. zelf. En nog steeds geldt de uitspraak *stoelen* of *stoeln* niet voor bepaald afkeurenswaard. Zelfs gaan sommigen zover, dat zij de 'hollandse' uitspraak als slordigheid qualificeren. Zo kon het gebeuren, dat er onlangs de schrijver van een nederlandse grammatica voor Duitsers een verwijt van werd gemaakt, dat hij de uitspraak *stoele* e.d. als de normale opgaf. [1)]

De spelvorm van de woorden helpt mee om deze mening te handhaven. En ongetwijfeld eist de voordracht van poëzie vaak de -*en*. Toch zal niemand, die de zaak objectief bekijkt, eraan twijfelen dat de uitspraak *stoele* in de gewone omgangstaal de toekomst voor zich heeft. En als ik de dingen goed bekijk, dan zal de tijd wel niet zo heel ver meer zijn, dat wie *stoelen* of *stoeln* zegt, even afwijkend is als tans iemand die de uitgang *n* b.v. in *den lagen stoel* laat horen. Afwijkend, dus: niet beschaafd. En is eenmaal deze waardering algemeen, dan spreekt het vanzelf, dat men zich zal aanwennen, *stoele* inplaats van *stoeln* te zeggen. Evenals nu de Geldersman b.v. de noodzakelikheid voelt om zijn *ie* in *griepen* te vervangen door de *ij* van *grijpen*. Er zal wel een tijd geweest zijn, dat dit niet zo vanzelf sprak. Maar nu is *griepen* zelfs voor de man van de straat 'boers'. Zo kan het eenmaal met *stoeln* ook zijn. Het verschil is slechts gradueel.

Intussen laten zulke voorbeelden ons iets zien van het beloop der vlottende en vage grenzen, waarbinnen het 'goede' beschaafde Nederlands ligt. *Griep*(*e*)*n* ligt daar stellig buiten, *stoel*(*e*)*n* is twijfelachtig: het hangt van persoonlik gevoelen en aanvoelen af, of men het binnen of buiten de grenzen zal plaatsen. Ieder zal echter al merken, dat het minstens *aan* de grenzen ligt. Met de voortgaande nivellering zullen deze grenzen hoe langer hoe enger worden, en het gevoel voor die grenzen scherper, zodat steeds meer van zulke nuances bepaald afwijkingen zullen worden en, daar ze 'provinciaal' klinken, in de mond van beschaafden onmogelik.

Ik wilde zulke kleine eigenaardigheden, voorlopig niet afwijkend genoeg om voor dialecties te kunnen doorgaan, maar toch voor de iets scherper luisterende hoorder voldoende om de afkomst van de spreker vast te stellen, p r o v i n c i a l i s m e n noemen. Deze term nu invoerend in de boven gegeven omschrijving van

1) Zie hierover Prof. de Vooys, *N. Taalg.* XVII, 147 vlgg.

'goed' Nederlands, kunnen we dus zeggen: het beste Nederlands spreekt hij, wiens uitspraak van provincialismen vrij is.

Er is echter reden om aan deze definitie iets toe te voegen. Loopt aan de ene zijde de grens tegen de provincialismen, aan de andere kant is er een afscheiding tegen het ordinaire of platte. Wanneer ik iemand hoor zeggen *gout* voor *goot, zeive* voor *zeven*, wanneer ik een *s* hoor, die *sj*-achtig wordt als in het charivariese *besjlisjt*, dan kan ik daaruit niet ogenblikkelik iets concluderen omtrent het geboorteland van de verwekker dezer klanken. Maar toch hoor ik zeer duidelik, ineens, dat dàt geen beschaafd Nederlands is. Nu weet ik heel goed, dat het waarschijnlik wel gelukken zou, het gebied te begrenzen, waarin deze - en andere, straks te bespreken - eigenaardigheden voorkomen. En het zou dan denk ik blijken, dat ze tuishoren veelal in de steden van het eigenlike Holland en westelik Utrecht met hun plattelandse invloedsfeer. Zodat ze, wanneer men het streng nam, eigenlik ook provincialismen zouden moeten heten. Toch wou ik deze ordinaire, platte eigenaardigheden, al is dit dan niet volkomen consequent, liever afzonderlik houden. En wel omdat het gevoel voor de grenzen naar deze kant bij de meeste beschaafden zeer sterk ontwikkeld is. Hoewel het hier veelal kleine subtiele verschillen zijn, merkt men ze toch veel beter op en staat er veel minder toegeeflik tegenover, dan tegenover de provincialismen.

Wanneer b.v. iemand, die uit zijn stamdialect de beschaafd-nederlandse tweeklank *ui* niet kende, deze in zijn aangeleerd beschaafd tracht na te spreken, geeft hij hem heel vaak als een *j*-verbinding, zodat de woorden *uit, muis* ongeveer als *öjt, möjs* klinken. Deze uitspraak staat tamelik ver af van de beschaafde (*öü*-klank [1]. Toch zal de gemiddelde, niet phoneties geschoolde Nederlander aan die *öj* zich niet stoten. Wanneer daarentegen een Hagenaar of Dordtenaar *□t* en *m□s* zegt, komt onmiddellik de spotlach. Men zegge nu niet, dat de afstand van het beschaafd

1) Over de normaal beschaafde uitspraak van de *ui* heerst niet zo volkomen eenstemmigheid als de hier gegeven voorstelling der dingen zou doen vermoeden. Zo zegt Muller, *Tijdschr. v. Ned. Taal- en Lettk.*, XL, 143, 'niets anders te hooren, te zien en te voelen, dan *ői*'. Wanneer ik echter in dezen met Prof. Muller van mening verschil, bevind ik mij daarmee in goed Noordnederlands gezelschap, gelijk het overzicht *ald.*, 141 vlg. toont. Zie ook nog Fijn van Draat, *Tijdschr.* XLII, 200, noot.

gesproken *uit* tot *ōt* zoveel groter is als tot *öjt*. Want het tweede deel van de diphthong, die ik gemakshalve door het teken *öü* voorstelde, is wel zo weinig distinct, dat een 30 jaar geleden een nederlands geleerde in ernst kon verdedigen, dat de *ui* een monophthong was [1].

Een andere illustratie van het scherpe grensgevoel in dezen geeft de uitspraak van de vocaal in *zeep, groot*. Men kan zeggen, dat het beschaafd deze vocaal lichtelik diphthongies spreekt (hoewel het mij voorkomt, dat de ontwikkeling in de laatste tijd hoe langer hoe meer naar de zuivere monophthong toegaat). Hoe duidelik voelt nu ieder beschaafd Nederlander, wanneer het diphthongiese àl te sterk wordt in *zeejp* of *groowt*!

Zulke afwijkingen naar de kant van het ordinaire, vulgaire toe, noem ik v u l g a r i s m e n . Goed Nederlands moet dus, naar deze beschouwing vrij zijn niet alleen van provincialismen, maar ook van vulgarismen. En wij kunnen het Beschaafd voorstellen als een strook van het kleurenspectrum, die aan de ene zijde geleidelik, via de provincialismen, overgaat naar het dialect, aan de andere zijde, met de vulgarismen, tot het vulgaire nadert. Met dien verstande, dat de grens tegen het vulgaire scherper afgetekend is dan die tegen het gewestelike.

Een paar voorbeelden uit deze grensgebieden laat ik hier volgen. Eerst van provincialismen, dan van vulgarismen, Wellicht zal deze of gene lezer het vonnis ‘provincialisme’ hier en daar te streng achten en zou hij de betreffende afwijking liever beschouwen als nuance binnen het beschaafd zelf. Subjectief inzicht in dezen is juist het symptoom van de vaagheid der grenzen: eensdeels zijn beschaafd-sprekenden tegenover deze soort eigenaardigheden zeer toegeeflik, vinden ze zelfs soms ‘aardig’ of ‘welluidend’, anderdeels willen Nederlanders met provinciaal substraat vaak niet erkennen, dat hun uitspraak aan of wellicht buiten de grenzen van het Beschaafd ligt.

Zulk een teer punt is het al of niet spreken van de *-n* in *stoelen, werken, eten* e.d. Hierbij steekt wel eens iets de kop op, wat we over een twintig, dertig jaar vermoedelik kalmweg particula-

1) Boer, *Taal en Letteren* II, 99, die daar trouwens ook b.v. *ei* (*ij*), *au* (*ou*) voor éenklanken houdt. Vgl. ook het resultaat van experimentele waarnemingen door H.F. Minkema, geciteerd door Prof. Muller in het juist genoemde artikel p. 143 vlg.

risme durven noemen. Omdat het punt nu nog teer is, en ook omdat ik het er al over gehad heb, laat ik het tans rusten. Dit alleen wil ik er van zeggen, dat het naar mijn boven gegeven definitie een provincialisme is, ook nu al. Want het is een betrouwbaar criterium voor het N. O. van het land, d.w.z. wie de -*n* hier spreekt, liefst zonder tussenvocaaltje (*stoeln* e.d.), die is afkomstig uit Friesland, Groningen, Drente, Overijsel of een bepaald gedeelte van Gelderland. Met geographiese nauwkeurigheid neem ik het hier niet te streng. Er is bij op te merken, dat het Friezen vrij natuurlik en gemakkelik afgaat, de *n* te laten vallen. Dat zij niettemin veelal aan die *n* te herkennen zijn, zal mogelik te verklaren zijn uit een streven naar 'zorgvuldige' uitspraak, d.w.z. volgens de spelling.

Hoort een Fries tot de -*n*-sprekers, dan is de diagnose van zijn afkomst al boven twijfel, wanneer met de -*n* gepaard gaat scherpe *s* en *f* aan het woordbegin, waar het Beschaafd *z* of *v* heeft, in *zitten, vasten* en dergelijke gevallen [1)]. Wanneer hij echter niet zeer stelselmatig zijn phonetiese eigenaardigheden bestreden heeft, is hij ook, al spreekt ie de -*n* niet, toch veelal te herkennen aan het langer aanhouden van lange, maar ook van korte vocalen, wat mèt de gewoonlik geringe variatie in toonhoogte een eigenaardige slome zwaarheid aan fries Nederlands geeft.

Wanneer een Fries tot de -*n*-mensen hoort, dan is hij bovendien meestal te onderscheiden door een 'dikkere' *l* dan we gewend zijn bij -*n*-sprekers te horen, b.v. in *stelln, valln* e.d. Intussen zijn er bij de Friezen, zoals bij alle voormalige dialectsprekers, verschillende graden van accomodatie aan de beschaafde wijze

1) Bij een vroegere gelegenheid heb ik het vermoeden uitgesproken (*N. Taalg.* XVII, 12, 3e noot), dat ook bij Nederlanders, die van friese 'inslag' vrij zijn, de verscherping van *z* en *v* toeneemt. Is dit juist, dan wordt het in de tekst vermelde friese schibboleth minder betrouwbaar. Wat die verscherping van *v* en *s* betreft, schreef Dr. G. E. Opstelten mij, dat hij met de beide eerste klassen (van het Lyceum te Bloemendaal) constateerde 'een verschil van meening.... over de uitspraak van *vier* en *zes*; zij verscherpten bijna allemaal'. Een Welkome bevestiging dus van het door mij opgemerkte, hoewel men, gelijk Opstelten zelf aantekent, er mee rekenen moet, dat in Noord-Holland op dit punt friese traditie invloed kàn hebben, dus niet te vlug generaliseren. In de Zaanstreek, volgens Boekenoogen, *Zaansche Volkstaal* § 110 'bestaat er nog bij velen, vooral ouderen, neiging om den sisklank scherp uit te spreken (vooral te Oostzaan is dit het geval)'.

van spreken op te merken. En men zou kunnen zeggen, dat een Fries, die al de hier genoemde kenmerken vertoont, duidelik waarneembaar, dat zulk een Fries niet kan geacht worden beschaafd te spreken. Hoe meer deze overtuiging veld wint, hoe meer de eenheid in dat Beschaafd benaderd wordt.

Sommige van deze kenmerken heeft ook de Groninger, zoals te begrijpen is; ik wil hier nogmaals erop wijzen, dat mijn aanduidingen 'Fries', 'Groninger' uitermate grof zijn, en dat ik alle verantwoordelikheid voor allicht hierdoor begane onnauwkeurigheden afwijs. Er zijn evenwel ook speciaal-groningse dingen: zo een sterke neiging tot assimilatie van nasalen aan voorafgaande velare consonanten, dus vooral *k*. Waarbij dan *n* overgaat in de z.g. 'gutturale nasaal', die onze spelling door *ng* voorstelt. In verbindingen als *Dat doe i***k n***iet, vla***k n***aast ons*.

Van een andere groningse eigenaardigheid, die onbedrieglik is, ben ik niet geheel zeker, altans niet zo zeker, dat ik er een goede beschrijving van kan geven. Ik heb niet voldoende de gelegenheid gehad, het verschijnsel in vivo te controleren, meen evenwel opgemerkt te hebben, dat Groningers vaak een z.g. 'glottal catch' maken midden in het woord; als ik het goed heb, bij voorkeur in de omgeving van *k*-klanken. Deze 'glottal catch' is b.v. uit het Duits heel goed bekend van woorden met vocalies begin: *abend, ernsthaft*. Midden in het woord kent het Deens deze explosief. - Onder welke condities dan dit eigenaardige hik-geluidje door Groningers wordt gebruikt, moet ik voorlopig in het midden laten; zelfs ook, voor alle zekerheid òf het wel de stemband-explosief is; maar iedereen, die wel eens een Groninger nauwlettend heeft beluisterd, zal weten wat ik bedoel.

Ook aan de articulatie van de stemloze explosieven *p, t, k* kan men veelal de Groninger kennen. In woorden als *pad, toon, kamer* hoort men tussen consonant en vocaal een kleine aspiratie, in elk geval is er geen onmiddellike aansluiting tussen beide. Vooral bij de *t* is het goed te horen. Verder worden die consonanten vaak slapper dan normaal gemaakt, in de eerste plaats tussen vocalen, zodat de *t* van *water, grote, d*-achtig wordt, de *p* van *koper* tot *b* nadert.

Ten slotte is aan de Groninger eigen een tè diphthongiese uitspraak van *ē* en *ō* in b.v. *mees* en *dood*. Daar dit diphthongeren, dat ik zoëven al tot de vulgarismen rekende, practies bij -*n*-sprekers niet voorkomt, kan het enkele spreken van een woord als *leven, lopen*, al voldoende zijn, om groningse afkomst boven

twijfel te stellen. Ik weet echter niet of deze groningse eigenaardigheid niet voor het grote publiek reeds hoort tot het dialectiese, dat in beschaafde uitspraak bepaald gemeden dient te worden. Zo kan wellicht de Groninger, die de aan zijn stamdialect eigen sterke neiging tot nasalering ook in het beschaafd-spreken laat horen, niet meer geacht worden beschaafd te spreken. Als dit zo is, dan vallen dus deze afwijkingen niet meer onder provincialismen, zoals we hier die term opvatten.

Nederlanders uit Overijsel (en Zuid-Drente), die de *-n* behouden, zijn het best te onderscheiden daardoor, dat de zoëven genoemde friese en groningse kenmerken ontbreken. De *-n* blijft zodoende hoofdzaak. Er zijn daarnaast wel andere dingen, die meehelpen om de Overijselaar te herkennen, maar die zijn haast te subtiel om zonder hoorbare demonstratie uit te leggen: zo is er, hoe zuideliker men komt, hoe meer modulatie in toon en daardoor groter levendigheid in het spreken. Wat nog het best op papier vast te leggen is: de *ē* en *ō* b.v. van *lezen* en *lopen* zijn zeer gesloten, terwijl ze vóor *g-* en *ch* (velare *g-* en *ch*; zie verderop), meer open zijn dan we in het Beschaafd gewoon zijn: *leeg* b.v.

Ook de Gelderse *ē* en *ō* zijn zeer zuivere monophthongen en gesloten, d.w.z. *ie-* en *oe-*achtig, maar, wanneer men wat zuideliker in Gelderland komt, ontmoet men die eigenaardige palatale *g, ch* in *geven, gieten, dicht*, maar ook een meer dan normaal palatale *g* b.v. in *gaan, goed*, d.w.z. niet in nabijheid van palatale vocalen. Intussen zijn we het *-n*-gebied uit. Maar die palatale *g, ch* zijn niet tot de Betuwe beperkt. Men vindt die over heel Noord-Brabant en Limburg, evenals de gesloten *ē* en *ō*.

Zo is het ook met een derde verschijnsel, dat men bij Gelderslien, die Beschaafd spreken, opmerkt: de frappant ‘dunne’ *l* in *viel, geld* e.d. (Wat een duidelik onderscheid b.v. met de Zuidhollander van de eilanden, die óok een palatale *g*, maar een zeer dikke *l* heeft!) Ook deze dunne *l* heeft de Limburger, als ik het wel heb nog sterker dan de Geldersman, b.v. ook in *vallen, mol* na velare vocaal. En in 't algemeen meer palatale articulatie, ook van *k*. Ik voor mij ken tenminste altijd een Limburger aan gelderse eigenaardigheden in biezonder hoge graad. Zover kan het gaan met een Limburger, dat je meent met een Duitser te doen te hebben, die vloeiend Nederlands heeft leren spreken. Het limburgse Nederlands kan doen denken aan wat men ‘vreemd accent’ noemt.

Ik durf niet zeggen, dat ik een Limburger van een Oostbrabander aan beider Beschaafd zou kunnen onderscheiden. Wellicht zijn

er phonetiese finesses, die ook hier het verschil doen horen, maar ik heb te weinig mensen uit die streken geobserveerd, om hierover iets te kunnen beweren. Ook over verschil tussen Oost- en Westbrabants kan ik me niet uitspreken. In het groot zou ik durven vermoeden, dat al die limburgs-brabants-gelderse verschijnselen, de dunne *l*, de palatale *g* en *ch*, de gesloten *ē* en *ō* naar het Westen toe in intensiteit afnemen.

Wanneer een Zeeuw als zodanig te onderkennen is, b.v. aan de neiging om de korte *e* in *bed, mes* tamelik *a*-achtig te maken, dan is hij geloof ik wel buiten het interessante twijfelgebied, waarmee we ons op het ogenblik bezig houden. Want zulke eigenaardigheden zal de gemiddelde beschaafde Nederlander als ‘boers’ voelen, dus niet meer als beschaafd kunnen waarderen.

Provincialismen uit de provincies Holland en (Westelik) Utrecht zijn ook niet gemakkelik te geven. Voor een deel misschien omdat het correcte Nederlands in hoofdzaak een hollands dialect is: wie een hollands substraat heeft, hoeft bij het streven om beschaafd te spreken niet zulke betrekkelik ver afwijkende phonetiese eigenaardigheden af te leggen als de Groninger of Fries. Maar vooral stellig hierom, dat de hollandse eigenaardigheden, dezelfde veelal als die van de volkstaal der hollandse steden, door de beschaafd-sprekenden niet meer met vriendelike toegevendheid worden bejegend, omdat we hier gekomen zijn tot wat ik aan het begin vulgarismen genoemd heb. In de stadsdialecten komen dan nog wel enige specialité's voor, die als bij uitstek vulgair worden gevoeld. In de steden immers, waar we in de eerste plaats ook de beschaafd sprekenden vinden, is dageliks de gelegenheid tot vergelijking en daarmee: verfijning van het gevoel voor de verschillen.

Iedereen kan zonder aarzelen de afwijkingen naar het vulgaire toe constateren, en ze vermijden, wanneer hij wat neiging ertoe van huis mocht hebben meegebracht. En wie scherp luistert, hoort ook gemakkelik de tussengraden, hoort aan een kleine uitglijding naar het vulgaire toe, - wanneer de spreker wat opgewonden is of zich biezonder op z'n gemak voelt -, of hem zijn beschaafd in de huiselike omgeving een tweede natuur is geworden, dan wel of hij wat zijn taal betreft een parvenu is.

Zoéven had ik het al vluchtig over de *ē* en *ō* van *zeven, eten, boven, rood*. Wat een trappen liggen er tussen het rondwegge *eite*, dat niemand als toelaatbaar verdedigen zal en het streng-

monophthonge *ēte*, dat als ik goed hoor hoe langer hoe meer de gangbare beschaafde uitspraak wordt.

Iets dergelijks is het met de tweeklank *ei* in *bijten, meid*. De *ē* en de *ei* zijn trouwens twee phonemen, die heel vaak elkaar volgen: hoe diphthongieser iemand b.v. *meel* uitspreekt, hoe meer zijn *ei* in *mijl* de *ai*-kant opgaat: tussen die twee moet een afstand blijven. En hoe zuiverder monophthong de *ē* in *meel* is, hoe minder verschil er hoeft te zijn tussen begin en eind van de diphthong in *mijl*. Het is in de taalgeschiedenis niet zeldzaam, dat verschuiving van één klank verschuiving ten gevolge heeft van een andere, die daarvan onderscheiden moet blijven [1)]. Ook bij die *ei*, hoewel misschien niet zo mooi als de *ē*, kunnen we prachtig de geleidelike lijn volgen van het gedistingeerde via het gewone, gezellige, slordige, naar het grove en vulgaire toe.

Men zou er haast toe komen te zeggen, dat het vulgaire - ik doel dan vooral op de *ē* en *ō* - is: het algemeen-nederlandse botgevierd, losgelaten. Beschaving toch is niet veel anders dan zelfbeteugeling, zelfvernaomming, beheersing van natuurlike neigingen. De onbeschaafde laat zich gaan, de cultuurmens houdt zich in.

Nu weet ik wel, dat het gevaarlijk is, in phoneticis te spreken van natuurlike neigingen, volksaard e.d., waaraan dan de beschaafde zou perk en paal stellen, terwijl de vulgus ze eerlik en onbeheerst vertoont. Want wat immers is dan het gewone, het normale, dat het ene volk naar deze, een ander naar een andere kant te buiten gaat? Gevaarlik is het ongetwijfeld om zo'n soort phonetiese middelmaat te zoeken. Maar ik wou toch door een paar voorbeelden laten zien, dat het niet zo helemaal onzinnig is.

Die *ē* en *ō* alleen bewijzen dan nog niets, maar we kunnen toch het zo formuleren: Vergeleken met b.v. de duitse en de franse *ē* en *ō*-klanken zijn de beschaafde nederlandse *ē*'s en *ō*'s (voorlopig nog) een beetje diphthongies. En de vulgaire zijn dit heel erg. Tussen die twee uitersten liggen de ‘vulgarismen’.

Een ander geval dan. Onze *s* is, vooral vóor andere consonanten, niet van de ‘zuiverste’: hij is in *stil, slapen*, maar ook wel in *sarren, soep* een beetje *sj*-achtig, vergeleken weer b.v. met *s* in het Duits en Frans en nog meer europese talen. Wij hòren

1) Samenvallen van de twee is natuurlik het andere, evenmin zeldzame geval. Zie verderop over *ó* en *ò* in het Nederlands.

immers in goed gesproken Frans en in Duits de *s*'en ‘sissen’. Nu weet ik wel, dat veel europese talen hun eigen redenen hebben om die *s* zuiver te houden; ze hebben n.l. veelal ook de š-klank van b.v. fra. *chaud*, dui. *schein*, en hetzelfde afstandsgevoel, dat we zoëven noemden, zal hier ook wel zijn invloed hebben: *s* en š moeten duidelik onderscheiden worden. En in het Nederlands bestaat het gevaar van verwarring niet: daarom kan de *s* gerust wat naar š toe gaan. Maar het verschil is er niet te minder duidelik om.

Hier kunnen we dus stellig met enig recht spreken van een ‘normale’ *s*-articulatie, waarvan het Nederlands een weinig afwijkt naar de š-kant. Het beschaafde Nederlands. Maar de Nederlander, die van vulgarismen niet vrij is, vertoont het zeer merkbaar, en de helling is weer langzaam tot aan het grof-vulgaire *besjlisjt* van Charivarius.

Er is nog meer dergelijks. Er bestaat ongetwijfeld iets als een gemiddelde, normale europese *l*. En die *l* is ‘dunner’, ‘spitser’ of hoe men het noemen wil, dan de meer ‘dikke’ of ‘ronde’ nederlandse *l*. Men zal b.v. een Duitser, die Nederlands heeft leren spreken, lang blijven herkennen aan te dunne -'s in *veld, elf, half, halte*. Nederlanders uit het Z.-O. van het land hebben, zoals we boven zagen, ook zo'n dunne *l*. Misschien is de gemiddelde, beschaafde nederlandse *l* het naast te vergelijken met de engelse. Een aardig criterium voor iemands vastheid en ancienniteit in het beschaafd spreken is nu weer deze *l*. Het beschaafde Nederlands heeft weliswaar een dikkere *l* dan van europees standpunt normaal kan heten, maar laat zich niet te ver gaan. Hoe dikker *l*, hoe meer losgelatenheid in deze nederlandse neiging, hoe dunner het linguisties beschavingsvernis. Totdat we komen bij de zeer vulgaire dikke *l* in *geld, vilt* b.v. (het meest vallen ze in 't oor na palatale klinkers), die in veel hollandse steden en op het land in Holland volop te horen is.

Hoe minder beschaving, hoe sterker, hoe overgegevener bereidwilligheid tot toegeven aan specifiek-nederlandse neigingen. Aan algemene physiologiese neigingen, is men hier en daar geneigd te zeggen. Of zou het verloop van vocaal + nasale consonant + dentale spirant tot genasaleerde vocaal (vaak met verlenging van die vocaal) + spírant niet met recht die naam kunnen dragen? Herinnert een uitspraak *gą̄s* ‘gans’ *mę̄s* ‘mens’ niet onmiddellik aan klankovergangen uit het oudste Germaans, uit het Vulgairlatijn en andere talen en tijden? Een zeer verbreide eigenaardigheid is het in elk geval van de

volkstaal over het hele nederlandse gebied. En velen, die een beetje naar het slordige toe beschaafd praten, veroorloven zich hierin nog al eens een kleine vrijheid. Maar het Beschaafd is op dit punt weer streng, wordt als ik het wel heb, steeds strenger nog: hoogstens kan de *e* in *mens* een tikje 'anticiperend' genasaleerd zijn, al naar persoonlike eigenschappen van ieders spreek-orgaan: maar in elk geval óok een zeer duidelike nasale consonant vóor de *s*: *mens*.

Het is geloof ik niet ver mis, wanneer we hier in die zelfbeheersing van het Beschaafd mede het streven zien tot aansluiting bij het geschreven woord. De *n* 'staat er', dus moet gesproken worden. Ik zeg niet, dat de uitspraak *mens, gans* tegenover *mẽs, gãs* al een 'spelling-pronunciation' moet heten. Maar het nadert ertoe. Geheel vreemd zal de spelvorm niet zijn aan de vasthoudendheid, die het Beschaafd ten aanzien van die consonant *n* vertoont.

Zo zal het ook wel zijn met de *t* in *plaats*. Het woord zal wel uit het Frans zijn overgenomen in een tijd, toen het daar *ts* had, dus kan men niet de tans voor vulgair geldende uitspraak *plaas* de juiste noemen en *plaats* als een zuivere spelling pronunciation beschouwen. Maar toch is de uitspraak *plaas* vermoedelik al vroeg begonnen, wegens de gebeurlikheid van zulk een voor de hand liggende assimilatie en ook de grote verbreiding over het ganse taalgebied. En de rem, die hier de beschaafd-sprekenden tegenhoudt, is zonder twijfel weer de spelvorm. Misschien is het zelfs juister niet van tegenhouden te spreken, maar aan te nemen, dat tengevolge van de spelvorm de uitspraak *plaats* weer is opgekomen, die nergens meer bestond.

Dergelijke invloeden van de spelling zijn niet te verwonderen en zullen nog wel in aantal toenemen, daar immers het 'lezen', het zien van woorden in drukletters, zo'n belangrijk aandeel heeft in alle bezigheid, werk of ontspanning, van de mensen, die als de dragers van het Beschaafd moeten worden beschouwd.

Totnutoe waren we aan de beide buitenkanten van de tamelik brede strook, waardoor we het Beschaafd voorstelden. De eenheid is niet zo sterk, dat we van een lijn kunnen spreken; ook het echte ontwijfelachtig beschaafde Nederlands blijft een strook van enige breedte, al zal wellicht in de loop der ontwikkeling die strook steeds smaller worden. Maar voorlopig is er nog breedte en binnen die breedte zijn nuances mogelik. Wel kunnen we

vaak bij zulke nuances al opmerken, van welk grensgebied, het vulgaristiese of het provincialistiese, ze binnen zijn gekomen, of naar welke van de twee kanten ze bezig zijn af te zakken. Maar ze liggen stellig nog in de kern.

Ik neem in de eerste plaats de uitspraak van *r*. Daarin is heel wat nuance, maar de grote tegenstelling kunnen we aldus formuleren: aan de ene kant de huig-*r*, of juister: de *r* aan de achtertong gevormd; aan de andere kant de *r* met de punt van de tong. Om technische termen te gebruiken: de uvulaire of liever velare *r* tegenover de dentale.

Het is bekend, hoe in de laatste tijd in verschillende landen van Europa de 'gebrouwde' *r*, zooals men in Holland zegt, in klankschrift [R], veld wint ten koste van de dentale r: [r]. Ver is dat gegaan in Frankrijk, waar de [r] al duidelik provinciaal begint te worden, nòg verder in Denemarken, waar [R] de alleen heersende is. Het Deens kent dan ook geen woord, dat aan ons 'brouwen' beantwoordt, maar wel een, dat het boerse of vreemde 'rollen met de *r*' aanduidt: immers voor het afwijkende heeft men behoefte aan een naam. En die naam heeft gewoonlik weinig waarderends.

Het zou evenwel onjuist zijn, uit het bestaan van het nederlandse woord *brouwen* af te leiden, dat de [R] in het Nederlands een hoogstens curieuze, misschien wel aanstellerige afwijking is van sommigen. De [R] heeft ook hier veel terrein gewonnen en het kon wel eens zijn, dat het hele woord *brouwen* langzamerhand een gewestelike uitdrukking werd, omdat de meeste beschaafden en stadbewoners ze niet meer nodig hadden. Want in vanouds beschaafde families, kunnen we gerust zeggen, is tegenwoordig de [R] altans bij het jongere geslacht normaal [1)]. Men gaat niet vaak mis, wanneer men van veertigjarige of jongere mensen, die beschaafd spreken, maar niet brouwen, aanneemt, dat ze geboren zijn op het platteland of in een kleine provinciestad. Of dat ze homines novi zijn met hun beschaafd.

1) Wanneer v. d. Meer, *Gramm. d. neuniederl. Umgangssprache* § 23, 8 voor het Nederlands de velare *r* 'nur mundartlich und individuell' noemt, geeft dat m.i. geen juiste indruk. Gelukkig, dat hij erbij voegt: 'ebenso wie im Deutschen'. Zo zal de duitse lezer in staat zijn zich toch een juist denkbeeld van de verbreiding van [R] in het Nederl. te vormen. Want over de duitse toestand zie Viëtor, *Elemente der Phonetik*^{6}, § 76. (De 7^{e} druk van dit werk ken ik nog niet).

Alleen in de stad Groningen is, zover ik weet, de [R] nog uitzondering. Misschien wel een eenling onder de grotere steden. En een Fries heb ik ook nog nooit horen brouwen.

Zo nadert dus de [r] tot wat ik een provincialisme heb genoemd [1], maar hij is het toch lang nog niet in die mate als in Frankrijk. Integendeel verdedigt de [r] zich de allerlaatste jaren weer krachtiger. Ik denk, dat de [r] versterkingen gekregen heeft door een opzettelike en welbewuste regulerende invloed van buiten het eigenlike taalverkeer. Mensen, die met hun stem moeten werken: predikanten, toneelspelers, onderwijzers, nemen hoe langer hoe meer 'spreekles'. Het amt van spraakleraar - of -lerares: het zijn vaak vrouwen - vindt, naar de talrijke advertenties en naamborden te oordelen, steeds meer beoefenaars. Deze spraakdocenten nu propageren de dentale *r*. 'Ze leren je vóor in de mond spreken', zeggen de leken. Deze korte karakteristiek van het 'methodies' spreken moge in veel gevallen onjuist zijn, voor de *r* gaat ze heel goed op.

Misschien is nog gewichtiger de invloed, die het zangonderwijs in dezen uitoefent. Want ook bij het zingen wordt alleen de [r] toegelaten. Wellicht vindt iemand het gezocht, dat ik geloof aan een merkbare invloed van zangonderwijs op de beschaafde spreektaal. Zo iemand vergeet echter, dat zangles tegenwoordig in Nederland behoort tot de onontbeerlike elementen in de opvoeding van het beschaafde meisje [2]. Nu geloof ik wel, dat al die zangsters, wanneer ze weer tot d'r gewone praatproza overgaan, de gebrouwde [R] zullen hervatten. Maar intussen vindt zodoende in een ruime, en voor de ontwikkeling van de beschaafde uitspraak zeer belangrijke kring het denkbeeld ingang, dat de [r] eigenlik 'mooi' is. Waardoor misschien de gebiedsuitbreiding van de [R] wordt tegengewerkt. Waardoor in elk geval de [r] ervoor behoed wordt af te glijden tot het provincialisme. Niemand zal, hoop ik, uit mijn woordkeus afleiden, dat ik betreur of toejuich: het is vooral mijn doel niet, hier een objectieve maatstaf van aesthetica aan te leggen.

Eerder zou men geneigd zijn dat te doen bij *g* en *ch*. Wij brengen in het Nederlands bij onze *g*-klanken een huiggeluid

1) Waarmee vooral niet gezegd is, dat de [R] op zichzelf een criterium is van beschaafde uitspraak: in de vulgairste grote-stadsdialecten komt hij voor.
2) En dan durft men zeggen, dat Holland niet zingt!

voort, dat aan de rasp herinnert. Bij velen maken tevens de stembanden het fraaie geluid, dat men zeer schilderachtig 'keelschrapen' noemt. Nu kan ik me voorstellen, dat een vreemdeling, die deze geluiden allicht als symptomen van meer of minder ernstige keelziekten, maar niet als spraakklanken kent, enigszins schrikt, wanneer hij een Hollander hoort zeggen: 'Pra*ch*ti*g*e da*g* vandaa*g*' en de ander daarop b.v. antwoorden (ik stel het beschavingspeil der sprekers niet hoog) 'reusa*ch*ti*g*'. 'Welluidend' kan men in geen geval deze klanken noemen.

Ook tegen deze keelklanken nu strijdt het zang- en spreekonderwijs. En het schijnt alsof in dit opzicht de publieke opinie langzamerhand òm gaat. De meer naar voren op de tong gevormde [x] klanken vinden trouwens steun in de uitspraak van een tamelik groot contingent beschaafden, die uit het Z.-O. van het land afkomstig zijn. En ook in grote stukken van Zuid-Holland is deze [x] de gewone.

Bevorderlik voor de meer palatale [x] is ook de omstandigheid, dat de besproken keelgeluiden zo sterke overeenkomst hebben met 'gebrouwde' *r*. Tussen *waren* en *wagen* is het verschil gering; wanneer een stemloze consonant nà de *r* volgt, is hij vaak van *ch* in dezelfde positie niet te onderscheiden: *ert* naast *echt, smart* naast *smacht*. Intussen zijn de gevallen, waarin twee in betekenis verschillende woorden in klank alleen verschillen door die *r* en *ch* resp. *g*, zo zeldzaam, dat de overeenkomst geen practies bezwaar heeft. Wel heb ik nu en dan opgemerkt, dat mensen, die normaliter een flink schrapende huig- (en stemband-) *ch* hadden, deze wat palataler maakten, wanneer een *r* volgde, b.v. in *schrappen, schrijven*. Blijkbaar een dissimilatie ter bevordering van de duidelikheid.

Voorlopig hoort echter niemand een hogere of lagere graad van beschaving uit het gebruik van velare dan wel meer palatale *ch*, evenmin als bij [ʀ] naast [r]. In beide gevallen hebben we iets nieuws, dat terrein wint: de dentale *r* is zeker de oudste en ook de velare variant van de *ch* zal stellig de rechtstreekse voortzetting zijn van een oudgermaanse gewoonte. Bij beide nieuwigheden zal smaak en opzettelike navolging wel wat invloed hebben gehad. Zoals dat bij veranderingen in het Beschaafd heel vaak het geval is, gelijk we verderop zullen zien.

Alle opzettelikheid is uitgesloten bij een andere nuance in beschaafde uitspraak, n.l. het al of niet uiteenhouden van *ó* in b.v. *pop, dof* en *ò* in *pot, slot*. In steeds groter kring van Nederlands-

sprekenden verdwijnt het verschil, en gaat de uitspraak naar de open kant. Een doodgewoon verschijnsel in de taalgeschiedenis: het samenvallen van twee klanken, die vroeger onderscheiden waren. De *ó*-*ò*-kwestie in het beschaafde Nederlands is echter daarom zo aardig, dat we hier de gelegenheid hebben het proces te volgen, daar het nog niet afgelopen is.

In de eerste plaats zijn er nog beschaafden in overvloed, die de onderscheiding handhaven, meestal als gevolg van een gewestelik substraat. Weliswaar is de verdeling over de woorden blijkbaar verschillend in de verschillende delen van het land. In een gezelschap, dat van her en der afkomstig is, neemt men gewoonlik geen eenstemmigheid waar. Deze onregelmatigheid, onvastheid, wanneer beschaafden uit verschillende landsdelen met elkaar spreken, zal om te beginnen het juiste gevoel voor de onderscheiding hebben afgestompt. Daar kwam dan bij, dat de onderscheiding nergens het practiese nut had dat ze twee woorden, die in betekenis verschilden, ook in klank uiteenhield [1)]. Want het tegengaan van lastige homoniemen is ongetwijfeld een factor, die in de klankontwikkeling meedoet. Zolang b.v. *pit* naast *pet, wit* naast *wet, dik* naast *dek, zitten* naast *zetten* enz. voorkomen, is er een belangrijke belemmering voor een eventuele neiging tot ‘fusie’ van die *i* en *e*.

Nu is het interessant, de verschillende stadia te volgen bij verschillende individuen. Wie zelf geen *ó* en *ò* meer onderscheidt, hoort veelal het verschil ook niet bij anderen, die nog wel onderscheiden. Zulken zijn het verst: de hele klanknuance heeft bij hen afgedaan. - Merkwaardiger is nog een andere groep, die het verschil niet meer hoort, maar toch zelf nog maakt: ook daarvan ken ik meer dan één voorbeeld: bij dezen leeft de tegenstelling *ó* - *ò* als dode traditie voort, en men kan met zekerheid voorspellen, dat kinderen, die van zulke ouders spreken leren, geen twee klanken meer zullen overnemen. - En onlangs trof ik, onder een aan taalkundige dingen niet vreemd gezelschap

1) In mijn eigen uitspraak heb ik er één voorbeeld van, n.l. *póp* (speelgoed) tegenover *pòp* ‘gulden’, die trouwens wel dezelfde woorden zullen zijn. *Póp* heb ik vermoedelik uit mijn stamdialect meegebracht, en van *pòp*, dat wel in een grotestadsdievetaal tuis zal horen (misschien is het via de studentetaal verder verbreid; zie Van Ginneken, *Handb.* I, 517 en 519), blijkbaar mèt de betekenis ook de phonetiese vorm overgenomen, ook al zou in het onnaspeurlike dialect van oorsprong tussen de *ò* van beide woorden *pop* geen verschil zijn, wat heel waarschijnlik is.

over deze kwestie sprekend, iemand aan die vanzichzelf beweerde, dat hij het verschil *ó - ò* niet maakte, maar uit een paar proefwoorden bleek, dat ie het wèl deed. En toen ‘oja’, hoorde de patiënt het zelf ook. - Ten slotte komen de conservatieven, die het verschil welbewust maken en het ook goed horen. Een niet zo zwakke groep trouwens.

Men ziet de verschillende graden van het gevoel voor de grenzen, de scheiding, de afstand tussen beide klanken. Dat gevoel en gehoor immers moet blijven, zullen twee dicht bij elkaar gelegen phonemen verschillend blijven. Zogauw dat afstandsgevoel minder scherp wordt, is eigenlik het dooreenlopen al begonnen.

Zo ongeveer moet het ook in vroegere perioden gegaan zijn, als de schriftelike overlevering ons doet vermoeden, dat twee oorspronkelik verschillende klanken zijn samengevallen. Maar niet vaak hebben we de biezondere gelegenheid als hier, het verloop der dingen op de voet te kunnen volgen.

Deze nuance, die naar alle waarschijnlikheid eerlang in de eenvormigheid zal ondergaan, brengt ons op: veranderingen in het Beschaafd. Want constant is deze bovengewestelike taal geenszins, al loopt ze misschien meer aan de teugels van de spelling dan het dialect.

Men zegt wel veel van de algemene taal, dat ze zich voortdurend verrijkt met materiaal uit de dialecten. En dat is op lexicologies gebied ook stellig het geval. Moeiliker na te gaan is de invloed van het dialect op de zuiver phonetiese kant van de gemeenlandse taal. Er zijn gevallen, waar men meewerking van die invloed vermoeden kan: zo b.v. bij de vooruitgang van de meer palatale *g* en *ch*, die immers in zekere zin nog provincialismen kunnen heten. En overal waar een gewestelik cultuur-centrum naast en concurrerend met het eigenlike hart van het land zich handhaaft of opkomt, is verandering in de beschaafde uitspraak in de richting van het gewestelike mogelik. Ten onzent zou men in dit opzicht b.v. aan Groningen kunnen denken.

Maar wanneer eenmaal de positie van het Beschaafd zo vast, het gezag zo krachtig is als in Nederland, dan is de kans gering, dat dialectiese eigenaardigheden hun weg naar de beschaafde taal vinden. De aanraking immers van de in dezen ‘toonaangevende’ kringen met het dialect wordt hoe langer hoe minder. En die toonaangevende kringen moeten altijd eerst een nieuwigheid aanvaarden, zal ze algemeen worden. En hiermee is meteen genoemd een kracht, die zeker bij heel veel veranderingen in het Beschaafd werkt: smaak, mode en de verbreiding daarvan door

navolging. In alle dingen van uiterlike beschaving is er navolging van kringen, die men navolgenswaard vindt. Zo ook op taalgebied.

Het zal aardig zijn om af te wachten of al die veranderingen in staatkundige en maatschappelike verhoudingen, die wij met de loper ‘democraties’ aanduiden, ook in de beschaafde spreeknorm zich zullen aftekenen. In veel groter getale dan vroeger komen mensen naar voren en omhoog, wier taal van vulgarismen en provincialismen niet vrij is. En deze taal wordt gesproken op plaatsen, vanwaar het geluid ver doordringt, door mannen, wier naam ieder kent. Zal deze meerdere vrijheid van zo ‘gezaghebbende zijde’ de grenzen van wat beschaafde uitspraak heten kan, wat ruimer maken? Of zal de opvoeding en omgang van de kinderen, door de verbeterde geldelike positie anders dan die van de vader, het huiselik milieu van de in politiek of langs amtelike weg geparveniëerde toch weer meer richten naar die kringen, die de hoeders van het Beschaafd zijn? De rechtmatige trots op eenvoudige afkomst duurt gewoonlik niet in een tweede geslacht voort; zolang dit een menselike eigenschap blijft, zolang zal de autoriteit van de beschaafde uitspraak niet zeer geschokt worden. Maar - men moet afwachten.

Voorlopig geloof ik niet te veel te zeggen, wanneer ik het Beschaafd in zijn ontwikkeling vrijwel autonoom beschouw, autonoom ten opzichte van de dialecten in elk geval. En het gaat met de nieuwigheden in de taalmode als met de nouveauté's van *de* mode: van de ‘betere’ kringen vinden ze vlug hun weg tot de zeer zeer brede scharen, die de navolging van die betere kringen vanzelfsprekend vinden of er een eer in stellen.

Aanvankelik maken soms die phonetiese nieuwigheden, evenals de nieuwste Parijse ‘creaties’, op de goede taalgemeente de indruk van àl te apart, geaffecteerd. Maar als de autoriteit van de kring, die er mee begint, maar groot genoeg is, en de wijziging is niet tè gezocht en opzettelik, dan wordt ze toch wel algemeen.

Zo hoort men nog veelal de *è*-achtige uitspraak van de heldere *a* als ‘Hègs’ betitelen [1)]. Welke waardering van de uitspraak

1) In een brief van 31 Aug. 1923 opperde Dr. Wellander te Uppsala, geheel onafhankelik van mijn congreslezing, het vermoeden, dat deze verschuiving zou zijn begonnen vóor *r*. Volmondig bevestigen durf ik dit niet, maar toch meen ik me van vroeger te herinneren, dat de *è*-achtigheid van de *ā* mij het meest trof in woorden als *paard, varen*. En ook nu nog schijnt het mij soms toe, alsof de palatalisering, vooral vóor velare *r*, het verst gegaan is. Wellander merkt hetzelfde op bij de *ō̄* in b.v. *voor* en *door*, die ook -achtig wordt of werd.
‘Als de verandering een tijdlang voortgegaan is’ (n.l. die van *ā* > *ǟ* vóor *r*), aldus schrijft Dr. W. ‘zijn twee mogelikheden denkbaar: òf de klank *ā* splitst zich in twee klanken, die niet meer met elkaar geassocïeerd worden, òf ook blijft *ā* associatief een; in dit geval moet er een nivellering plaats hebben, hetzij dat *ā* de vóor *r* ontstane *ǟ* attraheert, of omgekeerd.’ Hier is dan blijkbaar het laatste gebeurd. ‘Wel zou het aardig zijn te weten,’ (ik vertaal weer uit W.'s schrijven) ‘waarom *maken, slapen* gelijk gemaakt worden aan *haar, daar*, terwijl *loopen, rooken* daarentegen *hoor, door* attraheren of daartegenover stand houden.’
Gesteld, dat het verloop der dingen inderdaad zo geweest is: door speciale invloeden van *r* begon vóor die consonant zowel *ā* naar *ǟ* als *ō* naar □ op te schuiven. Dan is naar mijn inzien altans éen oorzaak aan te wijzen voor het succes van de eerste, of liever voor het doodlopen van de tweede overgang. De neiging tot verandering van *ā* in *ǟ* kon zich gerust botvieren, want het Nederlands had geen lange *ǟ*-klank (zeg als die van fra. *père*), waarvan de oude *ā* onderscheiden moest blijven. Een soortgelijke wijziging van de *ō* echter zou noodzakelik die *ō* op de duur moeten drijven in het gebied van de reeds voorhanden □, in de spelling door het teken *eu* voorgesteld. Daardoor kan de voortgang van de wijziging *ō* > □ stellig zijn geremd of geheel verhinderd.

uit die qualificatie spreekt, is ieder Nederlander onmiddellik duidelik. Maar intussen is gedurende de kleine menseleeftijd, die ik overzien kan, de *a* van *klagen, raad* enz. merkbaar in palatale richting verschoven, en dat niet alleen in de mond van Nederlanders, die men affectie verwijten kan. Want wie deze *ā* nog uitspreekt als b.v. de gemiddelde duitse *ā* in *Bahn, klagen, Strasze*, die nadert eigenlik al de grens van het vulgaire of provinciale.

En zo zijn er meer dingen. Het is zeker geen oud verschijnsel, dat de *e* in *mes, zeg* naar de richting van *a* gaat. En de overdrijving, waarmee men deze precieusheid door nabootsing belachelik maakt, toont dat men er nog affectie in voelt. Maar toch gaat deze *e*-klank [ɛ] bij ieder beschaafd Nederlander onmiskenbaar naar *a* toe.

Eigenaardig is, dat er tussen deze overgang en andere dergelike kennelik samenhang bestaat. Een verschijnsel, dat wel meer in andere talen is opgemerkt, maar dat hier dunkt mij alweer laat zien, hoe het Beschaafd autonoom, zonder invloed van buiten, verandert. - De [ɪ] van *pit, tin*, daalt naar [*epsilon;*] toe, de

plaats, die vrij geworden is. En die [*ɛ*] kon veilig zich achterwaarts verplaatsen, daar het gebied van de korte *a* in *kat, pad* ver genoeg weg lag. De heldere *ā* van *klagen, dragen* bleef voldoende van [*epsilon;*] verschillen door zijn lengte [1)]. Maar toch schijnt het weleens, alsof de *a* van *pad, kat* al een beetje naar *ò* toe gaat om de opdringende [*ɛ*] te ontwijken.

Parallel met het meer open worden van de vocaal in *pit, tin* gaat de ontwikkeling van de vocaal in *nut, put*. Misschien wordt deze wijziging ook weer bevorderd door het samenvallen van de *ó* en *ò* in *ò*. Want de vocaal van *nut, put* begon immers te naderen tot de *ó* in *dof, mof*. Zo duidelik echter als tussen de wijziging van [ɪ] en [*epsilon;*] is hier het verband niet.

Ik weet wel, dat alles wat ik hier zeg, ook of juist waar ik het over het heden of een dichtbij verleden heb, niet even vast en betrouwbaar is. Veranderingen in de beschaafde uitspraak zullen we in de toekomst gemakkeliker en secuurder kunnen nagaan, nu de phonograaf de taal van verschillende tijdstippen kan vasthouden. Op die wijze zal ook het tijdelike, tot een kleine kring beperkte, te onderkennen zijn van het blijvende, algemene.

Het kon wel eens zijn, dat die veranderingen groter in getal en sneller in opvolging en verloop bleken dan menigeen zou vermoeden. Want bij alle dingen van smaak en beschaving is er niet alleen navolging, maar ook differentiëring, streven naar anders te zijn als anderen, naar d i s t i n c t i e . Wie omhoog wil in beschaving, boven zijn milieu en geboorte uit, volgt na, wie zichzelf wat hoger stelt dan de homines novi op het gebied der beschaving, zal allicht de behoefte voelen, zich van die laatste te onderscheiden. De betekenis-ontwikkeling van zoveel woorden, die ‘gewoon, alledaags’ betekenden of betekenen, laat dit steeds zich herhalende proces zien. Ook de tegenstellingen daarvan: zo

1) Het is een tijdlang een ketterij geweest, van ‘lange’ vocalen in b.v. *baak, beek* tegenover ‘korte’ in *bak, bek* te spreken. Het Nederlands zou in deze woorden alleen qualiteits-, maar geen quantiteitsverschil tussen de vocalen kennen. Daar ik nooit aan de werkelikheid van lengteverschil in deze gevallen getwijfeld heb (al hebben andere talen het duideliker dan het Nederlands), verheugt het mij, dat Dr. Blancquaert, *Tijdschr. v. Ned. Taal- en Lettk*. XLII, 1 vlgg. weer voor het goed recht van de onderscheiding tussen lang en kort bij Nederlandse vocalen is opgekomen.

is b.v. *ongemeen* aan het opkomen als een nieuwe, voorlopig nog onafgesleten vernederlandsing van *gedistingeerd*.

Het is niet zo gemakkelik deze krachten aan het werk te laten zien aan de phonetiese kant van de taal. Ieder kent ze van het woordgebruik. Van de euphemismen b.v., die de 'decentie' verlangt. Wat onder het volk nog voor zeer fatsoenlik geldt, wordt onder de 'betere' standen alweer vermeden [1] Hetzelfde zien we ook wel bij kringtalen. Toen het uit studentekringen afkomstige woord *fuif* ook algemeen werd buiten de academiese wereld, voelden blijkbaar de studenten de behoefte aan een eigen, aparte term. En zo koos men te Leiden het oude, deftige woord *feest*. Of het in de andere universiteitsteden ook gangbaar is, weet ik niet. Wel weet ik, dat het vóor acht jaar ongeveer nog een specifiek 'corps'-woord was: tekenend voor de motieven, waaruit dit 'neologisme' voortkwam.

Met zo grote stelligheid kan men geen phonetiese veranderingen in het Beschaafd aanwijzen, die op een dergelijk motief: streven naar het ongemene, berusten [2]. Maar het vermoeden, dat dezelfde factoren zich ook in de uitspraak doen gelden, is zeer gerechtvaardigd. Wellicht hebben ze bij de aanvankelik precieuze, later algemeen wordende uitspraak-wijzigingen, steeds meegedaan.

Mijn bedoeling kon niet zijn, al de momenten te tonen, die bij de opkomst en ontwikkeling van het Beschaafd Nederlands gewerkt hebben en werken. Ik hoop echter, dat mijn aanduidingen of vermoedens hebben laten zien, dat een algemeen-beschaafde omgangstaal niet verdient om als de 'kunstmatige' en daardoor 'dode' in de wetenschappelike belangstelling achter te staan bij de 'natuurlike, levende' volkstaal [3]. Natuurlikheid moge

1) Zie over deze euphemismen De Vooys, *N. Taalg.* XIV, 284 vlgg.
2) Iets in de richting is wel eens waar te nemen in de uitspraak van vreemde woorden. Zou zo b.v. de franse uitspraak van het woord *familie* (slechts zelden ook frans geschreven: *famille*) niet gaandeweg als de meer beschaafde de nederlands-latijnse uitspraak, waarop de spelling wijst, verdringen? Daarentegen zakt de uitspraak van *ingenieur* met de klank van fra. *g* in *gentil* steeds meer af, terwijl de gewone nederlandse *g*- langzamerhand de enig correcte wordt.
3) In Noord-Nederland haast overbodig te zeggen - verschillende jaargangen van dit tijdschrift doen van die belangstelling blijken -, in Zuid-Nederland nog niet.

aanvankelik, bij de beginner, ontbreken, aan een gesprek tussen mensen, wie het Beschaafd een geërfd bezit is, is werkelik alle onnatuur vreemd. En leven: nuance en lenigheid, wisseling en verandering, actie en reactie is er rijkelik.

Nu is hier alleen gesproken over het phonetiese uiterlik van die omgangstaal. Dat uiterlik is weliswaar voor een taal, die de functie van voertuig voor het beschaafd verkeer te vervullen heeft, niet zo onbelangrijk. Maar er zijn aan dit merkwaardige cultuurproduct veel meer zijden, die alle de beschouwing overwaard zijn. En het mooie is, dat iedereen hier waarnemen kan om zich heen, ja op zichzelf; dat iedereen tot beoordelen van anderer opmerkingen bevoegd is. Wij allen werken iedere dag mee aan velerlei kleine en grote taalgebeurtenissen, welker waarneming kan bijdragen tot het antwoord op principiële, vragen van de taalwetenschap. Daarom is het de moeite waard, naast medewerker ook nauwkeurig toekijkend en toeluisterend getuige te zijn: in Vlaanderen, waar we het langzaam groeien van de boven-gewestelike omgangstaal kunnen volgen; maar evengoed - dat moge uit bovenstaande opmerkingen nogeens gebleken zijn - in Noord-Nederland, waar die omgangstaal reeds gevestigd kan heten.

Den Haag.

C.B. VAN HAERINGEN.

Hooftiana.

I.

In het eerste opstel van zijne ‘Hoofdstukken over Vondel en zijn kring’ (Amsterdam 1923) bespreekt Dr. J.F.M. Sterck een liedje, voorkomende in ‘Den nievwen verbeterden Lust-hof’ van 1607, welk liedje hij meent te mogen toeschrijven aan Hendrik Lz. Spieghel op grond van de duidelik uitgedrukte spreuk ‘In deught verheught’. Het begint aldus:

> Den winter strangh, die 't herte bangh
> Met veel vreughd dede sluyten
> Neemt zynen gangh, en eer yet langh
> Sietmen s'Omers virtuyten.
> Want *Flora* brenght ons nu ten toon
> Haar bloemkens veelderlye
> En *Phoebus* licht dat schijnt zeer schoon
> Tot lust in desen Meye.

Vervolgens is er nog sprake van *Sol* en *Venus*.

Bij het lezen hiervan dacht ik aanstonds aan het gedicht van P.C. Hooft: *Op een beschreven papierbladt*, dat merkwaardige overeenkomst hiermee vertoont in versbouw en compositie.

Wat de versbouw betreft, deze is precies eender. Ziehier de aanvang:

> Op 's winters endt, Wanneer de lent,
> Dat puick en pit der tijen,
> Elck aengenaem Voortdoet de kraem
> Van haer kleenooderijen;
> De mensch men siet Alleene niet,
> Nae blaên en bloemen reicken.
> Sijn kroon van goudt Juppijn niet houdt,

Maer pronckt sijn hooft met eicken.

En wat de compositie van het gedicht betreft. Het begint ook met te vertellen van het heengaan van de winter en de komst van het aangenamer jaargetijde. Verder is zeker opmerkelik, dat Hooft dan ook achtereenvolgens verschillende mythologiese figuren laat optreden: Jupiter, Heracles, Mars, Bacchus, Sol, Minerva, Venus.

Van botte navolging is hier geen sprake, zoals een lezing der gedichten aanstonds toont. Toch lijkt het me niet onmogelik, dat Hooft tot deze zijne verzen geinspireerd is door Spieghel's gedicht. De Drost immers sympathiseerde met Spieghel's werk en kende zeker de bloemlezing, in 1607 te Amsterdam bij Dirck Pietersz. Pers verschenen.

II.

In hetzelfde boek van Dr. Sterck wordt onder ‘Tessalica’ gepubliceerd de vertaling van een der ‘Dialogi nuptiales’ van Caspar Barlaeus, waarin van Tesselschade gezegd wordt: ‘Zij schildert met het penceel en daagt Apelles uit; zij evenaart Praxiteles door beeldhouwen; zij weeft en spint in wedijver met Arachne; zij zingt om door Sappho benijd te worden; zij tokkelt de luit als Orpheus of Amphion. Guirlanden en kransen van vruchten, bladen, bloemen en schelpen verbindt en ordent zij, dat men twijfelt of de natuur aan de kunst of de kunst aan de natuur toegeeft. Zij maakt bloemen van stoffen, dat gij zoudt zweren, dat ze leven. Zij schrijft zoo nauwkeurig en sierlijk, dat het meer te prijzen valt dan drukwerk.’

Hooft's sonnet: *Aen Joffre Anne Roemer Visschers* komt ons bij het lezen dezer lofspraak op Tesselschade aanstonds in de herinnering. Trouwens, in de vermelde samenspraak richt Barlaeus zich tot Hooft.

Dr. H.H. KNIPPENBERG.

Bijdragen tot de kennis van het Goereese dialekt.

I. Algemene opmerkingen.

Van de dialekten der Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden beschreef Opprel *Het Dialect van Oud-Beierland* in 1896, Verschuur het Noordbevelands: '*Klankleer van het Noord-Bevelandsch*' in 1902 en Van Weel *Het Dialect van West- Voorne* in 1904. Verschuur sprak in de Inleiding het voornemen uit 'later ook de overige afdelingen van het Zeeuws te behandelen' en is daar nog steeds aan bezig; Van Weel schreef: 'Indien mijn beroepsbezigheden zulks toelaten, hoop ik, binnen niet al te langen tijd, ook de taal van "Overflakkee" aan een onderzoek te onderwerpen.' Hij heeft stellig wel materiaal ter beschikking, maar tot heden is er nog niets verschenen. 't Is wel jammer, dat er over deze dialekten niet wat meer geschreven is, vooral omdat ze mijns inziens zo sterk gemoderniseerd worden. Op bijna alle eilanden is de tram gekomen, waardoor het isolement der bewoners opgeheven is. Centrale scholen - Hogere Burger- en Ambachtscholen - brengen de jeugd uit alle dorpen bijeen. De Leerplicht wet heeft de analphabeten zo goed als geheel doen verdwijnen. In elk gezin komt lektuur, al is het maar een krant. De boeren hebben zich in tal van verenigingen aaneengesloten, die weer tot grotere verenigd zijn: Centrale Boerenbonden, Veilingen, enz.

Al deze faktoren werken sterk nivellerend op de dialekten. Tal van woorden, die door vroegere geslachten nog gebruikt werden, zijn nu zo goed als geheel verdwenen. Ik wijs b.v. voor het Goerees op: *overroest* voor gehemelte (nu. dial. verhemelte), *ankleeuwe* voor enkel, *piezel* voor bergplaats van het schoongemaakte koren (nu pakhuus), *iemand onder den 'benzel' houden* voor onder den duim, $\bar{\omega}nste$ voor gezicht enz. En zo is het natuurlik ook voor de andere plaatsen. In Oudenhoorn noteerde ik van een ouderwetse boerin: de *kwik van 't verke* voor de nimmer in rust zijnde staart, een mooi woord naast kwikstaartje, kwikzilver en kwiek, die op eksamens nog al eens opgeld doen.

Bij het schrijven over een dialekt dient men goed op de hoogte

te zijn: men moet het zelf goed kennen of over zeer betrouwbare inlichtingen beschikken. Anders zijn fouten onvermijdelik. Zo schrijft Van Weel inzonderheid over het Ouddorps met de opmerking, dat hij zal aangeven, waar het dialekt van Goeree ervan verschilt. Maar voor wie het Goereese dialekt kent, zal het niet moeilijk vallen een menigte kleinere ol grotere tekortkomingen en vergissingen aan te wijzen. Dergelijke onnauwkeurigheden kunnen heel licht ontstaan. Als men enige jaren uit de streek weg is en dus het dialekt niet meer spreekt en hoort, is het moeilik positief te zeggen: zó is het. Ik bespreek nogal eens dialekt-kwesties met een kollega uit Schouwen en een uit Tholen, die ook al verscheidene jaren in Rotterdam zijn en die erkennen, dat ze tal van bizonderheden niet zeker meer weten. Ook heerst er in de dialekten groter verscheidenheid dan in het Algemeen Beschaafd. Zo hoort men b.v. in het Goerees voor *als we* nu eens *ăzzəmən*, dan weer *azmən* en nog vaker *ămmən*; idem voor *als ik: ăzzək* en *ăk*, voor *als je: ăzjə, ăjə* en *ăi*. In § 156, blz. 149 lezen we bij Verschuur: Of na *i̯ᵊ*, *ɔ̯ᵊ*, *ɪ̯ᵊ* en *ɐ̯ᵊ* de *ə* bewaard blijft, zodat het schijnt alsof de *ᵊ* krachtig versterkt is, dan wel of de *ə* wegblijft en de *ᵊ* haar gewoon karakter behoudt, is te zeer van de eigenaardigheden der verschillende sprekers afhankelik om het onder een regel te kunnen brengen. En in de opmerking van § 68, blz. 39 bij Opprel: ‘Niet zelden gebeurt het, dat men een zelfde persoon dicht achter elkaar de sterke en de zwakke vorm van hetzelfde werkwoord hoort bezigen’.[1)].

Het is jammer, dat de schrijvers over deze dialekten niet van dezelfde tekens voor het voorstellen der klanken gebruik gemaakt hebben. Opprel heeft er zich ongetwijfeld het gemakkelikst af gemaakt, maar toch hadden Verschuur en Van Weel zijn opmerking hebben kunnen overnemen, dat de *êe* in *bêên*, *rêêp*, enz. de zelfde klank is als die van *ee* voor *r* in 't Alg. B., b.v. in *eer, heer* (bij V. en V.W. voorgesteld door *i̯ᵊ* en *i̯ᵉ*.) en de klank *ôo* in *krôon*, *potrôon* die is van *oo* voor *r*, b.v. in *oor, boor* (bij V. en V.W. voorgesteld door *ɔ̯ᵊ* en *ʊ̯ᵊ*). Waarom heeft Van Weel, die van Verschuur's dissertatie heel wat heeft geprofiteerd, zooals bij nauwkeurige vergelijking van beider werk blijkt, niet dezelfde tekens gebruikt voor dezeflde klanken? Wel is waar is het niet

1) Ook in het Algemeen Beschaafd komen tal van variaties voor. We zullen onderscheid moeten maken tussen ‘familiaar’ en meer ‘*vormelik*’ spreken.

zo gemakkelik vast te stellen, of bepaalde klanken gelijk zijn, en zou eerst een onderzoek - fysiologies en acousties - zekerheid verschaffen, maar toch was hier m.i. meer te bereiken geweest.

Ik maak hier slechts enkele opmerkingen. Van Weel stelt de klank van de klinker in *ja* en *vader* voor door *ā*^{ə} (zie § 4), Verschuur door *ā*^{o} en beiden noemen die de gerekte of aangehouden korte *ă*. Voor het Goerees is dit niet waar en volgens door mij ingewonnen inlichtingen ook niet voor het Zeeuws. We hebben hier dezelfde klank als in Engels *all, call, brought*, d.i. de *nauwe-geronde-beneden-achterklinker*, meer met *wangen-* den *lipronding* uitgesproken. Dezelfde klank hebben ook verschillende woorden met ned. *oo* < *au*, b.v. in *lopen, boom*; en de holl. woorden handen, banden, tanden, anders. Van Weel neemt hiervoor het teken *ȯ*, b.v. *bȯ̈m*, *ȯ̈r*, in navolging van Verschuur. Voor het Goerees had hij met één teken kunnen volstaan.

II. Wanneer wordt de slot-n na de onduidelike vokaal in het Goerees gehoord?[1)]

Over 't algemeen worden op de Zeeuwse eilanden en Goeree en Overflakkee veel meer *n*'s na *ə* bewaard dan op de andere Zuidhollandse eilanden. (Voor de klankvoorstelling zie Van Weel).

1°. *In het Goerees valt de n niet af in enkelvoudige substantieven op en*, dus *keukən,* *wǣgən,* *bǣkən, teikən, schi*^{e}*rbekkən, kristən,* *dɪɐ̄ǣkən,* *ekso̤mən,* *wǣpən,* *ōvən, kossən* (= kussen) *leugən, rēgən*, *tȯ̀*^{ə}*rən*, *zēgən*, *hȯ̀*^{ə}*ren*, *dȯ̀*^{ə}*ren*, *kȯ̀*^{ə}*ren*. Ook de namen der windstreken: *O*^{ə}*stən*, *Züjən, Wĕstən*, *nȯ̀rdən*.

Deze regel geldt niet alleen voor Goeree, maar ook voor Flakkee en waarschijnlik voor geheel Zeeland.[2)]

Als uitzonderingen geeft Verschuur *meúlə* (molen), *vē*^{a}*r*^{ə}*ke*[3)] (varken) en *lɪ̄ənə* (leidsel), die ook in 't Goerees de slot-n missen (Goerees *lɪ̆̄ənə*). Ik voeg hier nog bij, dat *veulen* en *kuiken* geen Goereese woorden zijn, (men spreekt van *kăchəltjə* en *tɪ̆̄ətə*, in Flakkee *tɪ̄ətə*), dat *gulden* wordt uitgesproken als *gŭldə, haven*

1) Dit artikel was al geschreven, toen ik de Maartaflevering van de N.T. in handen kreeg, waarin Van Haeringen spreekt over de n-uitspraak als meer speciaal Fries. De bewoners van Goeree en Overflakke en de Zeeuwen spreken over 't algemeen geen n.sonans uit.

2) Vgl. Verschuur: *Klankleer van het Noordbevelands*, blz. 172 § 204.

3) 't Meervoud is steeds *vē*^{a}*r*^{ə}*kəns*.

als *hāwəndə*, *kluwen* als *klāwnə*. *Jongen* behoudt de *n* in de uitspraak *jə̀ᵊn* (uitstoting van *n* en Ersatzdehnung). *Pinksteren* en *Pasen* worden uitgesproken als *Pienkstərə* en *Pāsə*.

Evenals in het Noordbevelands hebben *pēē* (peen) en *tiᵉ* (teen) de oorspronkelike uitgang.

Schoen luidt in 't Goerees *schāwnə*[1] (op Flakkee *schŏēnə*, net als in het Noordbevelands).

Ook de *n* der substantievies gebruikte infinitieven wordt steeds gehoord: *Het ētən is klāwr*. Je *mējəlāwjən hə̀k* niet *nə̀ᵊdəg*. (Je medelijden heb ik niet nodig). 't *Verlangen wier mən te stərk*. Zie beneden.

Op Charlois - het dialekt, dat ik dageliks hoor spreken - valt de *n* in de substantieven op *en* af, behalve in de woorden *rēgən, zēgən* en *taikən*[2]. Ook de woorden *hôrən, tôrən, kôrən, vôrən* en *dôrən* houden de *n*, waarschijnlik door de vormen zonder svarabhahtivokaal als *hŏŏrn*, enz.[3].

2°. *De substantieven op en houden in het Goerees in samenstellingen hun n*.

Men spreekt dus van *keukəntæfel*, *keukənfornuis*, *wægenhūs* (wagenhuis), *wægənladdər*, *waegənwāl*, *dřeækənbank*, *wæpənrek*, *rēgənboog*, *rēgənwætər*, enz.

De uitspraak *keukəmeid, keukəmūᵉster* (keukenmeester) *wægəmækər* zal wel als assimilatie te verklaren zijn. Vgl. *tāməl* (= tienmaal), *vămən* (= van mij).

Eigenaardig is *dŏᵊrəbeiə* (kruisbes) naast *dŏrənbosjrə*.

Een uitzondering vormen ook de samenstellingen: *Ŏᵊstəwnd*, *Nŏərdəwind*, enz.

3°. *De meervouds-n wordt in het Goerees en Flakkees steeds gehoord*[4].

In Charlois is de meervouds-*n* der substantieven afgevallen. Ik noteerde eventjes uit een gesprek: *moppə tappə, duitə hebbə, boekə kaftə*, enz. Veel substantieven op *ə* of die vroeger *ə* hadden, krijgen daar in het meerv *s: mandəs, gəraamtəs, beddəs, muddəs, muggəs*, enz. Zie Opprel, blz. 29, § 51.

1) Het door Van Weel § 148 gegeven schoewe is Ouddorps.
2) Men zie hiervoor *Het Dialekt van Oud-Beyerland* door Dr. Opprel, blz. 24 § 43, waarin het behoud der *n* in deze woorden wordt toegeschreven aan de invloed van vormen als *rēgənə*, enz.
3) Zie ook het artikel van Van Helten in *Ts.* XII, blz. 167.
4) Zie Van Weel § 138 en vergelijk Verschuur § 204.

4°. *Komen de meervoudige substantieven in samengestelde wooorden voor, dan wordt de meervouds-n nooit gehoord*.

Vgl. deze regel met 2°.

Naast *koeiən* dus *koeiəstal*, de *koeiədr̆ek* (koeiendijk); naast *paerən* (meerv. van paerd) *pærəstal*, *pærəweijə*; naast *boekən, boekəkassə*, enz., enz. Voorzover ik heb kunnen nagaan is deze regel zonder uitzonderingen, en geldt hij ook voor Flakkee en het Zeeuws[1].

In *heldəndæd* en *ò°gənblik* denkt men niet aan de meervouden helden en ogen.

In aansluiting bij deze regel valt op te merken dat de zogenaamde welluidendheids-*n*, die volgens de spelling van De Vries en Te Winkel geschreven wordt, in dit dialekt evenmin bestaat als in het Hollands-Beschaafd.

Dus: *hongəhok, eikəhout*, *brillə hūs*, evenals in 't Hollands *duivə-ei, hondəhok*, enz. In het Goereese dialekt wordt vaak de ə uitgestoten, dus: *dūvei*, *ăndei* (eendenei), *hæzò°rə* (hazenoor) enz.

5°. *Zeven* en *negen* verliezen de n bij bijvoeglik gebruik, dus *zeve* meisjes, *nēgə* appels, voor klinkers zogoed als voor medeklinkers.

Steeds wordt de *n* gehoord in uitdrukkingen als: mit z'n *drīən*, voor z'n *vīrən*, ongor z'n *beijən*. En natuurlik ook in de zuivere meervouden: die *drīən*, *vīrən*, enz. (zie 3°).

De zelfstandig gebruikte telwoorden krijgen in 't Goerees allemaal een ə, dus *ī°ne, twī°*, *drījə*, *vīrə*, en ook *zēvənə, nēgənə*. (Zie Van Weel § 173).

6°. *Het bijvoeglik naamwoord behoudt de oude buigings-n in dezelfde gevallen als het lidwoord* (zie daarover het volgend hoofdstukje).

Bij zelfstandig gebruikte bijv. naamw. in het meervoud valt de *n* in de uitspraak af: *Èrmə in rīkə* (armen en rijken); *goeiə in slechtə*. In 't enkelvoud krijgen lidwoord en bijv. naamw. beide *n: dən oūwən* of *dən oustən, dən dikkən*, dən schēlen, enz.

De stoffelike bijv. naamw. en eigen volgen de regels der gewone adjectieven, dus *den gouwən bril* naast *de gouwə rienk*.

7°. De zwak betoonde bezittelike voornaamwoorden *mən*

1) Vergelijk hiermee: Kollewijn's *Opstellen over Spelling* en *verbuiging*, blz. 183 e.v.

en *zən* behouden de *n*, dus *mən boek*. In Charlois en Beierland zegt men meestal *mə*: mə boĕk. (Zie Opprel § 61).

8°. Bij het aanwijzend voornaamwoord komt het verschil tussen 't Goerees en Oudbeierlands ook sterk uit in de zelfst. vormen: *dən* *dɛ̄jən*, *dən dēzən, dən gintən* naast *dən dieə, den deuzə, de guntə*. (Van Weel § 166 en Opprel § 62).

Goerees: *Dɛ̄jən zeit dit in dən ôrən dat* (deze zegt dit, de ander dat), *'t Gô̤ᵊt om den* *dɛ̄jən*. (Om geld bv.; men maakt er dan de beweging van geldtellen bij). *Van* *dɛ̄jən* *krɛ̄jə nooit wat*. (Van die krijg je nooit wat).

9°. *De slot-n van de infinitief woordt in het Goerees (en Flakkees) veel vaker gehoord dan in het Hollands*.

Ze wordt nooit gehoord na oen hulpwerkwoord, dus *Mən zullə kommə. Hi wil schrīvə. Zə zal d'r eigə* *lɑ̄tə* *hɑ̄lə. Je* *mŏ'* *nɛ̄t* *lĕggə tobbə*.

Ook niet, als de infinitief aan 't begin van de zin staat: *Zwēmme is gezond*. Ētə mar, *ôᵊr*! (Eten maar, hoor!)

Ze wordt steeds uitgesproken:

1e. Wanneer de infinitief voorafgegaan wordt door *het* of een ander bepalend woord. *Het zwĕmmən is* *krɛ̄r* *verbō. Dat hardə sjouwen is slecht*.

2e. Wanneer ze wordt voorafgegaan door te. (Vgl. Van Weel §§ 178 en 181).

Zoals Van Weel daar schrijft, hebben we in het Westvoorns nog een oude gerundiumvorm, bv. *tə* *hô̤ᵊrənə tə lēzənə*; *te* *vrɑ̄gənə*, enz. Zijn opmerking, dat er naast deze vormen ook *te hô̤ᵊrə, te lēzə*, enz. voorkomen geldt in geen geval voor het Goerees en Flakkes, terwijl enkele Zeeuwse kollega's mij meedeelden, dat op Schouwen en Tholen ook steeds de *n* van de infinitief na *te* wordt gehoord. Waarschijnlik geldt deze regel voor geheel Zeeland. ‘Verba, welker stam in het dialekt niet op een konsonant uitgaat, missen de *n* steeds’, beweert Van Weel verder. Ook hierin vergist hij zich. De Goereeer zegt steeds: *te gô̤ᵊn; tə stô̤ᵊn* of hij gebruikt het gerundium *tə gô̤ᵊne, tə* *dɑ̄ənə*. In Flakkee is het ook immer: te gɑ̄n, te stɑ̄n, enz.

3e. In tal van uitdrukkingen.

Hī is op stŭrvən *nɑ̄* *dô̤ᵊd*.
Hī leit op stŭrvən.
Hī vällən ĭn opstô̤ᵊn leer jə lô̤pə.
Die *mənnɛ̄rə van praetən, schrɛ̄vən,* enz.
Van *prɑ̄tən komt* *dɑ̄ᵊn*.

Een enkele maal hoort men in geval 3 de *n* weglaten.

10°. *De n in de werkwoordelike persoonsvormen meervoud wordt nooit gehoord*.

Mən hǣlə, lò̤pə, brĕngə, gò̤ᵊ, stò̤ᵊ, enz. (Wij halen, lopen, brengen, gaan, staan, enz.). De regel geldt dus òok voor de werkwoorden op *n*. Daarentegen zegt men in Flakkee meestal *gǣn*, *stǣn*, enz., vooral in 't Oostelik deel.

11°. *De n der sterke deelwoorden wordt nooit gehoord*.

Ik hè əsprōkə, əvongə (gevonden), *əzī̤jə* (gezien), *əstò̤ᵊ* (gestaan).

Hī is əvallə, əgò̤ᵊ (gegaan), *ərē* (gereden), enz.

12°. *De slot-n der voorzetsels en bijwoorden wordt meestal gehoord*.

Hī is bōvən (= op zolder). *Hī is bōvən də jǣrən*. Naast: *van bōvən* staat *van ongərən*, bv. *də ǣrpəls opraepə, van ongərən op*. Anders meestal *omlīᵊgə*, bv. *Ze weunə omlīᵉgə* (vgl. Opprel 80). Typies is de uitdrukking: *nǣ məlīᵉgen* gò̤ᵊ = naar beneden gaan. *Hi is vò̤ᵊrən, ăchtər(ən). Van vò̤ᵊrən of an. Van ăchtərən of*.

Ik kommə mar effən of *ēven ăn*.

Tŭssən də mṳ̄rən. Hī zit'r tussən.

Binnən də pĕrkən. Hī's binnən.

Tēgən dən drǣd. Ievars tēgən wēzə.

Daarentegen zegt men steeds *gistərə* en *mĕrrəgə* voor gisteren en morgen naast *hēdən*, dialekties alleen gebruikt in *op hēdən* (= nu) en *tot hēdan toe*.

Laatst is dialekties *lĕst* of *ŏngərlĕstən*.

Komen ze in samenstellingen, dan houden ze vaak de *n: bōvənbrĕngə, bōvanĭn, bṳ̄tənop, bṳ̄təndeurə, bṳ̄tənhṳ̄s, tussəndeurə, tussənpərsoon, tussənhandəl*, naast *bovəmēᵉstər, binnəvertrĕk, binnəzak*, enz.

Samen is altijd *sǣmə*, ook in samenstellingen: *sǣməkommə*, *sǣməspannə*, enz.

De wisseling van *den* en *de* bij het lidwoord zal in een afzonderlik hoofdstukje ter sprake komen.

(*Wordt vervolgd*.)

F. DEN EERZAMEN.

Taalstudie voor de hoofdakte.

Naar aanleiding van het nieuwe programma voor de hoofd-akte-examens, waarin als eis gesteld wordt: kennis van ‘enige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandse taal’, schreven wij verleden jaar[1)]: ‘Het is nodig dat de opleiders weten wat ze willen, en kunnen wat ze wensen. Opleiders en examinatoren moeten welbewust in dezelfde richting sturen.’ De opzettelik-vage term zal door de praktijk een scherp-omlijnde inhoud moeten krijgen. Nu de regering verzuimd heeft, vooraf daaromtrent de raad van deskundigen in te winnen en te volgen, hebben een aantal leraren en examinatoren het initiatief genomen, en in een vergadering het volgende program opgesteld:

1. Iets uit de geschiedenis der Nederlandsche taal. Wording van het Nederlandsch uit de dialecten. De ontwikkeling van het Nederlandsch van ongeveer 1300 tot heden met bijzondere behandeling van den Renaissancetijd en den tijd na 1880. Spreeken schrijftaal. Algemeen beschaafd. Kringtalen, Literaire talen. Vergelijking van Middelnederlandsch en 17^{e}-eeuwsch Nederlandsch met de tegenwoordige taalveranderingen. Verandering door het afvallen van woorden en het bijkomen van woorden. Invloed van andere talen op het Nederlandsch. Barbarismen, Germanismen, Gallicismen, Anglicismen, Latinismen. Iets over den invloed van het Nederlandsch op andere talen ter vergelijking.

2. Taal is klank en beteekenis. Klank en teeken. Letterteekens en leesteekens. Iets over de geschiedenis van het schrift. Schriftelijk weergeven van taal. Afspraak en conventie. Overzicht van de klankleer. Spelling. Iets over de geschiedenis der spelling. Spelling De Vries en Te Winkel. Grondbeginselen. Critiek. Vereenvoudiging. Spelling Kollewijn.

3. Accentleer. Woord- en zinsaccent. Eenheidsaccent. Zinsmelodie.

4. Accent in verband met zinsinhoud en zinsbouw. Beschouwing van het psychologisch onderwerp en gezegde. Zinsbouw. Waarop onze woordbouw berust. Inversie.

1) *N. Taalg.* XVII, 304.

5. Woordvorming. Uitbreiding on wijziging van de beteekenis der woorden. Verouderde en verouderende woorden in verband met eigen taalwaarneming. Analogie. Contaminatie. Volksetymologie. Stapelvormen. Tautologie. Pleonasme. Grammatische figuren. Vorming van nieuwe woorden. Samenstelling en afleiding. Samenkoppeling en samenstelling. Productieve en niet-productieve achtervoegsels.

6. Toepassing van de nieuwere inzichten op enkele hoofdstukken uit de Grammatica als: geslacht, naamval, modaliteit, woordsoorten, functiewijziging.

Tegen deze uitleg zijn al spoedig ernstige bezwaren gerezen. Dr. C. Das schreef in *De Vacature* (11 Maart) schertsend: ‘Een aardig programma - voor een candidaats-examen Ned. letteren of de middelbare acte. Den serieuzen candidaat brengt deze verklaring tot vertwijfeling, den minder nadenkenden kan ze wat schijnkennis bijbrengen, waartegen terecht zoo lang is gestreden en waartegen juist de nieuwe eischen, in 't algemeen veel beter dan de vorige, een welsprekend protest vormden.’ Ook V.L., in *Het Katholieke Schoolblad*, meent dat de gegeven interpretatie lijdt aan ‘ophooping van stof en elastieke terminologie.’ ‘Een van beide: òfwel de geformuleerde eischen willen slechts algemeene en niet-diepgaande kennis, maar dan had men andere termen kunnen en moeten kiezen; - òfwel men vraagt grondige kennis, en dan is een veel langere studietijd noodig dan heden, terwijl men den candidaat zich laat afmatten op voor het lager onderwijs nuttelooze dingen en hem degelijke vorming daarvoor onmogelijk maakt.’

Wie de hoofdakte-studie kent, met de veelheid van vakken, de beperkte studietijd en gelegenheid, de vaak gebrekkige vooropleiding, zal de bezorgdheid van deze schrijvers kunnen begrijpen en delen. Men zou zich de vraag kunnen stellen: behoeft men zich wel druk te maken over het program voor een examen dat ten dode opgeschreven is, dat door onvermijdelike dressuur altijd slechter zal zijn dan het eindexamen van de kweekschool met komplete onderwijzersopleiding? Maar als we bedenken hoe lang deze ‘voorlopige’ toestand kan voortduren, heeft het weinig zin, bovenstaand uitgewerkt program te gaan beschouwen alsof het bedoeld was voor het eindexamen van een dergelijke kweekschool.

Wie een program opstelt, heeft allereerst te bedenken waarop hij voortbouwen moet: op de *tegenwoordige* onderwijzerstudie.

En al mag daarin op verschillende plaatsen verbetering waar te nemen zijn, de oude zuurdesem van de traditionele Terwey-studie werkt nog steeds door. Een hoofdaktestudie die van moderne denkbeelden uitgaat, zal dus in hoofdzaak het karakter dragen van korrektie: als alle scheve voorstellingen recht gezet zijn, is voorlopig al heel wat bereikt. Daarnaast kan de nieuwe studie een kijkje geven in het rijke gebied dat zich opent in de taalstudie, als men de enge baan van de oude grammatika verlaat.

De korrigerende beschouwing leidt in de diepte; de uitbreidende in de breedte. Beide zijn nuttig en nodig: de eerste legt de stevige grondslagen; de tweede lokt uit tot voortbouwen.

Beter dan door oen programma kunnen we de tegenwoordige denkbeelden onder de opleiders leren kennen uit de boeken die voor dit doel geschreven zijn. Ongeveer gelijktijdig verschenen er drie: '*Enige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandse taal*' door J.L. Horsten[1)]; *Eenige belangrijke verschijnselen uit het leven der Nederlandsche taal. Leerboek ten dienste van candidaten voor de hoofdakte* door P. Gertenbach en H. van Slooten Jr. en *Uit het leven van de Nederlandsche taal* door Th. Lancée[2)].

Met voldoening bemerken wij in deze boeken het loffelik streven om in nieuwe richting te sturen. Een kenmerkend verschil is, dat Horsten zich toelegt op beperking van de stol en verdieping van inzicht, terwijl Gertenbach, Van Slooten en Lancée niet aarzelen om het gebied uit te breiden en de kennis te verbreden. In verband daarmee bevat het eerste boek eigenlik een reeks gekondenseerde lessen, terwijl de twee andere door korte, formulering en opeenstapeling van stof meer het karakter van een leerboek hebben.

Frater Horsten is in de onderwijswereld geen onbekende. Reeds twaalf jaar geleden werden de *Proeven van lessen voor spraakkunstig onderwijs*, waaraan hij medewerkte, in dit tijdschrift door Koopmans terecht met grote ingenomenheid begroet[3)] Zijn inzicht, welke de 'belangrijke verschijnselen' zijn, die de onderwijzer dient te kennen, zal dus ernstige overweging verdienen.

1) Tilburg - Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis - 1924. Tweede druk met litteratuurlijst. Prijs ƒ 2.-.
2) De twee laatste bij J.B. Wolters - Groningen, Den Haag - 1924. Prijs van beide ƒ 1.90.
3) *De N. Taalg.* VI, 309.

Hoofdstuk I begint met een overzicht van *Het Nederlands Taalgebied* en de *Verscheidenheid van taal*, waarin de hoofdlijn van Van Ginneken's Handboek gevolgd wordt, en dat in 20 blz. slechts schematies kan zijn. De docent zal daar leven in moeten brengen; bij eigen studie kan men *De Regenboogkleuren van Nederlands Taal* daarnaast als leesboek gebruiken[1)]. Het bezwaar van te grote beknoptheid komt vooral uit in § 4, over de wording van taaleenheid.

Uitstekend geslaagd is het tweede hoofdstukje over *Het ontstaan van de Taal in het Kind*, waar de duidelikheid niet onder de beknoptheid lijdt. Daardoor zal de onderwijzer geboeid worden, zodat hij met belangstelling naar de Kleuterroman zal grijpen.

Het volgende viertal hoofdstukken handelen over ontwikkelingen uitbreiding van levende taal. Eerst komt ter sprake de *Analogie* als belangrijke factor van taalvorming. Met duidelik komt uit, dat de analogiewerking steeds doorkruist wordt door de macht van de traditie, zodat de grammatika onvolledig gedefinieerd wordt als ‘het gehele komplex van analogieën 'waarnaar 'n taal in 'n bepaalde periode werkt’ (blz. 32). Aan dat komplex moeten de anomalieën toegevoegd worden. Veel gebruikte - en daardoor juist *niet* versleten! - vormen als: ik *ben*, hij *is*, naast: wij *zijn* verzetten zich hardnekking tegen de aanvallen van analogievormen[2)].

In de heldere uiteenzetting van de woordvorming en de grepen uit de betekenisleer herkent men weer de ervaren docent, die door aardige aktuele voorbeelden de stof levend weet te maken. Het vasthouden, met Paul, aan ‘beperking’ naast ‘uitbreiding’ van betekenis is niet zonder bedenking (blz. 54), en de term *metafora* behoeft niet vermeden te worden (blz. 58), want al

1) Enkele kanttekeningen: moet in § 2 Afrikaans niet van ‘Hoog-Hollands’ gescheiden worden? Van Ginneken's uitdrukking ‘de tering der grammatica’ (blz. 6) kan verwarring stichten: immers bij deflektie verkwijnt de ‘grammatika’ niet! (vgl. blz. 113). De term ‘isoglosse’ (blz. 9) komt wel wat uit de lucht vallen. De tale Kanaäns zal meer in Kalvinistiese dan in piètistiese kringen gebruikt worden (blz. 19). Is het in 't algemeen juist, dat in een dialekties-gemengd huwelik de kinderen van hun ouders het Algemeen Beschaafd leren? (blz. 20).

2) Dat het Mnl. meervoud *vrande* door analogie tot *vijanden* werd (blz. 32) is slechts voor een deel van Nederland waar. In liet grootste en taalkundig-belangrijkste deel bestaat nog steeds het oude meervoud op *-e*, al schrijft men *-en* (vgl. de noot op blz. 33).

neemt men aan, dat vroeger te veel verschijnselen onder die term gebracht werden, er bestaan toch ook eigenlike metaforen, die met de vergelijking nauw verwant zijn[1)].

De hoofdstukken VII-X hebben de duidelike bedoeling om wanbegrippen, die het gevolg zijn van oude-grammatika-studie, te verdrijven. Tegenover de taalbeschouwing die van de letter uitgaat, wordt gewezen op het buitengewone belang van het *Accent*, genomen in de ruimste zin van *ritme*. Bij de beschouwing over *Modaliteit* wordt aangetoond, dat de taal over velerlei middelen beschikt om fijne modale schakéringen aan te geven, gelijk reeds Van Wijk in zijn *Nederlandse taal* aantoonde. In het hoofdstukje *Over geslacht* hecht de schrijver m.i. te veel waarde aan Van Ginneken's experiment en aan de gewaande nieuwe artistieke bazis voor het woordgeslacht, al geeft hij toe dat deze bazis te individueel en te wankel is om als grondslag voor algemeen taalgebruik te dienen.

Tot de best geslaagde gedeelten reken ik het hoofdstukje *Over Aanduiding*, dat voor menig onderwijzer die de onderzookingen van Simons niet volgde, verrassend-nieuw zal zijn.

De opmerkingen *Over Flectie en Deflectie* (XI) hebben hun nut, omdat zo grotendeels binnen de waarneming van het hedendaagse gebruik blijven; in de laatste hoofdstukken daarentegen, over *Ablaut en Umlaut* (XII) en over *Aktionsarten* (XIII) betreedt de schrijver het gebied van de historiese grammatika in ruimere zin. Om daar werkelik iets van te begrijpen, moet men tot vóór het Middelnederlands teruggaan. Een dergelijke uitbreiding van de hoofdaktestudie lijkt mij ongewenst. Al heeft Horsten ook hier een wijze beperking toegepast, de daaraan bestede tijd kan m.i. beter ter verdieping van de vorige onderwerpen gebruikt worden[2)].

1) Een onjuist voorbeeld op blz. 59 is *sjappie*, een verkorting van *sjappetouwer*, en dus niet aan het Engels ontleend.
2) Ten slotte nog een paar kanttekeningen: *ure* (blz. 110) is oorspronkelik vrouwelik, en later onzijdig geworden. *Harte* ‘leek’ vrouwelik; beter ‘werd’ vrouwelik. - De genitief *der* (blz. 112) komt moer in 't meerv. dan in 't enkelv. voor. - De genitief: ‘het antwoord des ministers’ is ongemener als ‘Lloyd George's antwoord’ (blz. 112). - In § 7 (blz. 113) is verwijzing naar de uitbreiding in dialekten en in 't Afrikaans leerzaam. - In § 15 drukt de schr. zich te sterk uit, als hij zegt, dat in de *levende taal* niets van buiten al kan worden ingevoerd. Denk b.v. aan het pronomen *zich*.

De algemene indruk van dit boekje is dus gunstig: er waait een frisse wind door, die in menig hoofd duffe taalwijsheid zal kunnen verjagen. Het verheugt ons dus dat reeds na twee maanden een nieuwe druk nodig bleek, al is daarvan de schaduwzijde dat een grondige herziening, na praktiese ervaring, nog niet mogelik was. Door uitbreiding enerzijds, besnoeiing anderzijds zal het boekje aan eenheid en bruikbaarheid kunnen winnen.

Het boek van Gertenbach en Van Slooten berust op een degelike en brede studie op moderne grondslag: dat bewijst reeds de toegevoegde litteratuurlijst. Zij hebben de voortgezette taalstudie, gelijk wij reeds opmerkten, vooral in de breedte gezocht. De ruim 150 bladzijden brengen een uitgebreid feitenmateriaal, zich uitstrekkend over bijna het gehele gebied van Nederlandse taalstudie. Een overzicht van de inhoud kan dit verduideliken. De *Inleiding* geeft *Een en ander over het ontstaan onzer taal*, d.i. een taalgeschiedenis in vogelvlucht. Hoofdstuk I behandelt de verhouding van *Taal en Spelling*, met de wording en wisseling van de spellingstelsels sedert De Vries en Te Winkel. Daarbij sluit zich een hoofdstuk een over *Rhythme en Accent*, een van de beste uit dit boek, met eigen waarnemingen omtrent de zinsmelodie (blz. 31-33), waarbij ook de rompstanden-theorie wordt ontwikkeld. De *Veranderingen van het Klankstelsel* (III) brengen ons op het gebied van de historiese grammatika, evenals ten dele de *Veranderingen in de grammatikale vormen en functies* (IV), waar ook de geschiedenis van de geslachtsen naamvalsleer ingelast is. *De veranderingen in de Woordenschat* (V) bevat niet alleen de woordvorming in de ruimste zin (Klanknabootsing, Contaminatie, Volksetymologie enz.) maar ook de leenwoorden en de invloed van vreemde talen. Hoofdstuk VI: *Veranderingen in de Beteekenis der Woorden* tracht de gehele semasiologie samen te vatten. De *Analogie* (VII) wordt in zoveel mogelik gevallen nagespoord, evenals de *Dubbelvormen* (VIII).

De leraar die dit alles zo zou willen behandelen, dat het tot levende kennis wordt bij de onderwijzer, zou veel meer tijd nodig hebben dan voor hoofdakte-studie beschikbaar is, of hij zou moeten vervallen in een onvruchtbare oppervlakkigheid. Daarmee is niet gezegd, dat wij dit boek ongeschikt achten voor deze studie. Wanneer de leraar verstandig weet te kiezen en voldoende boven zijn boek staat om het gekozen onderwerp uit te werken, dan zal de gedrukte tekst en de voorraad van

leerzame voorbeelden, aanhalingen en verwijzingen daarbij een goede steun bieden. Wij willen alleen met nadruk op het gevaar wijzen, dat in bepaalde kringen, in verband met het programma van opleiders en examinatoren, de mening zou ontstaan dat een boek van deze of dergelijke omvang ‘doorgewerkt’ zou moeten worden. Dan zou het examen evenals dat voor de lagere akte, zo licht kunnen ontaarden in hot afvragen van wat Simons aardig ‘weetjes’ genoemd heeft.

Wanneer de samenstellers van dit boek in de gelegenheid komen om het twee jaar lang aan de praktijk te toetsen of met de praktijk van anderen hun voordeel te doen, dan vertrouwen we, dat ze zelf het mes er in zullen zetten om flink te snoeien, vooral in het gedeelte dat op de kennis van historiese grammatika berust: dat terrein moet liever aan middelbare en akademiese studie overgelaten worden, want halve kennis van veelal zo hoog aangeslagen ‘geleerdheid’ kweekt gevaarlike pedanterie, waaraan echte wetenschap, ook van de soort die de onderwijzer zich door eigen waarneming en inzicht eigen kan maken moet, vreemd is.

De ontwikkelde bezwaren gelden voor een groot deel ook het boek van Lancée, dat trouwens op grond van hetzelfde overladen program bewerkt is. Daarbij komen evenwel andere ernstiger bezwaren, van principiele aard. De inhoud vertoont een bonte mengeling van onderwerpen, in korte hoofdstukjes behandeld. Wat bij elkaar behoort is uiteengerukt. Bij de bespreking van de verhouding tussen klank en teken behoort enerzijds de klankleer, anderzijds de spelling (Hs. 1, 10, 14); de dialekten komen ter sprake in Hs. 2, 4 en 18; grammatiese onderwerpen in Hs. 15, 16, 29 enz. Door een andere rangschikking zou het euvel slechts schijnbaar verholpen zijn, want dan zou te duideliker blijken hoe oud en nieuw taalbegrip meermalen onverzoenlik naast elkaar staan.

Door het behoud van de termen ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’ in tweeërlei betekenis[1)] sluit de schrijver zich bij Te Winkel, Verdam en Den Hertog aan, terwijl het hoofdstuk over Taalkringen, naar Van Ginneken bewerkt, daar los naast staat. Bevreemdend is bij de behandeling van ‘schrijftaal’ de opmerking dat ‘woordkunst buiten beschouwing blijft’ (blz. 9). Is

1) Vgl. mijn bezwaren tegen die termen in *Vers. Taalk. Opstellen* I.

dat dan geen belangrijke faktor in de taalgeschiedenis, ook voor de ontwikkeling van de algemeen-geschreven taal?

Terecht wijst hij op het belang van de klankleer, omdat ouderwets opgeleide onderwijzers daarvan vaak geen of zeer gebrekkige voorstellingen hebben. Vlak daarnaast staat evenwel de ouderwetse hutspot van de grammatiese figuren, die grotendeels van de letter uitgaat, en waarin b.v. de sandhi-verschijnselen, die eenvoudig in de klankleer thuis horen, als iets aparts behandeld worden, zonder enige fonetiese of psychologiese verklaring[1].

Het hoofdstuk over de woordbetekenis begint terecht met de fundamentale opmerking, dat een woord een reeks betekenissen kan hebben, zonder enig gevaar van misverstaan, omdat het verband de betekenis bepaalt (blz. 149). Maar in het hoofdstuk over *Verandering van den taalschat* wordt kritiekloos Te Winkel's bewering overgenomen dat ‘maag’ met de betekenis bloedverwant in onbruik raakte, *omdat* er een gelijkluidend woord was met een geheel andere betekenis (blz. 132).

Aan de onhoudbare onderscheiding van *eigenlike* en *oneigenlike* samenstellingen (blz. 143) houdt de schrijver vast[2], wat weer niet in overeenstemming te brengen is met het belang dat hij hecht aan het goed begrip van de analogiewerking in de taal.

De invloeden van vreemde talen op het Nederlands en de *Barbarismen* zijn er verschillende hoofdstukjes ondergebracht. Daardoor worden de Latinismen van Hooft tot ‘barbarismen’ verklaard: als Hooft maar wat minder in Tacitus gelezen had, zou hij daarvoor bewaard gebleven zijn. Dat hier een renaissance-beginsel opzettelik toegepast wordt, ontgaat dus de lezer.

Behalve die algemene opmerkingen, zouden nog vrijwat opmerkingen te maken zijn over kleinere hele of halve onjuistheden[3],

1) Op blz. 63 b.v. wordt ‘'k Zag’ ‘verklaard’ als *aphaeresis* - waarom toch die geleerdheidspronk van moeielik te onthouden vreemde woorden? - terwijl eerst op blz, 83 de eigenlike verklaring in het hoofdstuk over *Accent* volgt.

2) Vgl. het mooie artikel van Van den Bosch in *Taal en Letteren* III, dat de schr. kent, en nog onlangs Greiner in *De N. Taalgids* 1924, blz, 143

3) Met het oog op een mogelike herdruk wijs ik op de volgende: de Statenvertaling is niet in ‘Hollandschen tongval’ (blz. 15). Het Noord-Nederlandse schrijven blijft nog lang Zuid-Nederlands getint:
denk b.v. aan de buiging on de geslachten! De definitie van germanisme is niet gelukkig uitgedrukt (blz. 37). De ontwikkeling van *ou* uit *ol, al* (blz. 72) is geen ‘diphthongeering’ (blz. 72). Op blz. 82 vervalt de eerste ‘moeilijkheid’ door wat in de volgende paragraaf gezegd wordt, n.l. dat steeds de algemene taal grondslag van de algemene spelling is. De regel van de ‘afleiding’, d.w.z. het historiese bestanddeel van onze spelling is niet van ‘meer ondergeschikt’ belang in de oude spelling, (blz. 85). De meervouden op *-e* zijn niet verdwenen, al schrijft men *-en* (blz. 121). Dat de genitieven *des boden, des zieken* ‘nog overgebleven’ zijn - behalve bij Terwey - kan moeielik gezegd worden (blz. 122) Dat de samenstelling een ‘spontane verbinding’ is, zal menig lezer, evenals mij, onduidelik zijn (blz. 135). De samenstellingen *doghond* e.d. zijn niet meer ‘tautologies’, maar verduidelikend, door toevoeging van de soortnaam (blz 137). De verkleiningsuitgang *-ke* is niet ‘minder productief’, maar dialekties: de bedoeling kan dus alleen zijn: in dichtertaal minder gebruikelik geworden.

die de docent verbeteren kan, maar die bij eigen studie bezwaren kunnen opleveren.

Ten slotte nog een opmerking. De schrijver bestemde zijn boek ook ‘voor de leerlingen van de hoogste klassen van Kweek- en Normaalscholen, in het algemeen dus voor hen, van wie verondersteld mag worden, dat ze met de hoofdzaken uit de Nederlandsche spraakkunst bekend zijn’ (*Inleidend woord*). Dit zouden wij alleen laten gelden voor die scholen, waar de leerlingen uitsluitend de ouderwetse grammatika-dressuur ‘genoten’, gericht op het oude examen. Dan is, gedurende de overgangstijd, een dergelijke reeks aanvullende hoofdstukjes nog nodig. Maar men bedenke, dat veel van wat in dit program en in deze drie boeken staat, juist *hoofdzaken* (d.i. *grondbegrippen*) betreft. Op den duur zou het dwaasheid zijn, achterna te behandelen wat voorop moet gaan, zoals klankleer, ritme en accent, spelling, taalverscheidenheid, beginselen van woordbetekenis enz. De toekomstige onderwijzersopleiding heeft behoefte aan één goed taalboek, waarin - zonder overbodige geleerdheid - de grondslagen van een vruchtbare taalstudie, die de onderwijspraktijk steunen kan, gelegd zullen worden.

Dat deze studieboeken voor de hoofdakte daartoe de weg helpen banen, lijkt mij een voordeel. Intussen zal het nodig zijn, ook in het belang van de candidaten, dat er weldra een communis opinio ontstaat, welke ‘belangrijke verschijnselen’

men met de beste uitkomst zal kunnen onderwijzen en examineren. Naar onze opvatting zal dat gezocht moeten worden langs de weg van beperking en verdieping.

C.G.N. DE VOOYS.

Boekbeoordelingen.

F. Brunot, Histoire de la langue française, Deel IV, 2e stuk. Parijs, Colin, 1924.

Met dit tweede stuk, dat een zwaar boek van meer dan zeshonderd bladzijden vormt, is het vierde deel van Brunot's monumentaal werk volledig; het behandelt de vormleer en de syntaxis van de klassieke taal (1660-1715), waarvan in het eerste stuk de orthografie, de uitspraak en de woordenschat waren bestudeerd. De schrijver noemt zijn jongste publicatie ‘un volume à peine lisible’, en het is inderdaad niet een werk om gelezen, maar om geraadpleegd te worden. Toch zijn er gedeelten die, dank zij Brunot's zorg voor een volmaakte indeling der stof - een indeling waardoor noodzakelik kwesties die samenhoren soms gescheiden moeten worden (p. 1150) - alleen tot hun recht komen wanneer men ze in hun geheel beschouwt. Dit is met name het geval met het hoofdstuk gewijd aan de zin, dat bovendien vol nieuwe biezonderheden is. Ik geloof dan ook dat, om Brunot's werk nader tot de lezers van dit tijdschrift te brengen, ik goed zal doen, in plaats van losse opmerkingen te maken over de verschillende onderdelen, iets mede te delen uit dat hoofdstuk over de zin. Het geeft een duidelik beeld van de opzet van het geheel.

Een geschiedenis van de Franse taal, uitvoerig als de hier besprokene, wordt, na de XVIe eeuw, vanzelf grotendeels een geschiedenis van ‘de theorieën over de Franse taal’; de tijdsruimten die er achtereenvolgens worden behandeld zijn niet groot genoeg voor ingrijpende veranderingen in uitspraak, vormleer of syntaxis; gegevens ontbreken zo goed als geheel voor de kennis van een andere vroegere taal dan de geschrevene; zodat de te onderzoeken stof zowel in omvang als in verscheidenheid te beperkt zou zijn, indien men alleen lette op de evolutie der taal zelve. Maar hoe rijk wordt de oogst, als men bijeenzoekt hetgeen telkens nieuwe geslachten van grammatici en van dilettanten over de taal hebben gezegd, en hen ons toont waar

zij aan de litteraire taal de maatstaf hunner theorieën aanleggen en haar, zo het kan, in die theorieën trachten te dwingen. Men weet hoe, nergens zooals in Frankrijk, zorg voor de taal wordt beschouwd als een plicht van alle ontwikkelden; dat heeft zijn bezwaren, maar ook een zekere bekoring; in elk geval is deze belangstelling in taal iets typies Frans; zij is tegenwoordig nog even levendig als in de XVIIe en de XVIIIe eeuw. Ik herhaal, zij heelt bezwaren: de incompetentie der beoordelaars van taalfeiten heeft de regels der geschreven syntaxis onnodig vertroebeld, maar ten slotte hebben die regels alleen betrekking op de orthografie; daarentegen hebben die theoretici zonder twijfel ertoe bijgedragen, aan de geschreven taal die preciesheid te geven die nog steeds een der voortreffelikste eigenschappen ervan is. Niemand heeft die talloze verhandelingen on beschouwingen over de Franse taal zó van nabij bestudeerd als Brunot; vóór hem wist men niet dat Vaugelas zóveel navolgers heeft gehad; wij kenden Bouhours en Thomas Corneille, maar van Jean de Soudier de Richesouree, Desmarets, Subligny, Andry de Bois-Regard, Leven de Templery hadden zeker de minsten onder ons horen spreken. Hun werk, hetgeen zij bereikt hebben daar waar hun redeneringen in overeenstemming waren met de Franse geest, dat wat hun is mislukt telkens wanneer hun theorieën de aanraking met de Franse ziel verloren, ziedaar wat het hoofdstuk over de zin ons leert.

Ik ken geen betere school voor allen die hun denkbeelden op schrift willen brengen dan de studie van de Franse stijl uit de klassieke periode. Niet dat hij in alle opzichten zou moeten worden nagevolgd, want elke taal die niet uit het volk zelf opbloeit is uit den boze; maar hij heeft die éne, onmisbare kwaliteit, die voor elke goede stijl noodzakelik is: hij is verzorgd, en zelfs daar waar zij vervallen tot subtiliteit of precieusheid, kunnen de Franse grammatici uit de XVIIe eeuw ook ons goede lessen geven.

Zij gingen inderdaad vaak te ver. *Le plus grand des avantages* wordt afgekeurd, omdat men zou kunnen verstaan *le plus grand désavantage* (Brunot, p. 1104), in hun angst voor het herhalen van hetzelfde woord telden zij het aantal *pour's* en *de*'s, dat in één zin, ja zelfs in meerdere opeenvolgende zinnen voorkwamen (p. 1141), voor het wederkeren van gelijke klanken was hun oor werkelik al te gevoelig (bijvoorbeeld, de ‘Censeur’ van La Bruyère keurt de verbinding *dont je donne* af, p. 1188), maar

de vooruitgang van het proza van de XVIe eeuw tot dat van de XVIIIe, is wel niet geheel aan hen te danken, maar door hen krachtig bevorderd; men gaat de lange ingewikkelde zinnen gevoelen als strijdig met het karakter der Fransen, met hun ‘humeur prompte, qui ne s'accorde pas avec cette ennuyeuse attente, où il faut que l'esprit demeure pour recueillir le sens d'une longue période’ (p. 1149), en men schrapt onbarmhartig al het overtollige. Ziedaar voor mij de hoofddeugd van de Franse stijl. Brunot haalt een zeer karakteristiek voorbeeld aan. Bary - schrijver o.a. van *Les secrets de nostre langue* - is van mening dat in deze zin: *Il a raison de blâmer en son fils la passion des dames, parce qu'un sot ne s'en defait pas facilement, parce que* moet worden geschrapt, omdat het redengevende karakter van de tweede zin reeds door *sot* wordt uitgedrukt. Welk een ingehouden kracht verkrijgt een zinsbouw door deze beperking tot het hoognodige, en welk een distinctie. Wel dreigt ook hierbij het gevaar der overdrijving. Fénelon klaagde erover dat men het Frans had ‘verdroogd en verarmd’ en zijn ontwikkeling had gestuit, hij betreurde de eentonigheid der constructie, en de gestrengheid van sommige schrijvers over de Franse stijl uit de XVIIe eeuw ten opzichte van het gebruik van het strikt nodige kon leiden tot het opofferen van schakeringen die toch onmisbaar zijn. Men zie Brunot's paragraaf over het gebruik van synonymen (p. 1122); er zijn er die niets aan de zin toevoegen, zoals *les bornes et les limites*; waar is de grens tussen noodzakelike en onnutte synonymen? Indien het tweede woord ook maar het geringste aan de kenschetsing toevoegt, mag het niet worden geschrapt; ja zelfs, wie zal de herhaling van hetzelfde begrip onder andere vorm willen wraken als middel om er relief aan te geven? Trouwens, de grote prozaïsten hebben zich aan de regels der grammatici niet gestoord; deze verdienen onze belangstelling, niet wegens de wetten die zij zich hebben aangematigd uit te vaardigen, maar omdat zij de onbewuste evolutie als iets gewilds voorstellen en deze daardoor objectiveren en voor het nageslacht tastbaar maken. Die evolutie nu was iets zeer reëels; de Franse prozastijl heeft zich in de XVIIe eeuw gevormd; de Franse soberheid, gematigdheid, preciesheid, die aan de poëzie reeds van de oudste tijden een stempel hebben gegeven, hebben moeite gehad in het proza door te dringen; hier hadden zij te strijden met de invloed van het Latijn. In de XVIe eeuw en daarvóór wisten slechts enkele zeer

groten, Commines, Montaigne, Rabelais zich, vaak maar niet altijd, daaraan te ontworstelen; in de XVIIe eeuw echter hielden nog wel de Jansenisten vast aan de lange. gecompliceerde perioden, maar zij werden een uitzondering, want toen was het dat de orde, de regelmaat, de mooie lijnen het kenmerk zijn geworden van het Franse proza; ‘avec de la monotonie aussi, et il faut bien le dire, un peu de banalité dans la richesse’, voegt Brunot erbij (p. 1194).

In zekere zin is Lanson's leerzaam boek over *L'art de la prose*, dat ook door Brunot meer dan eens wordt aangehaald, een noodzakelike aanvulling van dit gedeelte van het hier aangekondigde werk; hij toont ons de meesters aan het werk, vrij volgende de inspiratie van hun genie, terwijl Brunot ons in de ateliers der kunstindustrie leidt, die aan een geheel volk de vormen geeft voor hun artistieke verlangens, vormen weliswaar die niet alle even goed zijn geslaagd, maar die, als geheel genomen, toch de ware uiting zijn van de ziel ener natie.

Ik geel mij rekenschap dat, door slechts een onderdeel van dit vierde deel der *Histoire de la langue francaise* te bespreken, ik een onvolledig beeld ervan geef, onvolledig doch niet onjuist. Want de kwaliteiten waardoor het gehele werk zich onderscheidt en waarvan ik er reeds noemde - scherpe scheiding der onderdelen, logiese bouw der hoofdstukken en een ongeevenaarde rijkdom aan gegevens -, wij leren ze ook uit dit éne hoofdstuk kennen; en wat het behandelde onderwerp zelf betreft, overal in de taal der XVIIe eeuw vinden wij dezelfde krachten aan het werk als in de constructie van de zin. Laat ik slechts op het hoofdstuk wijzen van de Tijden, en met name op de zo scherpzinnige en kunstig geredigeerde paragraaf van wat Brunot noemt de ‘chronologie relative’, en waarin ik o.a. lees: ‘On peut dire que la langue du XVIIe siècle, sans etre soumise à des régles étroites, exprimait la chronologie dans le passé avec une impeccable exactitude’.

Amsterdam.

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Dr. Gerard Brom: De Dominee in onze Literatuur. (Uitgave N.V. Dekker en De Vegt en Van Leeuwen - Nijmegen, Utrecht - 1924. (Prijs ƒ 0.90).

Wanneer wij bedenken welk een enormen invloed het protestantsch godsdienstig-kerkelijk leven van ons volk op onze

letterkunde heeft gehad en nog heeft, verbaast men er zich over, dat dit feit tot nu toe nog zoo goed als niet wetenschappelijk-kritisch onderzocht is. Ook in 't buitenland, met name in Engeland, dat godsdienstig-kerkelijk zoo treffende gelijkenis met ons land vertoont, valt deze leemte in de bestudeering der letterkunde op.

En toch: welk een perspectief voor wetenschappelijk onderzoek opent zich hier! Om maar iets te noemen: weet men wel, dat de geheele Opleving in de Engelsche letterkunde der 18de eeuw, van zulk een vér strekkenden invloed op de wereld-literatuur, ook op de ònze, feitelijk in de pastorie ontstond; door dominees en domineeskinderen werd gedragen?

De van uit Frankrijk beinvloede, zij 't dan ook niet uit Frankrijk geimporteerde pseudo-klassieke school werd gedragen door den adel en door de hoofdzakelijk van hem afhankelijke literatoren. Deze school was steedsch, onchristelijk en bovenal kunstmatig. Maar de nieuwe lente kwam van de stille pastorieën op het platteland, waar men leefde temidden der armen, in de natuur, en waar een ernstige, christelijke levensbeschouwing in opstand kwam tegen de onnatuurlijke op zijn best deistische geestesrichting, die de Engelsche cultuur in 't begin der 18de eeuw beheerschte.

Het is dan geen wonder dat een literatuur als de onze van vóór '80, die een groot gedeelte van haar voedsel in Engelschen bodem vond, veel van haar herkomst moest vertoonen. Hier ligt m.i. een der voornaamste verklaringen (natuurlijk niet de éénige) van het feit, dat de dominee in onze letterkunde der 19de eeuw zulk een leidende rol speelde. Ook een Van Lennep, oòk een Potgieter zijn ondenkbaar zonder hun Engelsche voorbeelden, maar het spreekt nu van zelf, dat theologisch ontwikkelden als Bakhuizen van den Brink, Beets, Ten Kate, Ter Haar, Koetsveld den invloed dier voorbeelden het sterkst moesten vertoonen. Dit is een feit, dat zoo ver ik kan nagaan tot nu toe over het hoofd is gezien. Dit, *de onvermijdelijkheid der domino-oratie in de Nederlandsche letterkunde* is ook door onze Tachtigers niet voldoende beseft. Op allerlei toonaarden werden de dichtende dominees verketterd en bespot, terwijl geen poging gedaan werd om den oorsprong dier dominocratie na te gaan.

En dit is ook mijn hoofdbezwaar tegen het onlangs verschenen belangwekkende en belangrijke boekje van Gerard Brom: ‘De Dominee in onze Literatuur’ Bij zijn verdediging der dominees

tegen de dominofobie der Gids- en Nieuwe-Gidsmannen had hij juist dit argument naar voren moeten brengen.

Wij mogen echter dankbaar zijn, dat deze, Roomsche, schrijver een poging gedaan heeft om dit uiterst ingewikkelde vraagstuk te helpen verduidelijken. Er zijn rake, origineele gedeelten in; zoo het hoofdstuk over den stelselmatig door 't ongeloof aangekweckten haat tegen de dominees, die, of ze orthodox of modern waren, toch alleen maar bedriegers konden zijn, en wier dichterlijke uitingen nimmer meer dan holle rhetorica waren. Ik meen, dat de schrijver gelijk heeft als hij dien haat niet zoozeer als voortkomend uit het aesthetische gevoel der aanvallers als eenvoudig uit hun ongeloof verklaart. Iets, wat zelfs een der ergste ‘domineesbeulen’, Van Eeden, later toegaf: ‘Ook toen was het een strijd van levens-beginselen, diep on onverzoenlijk, valschelijk voorgesteld als zuiver artistiek-literaire kritiek.’

Als Van Deyssel laatdunkend over den roman Robert Elsmere schrijft: ‘De wijziging in de gedachten van een predikant, dezelfde wijziging als die in de laatste halve eeuw in duizenden predikanten, enz., netzoo is gebeurd, - die laat mij onverschillig’, dan antwoordt Brom, dat dus de ontleding van een gewetenstrijd niet belangrijk is, terwijl de elementairste functies van 't menschelijke lichaam, die Van Deyssel de moeite waard vond zorgvuldig te beschrijven, 't volop zouden zijn!

Dat was de groote fout: te veel van wat belangrijk en waardevol was werd naar beneden gehaald terwijl allerlei onzin en onsmakelijkheid, uit pure opositiegeest dikwijls, op een hoog voetstuk werd geplaatst en bewierookt. Daardoor kwamen deze kunstenaars hoe langer hoe verder van hun volk te staan: ‘toen Kloos en Van Deyssel in hun demoniese houding eigenlik niets anders dan een averechtse stijl van profeteren hadden geënsceneerd, toen ging de samenleving tot de orde van den dag over, liet, de pure artiesten in hun ongenaakbaarheid verdorren en vroeg naar de zin van het verheerlikte woord.’[1)]

Tenslotte kwam ook hier de reactie: ook de tachtigers waren mannen uit ons volk in wier karakter en talent dezelfde oereigenschappen hunner voorvaderen weer naar boven moesten komen; òòk de domineestoon; òòk de zoo uitgekreten neiging tot het deftige en plechtige: ‘Zoals uitersten altijd, zouden beiden (i.e. rhetorica en woodkunst) elkaar ontmoeten in de

1) G. Brom, a.w., blz. 95.

eentonige dovemansvoordracht waarmee de dichters hun ijle verzen gingen “zeggen” en waarmee de predikanten vanouds hun teksten uitgalmden’[1].

En langzamerhand komt ook de dominee weer tot zijn recht in onze letterkunde. Een Haspels en een Ulfers luiden dit hernieuwde optreden in, en alle teekenen wijzen er op, hoe ons publiek er rijp voor wordt. Zou dit komen, omdat, zooals Gerard Brom zegt: ‘de Hollander liever de bef draagt om zijn hals dan een strop om zijn ziel?’[2] In ieder geval is ook zijn boekje, een voorteeken te noemen.

A. PERDECK.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Nieuwe Gids. Aug. J.B. Schepers geeft in een artikel *Terug ran een dwaalspoor* een geheel andere voorstelling van Bredero's laatste levensjaren dan de gangbare. Hij acht het waarschijnlik dat de bekende brief aan M. S(tockmans) niet in 1618, maar in de eerste dagen van 1617 geschreven is, omdat de begrafenis te Haarlem, waarover gesproken wordt, die van de schilder Hendrik Goltzius geweest zal zijn. Dan is het gedicht ‘Oogen vol Majesteyt’ niet zijn ‘zwanezang’ geweest, en het bewuste avontuur op het ijs niet de oorzaak van zijn dood. Tegelijk zou daaruit volgen dat hij - mogelik door bemiddeling van Badens - met de Haarlemse schilders in vriendschappelike betrekking gestaan heeft.

Onze Eeuw. Aug. *Nieuws over den oorsprong der boekdrukkunst*? vraagt Fr. Kossmann, naar aanleiding van de publicaties van G. Zedler en van P. Bausch (1923). Het antwoord is: wellicht geen werkelijk nieuws, maar wel belangstelling en voortgang in het onderzoek van de eerste, vooral ook van de oudste Nederlandsche drukwerken.

Stemmen des tijds. Julie. In een artikel over *Calvinisme en tooneelkunst* wijst S. Eringa op ‘het merkwaardige feit, dat de Calvinisten de grondleggers zijn geweest der Christelijke tragedie,

1) G. Brom, a.w., blz. 65.
2) a.w., blz. 99.

die, met name in Frankrijk en Nederland, met Corneille, Racine en Vondel, zulk een verrassende hoogte bereikte.' De Reformatie 'heeft aan het traditioneele (kerkelijke) drama voorgoed den nekslag toegebracht. Beza opent, met zijn *Abraham Sacrifiant* (1548) de rij van het drama in Calvinistiese geest; Des Masures volgt zijn voorbeeld met *David combatant, David triomfant. David fugitif* (1566). Ook het werk van Roomse dichters als Garnier en Racine is even Christelik als *Samson Agonistes* van Milton.' 'Ook op Vondel is de Calvinistische gedachte niet zonder invloed gebleven.' Zijn *Lucifer* werd door gereformeerde predikanten veroordeeld, maar 'het voorbeeld van Beza en Louis des Masures moge hier tot matiging stemmen.' De studie besluit: 'Niet op het terrein van het blijspel, dat maar al te dikwijls aan den Calvinistischen levensernst te kort doet, maar op het gebied van het drama, dat het beste van de komedie, karakterbeelding en zedenschildering, niet de pathetische schoonheid der tragedie vereenigt, ligt de kracht van het Calvinistische scheppingsvermogen.'

Aug. P.J. Molenaar herdenkt bij de zestigste verjaardag van *Lodewijk van Deyssel* de verdiensten van deze 'onze eerste prozaschrijver.' - W. Leendertz vindt in het proefschrift van K.H. Boersema aanleiding tot een artikel over *Allard Pierson*: dat deze schrijver na zijn dood zo weinig gelezen wordt, verklaart hij uit het feit dat Pierson, in zijn agnosticisme, ons 'eigenlijk niets blijvends geschonken heeft.' - C. Tazelaar behandelt in de *Literaire Kroniek* een reeks nieuwe romans, o.a. van Antoon Thiry en van Scharten-Antink.

Groot Nederland. Julie. P.L. van Eck Jr. geeft *'t Een-en-ander over en uit Coornhert's Zede-kunst*, om aan te tonen hoe zeer dit werk een 'taalmonument' is: daaruit laat hij 'karakteristieke details' zien, in een reeks aanhalingen. - Frans Coenen bespreekt o.a. de roman *Jenny Heysten* van Jo van Ammers-Kuller.

Aug. Uitvoerig beoordeelt Jan Walch de beide delen over *Het drama en het tooneel in hun ontwikkeling* van L. Simons, onder het opschrift *Populaire tooneelgeschiedenis*. De criticus vindt meer te laken dan te prijzen: hij verwijt de schrijver dat hij zijn stof niet genoeg objectief-histories behandelt, dat hij er te weinig vertrouwd mee is, dat de rangschikking te wensen laat, en dat de bewerking lijdt 'aan een groote on-; ja anti-wetenschappelijke slordigheid.' Daartegenover staan aardige

opmerkingen en met liefde bewerkte gedeelten, als het Engelse spel van de 16de en 17de eeuw.

Elseviers Maandschrift. Julie. H. Robbers herdenkt C.S. Adama van Scheltema. - D. Th. Jaarsma heeft grote verwachtingen van het talent van Margot Vos, de dichteres van *De Nieuwe Lent*.

Aug. P.H. Ritter Jr. karakteriseert *De stijl van Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman*, evenals hij vroeger die van Dr. Kuyper en van enige letterkundigen ontleedde, in verband met hun persoonlikheid. - H. Robbers bespreekt twee prozabundels van R.N. Roland Holst, de schilder-schrijver; C.E. beoordeelt de roman *Van haar luister beroofd*, door Johan de Meester.

De Witte Mier. Julie. Bernard Verhoeven kondigt onder de titel *Guido Gezelle voor de Geloovigen*, een drietal boekjes aan, waarin Guido Gezelle's verzen ‘versneden zijn tot devotie-boekjes voor het volk.’ Toch acht hij dit geen miskenning van Gezelle's dichterschap, want ‘was Gezelle moralist, dan was de moraal de adem zelf van zijn ziel.’

De Stem. Julie-Aug. Urbain van der Voorde begint een studie over de dichter *Guido Gezelle*, in wie ‘de latente krachten der middeleeuwen krachtig ontwaakten.’ In een *Aanteekening*, geschreven naar aanleiding van *Schaduw der Vleugelen* van Karel van den Oever, beschuldigt hij deze dichter van ‘een kwajongensachtig meedoen met den grooten hoop’, ten gevolge van ‘moderne maanziekte.’ - De *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche Dichtkunst* van Dirk Coster is bestemd voor een bundel *Nieuwe Geluiden*, ‘een keuze uit de poëzie van na den oorlog’, die de schrijver weldra, zal uitgeven.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Julie. A. Reichling behandelt *Het Platonische denken bij P.C. Boutens*. ‘Een der kernpunten van Plato's systeem, zijn liefdeen schoonheidsleer, ligt ten grondslag aan Boutens' levensinzicht.’ - ‘Met de kennis van Plato wordt het inzicht in Boutens' verzen verkregen, zonder dit moeten zij velen een raadsel schijnen of hoogstens: een mooie zeepbel.’

Aug. A. Reichling vervolgt zijn studie over *Het Platonische denken bij P.C. Boutens*. Hij toont aan dat ‘Boutens aan Plato's liefdebeschouwing een eigen wending gegeven heeft’, en gaat

dan de ‘geleidelijke gradatie in Boutens’ liefdebegrip na, van zijn *Verzen* en *Stemmen* tot de *Zomerwolken* (1922).

De Communistische Gids. Junie. Tegenover de lof die de vroeg-gestorven dichter Adama van Scheltema te beurt viel, stelt J.A.N. Knuttel een vinnige afbrekende beoordeling in zijn artikel *De dichter Adama van Scheltema*.

Opwaartsche wegen. Julie. In het Afrikaans vertelt G. Dekker *Iets over Totius*, die zich waardig aansluit bij de lange rij religieuse dichters die onze letterkunde kent, als ‘'n digter van visionêre siening en tegelyk 'n tere mistikus; die Afrikaanse da Costa en Gezelle verenig.’ Hij volgt de ontwikkeling van Totius in zijn verschillende bundels.

Aug. V.D. herdenkt Jacob Israël de Haan. In de rubriek *Boekbespreking* sluit Van Ham zich aan bij het afbrekend oordeel dat Opstelten velde over Lansberg's Vondeluitgaven (Lyceum-Herdrukken).

Opgang. Julie. Biem Visser schrijft met veel waardering over de Vlaamse dichteres *Alice Nahon*, die door haar bundeltjes *Vondelingskens* en *Op zachte vooizekens* velen bekoorde.

Museum. Julie. W. de Vries beoordeelt uitvoerig het proefschrift van F.G. Schuringa over *Het Dialekt van de Veenkoloniën*, en geeft daarbij een lange reeks ‘aanvullingen en verbeteringen voor een gehoopte herdruk.’

Het Boek. Junie-Julie. O. Dambre geeft een uitvoerige *Bibliographie van de werken van Justus de Harduijn;* H. Logeman doet hetzelfde voor de *Nederlandse Holbergvertalingen en bewerkingen*. Beide artikels zijn geïllustreerd.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Febr. J. Jacobs vervolgt zijn, statisties opgezette, studie *Over de regeering der voorzetsels in Mnl. teksten*. - Al. Walgrave hield een lezing *Over Hugo Verriest*.

Leuvensche Bijdragen XVI, afl. 1-2. J. Lindemans (*Topo-nymica*) behandelt de betekenisontwikkeling van het woord *Driesch* - Robert Foncke wijst op een beknopte redaktie van

Het exempel van den Ondankbaren Zoon. - L. Grootaers bespreekt *Quelques emprunts entre patois flamands et wallons*. - Belangrijk is het artikel van dezelfde schrijver over *De namen van de roode aalbes 'ribes rubrum' in Zuid-Nederland*, toegelicht met een kaart, omdat dit een voorproeve is van de uitkomsten die het nieuwe dialektonderzoek zal opleveren. Tevens is hier een inleiding gegeven over de bewerking der Zuid-Nederlandse taalkaarten, ontworpen door Grootaers en Kloeke, die voortaan een stevige grondslag en een noodzakelike eenheid zullen geven aan de breed opgezette dialektstudie.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns III, afl. 1. Uitvoerig beoordeelt D.B. Bosman de *Afrikaanse Spraakkuns* van Bouman en Pienaar, die hem niet in alle opzichten bevredigt. Zijn bezwaar is 'die hibriediese webenschaplike karakter': naast nieuwe inzichten vindt hij ''n massa traditionele ballas' en onnodige 'klassieke geleerdheid.' De 'sinsleer' prijst bij als het beste gedeelte. Ook bij de onderdelen geeft hij een reeks kanttekeningen - D.F. Malherbe beoordeelt Hesseling's boek over *Het Afrikaans*. Ondanks zijn waardering voor dit werk, kan hij zich met de konklusies niet geheel verenigen.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Mei-Junie. J. Forch-hammer, schrijver van *Die Grundlage der Phonetik* doet op grond van de daarin ontwikkelde beginselen, een voorstel om een *Weltalphabet und Weltlantschrift* tot stand te brengen. Hij hoopt dat zijn tekens instemming zullen vinden, en aanleiding zullen geven tot een 'Weltschriftverein.'

C.d.V.

Kunst, schoonheid en smaak. (Vervolg van blz. 244.)

III. Robbers': 'Litteraire Smaak'.

'Daarin slagen (n.l. iets waardevols over literatuur te zeggen) kan alleen, wie overtuigd is, dat men zonder literatuur - nu ja, eigenlijk niet leven kan. Dat het geen leven mag heeten, wat de literatuurlooze doet, geen leven, maar voort-vegeteeren. Want wie niet, door het middel der literatuur, in verband staat met de diepste, rijkste en helderst-bewuste zijner medemenschen, met hun gedachten- en gevoels-, hun ziele-leven, hun begrippen, hun -wereld- en levensbeschouwing, die weet niet hoe er geleefd kan worden, die heeft zijn denken nooit geoefend, zijn begrippen niet verruimd, zijn gevoel niet getoetst, zijn ziel niet gegeven wat haar toekomt: hij kent het leven niet.... Hij kan niet zien, hij kan niet luisteren, hij kan niet voelen, hij kan niet leven in den vollen zin' (blz. 22). Hoe zou de eenvoudige, deemoedige Tolstoy tegen een dergelike uitspraak geprotesteerd hebben Maar goed - wij zijn allen min of meer verliteratuurd en Robbers blijkbaar heel erg. Erger is, dat daardoor Robbers' boekje aan helderheid zeer veel heeft verloren. Men kan uit enthousiaste hefde tot literatuur, tot kritiek komen - waarachtiger is het misschien met grote liefde tot de mensheid literatuur te beschouwen.

Robbers' goedbedoeld, maar zwak en onklaar boekje te stellen tegenover Tolstoy's sterk en helder werk, lijkt onbillik. Maar moet men een boek, al wil het 'niet de minste pretensie' hebben[65], dat de kennelike bedoeling heeft 'de vervreemding tusschen de literatuur en het hart van het volk in een ontmoeting te veranderen'[66], een boekje 'dat voor ieder of bijna ieder

65) 'Een woord vooraf' (t.a.p. blz. VIII).
66) t.a.p. blz. VII.

begrijpelijk is'[67] en m een goedkope serie verscheen, niet juist zeer au serieux nemen? Robbers zegt zelf: ‘O, alsjeblieft, praat nooit na! Vooral mij niet, vooral dit boekje niet’ (blz. 33). Maar de ‘populaire’ (vaak wel erg laag-bij-de-grondse) vorm en de oppervlakkige betoogtrant zouden het gevaar dat velen door dit boekje een oppervlakkige, napraterige, filisterachtige literaire smaak zullen ‘gaan aanfokken’ omdat zij er ‘verlekkerd’ op gemaakt zijn (de termen zijn van Robbers), toch zeer groot doen zijn, als het niet waarschijnlik was, dat slechts weinigen dit boekje zullen lezen. Want zij die kunst liefhebben zullen zich door dit onvaste betoog niet laten beinvloeden, zij die niet van literatuur houden zullen 't niet lezen, en alleen de (toch nog grote) groep die ‘aan literatuur doet, omdat dit zo hoort’, zullen door dit boekje gelegenheid krijgen hun schijnhouding nog iets meer te bemantelen.

En toch - een modern mens zal eerder met Robbers dan met Tolstoy instemmen. De totale bedoeling is ook wel de onze - maar tegen de bewijsvoering, die onjuist en hovaardig is, kom ik op. En het werkje mist de grote adem; het doet ons kunstgenot niet zien, als dat genieten van geestelike schoonheid, dat ons stil van eerbied maakt. Men zou er haast toe komen tot de boetgezant tegen die opvatting, dat in het genot de waarde der kunst ligt, tot Tolstoy, terug te keren, omdat diens overtuiging toch wel veel dieper en waarachtiger geweest moet zijn, daar zij hem zó wist te bezielen, dat een werk van zó hoge geesteshouding als ‘Wat is Kunst?’ kon ontstaan.

In 't kort komt Robbers' mening op het volgende neer[68]: Men kan wel degelik spreken van ‘goede litteraire smaak’, ondanks het chaotiese in de kritiek van vroeger en tans. Kunst moet Schoonheid geven. Schoonheid is iets onbegrepens, dat de mens hoog genot verschaft, door het besef van een zekere overeenstemming tussen de maker en ons, waardoor

67) t.a.p. blz. VIII.

68) In dit verband zijn alleen van belang Hfdst. I, II en III. De hfdstn. VI, VII en IX (Vertalingen) bevatten zeer veel waardevols. Ook Hfdst. V (‘Litteraire smaak en onze scholen’) is van zeer veel belang, vooral voor leraren in letterkunde. Later hoop ik in ander verband hierop terug te komen en dan dus, ook om Robbers recht te doen, het mooie in dit hier gelaakte werkje te tonen.

wij aan ons zelf worden geopenbaard en op dat ogenblik ‘het leven nog zoo kwaad niet vinden’ (blz. 9). Maar niet ieder, alleen zij die smaak hebben kunnen kunst genieten. Smaak tonen zij, die de algemeen als schoon erkende kunstwerken weten te genieten. Die smaak is aangeboren, maar wel degelik door oefening en inspanning verder te ontwikkelen. Die aangeboren smaak is eigenlik niets anders, dan gevoelig zijn voor menselike ontroeringen en bovendien nog voldoende intellect en innerlike beweeglikheid om een tot gedachte geworden ontroering te volgen, plus enig elementair rhytme- en klank-gevoel.

Zo oppervlakkig beschouwd, zullen velen het hiermee wel eens zijn. Bezien we nu enigszins krities de bewijsvoering[69)].

Nagaande of er wel gesproken kan worden van literaire smaak (Hfdst I ‘Bestaat er wel zoo iets?’) wijst Robbers op de chaos in de kritiek en vraagt zich af, of men òòk waarde moet hechten aan het oordeel der tallozen ‘die overigens niet aan litteratuur doen’ en boeken wensen ‘waar je iets aan hebt’, die ‘soulaas geven’ of ‘interessant zijn’; die aan ‘woordkunst en meer zulke dinsigheden’ niet hechten; die vinden dat het leven al somber genoeg is en zeggen ‘als ik iets lees moet het iets vroolijks zijn’. Robbers vindt van niet. ‘Volstrekt niet ieders smaak, met hoeveel ““gevoel van eigenwaarde”” die iemand dan ook van zijn smaak, als van iets ““dat nu eenmaal zoo is”” gewagen moge, is van dezelfde beteekenis.’ (blz. 8).

Dit nu lijkt mij - hoewel het misschien waar is wat Robbers zegt - een voorbeeld van ‘hoovaardige bewijsvoering’ bij iemand die, blijkens de titel van het boek, eigen smaak wèl van veel betekenis acht. Stel hier eens tegenover de deemoed[70)] van Tolstoy, waar hij spreekt over de waarde van eigen en anderer oordeel![71)] Dat zij die ‘interessantigheid’ zoeken het mis

69) Op blz. 103 zegt Robbers van een geciteerde definitie: ‘Doch laat ons de uitspraak nu eens lezen met al de welwillendheid die zij verdient.’ Maar ik geloof: beter gèèn definities dan vage; zij werken verwarrend. Ik citeer uit Albert Verwey (‘Proza’, deel VIII, blz. 90): ‘Niets is zoo gevaarlijk als de erkenning van het betrekkelijk lofwaardige.’

70) A. Verwey zegt echter: ‘Tolstoy had een hoogmoedige haat aan de hoogmoed’ (‘Eenzame Volzinnen’, 3e Reeks XL).

71) Zie noot 42^{a} en bij Tolstoy t.a.p. blz. 136 en blz. 234, noot 1.

hebben - wij geven het grif toe. Maar of het zo gek is van een boek te verlangen ‘dat men er iets aan heeft’? Robbers zal zeggen: ‘aan schoonheid heeft men altijd wat’. Ja - maar wat *is* schoonheid? Geeft het genot? Dan ‘heeft men er wat aan.’ Dan zal dus ieder schoonheid, dus kunst herkennen, en heeft dus ieder smaak - want op genot is ieder tuk. Maar neen, zegt Robbers, niet ieder kàn van schoonheid genieten, want niet ieder heèft smaak. Dus schoonheid is slechts genot voor enkelen. Voor wie? Voor wie smaak heeft. Wie heeft smaak? Wie van schoonheid kan genieten. Wat is schoonheid? Dat wat zij die smaak hebben steeds zo hebben genoemd. De vicieuse cirkel.

Wij zijn hiermee al in Hfdst. II (‘Waarin bestaat het dan’) aangeland. ‘Smaak is niet anders dan het vermogen te genieten van litteraire schoonheid’ (blz. 8). Wij noemen een kunstwerk schoon als wij er ons aan verwant voelen. Maar hier zou men nu onmiddellik willen concluderen: dan heeft ieder dus zijn eigen smaak! Maar juist hier vervolgt Robbers: Neen! ‘Als ik Rembrandts Staalmeesters of het zoogenaamde Melkmeisje van Vermeer niet mooi vind, dan heb ik geen, of een slechte smaak voor schilderijen; als ik “Hamlet”, “Faust”, “Lucifer”, van Looy's “Feesten”, Gorter's “Mei”, Boutens' “Stemmen”, of Margo Scharten Antink's “Sprotje” met bewonder, dan heb ik geen, òf een slechten of een nog ongeoefenden litterairen smaak. Waarom? Omdat vòòr en tegelijk met mij vele andere menschen, met een zeer goeden smaak, al de zooeven genoemde werken hebben bewonderd en genoten en nog bewonderen en genieten. Omdat het ten hoogste onwaarschijnlijk zou zijn, dat alle die menschen verblind of verbijsterd zouden zijn geweest en ik alleen helderziend’[71a)] (blz. 10).

Maar nu hoeft men toch zeker niet helderziend te zijn, om hier wèèr de cirkelredenering te zien. Er is wèl ‘een goede litteraire smaak’, want - allen met een zeer goede smaak bewonderden de genoemde werken, dùs is hùn smaak, dè litteraire smaak. Maar waarom wàren dat mensen met een zeer goede smaak? Omdat zij die werken bewonderden. En waarom zijn diè werken

71a) Wanneer men iets bewonderenswaard noemt dat allen bewonderen (zoals Tolstoy doet), dan kan men ook zeggen, dat wie dat niet bewondert een uitzondering is en geen smaak heeft. Maar de vele andere mensen, die Robbers bedoelt zijn zeker niet de meerderheid.

juist zo bewonderenswaard? Omdat allen met zeer goede smaak ze bewonderen!

Robbers voelt wel, dat het noodzakelik is te komen tot een ander herkenningsmiddel van hen die smaak hebben, dan het bewonderen dier werken. Hij stelt dan ook de vraag (blz. 10): ‘Maar waarin bestaat dan toch de goede litteraire smaak en hoe herkent men de menschen die zulk een smaak bezitten?’ Het eerste deel dezer vraag laat hij echter onbeantwoord, het tweede deel tracht hij te beantwoorden door een beschrijving dier mensen, die dan wel heel erg volmaakt lijken[72] maar toch niet noodzakelik het privelege behoeven te bezitten uit te mogen maken wat nu eigenlik een ieder mooi moet vinden. En aan de andere kant is de beschrijving zó vaag, dat uit niets volgt, dat zij het in hun keus eens zullen zijn. ‘Zij zijn het dus ook lang niet met elkander eens’ (blz. 11) - maar hoe rijmt Robbers dit met zijn opmerkingen, over de Staalmeesters, Hamlet etc?

Als Robbers dus zegt (blz. 17): ‘Gij begrijpt nu ook langzamerhand - niet waar? - dat wanneer de menschen met liefde en smaak voor litteratuur, die ik U hierboven beschreven heb, een litterair werk unaniem of zoo goed als unaniem’ (let op de restrictie!) ‘bewonderen, ik geen waarde kan hechten aan de afkeuring, het zoogenaamd “niet mooi vinden”, van den een of anderen willekeurigen mijnheer, al verkondigt hij zijn meening met nog zooveel zelfverzekerdheid’ - dan begrijpen wij de reden daarvoor nog helemaal niet[73]. En nog lastiger lijkt het mij te worden, als de ‘menschen met liefde en smaak’ een werk unaniem afkeuren en een enkele ‘willekeurige mijnheer’ het bewondert. Want hoevele groten zijn in hun tijd niet miskend en hoe vele vergetenen in hun tijd bewonderd!.

Wel tracht Robbers toch nog smaak te definiëren, maar verdwaalt weer direkt in het aanwijzen van de oorsprong ervan i.p.v. het omschrijven van het begrip. (‘Litteraire smaak dus

72) ‘Zij zijn - menschen - maar dàt dan ook ten volle.’ Vol zelfkennis, dus vol kennis van anderen; vollediger lijner bewerktuigd dan anderen; vol maatgevoel en muzikaliteit; genietend van humor en ironie; ‘schoon menschelijkerwijze ontoereikend en beperkt, zijn deze menschen toch zelden zeer eenzijdig.’ Zij beseffen het mysterie (blz. 11 en 12).
Arme Tolstoy - die ‘Hamlet’ noch ‘Faust’ bewonderde! Zie noot 52.

73) Vgl. vooral Tolstoy t.a.p. blz. 136 en 137. Zie noot 71.

is een vermogen tot onderscheiden en genieten, dat in de eerste plaats voorkomt uit....'. (blz. 12)). Robbers geeft toe, dat men de aanleg moet bezitten, (blz. 13), die dan bestaat uit 'gevoeligheid van hart, helderheid van hoofd en eenig elementair rhythme en klankgevoel' (blz. 19). Maar op dit laatste moet het dan wel vooral aankomen, want gevoeligheid van hart en helderheid van hoofd - hoevele eenvoudigen, die Boutens' 'Stemmen' zeker niet kunnen genieten, bezitten niet toch deze twee gesteldheden[74)]? Wat smaak is, is dus nog steeds niet gezegd en wordt ook niet door Robbers gezegd en kàn waarschijnlik ook niet gezegd worden. Men kan geloven dat er zo iets als goede litteraire smaak als onveranderlik begrip bestaat òf men kan aannemen, dat dit zich met de tijden wijzigt. Het eerste kan men alleen bewijzen als men enkele werken weet te noemen, die altijd allen hebben ontroerd (Tolstoy - al vermijdt hij het begrip 'smaak') en het laatste door er juist op te wijzen, dat iedere tijd andere dingen bewonderde (het histories materialisme). Maar Robbers wil beweren, dat enkele mensen altijd enkele werken hebben bewonderd en dat dus de smaak dier mensen dè goede smaak is. Dit bewijs faalt echter, omdat juist het kiezen van die enkele werken als voorbeeld, al gebaseerd is op het omgekeerde van de nog te bewijzen stelling.

Als Robbers zegt (blz. 18): 'Vreemd worden kan den mensch nooit, wat ééns echt menschelijke uiting was' (algemeen menselike aandoeningen: lenteverwachting, zomerweelde, herfst-weemoed, liefde, vriendschap) (vgl. noot 58!) dan denkt men een oogenblik dat Robbers Tolstoy's richting nadert en zal zeggen, dat waarachtige kunst voor ieder begrijpelik zal zijn.

In Hfdst. III ('Hoe komt men er aan en wat heeft men er aan') blijkt Robbers echter voort te bouwen op de bovenomschreven 'aanleg'. Hij zegt: 'Hm - ik maak het groepje der echte kenners, der lieden van litteraire ontwikkeling wel heel erg benijdbaar, wel heel erg .... uitverkoren, niet waar? Maar dat wil ik ook juist. Ik wil iedereen verlekkerd maken op litterairen smaak. En als men dan werkelijk en om juiste motieven, begeerig is geworden naar dat kostelijk artikel, dàn ga ik zeggen, hoe men

74) Want alle wakkere, gevoelige en heldere mensen boeien is toch nog iets anders, dan 'volle zalen, waar geen stoel onbezet bleef' (blz. VIII) te treffen met Ary Prins. Want wie bezoeken de grote zalen dier volksuniversiteiten?

het verkrijgen kan, en dat het voor vèlen verkrijgbaar is, op een heel eenvoudige wijze.' (blz. 22). Maar dit strookt niet met die 'aanleg' - en hier lijkt mij de houding waardiger dier 'immorele' menschen, waarvan Tolstoy gewaagt (t.a.p. blz. 105)[75a)], 'die ontkennen, dat het gewone volk recht heeft op kunst. Deze menschen spreken het eenvoudig en vrijmoedig uit, dat degenen, die mogen deelen in en profiteeren van hetgeen in hun oog hooge, schoone kunst is, alleen kunnen zijn "Schöne Geiste", de "élite",' en 'Deze menschen maken er tenminste geen aanspraak op en doen geen moeite om het onvereenigbare te vereenigen....'

Dit derde hoofdstuk trouwens gaat ook weer niet over wat de titel belooft. Hoe men aan smaak komt - direkt wordt gezegd, dat het aangeboren is. Iets zegt Robbers over wat men er aan heeft ('De scheppers van litteratuur, zij maken U tot hun gelijken') en iets over hoe men zijn smaak ontwikkelt: 'En wat gij er voor moet doen is.... lezen, lezen en nog eens lezen'[75)].

En - natuurlik - de allerbeste boeken, de grote schrijvers van nù en de klassieken - die 'de kenners, de menschen van litterairen smaak' ons aanwijzen. Weer - de cirkel.

En waar schuilt nu de grote fout? In het feit, dat *niet* de twee mogelikheden[75b)] zijn, om over het al of niet kunst zijn te beslissen: '*alle andere mensen*' òf '*zij met literaire smaak*' moeten er door worden getroffen[76)], maar '*allen*' òf '*één*'. Het is hier weer hetzelfde dilemna: de kunst moet zijn 'katholiek' d.w.z. 'algemeen', òf *strikt* 'persoonlik'. Zoals de hervormingsgedachte het begin was van 'wat menschelijk waar is zelf ontginnen' en 'slechts voor zich de waarheid vinden', zo is het niet meer eisen van werkelik algemène bewondering voor een kunstwerk, het begin van een absoluut persoònlike bewondering. Maar Robbers koos een derde weg: de bewondering van degenen met die vage, ondefinieerbare 'litteraire smaak' - wat een dwaalweg bleek te zijn.

Bergen (N.-H.), Juni 1924. W.L.M.E. VAN LEEUWEN.

75a) Vgl. noot 38.
75) Vgl. noot 48.
75b) Altans: de beredeneerbare, bewijsbare mogelikheden. Ik wijs er nogmaals op dat men het wel met Robbers' bedoeling eens kan zijn, al laakt men de bewijsvoering.
76) Zie vooral noot 34a.

Zinsysteem en ellips.

Reeds Homerus zag de menselike ziel voortdurend schommelen, tussen twee uitersten: spontaneiteit en bezonnenheid. Deze zielskennis werd sinds duizenden jaren een zielkunde op allerlei terrein o.a. in de syntaxis. Daar golden als uitersten het tussenwerpsel, uiting van spontaan voelen, en de volkomen zin, uiting van beheerst voelen, van bezonnenheid.

De groei van deze theorie zou daarin bestaan hebben dat men de twee uitersten steeds krasser had onderscheiden en tegelijk de tussengevallen steeds fijner had genuanceerd. Zo bestaat de groei van de bouwkunde o.a. daarin, dat nok en fundament steeds verder uiteengaan, maar tegelijk daarin, dat de delen er tussen steeds vakkundiger worden opgesteld en steeds hechter cement de delen onderling verbindt. Zo wordt het gebouw iets als een eikeboom, alles zit niet alleen op maar ook in elkaar gegroeid, van de kruin in de wolken tot de wortel in de grond; die onafgebroken ineengeslotenheid is het kenmerk van het organiese; hechtheid en innigheid is ook het kenmerk van al wat leeft. Een systeem dat als rijpe kunst de natuur weer zoekt te naderen, wil niet alleen sterke antithese maar ook fijne nuancering die onderscheiding èn bindmiddel is.

Sterker antithese in de zinsleer zou vanzelf ontstaan zijn als men meer besef had gekregen van de meest volkomen zin enerzijds, van het meest echte tussenwerpsel anderzijds, het eerste als resultaat van de grootst mogelike bezonnenheid, het tweede als uiting van de meest direkte spontaneiteit. Wat *is* bezonnenheid? had men zich steeds ernstiger moeten afvragen, en wat spontaneiteit?

De fijnere nuancering van de tussengevallen was verkregen, als men allerlei graden van bezonnenheid rechts, van spontaneiteit links, in een reeks had opgesteld, zo geleidelik en zo volledig mogelik, door waarneming van taalfeiten in de grootst mogelike verscheidenheid.

Wat zou in zo'n modern systeem een ellips zijn als *Heerlik*! of *Volhouden*!?

De volkomen zin is als de mens zelf een tweeheid, produkt van de Rede, die menselik geluid tot menselike taal maakt;

maar de zin is ook een daad, als zodanig een eenheid[1]. Bij het echte tussenwerpsel, in de grond een dierlik geluid en enkel een daad, is van Rede heel geen sprake, dus ook niet van de twee leden onderwerp en gezegde, dus ook niet van die hogere eenheid, die de twee tot een hechte tweeeenheid maakt. Daar precies tussen in staat het geval dat de Rede slechts ten halve werkt, van de twee er slechts een ten leven wekt, een gezegde zonder onderwerp te horen geeft. De spontaneiteit is dan even sterk als de bezonnenheid, en het stukje taal wordt even sterk naar links als naar rechts getrokken; het maakt van het systeem een drieheid waarvan het zeif het midden is. Wie in een geheel met geleidelike overgangen vooral het schoonheidselement geniet, zal menig ellips als het gouden midden prijzen; wie het vooral om het achteraffe denken te doen is, zal het besef van de ellips tot de hoofdvoorwaarden van een syntakties systeem rekenen.

Maar besef kan te levendig zijn, altans voor sommige naturen; lange tijd is de aandacht voor de ellips zo sterk geweest dat menigeen de tussengevallen, aan beide zijden n a a s t het midden, vergat. Zo bleef een fijne graduering in beide richtingen weg; het systeem, bleef iets onmogeliks, iets dat in de konkrete wereld nooit voorkomt: een gebouw in z'n hoogte berekend op veel verdiepingen, maar waarvan de bovenste en onderste verdiepingen uitvielen, zodat de middelste kwam te zweven tussen een nok in de lucht en een fundament in de grond.

Systeemtekort was er ook door alkeer van systeem. Ik doel hier op de meest verdiensteliken onder ons die zich tegen een vorig geslacht keerden, dat alle taal in de praktijk wilde schoeien op louter logiese leest. Maar waren de nieuweren ook theoreties zoveel beter? Hun mentaliteit was als die van een andere hervormer, Bacon, die eens de Renaissance inluidde met een kennistheorie, geheel tegengesteld aan de Platoniese geest van de Middeleeuwen. Hij meende dat Wetenschap van begin tot einde moest zijn als een spiegel, niet hol of bol maar vlak, waarin de Werkelikheid zich alleen als een trouwe kopie terugvond[2]. Voor ons zou dat betekenen dat taalkunde niets

1) Bij een eventuele bouw van het systeem, als we allerlei zinstypen zullen opstellen, zullen we ook trachten te zeggen wat bezonnenheid en wat eigenlik een zin is.
2) Deze en soortgelijke histories-filosofiese gedachten ontleende ik aan de kolleges van Prof. A.J. de Sopper.

deed dan kopiëren, nooit scheppen. Taalstudie zou dan een verzamelen van feiten zijn met het doel die mee te delen of bewust te maken; een tweede doel, nl. die feiten te kombineren in een beschouwing of systeem, zou dan uit den boze zijn. Inderdaad is het 'louter waarnemen' al jaren lang de leus en als pregnante tegenstelling tot pedante reglementering is het ook onvolprezen. Ook is die waarneming uitentreure zeer dienstig aan een ruime keuze van materiaal; maar uit die term 'materiaal' blijkt, dat er ook gebouwd mag worden; de hoop stenen bijeengebracht (desnoods door sjouwers), wordt een nieuw geheel; de taalwaarnemer mag ook architekt zijn.

Zeer duidelik is die kwestie van theoretiseren na te gaan aan een stukje taalkunde dat op het ogenblik aan het groeien is. Stoett gaf ons eens een spreekwoordenverzameling. Hij bleef daarbij geheel in de lijn van De Vries en Verdam, Baconskinderen, werkelikheidswaarnemers met als bijslag de leus 'Volledig weet wie oorzakelik weet!' Als oorzaak gold bij hen de oorsprong, bij De Vries de oorsprong van de woorden, bij Stoett de oorsprong van de spreekwoorden. Maar, oorzakelikheid kan aan het enkele feit een diepere grond geven, een cement tussen alle feiten is het daarom niet. Ook aan Stoett gaf het geen systeem, zo min als aan De Vries en andere woordenboekmensen; de toevalligheid van het alfabet werd bij hen het enige bindmiddel. Geen wonder dat een kritikus, gevormd in de school van Kant, ook een andere ordening mogelik achtte, en, artistiek aangelegd, ook een inniger geheel wou. Hij wees er op, dat Stoett aan z'n verzameling een Inleiding zou kunnen geven waarin enige beginselen de hele bundel onderwierpen aan een overzichtelike en inzichtelike blik[1)]. Daarmee was een volgend grocistadium voorspeld. Een eindontwikkeling zal zijn: 1°. dat de principepen van. de Inleiding naar de Verzameling zelf verhuizen; 2°. dat de alfabetiese volgorde alleennogmaar het Register tot cement dient, 3°. dat in de Verzameling zelf een ideëel richtsnoer de orde bepaalt. Maar dan zal het ook ieder duidelik zijn, dat het systeem heel iets anders is dan Werkelikheid. In die Werkelikheid is het spreekwoord zelf, als direkte uiting van een bewuste emotie,

1) Zie de slotnoot van *Een principiéle opmerking bij het etymologiseren van spreekwoordelike uitdrukkingen* door C.G.N. De Vooys in *De N. Taalgids* IX blz. 186.

hoofdzaak, en het verband tot de rest is het momentele element waarin dat spreekwoord leeft; in het Systeem is het spreekwoord illustratie bij een algemeen linguïsties begrip; dat begrip is hoofdzaak, en niet momenteel maar blijvend.

De leer van de Zin ligt nog vaster in de luren dan de arbeid van Stoett. De verzameling van zinsvormen werd niet verzuimd, vooral niet sinds men merkte dat de Werkelikheid in dat opzicht rijker was dan een vroegere leer wilde doen geloven, toen de enige zin in de Logika, het Oordeel, ook de enige zin in de Taalkunde werd geacht. Maar nu Baconse waarneming het tegendeel heelt aangetoond, wat nu te doen? Hoe die hoop materiaal te verwerken? Door verschillende zinnen, in de Werkelikheid uiting van p s y c h i e s leven, te ordenen tot een reeks illustraties bij een reeks algemeene, p s y c h o l o g i e s e begrippen, ‘graden van Bezonnenheid en van Spontaneïteit.’ Beurtelings zal dan de meest bezonnen zin of het meest spontane tussenwerpsel als rechts of links ideaal de maatstaf zijn, en als resultaat van de meting zal men dan dikwels van ‘min’ of ‘meer volkomen’ of ‘onvolkomen’ zin of tussenwerpsel spreken.

Van deze schattings- of waarderingswoorden ‘maatstaf’, ‘(on)volkomen’, ‘ideaal’, ‘hoge’ of ‘lage (graad)’, zal de Baconist wel weer schrikken. Hij die meent dat onze geest reeds al te veel aan de Werkelikheid toevoegt, zal ons hart zeker niet als derde in het gezelschap toelaten. Maar wat niet te keren is, is beter met oordeel genaast, dan met stugheid geweerd. Bij de intellektueel moge het gevoel zich van de oppervlakte terugtrekken en dan niet meer, zooals bij de gevoelsmens, veel gelijken op lawaaiende vlammen in 'n open haard, het kan 'n gloed zijn achter 'n ijzeren huid. En dat is 't ongetwijfeld, zo dikwels 't objekt van waarneming niet 'n kubus is met enkel lijnen en vlakken, maar 'n levend wezen, 'n dier of mens. Welke bioloog vermijdt termen als ‘h o g e r ontwikkeld’ of ‘l a g e r e trap’? De psycholoog en taalkundige hoeft 't ook niet. Met struisvogelmanieren doet men geen stukje van de Werkelikheid af. Ook de onvermijdelik menselike houding tegenover de Werkelikheid is 'n soort Werkelikheid. Wie die houding nagaat en beheerst, doet beter dan wie ze negeert.

Een derde element in deze vakwerkelikheid is, na ideaal en waardering, de eenzijdigheid. Ook hier is meer een verdienste toe te laten dan een tekort te keren. De Waarheid is wel alzijdig,

maar onder ons, mensen, die slechts bij gedeelten veroveren, kan Wetenschap niet alzijdig worden dan door een synthese van eenzijdigheden; en hoe dieper iemand op een zaak ingaat, hoe langer en krasser hij bij elk gedeelte zijn eenzijdigheid zal botvieren. In zo'n geval gaan kritici die weinig begrip van opzichtelikheid of betrekkelikheidheid hebben, licht denken, dat onze eenzijdigheid op zeker ogenblik volstrekt is en dat het onvermijdelik geringschattend karakter dat de term ‘onvolkomen’ of ‘laag’ bezit, ook ons oordeel in z'n geheel eigen is. Ze menen, dat voor ons bij de ordening van zinnen een intellektuele maatstaf even uitsluitend is als voor een dame een modegids en dat we de term ‘onvolkomen zin’ of ‘ellips’ met evenveel spijtigheid uitspreken als waarmee Mevrouw in de nieuwe japon die de naaister thuisbrengt, een strook vindt ‘weggelaten’. Wel is er tussen ons en Mevrouw ook overeenkomst. We zijn beiden idealisties: voor haar was de modegids model, voor ons de meest volkomen zin. Maar daarom zijn we niet zo kortzichtig, de beoordeelde zin ook als uiting van zielsaandoening onvolkomen te achten zoals Mevrouw voor haar de japon een onvolkomen uiterlik vond; onze systematiese schatting is geen literariese schatting, ons theoreties schiften geen prakties richten, ons werk op het terrein van het Algemene en Blijvende stroomt niet over op het terrein van het Biezondere en Momentele. Een en ander kan niet te veel betoond worden sinds g e v o e l s-psychologen met veel redenaarstalent maar met evenveel kortzichtigheid elke i n t e l l e k t u e l e maatstaf, ook de meest betrekkelike, veroordeelden[1]. We willen hun in 't gevlij komen door op z'n tijd ook de echte s p o n t a n e i t e i t als voorbeeld te stellen en dan b.v. een geveinsd *Au*!, met een pruimemondje uitgesproken, een ‘onvolkomen’ tussenwerpsel te roemen. Maar tegelijk zullen we dan ook die eenzijdigheid weer goedmaken, door het i n t e l l e k t u e l e element in dat tussenwerpsel te waarderen en te spreken van ‘minder lage b e z o n n e n h e i d s-graad.’

Een grief onzerzijds tegen die gevoelspsychologen kan hier niet uitblijven. Het betreft hun liefde voor de ‘historiese ellips’,

1) In zijn *Naschrift* op de *Verhandeling behoorende hij het Programma van het Gymnasium te Groningen* 1911-1912, zeer lezenswaardig om de kenniskritiese opmerkingen, verdedigt Dr. W. de Vries zijn ‘logicisme’ tegen Van Ginneken's kritiek.

de enige ellips die ze erkennen. Aan een japon missen ze een strook alleen als die er werkelik aan gezeten heeft. En ìs dat het geval, dan roepen ze nog tweemaal zo hard als Mevrouw, dat er iets is ‘weggelaten’. Maar zelfs als die eenzijdigheid op modeterrein in orde was, dan deugt ze nog niet op linguisties gebied. Een zin is geen japon: Een japon, vandaag en morgen aangetrokken, is dezelfde japon; maar een zin, vandaag en morgen gezegd, is, histories beschouwd, niet dezelfde zin maar 'n zelfde zin. Als wij eens op z'n Engels gaan zeggen *Ik voel niet lekker* (i.p.v. *Ik voel me niet lekker*), is er dan uit diè zin, op dàt ogenblik gezegd, iets weggevallen? Het bevestigend antwoord van taalhistorici verraadt weinig werkelikheidszin. Maar daaraan zijn we niet ongewoon; taaihistorie was lange tijd romantiek. Toen was de vroegere betekenis en de vroegere vorm van een woord de ideale werkelikheid, zoals toen de stamvader van een geslacht ook het meest echte lid word geacht. Nu in deze historiese waardering de eb is ingetreden, loopt nog altijd de Jeck met het schuim aan z'n schoenen te pronk. Licht dat een geleerde van aanzien ook hier soms populair doet en o.a. bij de vraag of een zin volkomen of onvolkomen is, de gewaande oerzin tot maatstaf neemt. Tegenover zulke syntaktici zij opgemerkt dat het meest intellektuele lid van een geslacht evenzeer als het oudste, recht heeft op onze waardering en ook op z'n tijd meer ‘volkomen’ mag heten dan een ander; een werkelike denkmaatstaf is even duldbaar als een kwasi historiese.

De zaak heeft ook een pedagogiese kant. In een zinsleer die bestemd is, via de volksschool gemeengoed te worden, biedt de term ‘onvolkomen’ zin een groot gevaar. Niet alleen dat het volk steeds gereed staat, een betrekkelijke term in volstrekte zin op te vatten, maar ook de praktijk is er iets biezonders. Circulaires van marskramers en werklozen geven veel zinnen te zien die tijdens de behandeling met inkt kop of staart verloren, en ook de syntaxis van scholieren geeft veel verminkingen te betreuren, prachtmateriaal voor individuele psychologie, misbaksels bij een goede taalbouw. Logiese onvolkomenheid is dan geen smaakvolle spontaneiteit, maar onbeholpenheid: er mag dan werkelik ‘verbeterd’ worden. In zo'n sfeer kan de goede theorie die ‘onvolkomen’ zinnen ook in goede taal signaleert, kwaad doen: elke ellips gaat de. zeloot dan ‘volledig’ maken, ook in de praktijk; de grammatika die als systeemk u n s t boven het dageliks leven uit moest gaan en een apart leven moest leiden

in scheppende fantasie, wordt systeemd w a n g , die het dageliks leven aan z'n moede benen nog zware blokken hangt. De verontwaardiging daarover was de sterkste drijfveer in Van Ginneken's *Ellipsomanie*[1], dat daardoor een strijd werd tegen *Verbetermanie*. Wie door Schr.'s betoog is gewonnen, kan hem of de zijnen ook de mening vergeven dat de term ‘onvolledige zin’ of ‘ellips’ dient geschrapt te worden.

Te veiliger zou dat kunnen omdat in 't gestelde geval de termen ‘lage graad van bezonnenheid’ of ‘hoge graad van spontaneïteit’ volstaan en omgekeerd de gevaarlike term toch niet geschikt is om alle taalfeiten naar twee zijden te rubrieeren. *Heerlik*! bv. is een o n v o l k o m e n zin; wat voor een tussenwerpsel het is, is niet te zeggen, eenvoudig omdat het heel geen tussenwerpsel is. Toch is het in even hoge mate spontaan als het in lage mate bezonnen is. Een zeer bedachtzaam *Au*!, gezegd door iemand vóór ie geslagen wordt, is een onvolkomen tussenwerpsel; een zin is het in genen dele. Wat ‘zin’ is kan niet tegelijk ‘tussenwerpsel’ zijn en omgekeerd; die twee uiterste begrippen zijn niet te paren. De begrippen spontaneïteit en bezonnenheid zijn in onze geest wel huwbaar; wat in zekere mate bezonnen is, is ook altijd nog in zekere mate spontaan. Alleen de termen ‘graden van bezonnenheid’ en ‘spontaneïteit’ zijn dus een middel, menselike taal steeds als iets menseliks te behandelen d.w.z. als iets dat steeds in twee tegengestelde opzichten te beschouwen is, nu eens in geestelik èn in stoffelik, dan weer in redelik èn in dierlik opzicht.

Hoe het komt dat de termen zin en tussenwerpsel deze simultane tweezijdigheid beletten? Het antwoord zal aan onze beschouwing de nodige sluitsteen geven.

Als kenmerk van een rijp systeem gaven we aan: wijde afstand tussen de uitersten en hechte ineengroeiing van de tussenvormen. Het eerste is niet zo moeilik te bewerken: Radikale onderscheiding gaat de gemiddelde mens goed af; zo valt 'm ook de onverzoenbare scheiding tussen links en rechts, eerste symptoon van politieke mondigheid, zeer makkelik. Maar dit is allemaal splitsen, kloven, doden. Het tweede werk, het scheppingswerk, de vereniging van het gesplitste tot een nieuw geheel, links en

1) *Zielkundige Verwikkelingen*. Reeks IV, No. 2, *Taalkundige Afdwalingen*, Hfdst. 1.

rechts tot een te sterker natie, zo iets als Thorbecke en in het algemeen goed liberalisme nastreefde, dat komt in een tijd dat de gemiddelde mens regeert, niet zo zeer in de gedachte. Evenmin is systeembouw zijn werk. Iets hechts maken doet ie alleen op konkreet gebied: Kinderen, kasten, dode en levende produkten zingen dageliks de lof van werkman en edelman als schepper op tastbaar terrein. Bij het systematiseren van begrippen blijft men in de radikale onderscheiding steken, tot vereniging van de uitersten komt het niet; de hand die doodt, maakt daarna niet levend; op wetenschappelik terrein zijn de meeste mensen bolsjewist in de beruchte zin van het woord. Is het toevallig dat het woord, in andere zin met ‘meerderheid’ verband houdt? En is het wonder dat ook de gangbare wetenschappelike t e r m e n bolsjewisties zijn besmet? Door eeuwenlang onderwijs gepopulariseerd, zijn ze uitsluitend, antitheties geworden, vooral wat de gevoelswaarde betreft. Na eeuwenlange groei in tegengestelde richting zijn ten slotte de begrippen ‘zin’ en ‘tussenwerpsel’ onverzoenbaar geworden, als ‘links’ en ‘rechts’ in een demokratie, als ‘mens’ en ‘dier’ in de omgangstaal van alle tijden. Maar nu zijn dan ook die begrippen niet meer bijeen te krijgen; Darwin noch Thorbecke kunnen hier meer helpen. De begrippen mens en dier, links on rechts, zouden, om in een systeem of in oen natie geleidelik te kunnen samenkomen, eerst moeten getemperd worden in 'r antithetiese gevoelskracht. Maar dat gevoel zit behalve aan de begrippen vooral ook aan de woorden vast. Oude wetenschap zou, om te kunnen doorgroeien, eerst z'n t e r m e n moeten verjongen. Wat zal men dan in de psychologie voor ‘mens’ en ‘dier’, voor ‘verstand’ en ‘instinkt’ in de plaats stellen? Wat in de staatkunde voor ‘links’ en ‘rechts’? In de taalkunde zouden we willen voorstellen de naam zin te vervangen door: ‘hoge graad van bezonnenheid’ of ‘lage graad van spontaneïteit,’ de term ‘tussenwerpsel’ door: ‘hoge graad van spontaneiteit’ of soms: ‘lage graad van bezonnenheid.’ Zo kan wat dood is gemaakt door de antithese, weer levend worden; wat verwiskunstigd is, weer organies. En door die zèkere restauratie kan dan weer te veiliger het oude werk, de scheiding, worden doorgedreven. Want door naast volkomen, zinnen nog volkomener en hoogst volkomen zinnen te onderscheiden en wel in de termen hogere, hoogste en allerhoogste graad van bezonnenheid (alles in tegenstelling tot hogere, hoogste en allerhoogste graad van spontaneiteit) brengen we de uitersten op nog nooit

bereikte afstand van elkaar[1)], allebei nog nooit zo ver van de ellips of ‘onvolkomen zin’ af.

En we zouden de term ‘zin’ niet meer gebruiken!

Een rechtvaardiging van deze inkonsekwentie zij in onze sluitsteen het ornament.

Een astronoom laat nog altijd de zon ‘op’- en ‘ondergaan’, niet alleen in huishoudelike konversatie maar ook midden in astronomiese redeneringen. Zulke onbedachtzaamheden verhogen juist de kracht van de gedachten in 'r geheel; daar komt levensritme in, d.i. het wordt een reeks van u p s en d o w n s , i.c. een afwisseling van m e e r d e r e en m i n d e r e bewustheid, van vakkundig en van lekeëlement. Hoe meer men in ons eigen werk de termen zin en tussenwerpsel zal aantreffen, hoe liever het ons zal zijn, mits blijke, dat we het kwaad met oordeel hebben toegepast, ‘les fleurs du mal’ met smakeloos hebben aangebracht.

Besluit. De term ellips of onvolkomen zin is een geschikt uitgangspunt voor een beschouwing over zinsysteem, omdat genoemd verschijnsel vaak het midden houdt tussen de twee uitersten, bezonnenheid en spontaneiteit, die het systeem karakteriseren.

De verschillende houdingen tegenover het verschijnsel in verschillende tijden is een geschikte aanleiding, een systeem in het bizonder en systeem in het algemeen nader te belichten in z'n tweeledig karakter, antithese en vereniging.

Ten opzichte van de term ‘ellips’ of ‘onvolkomen zin’ is omzichtigheid geboden met het oog op pedagogie, systematiek en menskunde. De term kweekt verbetermanie en staat, in de tweede helft van het systeem, de meest innige vereniging in de weg. Beter dan de termen ‘zin’ (en ‘tussenwerpsel’) voldoen dan de termen ‘graden van bezonnenheid’ en ‘graden van spontaneïteit’. Intussen blijken de oude termen om 'r vluchtige oppervlakkigheid meermalen een handig element in de gedachtengang en een welkom voedsel voor het blijde en schone levensritme.

PH.J. SIMONS.

1) Natuurlik op grond van de taalv o r m . We wijzen in dit verband op de bladvulling in Jaarg. XVII blz. 16, waar Schonfeld van dozijnen zinsoorten gewaagt, door Jespersen onderscheiden. Op grond van taalvorm? We denken van wel. Taalpsychologie die de taalvorm negeert, zal evenzeer in de mist verwaaren als het taallogicisme van een vorig geslacht, dat ook niet van vormverschil uitging.

Bijdragen tot de kennis van het Goereese dialekt. (Vervolg van blz. 252.)

III. Het gebruik van de nominatief-vorm ‘den’ in het Goerees.

Over het gebruik van *den* lezen we in het *Ned. Wdb.* deel III kolom 2316, het volgende:

‘Bij oudere schrijvers vindt men (inzonderheid voor een klinker of h) menigmaal *den* voor de, vooral in de 1e nv. m. enk.

In de gemeenzame spreektaal wordt *den, d'n* (ook in de 1e nv.) nog gebruikt in verbindingen als: *den een, den ander, den hond, den ouwe, den baas, den diender*, enz. Dit gebruik schijnt echter uit te sterven.’

De laatste bewering geldt alleen voor het Algemeen Beschaafd, want op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden is het gebruik van *den* nog steeds springlevend; in dit artikel zullen we het voor het Goerees nader nagaan.

De mededeelingen van Van Weel over dit punt in ‘Het dialekt van West-Voorne’ zijn niet juist. Hij is blijkbaar verkeerd ingelicht, want noch in Goeree, noch in Ouddorp wordt **den** uitgesproken voor woorden, die aanvangen met *g, l, r, s, z*, terwijl het voor *n* zeer twijfelachtig is.

Men zegt in het Westvoorns[1]:

də ga^{ə}nk	*də lo̱p*	*də nacht*	*də ra^{ə}m*
də ge^{a}k	*də la^{ə}st*	*də nɑ̄m*	*də reijgər*
də	*də lust*	*də nēgər*	*də rĭenk*
də gruttər		*dənĭed*	*də rün*
də sā^{ə}bel		*də za^{ə}ləm*	
də schokkər		*də za^{ə}ng*	
də sturəm		*dəzwĭengəl*	
də schrievər		*də zo^{a}t.*	

1) Zie Van Weel a.w., § 155.

Van al de door Van Weel gegeven woorden met *dən* heb ik alleen voor *lī^{e}pərd* en *gĕk* wel eens een enkele maal de *n* gehoord. Meestal zegt men *zŏ́^{zə}n*[1] *lī^{e}pərd, zò^{ə}n gĕk* en misschien naar analogie hiervan wel eens *dən lī^{e}pərd, dən gĕk*. Steeds hoort men *ən grò^{ə}tə^{e}pərd, ən grŏ́tə gek*. Op grond van de uitspraak *nəvĭ̆ĕt* (waarnaast echter even vaak gehoord wordt *levĭ̆ĕt* = de fijt) vindt Van Weel het vermoeden gewettigd, dat ook de woorden met f eigelik tot de *den*-woorden zouden behoren, wat ik evenmin aanvaarden kan.

Zijn konklusie op blz. 59: In het Dialekt van West-Voorne hadden oorspronkelik alle substantiva Masc. Gen. in de Nom. Sing. het lidwoord *də* in de vorm *də n*, is daarom onjuist.

Ik heb het gebruik van dən nog eens nauwkeurig nagegaan en geef allereerst een lijst van mannelike persoons en diernamen in het Goerees.

Voor klinker: *dən əgĕnt*, naast *də pēēəgent* (de agent der bietenfabriek) en *də süpəgənt* (= de subagent); *dən èrrəbeijər*; *dən ò̩p* (= de aap); *dən ēzəl; dən ouwərlīənk*(= de ouderling); *dən ŏpzichter* naast *də poldəropzichtər; dən omrōpər* (= de omroeper).

Voor *b: dən boer* naast *də zāedboer, də visboer; dən bāes* naast *də pitbāes, də zetbāes; dən broer, dən bī^{e}r, dən bŏk*, naast *də stālbŏk* (= de stalknecht), maar *də barbier* (dit is geen volkswoord; gewoonlik zegt men *də schī^{e}rbāes* en voor: naar den barbier gaan heet het: *schī^{e}rens gŏ́^{ə}*, d.i. scherens gaan); *də burgəmeestər* (misschien *də* door de toonloze uitgang of doordat de klemtoon niet op de eerste lettergreep valt.)

Voor *d: dən dŏktər; dən dōmənēē; dən dĭ̆ekbaes; dən dīendər; dən diāekən; dən dĭ̆ekgrò̩f* (dijkgraaf); gewoonlik echter: *də Dūvəl* naast: *'n wildən dūvəl*.

Voor *f: də flī^{ə}mər* (flemer = vleier); *də fò̩jərək* (= de suffer).

Voor *g: de grŏ́^{ə}tvādər; də geldzak; də gănnəvərd*.

Voor *h: dən hī^{e}r* naast *də Hī^{e}rə*, hoewel ook voorkomt *dən Hī^{e}rə. 't Is 'n hī^{e}lən held; dən hĭngst*. Maar *də hŏ́^{ə}knecht* (= de hoofdknecht); *də hongəslāegər* (= de hondeslager in de kerk).

Voor *j: də jāegər; də jōōd; də* jŏ́^{ə}n (= de jongen).

Voor *k: də klī^{e}rmāekər; də kētəllăppər; də kostər; də knecht: də klèrk; də klăpzwēpər; də koejəwăchtər; də kò̩pmăn; də kăptein*.

1) *Zŏ́^{ə}n* heeft de gevoelswaarde van een versterking en komt in dit dialekt zeer veel voor. *'t Is zò^{ə}n liefjə* = ze is heel lief.

Voor *l: də luijerd; də leugənāer; də(n) lompərd; də(n) lī*ə*pərd*.

Voor *m: də măn; də meulənāer; də mandəmārker; də mĕssəlāer; də mī*ə*stər; də masjənist; də mətrōos*.

Voor *n: də năchtwaēkər; də nēgər; de nətôrəs; də* nôm (= de oom).

Voor *p: də prins; də post*.

Voor *r: də rĕntənāer; də rentmī*e*stər; də ram*.

Voor *s: də smid, də sikkərətôes* (= de secretaris); *də slăchtər; də stĭermăn; də schī*e*rbaes; də schippər; də sŏldòt; də straētvaegər; də stīer*.

Voor *t: dən tő*ə*rənwachtər; dən tărrī*e*rdər; dən tŭmmermăn; dən tŏbbərd*.

Voor *v: də veint; də vő*ə*rmān; də vèrrəvər; də vā*e*dər; də vrījər; də vŏ*ə*rzĭengər; də vissər*.

Voor *w: də wĕrkmăn; də wĕthouwər; də wĭenkəlīer; də waegemāekər*.

Voor *z: də zeunə; də zēməlāer; də(n) zīpərd*.

Uit dit overzicht zien we nu:

den voor: klinkers, *b, d, h* en *t*, terwijl voor b en h soms ook *de* staat. En in dit gebruik van *den* en *de* komt het Goeroes geheel en al overeen met het Ouddorps, Flakkees, Zeeuws en Beyerlands. Voor het laatste zie men Opprel § 65: ‘Voor het m. (en vr.) enkelv. is *də* de gewone vorm in alle naamvallen, behalve voor znw., die met een klinker, een *h, b, d* of *t* beginnen. Voor een klinker staat steeds den: *in dən angst, in dən aap* gelogeôrd, *in dən olie*, enz. Van de woorden, die met *h, b, d* of *t* beginnen, hebben sommige in alle naamvallen van het enkelvoud steeds *də*, andere steeds *dən*. Dat in het laatste geval, evenals bij de woorden die met een klinker beginnen, de welluidendheid de doorslag heeft gegeven, is op zich zelf reeds niet waarschijnlijk, maar wordt bovendien weersproken door het feit, dat in het meervoud van de vorm *dən* geen sprake is.’ Daarna geeft Opprel een massa voorbeelden, die we nader zullen nagaan en zegt dan: ‘Naar mijn mening heelt men de vorm *den* als kenmerkend voor het enkelvoud nog vrij lang gevoeld en die vorm gegeneraliseerd ter wille van de welluidendheid voor alle woorden, die met een klinker beginnen. Voor de andere gevallen meen ik een grote plaats te mogen inruimen aan de vroegere geslachts-onderscheiding.’

Ik heb Opprel wat uitvoerig geciteerd, omdat ik zijn konclusie voor het Beierlands wil vergelijken met het Goerees.

Voor een klinker in het Beierlands steeds *den*. Vgl. het Goerees:

də āerə (de aar en de ader) naast:

də ăchtə

də ărkə

də ŏngərbürə (m.)

də ossənikkə (m.) = ossenek.

də ĕlləbōgə (m.)

də eierdŏppə (vr.)

də eierkoekə (m.)

də eierkransə (m.)

də ĕllə

də andəkŏ́ᵊjə (= de eendekooi)

də eijə (de eg)

də eijkəschorsə

də ekstərŏ̀gə

də erfənissə

də ettərbülə

də intlappə (= de inktlap)

dən ŏfbrāek (vr.)

dən ăddər (vr.)

dən ŏfgank (= ontlasting)

dən ŏflòp (naast *de lŏ̀p*)

dən ŏfgrond (naast *də grond*)

dən ăppəl

dən erbĭet (= arbeid)

dən errəmoe (vr.)

dən āesəm

dən ŏfkomst (vr.)

dən ălbum (o.)

dən ăluun (aluin)

dən ănĭes (anijs)

dən ŏpbrĭengst (vr.)

dən ŏlie (vr.)

dən ŏmmengank (vr.)

dən ŏngəlŏk (o.) (voor een persoon)

dən ŏntərd (= vuilik)

dən ōverschŏt (o.)

op dən ouwən ĭek (= op dezelfde voet)

dənĭnmāek (vr.)

dən āevənd

dən and (vr. de eend)

dən ăntrēe (vr.) = de entree

dən ettər.

Deze voorbeelden doen ons zien, dat in het Goerees voor een klinker *də* gezegd wordt, als het woord op een *ə* uitgaat, op *dən* als dit niet het geval is. En als we dit nagaan voor de andere *den*-gevallen komen we tot hetzelfde resultaat. Laten we eerst een rij woorden, die Opprel geeft, naast het Goerees zetten. In het Reierlands is de *ə* er niet.

Beierlands:	Goerees:
in də havə (vr.)	*in də hāevəndə*
də haevər (vr.)	*də hāevər(ə)*

in də hel (vr.)	*in də hellə*
om də helləft (vr.)	*om də helt*
də hŏr (vr.)	*də hŏrrə*
op dən haerd (m.)	*op dən* $\overline{haerd}$

Beierlands:	Goerees:
dən haan (m.)	**də** *haenə*
mit dən hak (m.)	*mit* **də** h a k k ə
an dən hiel (m.)	*an* **də** h ɪ̄ e l ə
op də baan (vr)	*op də*
də bank (vr.)	**dən** b ă n k
an də bel (vr.)	*an də bĕllə*
in də ben (vr.)	*in də bĕnnə*
in də beurs (vr.)	*in də beurzə*
voor də brug (vr.)	*voor də bruggə*
om də beurt (vr.)	*om də beurtə*
ən witte (vr.)	*ən wittə bò^{ə}nə*
də buttər (vr.)	*də buttər(ə)*
in də broek (vr.)	*in* **dən** *broek*
in də boel (m.)	*in də boel*
in dən blom (vr.)	*in* **də** *blōmə*
in də bijt (vr. mnl. m.)	*in dən*
in də deur (vr.)	*in də deurə*
ongər də dēkə (vr.)	*ongər* **dən** *dēkən*
dən dòif (vr.)	*də düvə*
in də tent (vr.)	*in də tentə*
mit də tang (vr.)	*mit də tangə*
op də taefəl (vr.)	*op* **dən** *taefəl*
in də tabak (vr.)	*in* **dən** *tabak*
in də top (m.)	*in də toppə*
an dən teen (m.)	*an də tī^{e}*
oit də tijd (mnl. ook vr.)	*an dən tīd*
in dən tə̀it (vr. bij de Bom.)	*in də tütə*.

Uit deze voorbeelden blijkt dus weer: het Goerees heeft *dən*, ook voor de vrouwelike woorden, die geen *ə* hebben, *də* voor de mannelike woorden, die de *ə* wel hebben, (o.a. *də haenə* = de haan) Vgl. nog *dən baggər* (vr.) naast *də baggərmeulə, dən bòj* (de baai), *dən* (vr.), *dən bleik* (vr.) *dən blom* (vr. = meel) naast *də blōmə* (= de bloem) *dən boek* (o.), *dən bont* (o.), *dən bons* (vr.) *gəvə, dən bos* (vr.), *dən* (vr.), *dən brem* (vr.), *də burə* (m.), *dən dag* naast *də Zondag, dən distəl* (vr.) *dən das* (vr.), *də* (m.), *in dən drift* (vr.) *dən dril* (vr. = gestold vleeschnat), *dən dweil* (vr.), *dən təbak* (vr.), naast *də tebaksdó^{ə}zə, -püpə,*

dən tas (vr.), *dən tintəl* (vr.), *də tōēsə* (= toets m.), *də* tṓ^{ə}ne (m.), *dən hort op* (vr.), *dən hug* (vr.), *dən huspot* (vr.), *dən trommməl* (vr.),

də trossə (m.), *dən troef* (vr.), *dən trui* (m.), op *dən trap* (vr.), *də treurwilgə* (m.), *dən tram* (vr.), *də trāenə* (m.) naast *dəm traen* (vr. = de traan), *də hōēve* (m.).

Ik meen de regel voor het gebruik van *dən* en *də* aldus te mogen formuleeren:

In het Goerees komt *dən* alleen voor bij de woorden, die beginnen met een vokaal, *h, b, d* en *t*. Eindigen ze op *ə*, dan krijgen ze *də*, anders *dən*.[1)]

Het eindigen der woorden op *ə* stempelt ze dus tot də-woordjes. Vgl. hiermee bij De Vries en Te Winkel:

gaard (m.)	naast	*gaarde* (vr.).
stond (m.)	naast	*stonde* (vr.).
tred (m.)	naast	*trede* (vr.).
schred (m.)	naast	*schrede* (vr.).

Nu zijn er echter in het Goerees woorden beginnend met *h, b, d* en *t*, die geen *ə* hebben en toch uitsluitend *də* krijgen. Dit zijn vrouwelike woorden, die waarschijnlik in een oudere periode nog *ə* hadden, b.v. *də hand, də hĕlt* (= de helft), *də bò^{ə}t, də bŏcht, də borst, də brūd, də dò^{ə}d* (= de dood, in 't mnl. nog vr.), enz.

Dat het gebruik van *dən* en *də* afhangt van de volgende klank zien we duidelik gedemonstreerd aan de volgende voorbeelden:

dən dīek, dən Hāevendīek naast *də Spuidīek, də Kindərdīek, də Roggədīek* (namen van dijken bij Goedereede).

də lijn ('t is een hī^{e}le lijn = een hele toer, anders *līenə*) naast *dən tramlijn* (een nieuw woord).

də vloer naast *dən dorsvloer, dən bănk* naast *də zănbănk* (= zandbank).

dən hoĕk	naast	*də Pəpōēnhŏek* (Pompoenhoek).
də wĕgt	naast	*dən Achterŏmwegt*.
dən tīin	naast	*də vŏ^{ə}rtīin*.
də lŏ̀p	naast	*dən ŏflŏ̀p*, enz.

Een enkele maal schijnt het twede lid der samenstelling het lidwoord te beheersen: *də hŏ́^{ə}knĕcht* (hoofdknecht), *dĕ bakkĕrs-knĕcht*.

Ten slotte nog een uitzonderingsgeval. Voor *salm* (= psalm) hoort men gewoonlik *den. Das 'n mooiən salm*.

1) Zou dan misschien het uitsluitend gebruik van *də* in het meervoud verklaard kunnen worden uit het volgen van *ən*?

IV. Meervoudsvorming.

Van Weel behandelt de meervoudsvorming der Substantieven in §§ 139-150. Slechts enkele opmerkingen vinden hier nog een plaats.

De Substantiva neutrius generis, die in 't meervond Alg. B. *ers* of *eren* hebben (§ 143), krijgen *ers* in 't Goerees of *en* met d-syncope (zie Franck § 179).

ey - eyərs; hoen - hoendərs; *kalf - kalvərs*; *kind - kindərs*; *blad - blaerən*, maar ook vaak *blaen*, bv. *kó°lblaen* (koolbladen); *pēēblaen* (suikerbietenbladeren).

rad - raen of raejən;

jó°n (= jongen[1]) - *jongərs* of *jongəs*;

klī°d[2] - *klīn* of *klījən* (kleeden), naast *klīrən* voor kledingstukken;

rund is geen dialekties woord in 't Goerees; de boer spreekt van *bī°st* en *bī°stən* (wel zijn gewoon *rinfet* (rundvet) en *rinfleis* (rundvlees);

bī°n (been) heeft alleen *bī°nən* (in Flakkee *bī°ndərs*):

gat heeft *gaetən*, een enkele maal *gaetərs*, wat Flakkees is.

Dieŋk (ding) heeft *dieŋgərs*. *Een kittig dieŋk* is: een aardig meisje. *Wat hè die dieŋgərs 'n lol*, is: wat hebben die meisjes een pret. *Dieŋgərs* wordt eveneens gebruikt voor jonge dieren: veulens, kalveren, biggen, kuikens, enz. Het Ned. Woordenboek (deel III kol. 2633), zegt dat ding minder gewoon is in toepassing op kleine huisdieren, maar in Goeree en Flakkee is dit gebruik heel gewoon, ook voor klein kind. *Hoor dat dieŋk 's schreeuwə, kiek dat dieŋk 's zügə*.

Verder heeft *dieŋk* het meerv. *dieŋgərs*, om voorwerpen, aan te duiden. *Wat rồre (rare) dieŋgers binnə dat. Wī°r heijə die dieŋgers vandaen*? (Waar haal je die dingen?).

dieŋk heeft het meerv. [illegible] in de betekenis van maand-stonden. *Ze heit de* [illegible]. Verder steeds [illegible] of [illegible]. *Een mens zit gauw in* [illegible] (moeilike omstandigheden). 't *Binnə* [illegible]

1) Vaak hoort men nog: *de gasjəs* voor de kinderen. *De gasjəs* mottə nae bèdə, de *gasjəs binnə gəzond*, enz. In Flakkee hoort men vaak: *də jonk* = de kinderen. *Də jonk mottə nae bed*.

2) *Klī°d* is ook japon, maar alleen nog maar bij ouderwetse mensen.

('t zijn vreemde zaken, gebeurtenissen). Vgl. ook de uitdrukking in die in de betekenis van onderwijl. *Mən stongə tə* *en in die* *kwam 'n net an* (Wij stonden te praten en onderwijl kwam hij net aan).[1)]

Veint (vent) heeft veintən en veintərs.

Spaanders is in 't Goerees en Flakkees: *spṓᵊnən. Een bos spṓᵊnən*.

Het meervoud van *lint* is in 't Goerees *lintən*, maar in 't Flakkees vaak *lintərs*. Eveneens Flakkees zijn de meervouden *stiᵉndərs* (voor *stenen*) en *keyərs* (keien). *Hout* heeft in 't Goerees en Flakkees vaak *houtərs*.

Vgl. ook Opprel § 51. Hij vermeldt niet het meervoud *haenders*, dat op Charlois veel voorkomt, en wel analogie naar zijn zal.

In § 144 geeft Van Weel, dat *klīengən* en alleen in 't meervoud voorkomen; het enkelvoud . (veter) is echter in 't Goerees heel gewoon.

Zo ook is Goerees het enkelvoud *vlṓᵊ* (vlo) naast *vlṓᵊn* in 't meerv. (zie § 145, opm. 3), het meerv. *grippən* (greppels, zie, § 148), het meerv. *tiᵊn* (tenen) naast het enkelvoud *tiᵊ* (zie § 148), het meerv. *gòᵃrnettən* naast 't enkv. *gòᵃrnet* (garnaal, zie § 149).

Opmerkelik is het meervoud van *hand, rand, band, tand*, enz., waarin de *d* wordt afgeworpen met rekking en nasalering van de klinker: *hȍn, rȍn, bȍn, tȍn*, enz.

Het enkelvoud mȍ (mand) zal analogie naar het meervoud zijn.

Hond, mond hebben *hongən, mongən*.

Schoenmaker is in 't Goerees . (Zie Schönfeld, *Hist. Gr.* § 74 opm.).

Eigenaardig zijn de enkelvouden *ruggər* en *pittər*, die alleen voorkomen in het bikkelspel om de boven- en onderzijde der bikkels aan duiden.[2)]

De gewone woorden voor rug en put zijn anders *rik* en *pit*.

1) Vgl. Verdam *Mnl. Wdb.* op *dinc* en Willmanns *Deutselie Grammatik* II § 450-2: *in den dingen = inzwischen*.

2) Bikkelen heet dialekties: *hiltəke*; de voorwerpen noemt men: *hiltəkən* of .

V. Persoonlike voornaamwoorden.

Het pers. voormv. van de 1e persoon meerv. luidt altijd mən. *Mən gőə* (wij gaan): *mən kommə* (wij komen). En in de vraagvorm: *gőəməˀn? wimməˀn*? (willen we?), ? (Krijgen we?) In Holland hoorde ik ook wel eens *lāmə* voor laten we, maar nooit de uitspraak *m*'n. Met nadruk de 1e pers. meerv. bedoelend, gebruikt men (vgl. 2e p. *jōFelə* en 3e p. meerv. *heurlie* of *heuljə*, zowel voor 't mannelik als vrouwelik meerv. (Vgl. ook het afrikaans *hullə, hul* < *hullie*).

De derde en vierde naamval van de 1e pers. van het pers. voornw. is in 't Hollands *mə* of *mij*(*n*). In 't Goerees en Flakkees wordt steeds m'n of mien gezegd. In 't Beierlands en Charlois, evenals in 't Hollands *mə* of *mij*(*n*).

heit 't *(mən) agēvə.* *heit* *ərōpə. Dat is van mien. Hou jə van mən? Motjə* *hè.* (Vgl. het Rotterdams *Mot jə mijn hebbə*?)

Voor de 3e persoon zijn die vormen *ən,* *, zən. Ik he'n* , ik heb hem gezien. (Vgl. Got.ina). *'t Is van* *, ik houə van zən*. Na een voorzetsel gebruikt men vaak : Dat is van , evenals bij emphasis: *Ik* *'t* *'zeid, mar heur* : Ik heb het hem gezegd, maar haar niet.

F. DEN EERZAMEN.

(*Wordt vervolgd*).

Heine en de Vliegende Hollander.

Eerst nadat mijn artikel in dit tijdschrift (XVIII. p. 208 vv.)[1] algedrukt was, kreeg ik in handen het boek van E. Loewenthal. *Studien zu Heines 'Reisebildern'* (Palaestra 138; Berlin und Leipzig, 1922). In hoofdstuk 4: 'Die Sage vom fliegenden Hollander' wordt als de voornaamste bron voor Heine aangewezen een roman uit het jaar 1826 van den Hamburger M.H. Hudtwalcker, *Bruchstucke aus Karl Bertholds Tagebuch*. Enkele motieven zijn waarschijnlijk ergens anders aan ontleend.

A. BORGELD.

1) Ik maak van deze gelegenheid gebruik om een onjuistheid in dat artikel (z.p. 215) te herstellen. Mijn geheugen heeft mij blijkbaar eenigszins in den steek gelaten. Het woord 'Rotterdam' komt inderdaad in de *Marchen* van Hauff voor, echter op een heel andere plaats dan de naam 'Carmilhan'; het staat niet in 'Die Hohle von Steentoll', maar in een voorafgaand stuk 'Das kalte Herz'.

Boekbeoordelingen.

Th. Frings, Rheinische Sprachgeschichte. Essen a/d Ruhr, G.D. Baedeker, 1924.

Dit beknopte, maar rijke overzicht over de resultaten van het dialectgeografiese werken in het duitse Rijngebied, is een overdruk uit een groter verzamelwerk *Geschichte des Rheinlandes*, bij dezelfde uitgever in 1922 verschenen. ‘Daraus erklärt sich’, zegt de schrijver in zijn *Vorwort*, ‘die populäre Form und der Umfang, der drei Bogen nicht überschreiten durfte.’ Er zullen taalkundig geinteresseerde lezers genoeg zijn, die èn de populaire vorm èn de beperkte omvang eer een voordeel dan een bezwaar achten. De neerlandicus toch, die totnogtoe van die heel nieuwe, fris revolutionaire werkmethode wilde kennisnemen, die zich als dialectgeographie aandiende, - hij kon voor het N.O.-Nederlands terecht bij Kloeke's onderhoudend geschreven artikelen, die ook voor iemand, die betrekkelik van verre stond, aantrekkelike en niet zware lectuur waren. Maar als hij zijn aandacht schonk aan het Z.-O.-Nederlands, dan voerden zowel Schrijnens belangrijke publicaties daarover, als - in nog meerdere mate - het nu al klassiek geworden artikel van Frings in de *Zs. f. deutsche Mundarten* van 1919, hem onverbiddelik de landgrenzen over. Wilde hij zo velerlei interessante dingen daar goed in hun verband zien, dan kwam hij vanzelf tot andere geschriften, van Frings in de eerste plaats, dan ook van Ramisch, Hanenberg e.a., verspreid vooral in de serie *Deutsche Dialektgeographie* en de *Beiträge* van Paul en Braune. En deze laatste literatuur is, evenmin als het juist genoemde artikel van Frings, bepaald licht te noemen. De lezer moet, steeds met een tamelik uitgebreide kaart naast zich, geduldig allerlei details mee-verwerken om het betoog te kunnen volgen en de conclusies te waarderen. Kennisneming wordt al gauw verdieping of zelfs specialisering.

Wie hierdoor mocht zijn afgeschrikt, vindt tans in Frings' ‘Ueberblick’ een gemakkeliker gids. Hier alleen resultaten, geen discussie en betoog. Geen overvloed van détails, maar grote lijnen, fors getrokken, zoals iemand dat kan, die ook met de kleinste finesses vertrouwd is. En in die vijftig bladzijden krijgt men een goed denkbeeld van al het nieuwe dat de geographiese bestudering der levende dialecten heeft gebracht aan de germanistiek, aan de taalwetenschap in het algemeen: de

‘gestaffelte’, d.w.z. niet eenparige en ineens alle gevallen omvattende, uitbreiding van klankveranderingen; verplaatsing van taalgrenzen met terugdringing van het oude, dat hier en daar als relict zicli handhaaft of in compromis-vormen zijn verzet toont; de machtige invloed van een cultuurcentrum (hier vooral Keulen) als uitstralingspunt; het verband tussen taalkundige en territoriale indeling. En in de biezonderheden allerlei merkwaardigs, dat uiteraard vaak het Nederlands raakt. Genoeg om eerbied te krijgen voor het grote werk, dat in Duitsland, en aan de Rijn in 't biezonder, is en wordt verricht.

Genoeg ook om te gaan uitzien naar de tijd, dat iemand in zo'n kort bestek zal kunnen beschrijven de grote bewegingen, die over het Nederlandse taalgebied zijn heengegaan. Men kan verwachten, dat de Nederlanden, waar drie grote dialectgroepen in de loop der tijden tegen elkaar terrein gewonnen of verloren hebben, niet het minst interessante tafereel uit de geschiedenis van het Wcstgermaans zullen te zien geven.

Den Haag.

C.B. VAN HAERINGEN.

E. Wellander, Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen. Zweiter Teil (Uppsala 1923). Prijs 6 Kr.

Op het eerste deel van W e l l a n d e r 's Studiën (1917)[1] is vrij spoedig dit tweede deel gevolgd, dat aan de behandeling van de ellips gewijd is, zonder die ten einde te brengen: een derde deel wordt ons in 't vooruitzicht gesteld. Men herinnert zich het bekende artikel van V a n G i n n e k e n[2], waarin hij de ellipsomanen te lijf ging, en, door het sisteem ad absurdum te voeren, de ongerijmdheid ervan aantoonde. Er is over het onderwerp zo langzamerhand een vrij omvangrijke literatuur ontstaan[3]; niemand zal het oude gebruik van ellips voor iedere korte of verkorte vorm meer verdedigen, maar men is het er niet over eens, of de term geheel uit de taalwetenschap gebannen moet worden. Eén ding is intusschen zeker: wie het woord wil gebruiken, moet

1) Zie N.T. 13, 219.
2) N.T.4, 192 v.v., herdrukt in: Zielkundige Verwikkelingen IV 2 blz. 6 v.v. Zie ook z'n gedachten wisseling met W . d e V r i e s over dit onderwerp: Dysmelie 235.
3) Zie de opsomming ervan bij Wellander blz. 96, die, hoe ongewoon goed overigens op ndl. gebied georiënteerd, het artikel van V. Ginneken niet schijnt te kennen.

beginnen met een heldere definitie ervan. Dat doet dan ook W. die het niet beslistheid voor de ellips opneemt en de volgende omschrijving geeft:[1] '*Die Ellipse konnte.... definiert werden als die syntaktische Erscheinung, dass in korrespondierenden zweigliedrigen Gefügen init einem Gliede gemeinsam dies gemeinsame Glied erspart wird, zunächst in einem Gefüge: partielle Ellipse, dann eventuell in beiden: totale Ellipse*.'

W. vat dus de ellips niet op als resultaat van een afgesloten proses, maar als syntaktiese funktie; hij legt niet de nadruk op 't ontbreken van een rededeel, maar op de gebeurtenis, die de oorzaak van 't ontbreken is. Ellips is volgens hem het onderdrukken van een element, dat betekenis heeft, op s y n t a k t i e s e gronden. Dat kan gebeuren, als het bedoelde element op een andere plaats in de zin in dezelfde funktie verschijnt. Gewoonlik betreft het t w e e l e d i g e woordgroepen, die één gemeenschappelik lid hebben. Als standaardvoorbeeld gelde de zin: *Trinken Sie helles oder dunkles Bier*? Wel is hier, h i s t o r i e s beschouwd, niets uitgelaten, maar voor het taalgevoel heeft er een verschuiving in de syntaktiese geleding plaats gehad: *dunkles Bier* is een nadere eenheid geworden, waarmee *helles* als gelijkwaardig korrespondeert, en daardoor wordt de indruk gewekt, dat bij *helles* het woord *Bier* is uitgelaten. Geneties beschouwd, is dus de uitlating schijn; bij zinnen die de ontwikkeling van de aanvang hebben meegemaakt, heeft nooit een uitlating plaatsgehad, maar bij analogiese vorming van nieuwe voorbeelden naar een dergelik tiepe kan men met volle recht van ellips spreken. Een volgend stadium wordt bereikt, wanneer achter *dunkles* het woord *Bier* wordt onderdrukt: de partiële ellips gaat in een totale over. Indien dan het gemeenschappelik lid a l t i j d wordt weggelaten (b.v. *champagne*), verdwijnt het gevoel voor de uitlating: de ellips wordt van levend dood. Aan de situatie kent W. alleen in zoverre betekenis toe, dat dezelfde situatie altijd weer dezelfde ellips te voorschijn roept, omdat altijd weer op dezelfde wijze de woorden gezegd worden (b.v. voor 't loket: *twee retour-Amsterdam-eerste*).

Men mene niet, zegt de schrijver, dat een woord als *Schirm = Regenschirm* verklaard is, als men spreekt van specialisering van betekenis; de vraag is: hoe is de nieuwe betekenis uit de oude ontstaan? Dat is geschied, door in de samenstelling 't eerste

1) Blz. 89.

lid weg te laten. Het compositum *Regenschirm* is ontstaan door benoeming, 't nieuwe simplex *Schirm* door woorduitlating. Men moet dus niet semasiologies een ontwikkelingsgang 'Schirm' > 'Regenschirm' verklaren, maar morfologies de weglating van *Regen-*, die op zijn beurt semasiologiese gevolgen heeft: een rededeel verdwijnt, zonder dat de betekenis van 't geheel daardoor verandert. Een bewijs, dat dit inderdaad de gang van zaken geweest is, leveren woorden als *der Kirsch, der Korn* [-*branntwein*] naast *die Kirsche, das Korn*.

De beide voorbeelden, *dunkles* en *Schirm*, zijn ook nog in een ander opzicht leerzaam: het bepaalde woord kan evengoed als het bepalende onderdrukt worden; dat hangt niet af van de betekenis, maar van de syntaktiese plaatsing. In een ander opzicht behoren beide voorbeelden tot één groep: zowel *dunkles Bier* als *Regenschirm* vormen een syntaktiese verbinding die semasiologies een eenheid is. Juist deze groep van gevallen is zo belangrijk voor de 'Studiën zum Bedeutungswandel', omdat hier het resultaat van de ellips is, dat de afzonderlike woorden (*dunkles, Schirm*) een nieuwe betekenis krijgen; zij zullen dan ook afzonderlik behandeld worden in het derde deel. Daarentegen bespreekt hij in dit tweede deel uitvoerig die gevallen, waar de beide leden een losse syntaktiese verbinding vormen zonder semasiologiese eenheid. In dergelike groepen veroorzaken de ellipsen meest geen veranderingen van de afzonderlike woordbetekenissen; wel echter kunnen nieuwe syntaktiese verbindingen 't gevolg ervan zijn. Hiertoe behoren volgens W. gevallen als: *Mijn vriend en ik reizen naar Amsterdam. Mijn vriend gaat naar Amsterdam, ik naar Utrecht*. Met totale ellips: *Hij is achttien. Een Rembrand*. Mnl. *tote Lamfroits*. Ook die eigenaardige infinitieven, die in 't ndl. in tegenstelling tot 't hgd. zoveel voorkomen: *Hij aan 't mopperen. Ik hem aan 't sarren*. Verder de weglating van 't hulpw.w. in de periphrastiese vormen van 't w.w., b.v. mnl. *Als hi geplagd in den monde, int let, daer hi mede dede de zonde, ghingen berouwesse an*[1)]. Doordat in een samengestelde zin één lid kan uitvallen, ontstaan zinnen als: *Wat je al niet zegt*! *Of hij het verdiende*? Dergelike zinstiepen worden dan produktief, m.a.w. nieuwe syntaktiese vormen ontstaan als gevolg van de ellips.

Aldus in hoofdzaken de gedachtengang van de schrijver,

1) Stoett, *Mnl. Syntaxis* § 216.

wiens opvattingen ik echter allerminst kan delen. Zijn pogen om VOORTDUREND van tweeledige groepen uit te gaan heeft weinig overtuigends, teminder daar hij er principiëel van afziet om de bewijzen uit de datering van de gevallen te halen. Waarom moet een zin als *hij is achttien* ontstaan zijn uit een partiële ellips: *ik ben zestien jaar, hij is achttien*? Het belang van de situatie wordt bij W. op de achtergrond geschoven. En wanneer hij met nadruk betoogt, dat de naam 'specialisering van betekenis' geen verklaring inhoudt, dan kan men hem dat geredelik toestemmen, maar men kan tegelijk op WUNDT'S 'verdichting van betekenis' wijzen. Het zwakst schijnt mij de schrijver te staan in die gevallen, welke hij in dit tweede deel 't uitvoerigst bespreekt: de losse syntaktiese verbinding. Zelfs wie hem principiëel volgen wil, zal toch terugdeinzen, als hij ziet, dat W. ook ellipsen mogelik acht in: *Duitsland verklaarde Frankrijk de oorlog. Een protest tegen Versailles. Je mond houden*! Een zin als: *Ik erin*! wordt verklaard uit: *Hij eruit*!. *Ik erin*! 'Das paarweise Auftreten dieser brachylogischen Ausdrücke.... deutet bestimmt auf elliptischen Ursprung' (blz. 124). Zinnen zonder copula als mnl. *Swighen best*, ndl. *Vrijheid blijheid* worden verklaard uit korrelatieve verbindingen als mnl. *So vetter vleysch so vetter roost*, ndl. *Hoe langer hoe liever*. Dat alles neemt echter niet weg, dat ik het boek met veel genoegen gelezen heb. W. schrijft helder, zonder onnodige omhaal van geleerdheid, en ook wie als ik meent, dat hij ten onrechte van één vooropgezet principe uitgaat, zal op tal van plaatsen zijn syntaktiese onderzoekingen dankbaar aanvaarden[1)]. Daarbij doet het aangenaam aan, dat de schr. ter vergelijking met de ontwikkelingsgang in 't Duits veel materiaal heeft verzameld niet alleen uit zijn moedertaal ('t Zweeds), maar ook uit 't Nederlands. Daar hij meest niet in de gelegenheid was zijn voorbeelden aan de gesproken taal te ontlenen, koos hij terecht zoveel mogelik geschriften, die het dichtst daarbij staan (kranten; Heyermans; ook meermalen Multatuli).

Ook is de inhoud van z'n boek met 't bovenstaande volstrekt niet uitgeput. Om zuiver de ellipsen te kunnen behandelen,

1) Zo b.v. over de syntaktiese verschuiving in: *Weg met de keizer*! *Weg met die hersenschimmen*!. *Weg met jou, jongen*! (blz. 125 vlg.). Een ander interessant tiepe: interjekties met bepalingen (vgl. b.v. bij Potgieter *foei van Engelsche haarden*) wordt blz. 133 besproken.

heeft hij eerst de verschillende soorten van niet-elliptiese woord-weglating besproken, waarbij het natuurlik niet altijd mogelik was, de grenzen scherp te trekken. In de eerste plaats enkele stilistiese verschijnselen: eufemisme, aposiopese en emfase. Dan de ‘prosodische Kürzung’, d.i. het verdwijnen van rededelen die hun funktie verloren hebben, b.v. *morgen*! *aangenaam (kennis te maken*.[1)]. Waarschijnlik behoren hiertoe ook gevallen als hgd. *bitte, danke, weiss schon*, waar het pronomen ontbreekt, terwijl men toch niet met resten van een oud tiepe te doen heeft. Ook in 't ndl. komen zulke zinnen voor, niet alleen als de verbinding gedegradeerd is tot formule (*dank je*), maar ook in de dagelikse omgangstaal (b.v. *Heb het vergeten* als antwoord op de vraag: *Ben je er geweest*? De kondukteur tot een reiziger tweede klas: *O, heeft derde, meneer*?). Evenzo in ouder volksaardig proza, b.v. *De Son was aen het water om onder te gaen; seide toen tegen myn maet* (Bontekoe). *Met desen welkomst, en begroetinge liet hem, voor dood leggen* (Struys).[2)] Op dezelfde wijze in 't Engels ‘in careless speech’,[3)] b.v. *he will not have any help*: (*he*) *says*; meer verstard in: (*I*) *don't know*. Daarentegen heeft W. ongelijk, indien hij meent, dat in zinnen als: *Sah ein Knab' ein Röslein stehen* onder soortgelijke invloeden *es* is weggelaten. Hier is niets verdwenen, maar er heerst alleen een afwijkende woordorde, die in 't biezonder voorkomt bij de w.w., welke een *zeggen* aanduiden, doordat de talrijke nazinnen met *sagte er* enz. invloed uitoefenden; evenzo in 't Engels in verhaaltrant: *Said Mr. Johnson*.... Dat deze woordorde vooral in 't laatmhd. en vroegnhd. optreedt, is het gevolg van Latijnse invloed[4)].

Van de verdere inhoud noem ik nog de bespreking van de ‘graphische Kürzung’ (*H.B.S.*; *auto*; *Tur-mac*), van de oorspronkelik korte uitdrukkingen (imperatieven enz.) en van de ‘semasiologisch bedingte Wortreduktion’ (*kaart* = wandkaart, briefkaart, spijskaart enz.), die zich al heel moeilik van de ellips laat scheiden.

Hilversum.

M. SCHÖNFELD.

1) Zie hierover vooral HORN, *Sprachkörper und Sprachfunktion*^{2} (1923); Festschrift für Behaghel (1924), blz. 58 v.v.

2) Knuttel, *Proza uit de* 17de *eeuw* blz. 160, resp. 188. Hierbij natuurlik niet gevallen als mnl. *verheffes* uit *verheffeste* (Stoett § 5e Opm. II).

3) Sweet, *A new english grammar* II § 2159.

4) Zie de mooie studie van MAURER, Festschrift für Behaghel (1924). blz.141 v.v.

Dr. J. te Winkel, De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde. Tweede druk. III-IV: Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden (Haarlem - De Erven F. Bohn - 1924) (Prijs ƒ20.)

Slechts twee jaar na de verschijning van de geschiedenis der Middeleeuwen en 16de eeuw[1] liggen de beide delen die de 17de eeuw omvatten, in herziene uitgave vóór ons. De taak van de schrijver was nu minder zwaar: terwijl de behandeling van de M.E. uitgegroeid is tot een geheel nieuw boek, heeft hij zich in deze delen bepaald tot aanvulling met alle nieuwe gegevens die sinds 1908 bijeen te brengen waren. In het eerste deel is alleen hoofdstuk XIX (*Arminianen en Gomaristen*) ingevoegd, en het oude hoofdstuk XIX verschoven tot XXV, maar reeds een bladzijdentelling toont ons dat er op verscheiden plaatsen fragmenten toegevoegd zijn. De inleiding in hoofdstuk I is verbreed, doordat blz. 3-10 (karakteristiek van het Protestantisme) er bij gekomen zijn. Ook elders treft men telkens aanvullingen, soms van enkele regels, soms van gehele bladzijden, b.v. in de hoofdstukken over Bredero en Vondel, op grond van de studieën van Sterck e.a., en in het hoofdstuk XXXVIII (geestelike dichters in Zuid-Nederland), waar Justus de Harduijn meer naar voren komt[2] en Boëthius a Bolswert besproken wordt. Telkens heeft men gelegenheid, de ongeëvenaarde détail-kennis van Te Winkel te bewonderen. Daarin ligt de blijvende waarde van dit geschiedwerk. Het is dus een heuglik feit dat de schrijver zelf de gelegenheid gekregen heeft om eigenhandig zijn werk te verbeteren en aan te vullen.

Wat de kompositie en de geest van het werk betreft, kan het met Kalff's *Geschiedenis* niet wedijveren. De afronderlike hoofdstukjes, steeds degelik bewerkt, ontberen de afronding niet, maar met elkaar vormen ze een mozaiek, waarin de doorlopende lijnen ontbreken. Of liever: wij zien een reeks keurig uitgestalde museum-kasten, die elk op zich zelf het bekijken waard zijn. Het konstrueren van de ‘ontwikkelingsgang’ wordt te midden

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* XVII, 153.
2) Van Dambre's latere artikels in Zuid-Nederlandse tijdschriften, ook over de kring van De Harduijn, is nog geen melding gemaakt.

van die verbrokkeling grotendeels aan de beschouwer overgelaten, evenals de waardebepaling van de verbijsterende veelheid van auteurs en geschriften, die met gelijke ijver onder zijn aandacht gebracht zijn, en waaronder er zijn die wij in dat geschiedverhaal zonder smaart zouden missen, al verdienden ze wellicht een plaatsje in een biografies woordenboek. Het zou intussen onbillik zijn, niet te erkennen dat Te Winkel oog heeft voor de belangrijke achtergrond van de litteratuurgeschiedenis: hij verzuimt niet herhaaldelik te wijzen op het verband met de algemene kultuur: met de politieke en kerkelike stromingen, gebeurtenissen of persoonlikheden (b.v. XIX, XXVII, XLV), met de toneelgeschiedenis, de taalkunde (VI) en de beeldende kunsten; belangrijke gegevens en interessante parallellen vindt men b.v. in XLVI-XLVIII, terwijl ook de inleidende beschouwingen van buitengewone belezenheid getuigen[1)]. Dat Te Winkel zijn opvattingen omtrent taalkunst in deze jaren herzien zou hebben, heeft wel niemand verwacht. Evenals in de vorige druk vinden we dus een geringschatting voor individueel-letterkundige taal: de woordvorming van de geleerde Hugo de Groot wordt geprezen tegenover die van de dilettant Spieghel (III, 103); Hooft's historiestijl wordt, met misvorming van een door hem zelf gebruikt beeld, vergeleken met ‘een mozaiekvloer, kunstig samengesteld met kleine steentjes uit allerlei, andere geschiedwerken losgepeuterd’ (III, 459). Niet ieder zal de gewaagde stelling onderschrijven, dat minnepoëzie uiteraard altijd gekunsteld is (III, 206). Verwarring van de behandelde stof met het kunstwerk schuilt in de bewering dat Brandt's Leven van De Ruyter als ‘heldendicht onzer zeeoorlogen’, ‘belangwekkender en treffender is dan de Odyssee’ en ons ‘ruimschoots het gemis van heldendichten in verzen’ vergoedt (IV, 343).

Een groot voordeel boven de vorige druk is, dat de tekst doorlopend van toelichtende noten voorzien is, die tot nu toe in het vijfde deel nageslagen moesten worden. Ook daaraan is opnieuw veel zorg besteed: zelfs de kleinste bijdragen op het gebied van de litteratuurgeschiedenis, die in de laatste jaren

1) Bij de Nederlandse geschriften over de renaissance hadden Huizinga's *Renaissance-studiën* vermelding verdiend. Onder de Duitse boeken is Dilthey's boek: *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation* (1914) van belang, ook omdat daar op de. Europese betekenis van onze Coornhert gewezen wordt.

verschenen, zal men daar vermeld vinden. Een opmerkelike uitzondering wordt gemaakt voor de veelal voortreffelike studieën van J. Koopmans, die in de *Twintigste Eeuw, De Beweging, Groot-Nederland* en in ons tijdschrift verschenen, en waarvan de meeste over het hoofd gezien zijn. Wij misten b.v. de artikels over *Cats' Sinne- en Minnebeelden, Daniël Heinsins, Verkenningen om Gysbrecht's vesten, Jan Vos en het Amsterdamse Maecenaat, Jan Zoet* en *Jacob Steendam*. Als dit niet een onwillekeurig verzuim is, dan zou het een gevolg zijn van de onderschatting van dergelijke litteratuurstudie, die niet allereerst zich toelegt op de vermeerdering van feitenkennis, maar op verdieping van inzicht. Wanneer wij de betekenis van een geleerde als Koopmans meer erkend wensten te zien in een standaardwerk over de geschiedenis van onze letterkunde, dan bedoelen wij daarmee allerminst een geringschatting voor de nauwgezette doorvorsing van de feitelike gegevens, ook waar die op zich zelf onbelangrijk lijken. Het werk van Te Winkel, vooral in deze verbeterde uitgave, blijft een onmisbaar bezit.

C.D.V.

Karel Broeckaert: Den Jongen Tobias (Spectatoriale Geschriften II), met inleiding en aantekeningen van Dr. A. Jacob (Antwerpen - 'De Sikkel'; Santpoort - C.A. Mees - 1924) (Prijs ƒ4.-.

Dit deel brengt het vervolg op de *Borgers in den Estaminé*, in 1922 verschenen[1]. Hierin maken wij kennis met een nieuwe figuur, 'Den jongen Tobias', die in tegenstelling met de Gysken-figuur niet ten voeten uit getekend is, omdat het ingrijpen van de Franse censuur aan het spectatoriale werk van Broeekaert een ontijdig einde maakte. In een korte, pittige inleiding maakt Dr. Jacob duidelik, wat de schrijver in Tobias heeft willen schetsen: 'een in de overgangstijd van Vlaams konfessionalisme naar Frans liberalisme tot politiek besef ontwaakte jeugd, die Voltaire en Rousseau en Paine had gelezen, maar in platte onvertogenheid verzakte tegenover de voorname geestelike waarde van het in de Roomse kerk georganizeerd geloof.' Maar meer nog gaf hij een beeld van Vlaamse veerkracht 'met het olik grein van de Vlaamse Uilenspiegel er in'. Geestig is ook in deze dialoog

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* XVII, blz. 59-60.

weer de Gysken-figuur getekend, die hier ‘tot afronding komt’. Als vertegenwoordigers van de anti-konfessionalisten staan naast hem Bitterman en Dengdelyk Herte. Terecht prijst de uitgever de gemoedelike scherts en het echt volksaardig-realisties talent van deze Gentenaar, wiens werk, ‘aan de ingang van onze burgerlike litteratuur’, zulk een merkwaardige spiegel is van dit tijdperk vol gisting in de Vlaamse geschiedenis. Vooral voor de Noord-Nederlandse lezers zijn de hier beschreven zeden en toestanden grotendeels vreemd. De degelik bewerkte aantekeningen (blz. 157-205) bevatten tal van historiese, bibliografiese, folkloristiese gegevens, die voor het juiste verstaan van de tekst onmisbaar zijn. Voor de taalkundige zal het een lust zijn, in deze levendige dialogen te grasduinen. Welke Zuid-Nederlander, kenner van het Gentse dialekt, neemt de merkwaardige taal van Broeckaert eens onderhanden? Een aantal gegevens omtrent het woordgebruik vindt men reeds in de *Woordelijst*, die ook aan dit deel toegevoegd is, en die de eerste moeilikheden bij de lektuur uit de weg ruimt. Nu de aandacht weer op deze interessante schrijver gevestigd is, zou ook een nieuwe, taalkundig toegelichte uitgave van *Jellen en Mietje* zeer welkom zijn, temeer omdat deze Gentse tegenhanger van Van Effen's Agnietjes in Noord-Nederland vrijwel onbekend is.

C.D.V.

Een, boecxken gemaket van Suster Bertken die LVII jaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in dye Buerkercke. - Opnieuw uitgegeven met aanteekeningen en een inleiding door Dr. Joh. Snellen. (Herdrukken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde) (Utrecht - A. Oosthoek - 1924) (Prijs ƒ1.90).

Hier hebben we dan voor ons het *Boecxken van dye passie ons liefs Heeren*, wat kleinere prozastukken en enkele liederen - alles wat er bewaard is gebleven van Suster Bertken, geheimzinnige figuur aan het eind der Middeleeuwen, die met voor haarzelf eenvoudige daad van 57-jarige zelfverzaking, afsluit dat tijdperk waarin iets droomt in de zielen der mensen over komende ontplooiing van het wonderlike leven dat ze in zichzelf voelen. Het is nog niet het pijnigend wild verlangen, dat de mensen van later tijd kennen zullen, maar de gewijde aanraking van het verborgene, dat God in hun ziel heeft gelegd.

Dat is het bekorende van heel die mystieke beweging aan het

eind der Middeleeuwen, het bekorende van Suster Bertken ook. Zij is de laatste post diep in het nieuwe land van de Renaissance met z'n hongerig zelf-uitleven; om haar ingetogen bestaan in Utrecht's Buurkerk woelt het nieuwe, bruisende leven.

In de IJselstreek hoorden vele moderne devoten thuis; daar stichtten zij hun kloosters. En het is, of in hun geest iets is opgenomen van de wereld waarin ze leefden: een grijs eenvoudig klooster als dat van Windesheim, midden tussen boomgaarden met in de verte doodstil een bruin zeil op de klare rivier - of een klein, witgekalkt convent met boogramen onder grote kastanjebomen, diep het land in. Het is iets van de grijze IJsellucht, wat alle moderne devoten omzweeft, van de beweeglike prediker Johannes Brugman af, tot Thomas a Kempis en de zwakke Hendrik Mande toe. En dit is het, wat ook waast om de stille cel van Suster Bertken, krachtens gelijke zieleaanleg en gelijke levenssfeer.

Suster Berthen Jacobs, die zich op 30-jarige leeftijd in de Buurkerk te Utrecht heeft laten inmetselen, heeft daar 57 jaar gebeden, en beproefd ‘die goddelijke tegenwoordicheit stadelijc te gevoelen.’ Ze is op 87-jarige leeftijd gestorven in de kluis, waar zij 't grootste deel van haar leven had doorgebracht.

Zo eenzaam als we wel dachten hoefde Suster Berthen het toch niet te hebben in haar kluis. In de *Inleiding* vertelt Mej. Snellen, wat zij al wel heeft kunnen waarnemen vanuit haar venstertje: een kerkgedeelte vol kleur en praal, kerkdiensten, processies en ‘buurspraken’ (zeer eigenaardige vergaderingen der buren, ingezetenen, waaraan de kerk zijn naam ontleent); gevechten tussen Hoeksen en Kabeljauwen, tot zelfs in de kerk. Maar zij zal het wel te druk gehad hebben met haar eigen zieletoestand, om lang te blijven stilstaan bij die uiterlike dingen.

Na de inleiding komt een heruitgave van Suster Bertken's werk, naar oude Leidse drukjes van ± 1514 en 1518 - beginnend met het ‘Boecxken van dye passie ons liefs Heren, geordineert na dye getijden der heyliger kercken, met veel ander gebeden en punten.’ Het is vol van hoge vreugde: ‘U min is soet boven alle soeticheit, gi syt die alderscoonste’ - maar ook van diepe geslagenheid: ‘ic vinde mi quellende, suekende, nergens rust kennende. Hoe lange sellen die princen der duysternissen hem op mi verbliden? Mi verlanget daerna, dat mijn siel verlost sal werden van der swaerheyt mijns vleesches.’

Dan volgen kleinere prozastukken, waaronder een Tractaet

van der Kersnacht, ‘doe dit suete kint jhesus neder lach opter aerden, gaf sijn suete stemme een cleynlic gheluit, als wat bedrovende’, en ‘een innige sprake tusschen die minnende siel en haren geminden Bruidegom Jesus.’ Ten laatste acht liederen; als derde het altijd weer ontroerende: Ie was in mijn hoofkijn om cruyt gegaen - met zó sterke beeldende kracht, dat het kleine Middeleeuwse hofje met zijn witte lelieën en rode rozen ons klaar voor ogen staat, en we even moeite hebben, het op geestelike wijze te verstaan.

Over heel Suster Bertken's werk ligt een tere voornaamheid, bewijs van een tere en voorname geest.

De aantrekkelikheid van deze degelik bewerkte uitgave wordt verhoogd door goed gekozen illustraties: reprodukties van een bericht over Suster Bertken, van titelbladen en houtsneden en afbeeldingen van de Buurkerk.

J.M.G. EVERS.

Aankondigingen en mededelingen.

Akademiese redevoeringen.

In de loop van dit jaar werden aan onze universiteiten een vijftal redevoeringen uitgesproken, die in zijdelings of rechtstreeks verband staan met onze taal- en litteratuurstudie.

Dr. J. van Dam, privaat-docent te Amsterdam, besprak *Das Veldeke-Problem* (21 Febr.)[1]. Met nadruk wijst hij op het verband van Veldeke als nederfrankies dialekt-dichter, met de Rijnstreek, waar zijn Limburgse taal ongetwijfeld zonder moeite begrepen werd. Vooral een parallel met Eilhart bewijst de taalkundige en stilistiese samenhang met de oudere epiese poëzie van de Rijnstreken. Veldeke werd de bemiddelaar, die deze traditie naar het Oosten overbracht. Bij dit probleem wordt men getroffen door ‘das Wechselspiel von Tradition und Persönlichkeit’.

Dr. A. Sparnaay, privaat-docent te Utrecht, behandelde de *Compositie-techniek van den hoofschen roman* (3 Maart)[2]. Zijn betoog dat naast Franse en Duitse romans ook de Mnl. *Moriaen* betrof, leidde tot de volgende uitkomst: ‘Het grondmateriaal waarmede de dichters werkten, bestond in de eerste plaats uit motieven, in de tweede plaats daarnaast uit hiervan reeds ge-

1) Uitgegeven door J.B. Wolters, Groningen.
2) Uitgegeven door P. Noordhoff, Groningen.

combineerde avonturenreeksen, in de derde plaats somtijds uit al bestaande romans, die aan elkaar weiden gepast.'

Dr. P. Valkhoff roerde in zijn rede over *De strijd tegen de romantiek in het tegenwoordige Frankrijk* (Utrecht, 28 Mei)[1] een vraagstuk aan, dat niet alleen voor Frankrijk van belang is, omdat het de gehele West-Europese letterkunde betreft, als invloedsfeer van de Franse romantiek.

De rectorale rede van Dr. A. Kluyver over *Het Nederlandsch en de wereldtalen* (Groningen, 15 Sept.)[2] behandelt grondig en veelzijdig de vraag wat het bezit van een eigen taal voor onze nationaliteit betekent, hoe het besef daarvan zich ontwikkelde, hoe in het verleden de verhouding tot andere talen binnen onze grenzen geweest is, en in hoeverre de eis van 'zuiverheid' gesteld kan worden.

De inaugurele rede van Dr. J.M.N. Kapteyn[3] over *De Germaansche en de Hoogduitsche klankverschuiving* geeft een heldere uiteenzetting van de tegenwoordige stand van het vraagstuk, in verband met de strijd over de 'Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze' en de moderne dialektstudie, waarvan hij nieuw licht verwacht voor de verklaring van de Hoogduitse klankverschuiving 'indien er dialectgeografen optreden, die voor het Zuiden volbrengen, wat Frings voor het Rijnland heeft tot stand gebracht.'

Klassiek Letterkundig Pantheon. Wij ontvingen een drietal herdrukken, die niet alleen vermelding verdienen om de belangrijke verbetering in formaat en druk, maar ook wegens het loffelik streven om het innerlik gehalte te verhogen.

Bergsma heeft bij de herdruk van *Vondel's Lucifer* aan de tekst en de verklaring een zorg besteed, die ons aan de Zwolse Herdrukken doet denken. Ook technies gaat hij, door de verklaring alfabeties achter de tekst te plaatsen, in dezelfde richting. Alleen geeft hij naast de *Woordenlijst* geen bredere aantekeningen. Wel bevat de Inleiding gegevens, die met vrucht geraadpleegd kunnen worden naast de bekende inleidingen van Cramer en Molkenboer. Of de lange inleidende aanhaling wel geheel in dit verband past, valt te betwijfelen.

De uitgave van Potgieter's *Rijks-Museum te Amsterdam*,

1) Uitgegeven door Valkhoff en Co., Amersfoort.
2) Uitgegeven door J.B. Wolters, Groningen.
3) Uitgegeven door J.B. Wolters, Groningen.

in 1907 door A.G. van Dijk bezorgd, werd in ons tijdschrift[1] door Dr. K. Poll gewogen en te licht bevonden. De 'tweede druk', door N.C. Meijer Drees, is eigenlik een nieuwe uitgave geworden, die er heel wat beter uitziet. De oude, onbeduidende inleiding is vervangen door een andere, waarin scherp en juist Potgieter's stijl en zijn eigenaardige romantiek gekarakteriseerd wordt, terwijl een ontledend overzicht van de inhoud de lektuur vergemakkelikt. Een verwijzing naar het artikel van Staverman over *De compositie van Potgieters' 'Rijks-Museum*[2] zou hier op zijn plaats geweest zijn. De onmisbare aantekeningen, nu achter de tekst te vinden, zijn herzien en aangevuld. Al kunnen ze de vergelijking nog niet doorstaan met de Aantekeningen van Van den Bosch bij *Jan Jannetje*, ze helpen de lezer over de eerste moeielikheden heen. Trouwens, Potgieter stelt door zijn grote belezenheid aan de commentator hoge eisen. Ook een parallel met vroeger werk kan soms leerzaam zijn, b.v. van het herbergtoneel, waar de *Scheepspraet* voorgedragen wordt (blz. 58), met hetzelfde toneel dat Potgieter in 1834 voor de *Pestilencie* van Drost schreef. Zou het ook geen overweging verdiend hebben, naar de twee geillustreerde uitgaven van Het Rijks-Museum te verwijzen, waar men de besproken schilderijen en portretten gereproduceerd vindt?

Ook deel III-IV van Huygens' *Koren-Bloemen*, bezorgd door J. Heinsius hebben bij de herziening veel gewonnen: het aantal aantekeningen is sterk vermeerderd, waarbij de uitgever gebruik kon maken van Eymael's aantekeningen bij *Kostelick Mal* en *Voorhout* en die van Stoett bij het *Dagh-werck*. Bij een moeielik auteur als Huygens blijft er altijd nog aan te vullen en te verbeteren. Op enkele plaatsen die ik nasloeg, is een verklaring die m.i. onjuist was in de oude druk, in de nieuwe gehandhaafd. Met het oog op een volgende herdruk wijs ik er enkele aan. In *Aan mijn vrienden in Zeeland* vs. 75 (blz 73), wordt m.i. gedoeld op kortregelige gedichten als *Klachten* (blz. 98): de 'onderbleven Rijmen' zijn dan 'onvolgroeide', d.w.z. eenvoetige, verzen, waarvan er anders zes of zeven nodig zouden zijn voor één vers. In *Boeren-tael*, vs 2 (blz. 75) wordt de luit de 'tweede vrijster van ons' Herders' genoemd, niet 'na de de fluit', maar na het meisje, dat hij nog liever omarmt als de luit. In *Aen de vrije Nederlanden* vs. 214 (blz 125) heeft *cingelen*

1) Jaarg. II, 213.
2) *De N. Taalg.* IX, 273.

als objekt ‘uw' gekropte Steden.’ Op blz. 144, vs. 70 is *raduys* = toneel (vgl. vs. 14-15). Bij de *Scheeppraet* (blz. 155) had de uitgever, na Worp's editie, wel melding kunnen maken van de drie koepletten die in het handschrift nog volgen, omdat daardoor het gedicht, gelijk Kluyver aangetoond heeft[1)], in het leven van Huygens een biezondere betekenis krijgt. in het biezonder wegens de toelichting van het moeielike *Dagh-werck* is dus deze uitgave een aanwinst voor de Huygens-studie.

Poëzie voor de jeugd.

Bij het bundeltje *gedichten*, dat J.H. van den Bosch met veel zorg verzamelde voor de le en 2e klasse van H.B.S. en Gymnasium, sluit zich nu een tweede deeltje aan, bestemd voor klasse 3 en 4[2)]. Ook deze verzameling getuigt van rijpe overweging en is aan de praktijk getoetst. Aan de *Voorrede* ontlenen wij deze zinsnede: ‘Suprema lex is, dat wij, nu rondom in de Litteratuur de “dichterlike fraze” weer woekert, de kritiese beginselen van 1885 krachtig in de School zullen doen leven en de *Retoriek* uit de Leesboeken houden. Maar er is *tweeërlei* Retoriek. Wat in zijn oorsprong zuivere en diepe Poëzie is, verkeert in Retorica in het brein van wie, onbewust, niet verstaat, en evenwel, kritiekloos, op zijn wijs bewondert.’

Voor jongere leerlingen bestemd zijn de drie deeltjes *Verzen voor kinderen*, elk van 50 nummers, bijeengezocht door Dr. J. Aleida Nijland,[3)] die op dit gebied een langdurige ervaring heeft, en met smaak weet te kiezen. De gedichtjes volgen op elkaar door de keuze van stof, in verband met leeftijd en ontwikkeling der kinderen.

Nieuwe uitgaven.

De *Nederlandsche Lyriek*, vanaf de dertiende eeuw tot 1880, verzameld door Th. E.C. Keuchenius, toegelicht door Dr. D.O. Tinbergen, werd vermeerderd met een vierde deel, dat het tijdperk van 1710-1880 omvat[4)]. Uit een 45-tal Noord- en Zuid-Nederlandse dichters is weer met goede smaak een keuze gedaan, ruimer dan in de voor het onderwijs bestemde bloem-

1) *Over ‘Amaryllis’, een gedicht van Huygens* (Versl. en Meded. der Kon. Acad. Afd. Lett. 5de reeks I, 287).
2) *Nederlandsche Schrijuers*, no. 10 (Zwolle - W.E.J. Tjeenk Willink - 1924). Prijs ƒ1.10.
3) Amsterdam - L.J. Veen - 1923. Prijs per deel ƒ0.80.
4) Leiden - A.W. Sijthoff's Uitg. Maatsch. - 1924. Prijs ƒ4.90.

lezingen mogelik is. Naast veel oude-bekenden zal men er menig gedicht in aantreffen, ook van weinig bekende dichters, dat door de verzamelaar met recht naar voren gebracht wordt.

Taal en Onderwijs door Dr. Arthur Boon, hoogleraar in de Germaanse Philologie, Leuven[1)], verschenen in de reeks Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hooge-schooluitbreiding. Deze beknopte brochure (60 blz.) bevat een paar lezingen bij de Nederlandse Vakantieleergangen te Leuven gehouden voor een talrijk gehoor. Dr. Boon deed een uitstekend werk, door deze eenvoudige, in goede zin populaire uiteen-zetting in brede kring van taalonderwijzers te verspreiden, waar ze tot verheldering van begrippen veel kan bijdragen. De stof is verdeeld in drie afdelingen: *De natuur van de taal, Oudere opvattingen, Hedendaagsche opvattingen*. Door vele verwijzingen naar boeken en artikels prikkelt de schr. ook tot voort-gezette studie.

Hendrik Fayd'herbe: Esbattement van vier personagien, heruit-gegeven met inleiding en aanteekeningen door Dr. Robert Foncke[2)]. Dit boekje verscheen als no. 3 in de reeks *Folklore en letterkunde*. De Mechelse rederijker, vergulder en beeldsnijder Hendrick Fayd'herbe (1574-1629), over wie Dr. Foncke in zijn Inleiding een en ander mededeelt, is geen belangrijke figuur. Zijn meeste werk is ‘gerijmel zonder waarde’, maar het esbattement van 1620, dat in de bundel *De Schadtkiste der philosophen ende poëten* (1621) opgenomen werd, is van beter gehalte. Eigenaardig is, dat de rederijker met zijn tijd meegaat, door de deftige alexandrijn te gebruiken. Van folkloristies standpunt gezien, is deze klucht van belang, omdat er een bezweringsscène in voorkomt - sedert de clute van *Nu noch* populair gebleven - waarin Meester Steven tegenover de verklede duivel ‘zijn rol speelt heelemaal in overeenstemming met het toenmalig volks-geloof'.’ Ook uit taalkundig oogpunt is deze proeve van Zuid-Nederlandse, 17de-eeuwse rederijkerstaal interessant.

C.S. Adama van Scheltema door Arnold van Lottum[3)]. Aanvankelik bedoeld als eerste van een reeks ‘Gesprekken met

1) Antwerpen - Drukkerij K. Dirix - Van Kiet - 1924.
2) Mechelen - Drukkerij H. Dierickx - Beke Zonen - 1923.
3) Blarieum - De Waelburgh - 1924. Prijs f0.75.

kunstenaars', kreeg dit bescheiden opgezet boekje (20 blz. klein formaat), na de dood van de dichter 'een tusschenvorm van interview en korte biographie.' Het ontleent zijn waarde aan de persoonlike, vertrouwelike mededelingen van de overledene, die er in verwerkt zijn. Een mooi portret van H. Rijkman, uit het laatste levensjaar, versiert deze uitgave.

Oude Verhalen, naverteld door D.L. Daalder. I *Floris en Blancefloer*, II *De Wonderbaarlijkce Geschiedenis van Ferguut*[1]. Wat Alberdingk Thijm indertijd beproefde met zijn *Karolingische Verhalen*: belangstelling en liefde te wekken voor de Middeleeuwse vertelkunst, doet de bewerker van deze beide deeltjes voor de tegenwoordige jeugd. Uit een enkel brokstuk, bezwaard met lastige kommentaar, kan men de geest van deze verhalen niet leren kennen. Wil men dat bereiken, 'dan is er maar één weg over: de verhalen moeten worden naverteld. Pas daarna kan het lezen van een fragment van het oorspronkelijke waarde hebben.' De schr. gaf niet een vertaling van de Mnl. teksten, maar een 'zeer vrije bewerking', verdeeld in een aantal hoofdstukken. Zijn bedoeling is dat deze boekjes gebruikt zullen worden 'òf tijdens de letterkundeles óf bij het voorbereidende litteratuur-onderwijs in lagere klassen'. Ook buiten de school hoopt hij er lezers voor te winnen.

Van de vierde druk van Stoett's *Nederlandsche Spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden* zond de uitgever (W.J. Thieme, Zutfen) ons een proefaflevering, die opnieuw met zorg bijgewerkt is.

Wij ontvingen twee nieuwe reeksen leesboekjes voor het voortgezet leesonderwijs op de lagere school, die beide ten doel hebben, liefde voor de natuur, in 't biezonder voor de dieren, aan te kweken. Het best geslaagd leek ons *In het Wonderland*, door Josef Cohen en Wytze Keuning geschreven en door Joh. Dijkstra aantrekkelik geillustreerd. De andere reeks, waarvan eveneens twee deeltjes verschenen, heet *Dierenvreugd en leed* door L. Dorsman Oz. en Jac. van der Klei.[2] De laatste zijn als bloemlezing bedoeld en bevatten ook uitgekozen gedichten over het dierenleven.

1) Gouda - G.B. van Goor Zonen - 1920. Prijs per deeltje ƒ0.60.
2) Beide bij J.B. Wolters, Groningen - 1924. Prijs per deeltje ƒ0.75.

Uit de tijdschriften. (September - Oktober).

De Gids. Sept. Een breed opgezette studie, met het opschrift *Nederlandsche Poëzie*, wijdt P.N. van Eyck aan het werk van J.H. Leopold, ‘de typische Nieuwe-Gids-dichter uit de neergaande periode der beweging’. Zijn Christusverzen, zijn Oosterlingen en zijn Cheops worden uitvoerig besproken en gekarakteriseerd.

De Nieuwe Gids. Sept. Met *Een niet meetellend ‘beoordeelaar’* bedoelt W. Kloos de Katholiek geworden schrijver P. van der Meer de Walcheren, die zich in *De Branding* over de Nieuwe-Gids literatuur ongunstig had uitgelaten.

Okt. Het inleidende artikel van W. Kloos is gewijd aan *Lodewijk van Deyssel*, naar aanleiding van zijn *Gedenkschriften*. - J. Reddingius schrijft een uitvoerig artikel met veel aanhalingen over de beide dichtbundels *(Vondelingskens* en *Op zachte vooi-zekens*) van *Alice Nahon*.

Onze Eeuw. Sept. Aug. Heyting bepaalt zich in een opstel over *Marcellus Emants* voornamelik tot het karakter van deze schrijver, waarvan hij de hoofdtrek ‘volstrekte echtheid en eerlikheid’ noemt. Het werk wordt slechts in hoofdlijnen aangeduid: alleen zijn bemoeiingen met het toneel worden iets uitvoeriger besproken.

Groot-Nederland. Sept. H.P.L. Wiessing schetst de persoon-likheid van C.S. Adama van Scheltema, zijn populariteit en zijn teleurgestelde verwachtingen.

Okt. A. Defresne wijdt een artikel aan het jongste werk van Mevr. Roland Holst: *De voorwaarden tot hernieuwing der Dramatische Kunst*. Hij verwijt de schrijfster eenzijdigheid, tegen-strijdigheden en onjuistheden, maar keurt vooral het laatste gedeelte af, dat z.i. in een propaganda-geschrift ontaardt.

Elseviers Maandschrift. Sept. D. Th. Jaarsma beoordeelt vrij ongunstig de roman van A.M. de Jong: *Het Evangelie van den Haat*. - Jo de Wit bewondert *Prutske* van Stijn Streuvels.

Okt. H. Robbers herdenkt *Lod. van Deyssel*. - D. Th. Jaarsma beoordeelt een verzenbundel van de jonge Vlaming Urbain van der Voorde, *De Haard der Ziel*, waarin hij veel te prijzen vindt.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Sept. A. Reichling vervolgt zijn studie over *Het Platonische denken bij P.C. Boutens*, waarin hij o.a. nagaat, in hoeverre deze poëzie mystiek genoemd kan worden en welke invloed van het Christendom er in te bespeuren valt.

Okt. Aansluitend bij zijn vroegere studie, schrijift H. Padberg een beschouwing over *Frederik van Eeden, de sociale hervormer*. - A Reichling besluit zijn artikels over *Het Platonische denken bij P.C. Boutens* met een ‘Critische na-betrachting en samen-vattend overzicht’.

Stemmen des tijds. Sept. W. van Schothorst bespreekt het proefschrift van Ph.A. Lansberg: *Proeve eener descriptieve methodiek van het onderwijs in de Nederl. Letterkunde aan de scholen voor M. en V.H. Onderwijs in Nederland*, waarmede hij wegens de ‘lichtvaardige conclusies’ niet zeer ingenomen is.

Okt. O. Tazelaar besprekt de studie van Gerard Brom over *De dominee in onze literatuur* en *Het leven van Guido Gezelle* door Alois Walgrave.

De Beiaard. Sept. Gerard Brom bespreekt Huizinga's boek over *Erasmus*, waarin hij veel te prijzen vindt. Met nadruk wijst hij er op, hoeveel raadselachtigs er voor ons in deze figuur blijft, zowel wat zijn karakter als wat zijn invloed betreft. De vergelijking met Thomas Morus kan hij, volgens de schr., niet doorstaan. Voor ons ‘staat zijn licht voortaan bleek als de vlam van een lantaren in de zon.’

Opwaartsche Wegen. Sept. J. van Ham behandelt de *Strijd over het toneel in de 17de eeuw*. Hij wijst er op, dat in de 16e eeuw het toneel een krachtig middel is geweest tot verbreiding van de nieuwe leer, en dat in de zo vaak als de ‘goede oude tijd’ geïdealiseerde 17e eeuw de bloeitijd valt van ons toneel. De bestrijding van Calvinistiese zijde werd vertroebeld doordat er aan vastgekoppeld was de strijd tussen kerk en overheid, het verzet tegen Vondel's Katholieke kunst en de afkeer van de zedeloze klucht. Bovendien vergeet men dat onze bekendste Calvinistiese dichters: Huygens, Cats en Revius, voor het toneel geschreven hebben.

Okt. Uitvoerig bespreekt J. van Ham de ‘slotbundel’ *Neerlandia* van D. Wouters. Het literatuuroverzicht is z.i. te zeer afhankelik van enkele handboeken; de bloemlezing is te eenzijdig.

Dezelfde beoordelaar bespreekt beknopt *Onze Letterkunde* door A. Gratama, die hem eveneens onbevredigd laat, en de *Prosodie der Voordrachtskunst* van Balthazar Verhagen.

Oud-Holland XLI, afl. 5. Deze aflevering brengt het vervolg van de *Onuitgegeven gedicten van Anna Roemers Visscher*, bezorgd door Fr. Kossmann.

Tijdschrift voor Taal en Letteren, Julie-Aug. Gerard Knuvelder schrijft een oriënterend opstel *Over dialektstudie*, waarin samengevat wordt wat door Nederlanders op dit gebied in de laatste jaren tot stand gebracht is. - P. Gerlach Royen vervolgt zijn artikel over *Kontaminatie* met een afdeling over *Homo-nymiteit*. Daarin wordt met een reeks aardige voorbeelden aan-getoond hoe in 't Nederlands gelijkluidende woorden meermalen voor het taalgevoel één werden. - In de rubriek *Boekbespreking* beoordeelt H. Knippenberg de *Neerlandia-Slotbundel* van D. Wouters, die hij, als werk van een ‘vurig Protestant’ voor ‘andersdenkende Christenen’ onbruikbaar acht. - H. Linnebank bespreekt Gezelle's *Zantekoorn* en publiceert daarbij een onuitgegeven gedicht. - J. van Mierlo beoordeeelt ongunstig de Parijse dissertatie van A. Wautier d'Aigalliers, een Protestants theoloog, over *Ruysbroeck l'Admirable*. - Jac. van Ginneken beoordeelt het proefschrift van J.J. le Roux *Oor die Afrikaanse Sintaksis*, dat hem, vooral wat de stijl betreft, niet geheel bevredigt.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XLIII, afl. 2. A.A. Verdenius onderzocht *De ontwikkelingsgang der Hollandse voornaamwoorden je en jij*. Hij gaat uit van het nog onverklaarde feit dat in *heb je, liep je* de persoonsuitgang *t* ontbreekt. Dit is z.i.: alleen verklaarbaar als men aanneemt dat de verbinding ontstaan was, voordat er een zelfstandig voornaamwoord *je* bastond, m.a.w. dat het geheimzinnige Mnl. *ji*, dat nooit geschreven is - men vindt konsekwent *ghi* - ook niet bestaan heeft. Zijn konklusie luidt: ‘De vnw. *je* en *jij* zijn in enklise geboren, uit de enklise losgemaakt en tot zelfstandige vnw. geworden; de uitspraak heeft zich geleidelik ontwikkeld tot de klanken die wij nu kennen; ook de schrijfwijze heeft zich langs *-gy, -gie, -ge*-schrijfwijzen ten slotte gefixeerd in de spelling *je, jij*.’ Een aardige parallel is het dialektiese *me hebbe*, ontstaan naast *hebbeme* < *hebbenwe*. Steun voor zijn hypothese vindt de schrijver, behalve in de door Kloeke geschetste ontwikkeling

van de diminutiva, in Zuid-Nederlandse vormen (*džie, dže, že*), waar hetzelfde proces plaats heeft gevonden, maar waar de ontwikkeling nog niet zo ver is gevorderd als in het Hollands. - W. de Vries brengt nieuw materiaal bijeen, uit het Oudgermaans en uit dialekten, over *De verkleinuitgangen in de Nederlanden*. - G.G. Kloeke voegt daar een mededeling aan toe over *Eigennamen op -tet*. - J. Daniëls geeft een aanvulling bij Leendertz' bijdrage over *Moortmisse*. - W. de Vries vervolgt zijn reeks *Etymologische Aanteekeningen* (Vaal-Welven). - D.A. Stracke ontdekt wie met *Meester Jufroet in den Reinaert* (vs. 2955) bedoeld is, en stelt daardoor deze gehele passage in een nieuw licht. De beroemde theoloog Jofredus Andegavensis (1070-1132) heeft juist de stelling bestreden, die de pseudo-theoloog Nobel hem in de mond legt. Daardoor wordt een nieuwe satyriese trek aan de Reinaert toegevoegd. Er ligt een herinnering in aan de investituurstrijd. Op grond daarvan is de schr. zelfs geneigd, aan te nemen dat dit gedeelte van de Reinaert in de tweede helft der twaalfde eeuw gedicht is. Zowel Baldwinus als de latere afschrijvers hebben de plaats verknoeid.

Leuvensche Bijdragen XVI, afl. 2-3. Bijblad. Behalve mededelingen over Zuid-Nederlands dialektonderzoek brengt deze aflevering alleen boekbeoordelingen en -aankondigingen. Daaronder is een uitvoerig-gemotiveerde beoordeling van *Stroomingen en Gestalten*, van De Gaaf en Gris, door Frank Baur. In dit boek zou hij een breder plaats toegekend wensen aan de Zuid-Nederlandse letterkunde. Een andere grief is, dat de schrijvers z.i. te weinig vertrouwd zijn met de Middeleeuws-Katholieke levensen wereldbeschouwing, en dat hun boek de esthetiese behandeling van het kunstwerk en de kunst als zodanig voorbijgaat. - J. van Mierlo bespreekt de nieuwe uitgave van Justus de Harduijn's *Weerliicke Liejden tot Roosemond*, een ‘Renaissance-zonde’, waarvan de geestelike-dichter zelf spijt gehad moet hebben.

Verslagen en Mededeelingen der Kon.-Vlaamsche Academie. Nov. 1923. (nagekomen aflevering). Het grootste deel van deze omvangrijke aflevering wordt ingenomen door een geillustreerd *Handwoordenboek voor de Bouwkunst en de Oudheidkunde*, samengesteld door Leo van Puyvelde. - Een pedagogiese bijdrage van J. Jacobs is getiteld: *Naar eene oplossing van het brandend vraagstuk betreffende het opstellen in het Nederlandsoh in de lagere Humanioraklassen*.- Leonard Willems houdt een scherpzinnig

vertoog *Over de Historische beteekenis van Boudewyn van der Looren's gedicht 'De Maghet van Ghend'*. Zijn konklusie luidt, dat het gedicht, geschreven omtrent September 1381, zonder his-toriese waarde is, maar een tot nu toe ongebruikt, gewichtig dokument als godsdienstig pamflet in de strijd die in Vlaanderen gewoed heeft tussen de aanhangers van twee pausen, de Urbanisten en de Clementisten.

Des. 1923 (nagekomen aflevering). J. Vercoullie betoogt dat '*Den Antwerpschen truut*' (d.i. boerterij, scherts) etymologies in verband staat met *tarten* en *trots*. Naar aanleiding van de studie van J. Millardet: *Linguistique el dialectologie romanes, Problémes et methodes* bespreekt J. Vercoullie *De overheerschende rol van de Klankleer in de Taalkunde*. - Uitvoerig behandelt G. Ch. van Langenhove ' *De Etymologic van Ontberen, Ohd. inbéran, Angs. Onberan en Odberan*.

Maart. J.A. Goris brengt *Nieuwe elementen voor de biographie van Jan van Boendale*, waarvan de uitkomst is, dat het geboorte-jaar eer 1290 dan 1280 geweest zijn zal, terwijl hij in 1366 nog als clere in dienst van de stad Antwerpen is. De schr. meent twee administratieve autografen te kunnen aanwijzen. - Josef Jacobs stelt de vraag *Werd de Volkstaal gewijzigd in den loop der tijden* Op grond van een onderzoek van niet-litteraire ge- schriften uit de 16e en 17e eeuw meent hij dat het antwoord in hoofdzaak ontkennend zal moeten luiden. - A. Geerebaert publiccert de inleiding op zijn *Lijst van de gedrukte Nederlandsche Vertalingen der oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers* waaraan hij vele jaren werkte. Zijn bedocling is, 'een bijdrage te leveren tot de kennis van den invloed der oude klassieke letteren op de Nederlandsche literatuur, taal en cultuur'.

De Vlaamsche Gids, XVII, afl. 1. In de rubriek *Hollandsche Letteren* behandelt Franz de Backer in het biezonder *Jaap* van J. van Looy en *De Gezegenden* van Aart van der Leeuw, die bij de belangrijkste boeken van de laatste maanden acht. Verder bespreekt hij o.a. de 12e druk van de *Nederlandsche Letterkunde* van De Groot, Leopold en Rijkens, waarin hij de Zuid-Nederlandse letterkunde beter en ruimer vertegenwoordigd zou wensen.

Vlaamsche Arbeid. Aug.~Sept. O. Dambre geeft een *Levensschets van Justus de Harduijn*, gedeeltelik op grond van onuit-gegeven archiefstukken. - In de *Kronieken* geeft Jozef Muls zijn indrukken van *De Gezelle-herdenking*, die onlangs te Brugge

plaats vond. - Victor J. Brunclair spreekt zijn oordeel uit over de strijd tussen Van den Oever en Van de Voorde. - Paul van Ostayen bespreekt o.a. de verzenbundel *De Voorhof* van Paul Verbriggen en de *Verzen* van H. Marsman.

Museum. Okt. C.G.N. de Vooys beoordeelt ongunstig een weinig betekenend Mnl. teksuitgaafje: *Pelagia, eine Legende in mittel-niederländischer Sprache* door A.F. Winnell. - Een brede en belangrijke bespreking wijdt G.G. Kloeke aan de *Niederdeutsche Forschungen* van Chr. Sarauw, die de Mnd. toestand wil reconstrueren op grond van het materiaal uit de tegenwoordige Nederduitse dialekten, maar die deze taak sterk onderschat, omdat hij de ware betekenis en de problemen van de moderne dialektstudie niet doorgrondt.

Neophilologus X, afl. 1. W.J. Noordhoek gaat in een opstel *Lavater und Holland* nauwkeurig na, welke invloed Lavater hier te lande gehad heeft. Bijna al zijn werk werd in het Nederlands vertaald. De stichtelike geschriften werden in de breedste kring bekend; zijn dagboek werd nagevolgd door Feith, Van Alphen, Bellamy en Jacob van Loo; zijn physiognomie vond veel bewonderaars. Onder zijn korrespondenten treft men aan: Van Alphen, Tydeman, Hinlopen, Van Goens. De laatste stond, als geestverwant, tot hem in nauwe persoonlike betrekking, en werkte zelfs met hem samen. Ook de gedichten werden meermalen vertaald en nagevolgd: bij Ahazuerus van den Berg, Riemsnijder, Kasteleyn, J.P. Kleyn en Wolff en Deken is zijn invloed merkbaar. Na een korte opleving, tussen 1840 en 1850 geraakte Lavater in Nederland vergeten. - J.W. Bierma betoogt, in een beschouwing over *Plautus' Aulularia*, dat Euclio niet bedoeld is als een echte gierigaard, maar als een ‘rustelooze bezetene’, die pas tot kalmte komt, als hij door de afstand van zijn schat verlost wordt van zijn ziekelike angst. - K. Sneyders de Vogel bespreekt *La Pensée et la Langue* van F. Brunot. Het uitgaan van de gedachte en van de taalvorm leidt z.i. tot twee systemen, die beide recht van bestaan hebben. Dit verhindert niet dat hij dit werk zeer waardeert.

De Bibliotheekgids. Okt. Albert Verwey plaatst in een artikel over *Erasmus* zijn beschouwing van deze figuur als ‘type vanreine en zuivere geestelikheid’ tegenover die van Huizinga inzijn onlangs verschenen monografie. - M. Uyldert schrijft een *In memoriam Jacob Israël de Haan*.

C.D.V.